INSTITUTUL DE ŞTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

Cu titlu de manuscris
CZU: 37.036

FEKETE ADELA CORINA

ABORDAREA SOCIOLOGICĂ A RAPORTULUI NAȚIONAL-UNIVERSAL ÎN EDUCAȚIA TINERILOR

(Din perspectiva disciplinei *Limba şi literatura română*)

13.00.01-Pedagogie generală

Teză de doctor în pedagogie

Conducător ştiințific:
Vlad Pâslaru
profesor universitar,
doctor habilitat în pedagogie

Autor

CHIŞINĂU 2005

CUPRINSUL

PRELIMINARII……	3
CAPITOLUL I. RAPORTUL NAȚIONAL-UNIVERSAL ÎN EDUCAȚIE…….	8
1.1. Dimensiunea istorică şi culturală a conceptului de național……	9
1.2. Universalul ca dimensiune perenă a educației……	26
1.3. Poporul român între identitatea națională şi integrarea în spațiul public european……	30
1.4. Național-universalul în cultură, literatură şi artă..……..	32
1.4.1. Coordonatele social-istorică şi cultural-artistică ale naționalului şi universalului…	32
1.4.2. Curente şi mişcări culturale şi literar-artistice……..	44
1.4.3. Raportul național - universal în literatura română……	49
1.5. Valorile naționale şi educația……..	54
CAPITOLUL II. VALORI ALE NAȚIONAL-UNIVERSALULUI ÎN AXIOLOGIA ELEVILOR CONTEMPORANI.....	60
2.1. Reprezentarea conceptului de național în percepția adolescenților……	62
2.1.1. Valori tradiționale vs. universale în percepția şi practica adolescenților……...	64
2.1.2. Modelul românesc de familie…….	70
2.2. Factorul psihologic în formarea identității național-universale……...	76
2.3. Formele personalității în reflectarea/definirea naționalul-universalului..……	81
2.4. Atitudinile liceenilor şi adulților față de valorile național-universale ale contemporaneității……..	88
2.4.1. Atitudini față de simbolurile național-universale contemporane……	89
2.4.2. Valorile educației: atitudini liceene vs. atitudini europene……...	90
2.5. Gradul de inserție socio-culturală a liceenilor prin valori……	103
2.6. Valorificarea metodologiilor educaționale tradiționale vs. moderne……..	105
2.7. Sursele de formare la adolescenți a valorilor național-universalului……..	108
CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI……	115
ADNOTARE (română, engleză, rusă)……	117
TERMENII CHEIE…….	120
GLOSAR DE TERMENI……	121
BIBLIOGRAFIE…….	126
ANEXE……...	141

PRELIMINARII

Actualitatea temei. Cercetarea este consacrată unuia dintre cele mai profunde şi mai provocatoare procese socio-culturale ale lumii contemporane, examinat în contextul ştiinţelor educaţiei şi al disciplinei şcolare *Limba şi literatura română* (LLR), care dă contur unui evantai amplu şi complex de alte probleme şi care identifică tânărul contemporan: definirea sa în lume ca expresie a naţional-universalului.

Raportul naţional-universal în lumea modernă este determinat, în mare, de condiţiile obiective ale globalizării şi integrării europene, dar acestea apar şi drept consecinţe ale celor două procese universale, deci sunt şi condiţie *sine qua non* a integrării. O bună parte din caracteristicile/manifestările naţional-universalului se produc mai ales datorită educaţiei formale. Reformarea învăţământului de aceea este şi una din cerinţele integrării României în Uniunea Europeana. În procesul integrării, România şi românii îşi aproprie valori universale, concomitent manifestându-se şi o tendinţă sporită de autarhism (de ataşare profundă la valorile naţionale) manifestată la populaţia în vârstă.

Dar procesul europenizării/globalizării este încă neclar şi poate fi imprevizibil. Este necesar deci de urmărit/studiat, în contextul educaţiei, atât fenomenele cultural-spirituale pozitive ale acestor procese cât şi în contextul celor negative pe care le presupune orice schimbare de fond.

Caracterul pozitiv al celor două procese se datorează axării lor pe valori proprii societăţii de consum – performanţa, eficienţa şi profitul economic –, dar şi lumii moderne care vehiculează valori, precum toleranţa interetnică, interculturală şi religioasă, etc. De asumarea\acceptarea acestor valori depinde racordarea noastră la standardele lumii moderne.

Fenomenele negative ale celor două procese sunt cauzate de perceperea inadecvată şi incorectă a fenomenelor însăşi, şi constau în diminuarea semnificaţiei valorilor universale, ca şi a celor naţionale. În plan individual, aceasta poate duce la rezerve şi chiar reticenţe, până la conflicte provocate de exacerbarea naţionalismului/xenofobiei. Unul din minusurile globalizării constă în menţinerea tinerilor într-o schizoidie explicabilă pe de o parte prin faptul că tinerii sunt stimulaţi să se maturizeze social mai rapid, prin toate mijloacele de informare (TV, internet, burse în străinătate, modele occidentale), iar pe de alta, ei se află încă într-o imaturitate afectivă şi socio-profesională.

Deoarece europenizarea/globalizarea se instalează de la sine, ca o caracteristică a lumii moderne, a momentului în care a ajuns evoluţia civilizaţiei, pentru a nu se ajunge la anomalie, sistemul educaţional ar trebui să-şi fertilizeze factorii de responsabilitate în educaţie cu valorile/consecinţele celor două procese. Preluarea şi prelucrarea corectă a valorilor relevate de vechile şi noile structuri, şi comunicarea pedagogic transformată a acestora subiectului educat, este

o acțiune realizată în mod special prin actorii educației şi cere re-conceptualizarea disciplinelor şcolare conform cu noile orientări.

La nivel de sistem social, învățământul românesc se cere a fi sincronizat cu cel european. Educația nu poate face abstracție de ceea ce s-a realizat în alte țări. Cunoaşterea şi valorificarea unor asemenea realizări este posibilă numai prin adaptarea acestora la particularitățile sociale şi naționale proprii, de valorificarea corectă a acestei situații contradictorii depinzând, în particular, şi viitorul României. Acesta este motivul pentru care ele trebuie cercetate şi reordonate.

Disciplina şcolară *Limba şi literatura română*, se ştie, este cea mai productivă în sensul realizării/educării național-universalului. Demersul nostru a angajat şi valori care merg dincolo de ea pentru că inter- şi transdisciplinaritatea Pedagogiei şi Educației includ aproape toate variațiile posibile ale ariilor aparținătoare acestora: sociologia, arta, psihologia, filosofia, teologia, morala, estetica, care îmbogățesc disciplina *Limbă şi literatura română*. La acestea se adaugă alte instanțe implicate în procesul educativ: planul de învățământ, instituțiile sociale, cadrul familial.

Gradul de cercetare a problemei. Cercetări ale raportului național-universal, în general, au făcut G.Bariţiu, S.Bărnuțiu, V.Babeş, A.Popovici, A.Mocioni, S.Mancini, C.Rădulescu-Motru, T.Todorov, G.Mantzaridis, S. Chelcea etc. Manifestarea acestui raport în învățământ şi educație a fost studiată de J.J.Rousseau, O.Ghibu, C.Cucoş, I.Iluț, A.Băban, G.Dakmara, Vl.Pâslaru; abordări sociologice ale fenomenului au realizat E.Durkheim, C.Schifirneț, P.Andrei, L.Antnesei P.Bourdieu, Gh.Bunescu etc.; specificări ale acestui raport în cadrul disciplinei şcolare *Limba şi literatura română* s-au făcut de către N.Nicolae, O.Drîmbea, Vl.Pâslaru.

Problema cercetării. Globalizarea/europenizarea se manifestă inegal în aspectele proiectiv şi procesual, teoretic şi experiențial ale disciplinei şcolare *Limba şi literatura română*. Ce repere teoretice şi practic-experimentale pot conduce la ideea că sociologia educației contribuie la constatarea şi ulterior diminuarea/eliminarea dezechilibrelor în raportul național-universal în educația lingvistică şi literară a elevilor? – este problema pe care ne-am propus s-o rezolvăm prin cercetarea noastră.

Obiectul cercetării: Sociologia raportului național-universal în educația adolescenților, inclusiv a identității naționale şi universale, exprimate de formarea lor lingvistică şi literară.

Scopul cercetării: Stabilirea unor repere teoretice şi practice pentru formarea/dezvoltarea adolescenților studioşi a unor valori aferente conştiinței național-universale.

Ipoteza cercetării: Cercetarea sociologică a național-universalului în educație va stabili un sistem de repere teoretice şi praxiologice aferente formării adolescenților liceeni a valorilor conştiinței național-universale, dacă acțiunea sociologică va fi orientată la:

- evidențierea principiilor şi criteriilor unității spirituale a poporului român;

- stabilirea atitudinilor liceenilor față de valorile literare naționale şi universale;

- marcarea caracteristicilor comunicării social-culturale şi ale raportului operă-cititor, prin explorarea valorilor generale din experiențele estetice şi de lectura ale liceenilor;

- valorificarea unității axiologice a familiei, şcolii şi societății moderne, în contextul proceselor definitorii ale lumii contemporane – globalizarea şi europenizarea;

- explorarea aşteptărilor elevilor adolescenți cu privire la cadrul teleologic, axiologic şi metodologic al educației moderne.

Obiectivele cercetării:

- Examinarea conceptelor național/universal din perspectiva educației.

- Studiul, în contextul globalizării şi al europenizării, a modificărilor în relația elevi - instituții de socializare (familie, şcoală, biserică, etc.) şi observarea/stabilirea modului în care subiecții înțeleg/interpretează/aplică fenomene şi valori național-universale.

- Cercetarea atitudinilor elevilor față de valorile național-universale ale familial, şcolii, lumii moderne, literaturii naționale şi celei universale.

- Stabilirea unor principii moderne de echilibrare oportună a raportului național-universal în educație.

- Sugerarea unor modalități de acțiune educativă în scopul echilibrării raportul național-universal şi elaborării unor instrumente de valorizare şi propulsare social-culturală şi comunicativ-literară a elevilor.

Epistemologia cercetării este reprezentată de:

filosofia educației: M.Dogan, A.Flew;

teorii: de *sociologia educației*: E.Durkheim, F.Mahler, E.Stănciulescu; *a valorilor*: P.Andrei, G.Rokeach; despre *funcția axiologică a educației*: I.Nicola, M.Călin, R.Milirud; *a educației artistic-estetice*: N.Kuşaev, L.Bârlogeanu, Vl.Pâslaru, I.Gagim; *a educației literar-artistice*: C.Parfene, Vl.Pâslaru;

concepte şi idei: de *național/națiune*: G.Marica, S.Mancini, A.Mocioni, Gh..Barițiu, S.Bărnuțiu, C.Rădulecu-Motru, Tz.Todorov; de *universal*: C.Mantzaridis; de *național-universal în educație*: C.Cucoş, E.Joița, de *om plural*: B.Lahire; de *globalizare*:Z.Bauman, O.Lafonteine, C.Muller; de *reintegrare europeană*, inclusiv *a învățământului*: Al.Husar, Vl.Pâslaru, etc.

Metodologia cercetării a inclus studiul teoretic, metoda observării, studiul de caz, modelizarea teoretică, culegerea de date, sondajul de opinie, testele de control, testul sociometric, experimentul pedagogic, jocul de rol, eseul, prelucrarea matematică a datelor statistice ale cercetării.

Inovația științifică şi valoarea teoretică a investigației constă în validarea teoretică şi sociologică a:

- conceptelor de național şi universal (conținut, structură multiaspectuală), ca repere pedagogice definitorii în educația adolescenților studioşi;

- relației/raportului național-universal în literatură şi educație, inclusiv în educația literar-artistică a elevilor;

- valorilor aferente formării conştiinței identității național-universale a elevilor adolescenți.

Valoarea praxiologică a cercetării este reprezentată de:

- sistematizarea unor valori teoretice, morale, estetice, etc., susceptibile aplicării în cadrul unor demersuri educaționale concrete, în special în cadrul disciplinei şcolare *Limba şi literatura română*, precum şi în activitățile de formare profesională a cadrelor didactice şcolare;

- elaborarea matricei sociologice a atitudinilor liceenilor față de național-universal în context familial, şcolar, social, literar;

- elaborarea unor recomandări şi al unui instrumentar de formare eficientă a dimensiunii/identității național-universale în condițiile social-educative actuale, adresate actorilor educației şcolare.

Tezele înaintate pentru susținere:

1. Conceptul de *național* are dimensiune social-istorică şi cultural-spirituală. *Universalul* reprezintă naționalul la scara umanității, este expresia *humanitas*-ului. *Naționalul* şi *universalul* reprezintă o dihotomie, un fenomen-principiu propriu celor mai generale fenomene ale lumii şi cunoaşterii, literaturii şi artelor, educației în general şi educației literar-artistice, în special.

2. Caracteristica definitorie a poporului român modern este dată de identitatea sa națională şi de conştiința re-integrării în spațiul social-economic şi cultural-spiritual european. Adolescenții studioşi reprezintă şi dezvoltă caracteristica definitorie a poporului român.

3. Formarea unei identități şi conştiințe europene adolescenților se întemeiază pe valorificarea/consolidarea identității național-universale la nivel experiențial şi de proiectare şi realizare efectivă a curriculumului național şi a celui de limba şi şi literatura română.

4. Experiențele literare şi estetice ale elevilor, specifice proceselor de creație şi receptare, angajează implicit toate sistemele de valori însuşite de elevii adolescenți.

5. Elevii adolescenți moderni pot adeveri - prin sistemele de valori studiate, însuşite, aşteptate, prin comportamentele comunicative, literar-artistice şi prin atitudinile față de valorile tradiționale şi moderne, naționale şi universale - caracteristici definitorii ale conştiinței de identitate național-universală.

Eşantionul cercetării a antrenat, pentru studiu special, un număr de 120 de elevi din 3 centre şcolare din Cluj-Napoca (patru clase din licee cu predare în limba română şi două cu predare în limba maghiară) – Liceul Teoretic *Nicolae Bălcescu*, Grup Şcolar *Victor Babeş*, Liceul Teoretic *Apaczai Csere Janos*, precum şi, pentru studiul general, tinerii studioşi din întreaga România, date care ne-au fost furnizate prin amabilitatea Institutului de Statistică *Metromedia Transilvania*.

Etapele cercetării:

2000-2001: Stabilirea bazei conceptuale a cercetării, documentare ştiinţifică, sinteze teoretice.

2001-2002: Studiul intereselor de lectură ale elevilor, a câmpurilor de lectură, precum şi a atitudinilor lor faţă de naţional-universal în context familial, şcolar, social.

2002: Modele teoretice privind formarea elevilor şi cadrelor didactice a dimensiunii/identităţii naţional-universale.

2002-2003: Desfăşurarea experimentului de formare elevilor/cadrelor didactice a dimensiunii/identităţii naţional-universale.

2004: Prelucrarea şi interpretarea datelor experimentului, elaborarea concluziilor şi recomandărilor.

Aprobarea rezultatelor cercetării s-a făcut prin 10 *publicaţii* şi *comunicări* la conferinţe şi simpozioane: internaţionale: Anglia, Notthingam, 1999; Italia, Viarregio, mai 2004; naţionale: Chişinău, Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei, 2003, 2004; Cluj-Napoca, Casa Corpului Didactic Cluj-Napoca, 2002, 2005; interjudeţene, Cluj-Napoca, Casa Corpului Didactic, 2002; locale: Cluj-Napoca, Casa Corpului Didactic, 1994; rapoarte ştiinţifice în laboratorul *Teoria educaţiei*, Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei; activitate interdisciplinară şi de muncă în echipă şi în perechi, ca profesor şcolar şi profesor formator, Cluj-Napoca, 2002, 2003.

Structura tezei include preliminarii, două capitole, concluzii generale, adnotare (română, engleză, rusă), termenii cheie (română, engleză, rusă), glosar de termeni, bibliografie (268 surse), 16 anexe. În teză sunt inserate 16 tabele şi 7 figuri.

Abrevieri şi prescurtări utilizate în text:

LLR	- Limba şi literatura română
EL/ELA	- Educaţia lingvistică/Educaţia literar-artistică
De ex.,	- De exemplu

CAPITOLUL I. RAPORTUL NAȚIONAL-UNIVERSAL ÎN EDUCAȚIE

Demersul teoretic al cercetării a antrenat cele trei sfere în care se formează/realizează la elevi raportul național-universal: *pregătirea intelectuală,* care oferă bazele teoretice specifice acestei perioade de dezvoltare psiho-cognitivă în baza unui curriculum național; *condiționarea socială* - familia, religia, instituțiile statului, statutul social al tânărului studios; *racordarea la universal*, pe problemele specifice societății româneşti, propuneri de soluționare a acelora care sunt de competența educației şi învățământului - criza axiologică, diminuarea motivației, pentru educator şi educat, problema de a se conforma/respecta aceste axiologii -, precum şi, mai ales, prin formarea de atitudini, comportament şi capacitate de adaptare.

Necesitatea unei educații național-universale este actualmente promovată tot mai insistent, în varii domenii ale activității umane [Cf.: 9, 12, 23, 55-58, 72, 74, 79, 80, 81, 95, 99-101, 120, 125, 133, 158-161, 177, 188, 190, 196-199, 209, 222, 224, 238, 241-244, 247, 251-255, 258]. Acceptarea şi asumarea ambelor coordonate ține atât de natura implicită a acestor fenomene general umane cât şi de procesele definitorii ale lumii contemporane – *globalizarea/europenizarea* şi *formarea/consolidarea conştiinței identității*, indispensabile unor oameni capabili să se insereze oportun şi eficient în *universalul* devenit tot mai personal datorită valorificării *identității naționale*, devenită tot mai universală.

În acest context, cunoaşterea social-istoricului trecut şi prezent, ca şi proiecțiile sale în viitor, reprezintă punctul de sprijin al omului modern într-o societate deschisă, şcoala trebuind să-l informeze şi să-l formeze pe linia unității celor două dimensiuni perene: tradiție-inovație.

Este ştiut faptul că fiecare individ aparține, pe de o parte, unei comunități, congenitale unui anumit spațiu existențial (de acest lucru e responsabil factorul etnic), utilizează aceeaşi limbă, posedă aceeaşi cultură, au unele caracteristici filosofice comune - acestea reprezentând/fiind asigurate de dimensiunea națională a individului. Pe de altă parte, el aparține unei/unor comunități mai mari, care îi lărgesc universul existențial până la conştientizarea sa ca parte organică a *humanitas*-ului, a întregii lumi – precum se conştientizează baciul moldovean din *Miorița*! – dimensiunea universală a existenței umane, în sensul că toți aparținem aceluiaşi univers şi geografic aparținem Europei.

Naționalul însă este şi o categorie filosofică a comunității etnice – a grupului etnic, poporației, națiunii. Calitatea de a fi în istorie, sau *dreptul la memorie, la nemurire* [I.Chimet, În: 79], națiunile şi popoarele o câştigă prin producerea de valori care le identifică ca atare şi care valori, odată

constituite ca naționale, sunt şi universale, universalul producându-se exclusiv prin entități naționale.

Educația este chemată, adică aceasta este menirea ei, să-l ajute pe fiecare individ să se producă ca factor şi exponent al celor două dimensiuni umane, astfel ajutându-l să-şi creeze propria identitate şi universalitate. E.Lovinescu cerea ca însuşirea valorilor din exterior să se facă prin adaptarea acestora la particularitățile naționale şi sociale ale țării, şi propunea o imitare şi o sincronizare a acestora cu cele din statele dezvoltate [151].

Or, un demers educațional performant, care doreşte promovarea ideii de național-universal în educație, trebuie să aibă o fundamentare teoretică şi practică de excepție. Prin aceasta înțelegem achiziționarea, selectarea, analiza, apoi şi reflexia asupra informațiilor cu privire la național-universal, în general, şi în educație, în special - domeniul preocupărilor din acest capitol.

Reprezentarea în educație a particularităților național-universalului o urmărim, *diacronic*, în unitatea indispensabilă a acestor două fenomene/categorii, în baza ideilor, conceptelor, viziunilor constituite de-a lungul vremii, şi *sincronic*, în contextul demersului educațional proiectat (piesele curriculare) şi al celui realizat - calitatea cultural-spirituală a adolescentului român.

1.1. Dimensiunea istorică şi culturală a conceptului de național

Naționalul este o caracteristică definitorie a tuturor popoarelor, mici şi mari, slabe şi puternice, asuprite sau independente.

Procesul de definitivare a națiunilor central şi est-europene a finisat în perioada de după Revoluția de la 1848.

În România, problema națiunii s-a regăsit în preocupările oamenilor de cultură destul de timpuriu, manifestându-se cu precădere în Transilvania. Importanța pe care o dau românii ardeleni problemei naționale este legată de situația dificilă în care aceştia se găseau în raport cu pericolul austro-germanizării şi al maghiarizării. Istoricii corelează afirmarea ideii naționale cu descompunerea feudalismului şi apariția capitalismului. Astfel că mişcarea națională a românilor ardeleni s-a constituit într-o acțiune revendicativă, militantă, mai puțin preocupată de premisele ei doctrinare. Generația *Şcolii Ardelene* era preocupată de găsirea celor mai eficiente mijloace de constituire a națiunii. Dintre acestea se disting două: mijloacele *teoretice*, în categoria cărora intră argumente de ordin istoric, filologic, folcloric, politico-filosofic, şi mijloace *practice*, în categoria cărora intră măsuri pentru promovarea limbii române, difuzarea publicațiilor proprii, scrierea de cărți, dezvoltarea rețelei şcolare, etc.

Generația *Şcolii Ardelene* abordează problemele naționale pornind de la premise teoretice de ordin sociologic. Un prim factor, considerat constitutiv unei națiuni, este *originea romană* a poporului român, adică *descendența* sa ca națiune, **factorul etnic**. Descendența românilor este Dacia. Ori, dacă existența unui teritoriu propriu alcătuieşte temelia națiunii, atunci Dacia reprezintă acest lucru. Acesta este motivul pentru care, începând cu sfârşitul secolului al IX-lea, cărturarii transilvăneni s-au străduit să dovedească continuitatea neîntreruptă a locuirii Daciei de către romani. Prin aceasta se atinge un alt factor, care stă la baza constituirii națiunii: *comunitatea istorică*.

Factorul descendență intră şi în atenția filosofilor străini, precum E.Arndt şi Hegel. Primului i se atribuie perspectiva realistă, celui de-al doilea viziunea spiritualistă. Cei doi reduc naționalitatea la factori preconştienți şi prevoluntari, pe principiul: faci parte dintr-o națiune, fiindcă te-ai născut în ea, prin descendență şi bunurile culturale moştenite [Cf. G.Marica, 163, p.282].

Un alt factor important la care apelează cărturarii ardeleni este *caracterul neolatin al limbii române*, căreia îi urmează *obiceiurile* şi *cultura*.

Ideologi români ardeleni de la mijlocul sec. XIX: Gh.Barițiu, S.Bărnuțiu, Vincențiu Babeş, A.Mocioni, Aurel C.Popovici.

Gheorghe Barițiu şi-a expus ideile cu privire la teoria națiunii, națiunea română şi condițiile definitivării acesteia ca entitate etnică în condițiile Ardealului aflat sub ocupație austro-ungară [18, p.193-200]; a definit ca temelie a națiunii limba şi condițiile geografice [17]; a provocat o polemică pe această temă cu forurile conducătoare ale Transilvaniei: cărturarul respinge tendința acestora de a impune limba maghiară tuturor naționalităților din țară, mai puțin celei germane [19, p.68-69]; constată animarea dezideratului de unire națională, afirmând că doar conştiința națională duce la legături durabile, incomparabile cu aliațele politice şi comunitatea de religie [17, p.399-400].

Simion Bărnuțiu avansează idei care, sintetizate, descoperă elementele constitutive ale națiunii române: *factorul etnic, limba, acordul social al conaționalilor*, *teritoriul, dreptul* şi *aparatul administrativ* proprii.

O primă expresie a ideilor sale este dată în articolul *Un document pentru limba română,* din 1842, în care militează împotriva introducerii limbii maghiare, ca limbă exclusivă în administrație şi în viața social-culturală a românilor din Transilvania, subliniază importanța hotărâtoare a limbii pentru naționalitate, afirmând că fără o limbă proprie o naționalitate este pierdută, „*… în limbă e zugrăvită forma cugetării şi a simțirii, dorințele şi plăcerile, afectele şi patimile lui, pe dânsa e întemeiat caracterul şi naționalitatea lui, dacă şi-au pierdut limba oarecare popor, şi-au pierdut deodată caracterul şi naționalitatea sa*" [31, p.288]. Alți factori ai unității naționale, în concepția lui S.Barițiu, sunt *originea, datinile* şi *cultura română*. În discursul de la Blaj, rostit la 14 mai 1848,

S.Bărnuțiu subliniază importanța naționalului, afirma că, fără de acesta, chiar principiile cele mai înalte precum este cel al libertății, devin inoperante. Individul nu se poate bucura de libertate, dacă aceasta nu este acordată şi națiunii din care face parte şi el. Între libertate şi națiune, deci, ar trebui să domnească un raport dialectic: „*…libertatea oricărui popor e bunul lui cel mai înalt, şi naționalitatea e libertatea lui cea din urmă*" [30, p.27]. O formulă asemănătoare găsim, după trei ani (1851), la ideologul italian S.P.Mancini: „*Aceia care atacă naționalitatea sugrumă libertatea*" [159, p.64]. Or, libertatea şi egalitatea sunt principii călăuzitoare şi în raporturile dintre popoare.

Vincențiu Babeş este ideologul ardelean căruia G.Marica îi recunoaşte meritul de a distinge între *naționalitatea genetică*, cea firească şi *naționalitatea politică şi istorică* (totalitatea populației din cadrul unei țări), prima caracterizându-se prin comunitatea de origine, limbă, moravuri, datini, poezia, muzica, jocul, portul comune, chiar şi prin aceleaşi prejudecăți; pledează pentru o egalitate în drepturi ale națiunilor pe temei lingvistic, care să reprezinte „*normarea şi realizarea limbei lor*"; pentru utilizarea limbii materne nu numai în familie, biserică, şcoală, ci şi în dregătorii. Singura concesie pe care o accepta era folosirea limbii germane în administrație, ca mijloc de înțelegere între diferitele popoare ale țării, dar combătea, totodată, tendințele de germanizare. [Cf. 64; 162].

O situație similară s-a creat astăzi în contextul europenizării/globalizării, în care engleza tinde să fie acceptată ca limbă universală. Dezideratul românilor de a se îndrepta spre o civilizație comună are la bază ideea iluministă de cultivare a poporului, acțiune care poate fi eficientă doar cu condiția realizării în limba lui maternă.

Prin *Alexandru Mocioni*, G.Marica identifică cauze/factori externi şi interni care au promovat afirmarea ideii naționale. Dintre cauzele *externe* menționăm: principiile suveranității poporului şi al egalității co-naționalilor. Cele *interne* sunt: progresul civilizației care deşteaptă conştiința de sine şi democratizarea vieții constituționale. Națiunea este necesară pentru că asigură maselor ridicarea lor prin cultură proprie. Ea contribuie la progresul umanității pentru că fiecare națiune îşi aduce un aport unic în tezaurul omenirii. Al.Mocioni menționează tendințele negative pe care le-ar putea avea exacerbarea naționalului - supremația şi izolarea, dar acestea nu desființează principiul egalei îndreptățiri a națiunilor, după cum, diferențierea lor nu împiedică apropierea între ele, deci este posibilă în bază de respect reciproc. După Al.Mocioni, națiunea are la bază câteva elemente definitorii: *descendența comună*; *teritoriul pe care îl locuieşte*; *viața împreună a membrilor săi*, ce duce la o omogenizare a dispozițiilor fizice, psihice şi la un tezaur propriu de tradiții şi aspirații. Proprietățile fizice comune formează *tipul național*, iar cele psihice - *caracterul național*, care se manifestă în temperamentul național şi în modul de exprimare, ambele vizibile în limbă, moravuri şi interese de viață specifice [Cf. 163].

T.Botiş întăreşte cele afirmate: „*…comuna descendenţă, comuna locuinţă şi comuna viaţă sunt deci condiţiunile naturale pentru geneza unei naţiuni*" [43, p. 437].

A.Popovici acordă o mai mare importanţă *naţionalismului democratic* faţă de cel *etnic-lingvistic*. Pentru ideolog, elementul de conştiinţă subliniat constituie elementul de bază al ideii de naţional. Astfel că originea, limba, religia, moravurile, comunitatea politică sau teritorială, în sine, n-ar constitui temelia naţiunii, ci conştiinţa ce o are o individualitate etnică despre comunitatea căreia îi aparţine şi care formează conştiinţa naţională. Libertatea şi egalitatea la care a ajuns o naţionalitate sunt dovezi ale intensei energii a conştiinţei ce potenţează mândria, sentimentul drepturilor şi cel de independenţă a colectivului. De aceea, pentru A.Popovici, afirmarea naţională înseamnă cea mai înaltă expresie a patriotismului [A.Popovici, *Principiul de naţionalitate*, p.6; Apud 163].

Problema naţională la alte ţări europene rămâne o preocupare constantă a teoreticienilor, mai ales a celor germani şi italieni, până la, cel puţin, primul război mondial.

Germanii consideră că problema legată de naţiune nu se referea la înlăturarea unui opresor străin, ci la evitarea pulverizării lor politice în mai multe principate şi ducate. Astfel că se dorea crearea unui stat unitar propriu care să le cuprindă pe toate.

Primul care sesiza importanţa problemei naţionale, spune G.Marica, este preromanticul *I.Herder*, care pune accentul pe contextul etno-folcloric, în special pe limba naţională [163, p.281].

Alţi gânditori germani vor concepe etnicitatea mai sublimat. Astfel, ea este văzută ca un spirit al poporului, aproape mistic, care se materializează în limbă, obiceiuri, datini. În această bază, *W.von Humboldt* realizează într-un şir de studii o filosofie a limbii şi a culturii naţionale, descoperă mecanismul de bază al integrării individului în universalitate:

individ → naţiune → umanitate

[Apud Vl.Pâslaru, 198, p. 77].

Italienii, aflaţi sub stăpâniri străine, habsburgii, burbonii, aveau, ca şi românii, problema de a scăpa de opresiunea străină şi de a deveni o naţiune liberă. În Italia, mişcarea naţională acorda importanţă forţelor suprapersonale care determină naţiunea şi totodată subliniază marele rol al factorului voluntar în constituirea ei.

S.P.Mancini, într-un curs de drept internaţional, în 1851, la Torino, afirma că la baza naţiunii stau factorii: rasa, limba, religia, teritoriul comun, trecutul propriu, obiceiurile şi legile, conştiinţa naţională. [Cf. 163].

O sinteză a surselor indicate mai sus arată că ***naţionalul*** şi ***universalul*** sunt doi termeni care nu se opun, ci se întregesc. Ei nu pot fi concepuţi unul fără celălalt. Naţionalul nu se poate valorifica decât prin raportarea la universal, după cum universalul nu este decât o sinteză a valorilor

definitorii superioare ale naționalului. Naționalul se constituie din totalitatea particularităților cu privire la *rasă*, *istorie*, *limbă*, *religie*, *antropologie*, *sensibilitate*, *manifestări temperamentale*, *moravuri*, *obiceiuri şi tradiții*, *comunitatea de aspirație şi spiritul de solidaritate* sau *instinctul național* ale unui popor.

Societatea, în ansamblul ei, conține/promovează/creează atât valori naționale cât şi valori universale, ferm împletite. Aici valorile ideale şi cele conjuncturale se întrepătrund, astfel că adesea frontiera ce le separă nu este clar trasată. Valorile socio-economice şi politice sunt cele ce asigură stabilitatea materială a societății, în timp ce de cele spirituale depinde cerința axiologică a vieții sociale. Atunci când cele două clase coexistă în echilibru, societatea se dezvoltă armonios. Când însă materialitatea devine predominantă, armonia dispare.

În prelegerea sa despre *naționalitate*, B.P.Haşdeu spunea: "*Limba, obiceiurile, tradițiile şi frumosul formează împreună acea parte a lui interioară care este particulară fiecărui popor*" [112, p. 438]. Lumea interioară a unui popor cuprinde şi o parte generală care se referă la ideile şi interesele generale omeneşti: *ştiința, comerțul, industria*. Acestea sunt universale. Scriitorul defineşte naționalitatea prin trăsăturile sale spirituale: "*Lumea interioară, particulară a unui popor formează ceea ce se numeşte spirit național. Legătura individului şi a poporului întreg de această lume interioară se numeşte „dragoste de țară*" [113]. Aceasta nu-i iubirea pământului brut, ci iubirea gândurilor, simțurilor, comorii, tradițiilor, gustului pentru frumos, care sunt născute şi crescute pe colțul de pământ ce ne adăposteşte.

Tzvetan Todorov arăta că *națiunea* este "*o entitate politică şi culturală în acelaşi timp. În vreme ce entitățile culturale şi politice au existat întotdeauna, națiunile sunt o inovație introdusă în Europa în epoca modernă*." [252, p.241].

Antonin Artaud a făcut distincție clară între două specii de naționalism, deduse din cele două aspecte ale națiunii, şi şi-a exprimat preferința pentru una dintre ele: "*Există naționalismul cultural în care se afirmă trăsătura specifică a unei națiuni şi a operelor acelei națiuni şi care le deosebeşte; şi există naționalismul pe care îl putem numi civic şi care, în forma sa egoistă, se transformă în şovinism şi se traduce prin lupte vamale şi războaie economice atunci când nu este război total. Naționalismul cultural, adică ataşamentul față de cultura sa, este o cale care conduce spre universal, aprofundând specificitatea particularului în care trăim. Naționalismul civic însă este o alegere preferențială şi deci o alegere antiuniversalistă*" [Apud Tz. Todorov, 252, p.241-242].

Ch.Montesquieu a interpretat națiunea în calitate de entitate culturală, a definit *spiritul general al unei națiuni* ca rezultantă a unei serii întregi de factori: formele de guvernare, tradițiile, moravurile, condițiile geografice, etc. Religia, limba, instituțiile publice sunt elemente ale spiritului

unei națiuni (ale culturii sale). Cultura este ca o limbă care permite accesul la universal. O cultură, spune marele gânditor, nu poate fi socotită mai bună sau mai rea decât alta deoarece „*feluritele caractere ale popoarelor sunt îmbinări de virtuți şi vicii, de însuşiri bune şi rele*" [179, p.377]. Fără limbă nu există acces la sens. Există o conştiință culturală națională conform căreia ideea de autonomie politică îşi poate croi drumul său. Reciproc, națiunea îi poate permite culturii să se afirme şi să se dezvolte. Independente rămân însă conceptele propriu-zise care sunt într-o oarecare măsură opuse, deoarece universalul este contrariul particularului. În plus, cultura comună nu este necesar națională – poate fi transnațională - iar existența unui stat independent nu este nici suficientă, nici necesară supraviețuirii unei culturi particulare.

C.Rădulescu-Motru investighează raportul dintre însuşirile sufleteşti ale unui popor şi cadrul instituțional. El delimitează astfel trei factori principali care acționează asupra cadrului sufletesc: *fondul biologic*, ereditar; *mediul geografic* şi *caracterele instituționale* dobândite de-a lungul evoluției sale istorice. Aceasta din urmă cuprinde manifestări tipice de natură spirituală care, prin tradiții, se repetă în mod insistent: vorbirea, obiceiurile morale şi spirituale, concepții despre viață, trăsături naționaliste. Acestei descrieri a realității sociale, Dimitrie Gusti îi atribuie noțiunea de *sociologie*. Această ştiință a realității sociale, spune gânditorul român, se deosebeşte de istorie prin aceea că ea explică fenomenele sociale aşa cum apar ele în realitatea socială şi nu doar le reface traseul evoluției societăților în trecutul lor: „*Socialul este înainte de toate rezultatul unui concurs de împrejurări: spațiale, temporale, vitale, şi spirituale, care formează cadrele cosmologic, istoric, biologic şi psihologic, cu alte cuvinte ceea ce numim mediu.* (…) *existența socialului nu se înțelege decât prin elementele sale constitutive* (*economicul şi spiritualul*) şi prin elementele sale organizatorice (*juridicul şi politicul*)". [107, Vol. IV, p. 237]. La această listă, am putea adăuga o categorie în plus, care completează întregul social: ***educația***. Individul se manifestă în diferitele activități ale vieții sociale datorită educației. Esența vieții sociale este, după cum susținea D.Gusti, voința: „*potrivit situației şi acțiunii forțelor voinței sociale, realitatea socială ia forma de opoziție, de luptă, de echilibru, de concurență, de organizare, de subordonare, de supraordonare, sau de coordonare*" [Ibidem, p. 238]. Acestea sunt principii după care funcționează şi sistemul educativ. Organizarea cadrului instituțional modern, şi aici includem şi educația, se poate produce prin două moduri: fie prin *imitarea/sincronizarea* cu alte culturi/țări, ca ulterior acestea să se naționalizeze (a se vedea E.Lovinescu cu teoria sincronismului), fie prin respingerea sincronismului cu ale sale „*forme fără fond*" (T.Maiorescu), sau N.Crainic. Acesta din urmă susține că o cultură nu poate fi imitată, ci doar asimilată [Cf. C.Schifirneț, 234, p.121]. „*O cultură națională*, scrie C,Schifirneț, *are prestigiu şi valoare în măsura în care reuşeşte să dea un gust al esenței. Aidoma cum mirosul*

unui parfum, de un timbru deosebit, se distinge în ansamblul celorlalte culturi naționale" [Ibidem, p.148].

Conştiinţa naţională este afirmată mai pregnant de către cronicarii moldoveni. Aceştia au transmis urmaşilor prin cronicile lor câteva probleme esențiale, cu largi implicații culturale şi politice. Una dintre ele, şi cea mai importantă, este cea referitoare la originea poporului român. Ea apare încă la Grigore Ureche într-o celebră frază: „***Rumânii, câți se află lăcuitori la Țara Ungurească şi la Ardeal şi la Maramoroşu, de la un loc suntu cu moldovenii şi toți de la Râm să trag***" [Gr.Ureche, 256, p.17]. Argumente serioase în sprijinul acestei probleme vor fi aduse mai târziu de către *C.Cantacuzino, D.Cantemir*, scriitorii *Şcoalii Ardeleane* şi de către *Paşoptişti*. Problema era dezbătută prin referire la raporturile româneşti cu Răsăritul şi cu Apusul.

C.Schifirneț afirmă că dezbateri în ceea ce priveşte *specificul național* şi particularitățile etnicului românesc regăsim începând cu anul 1840, la autori precum M.Kogălniceanu, A.Russo, B.P.Haşdeu, discută analitic particularitățile etnicului românesc. [235, p. 118]. Despre T. Maiorescu şi mişcarea junimistă susține că aceştia au pus în discuție şi au analizat modul cum evoluăm şi cu ce mijloace ne aliniem realizărilor altor popoare

Cu toate acestea, o lucrare specială despre teoria etnicului nu s-a scris în secolul XIX în principatele române. Abia în 1907 sociologul D.Drăgănescu tipăreşte primul volum despre proiectata trilogie *Psihologia poporului român* [Ibidem, p.119] (din care a apărut un singur volum .- A.F.). Lucrarea pune, pentru prima dată la noi, problema profilului psihologic al românului.

C.Schifirneț susține, de asemenea, că perioada interbelică este dominată de discuții şi dezbateri periodice pe tema etnicului şi naționalului, inclusiv prin studii semnate de D.Gusti, N.Iorga, S.Mehedinți, M.Ralea, M.Petrescu, M.Eliade, toate având puncte diferite de vedere, din care se desprind însă 3 tendințe:

- *estetică-culturală*, axată pe principiul specificului național în creația artistică şi literară;

- *sociologică-istorică*, orientată spre explicarea modalităților de constituire a etnicului şi naționalului;

- *filosofică*, interesată de declararea dimensiunilor gândirii şi concepțiilor etnice şi naționale [Ibidem, p.117-126].

D.Gusti defineşte etnicul românesc drept o comunitate de sânge şi tradiție, caracterizată prin fatalism, resemnare şi pasivitate [Ibidem, p.121].

L.Blaga defineşte spațiul românesc drept *spațiu mioritic*, element definitoriu pentru etnicul românesc. În studiul său, *Spațiul mioritic,* din volumul *Trilogia culturii,* defineşte conceptul de *stil*. Stilul formează un ansamblu de trăsături determinate de factori temporali şi spațiali ce acționează inconştient asupra comportamentelor omeneşti, explicând atitudinea lor datorită acestei

viziuni şi năzuința lor formativă. Unul dintre aceşti factori îl reprezintă orizontul spațial şi temporal prin care se exprimă viziunea colectivă a unui popor asupra spațiului şi a timpului, atitudinea față de aceasta, sau năzuința formativă: "*dorul unui suflet care vrea să treacă dealul ca obstacol al sorții şi care totdeauna va mai avea de trecut încă un deal, sau duioşia unui suflet, care circulă sub zodiile unui destin ce-şi are suişul şi coborâşul, înălțările şi cufundările de nivel, în ritm repetat, monoton şi fără sfârşit*" [L.Blaga, 39, p.189].

În țări europene, în acest timp, se editau lucrări care aveau ca subiect principal etnicul diferitelor popoare: Contele Sforza, E.R.Curtibus, W.Ralf, citați de D.Iamandi, sunt câțiva dintre autorii care au tratat această problemă [Cf. D.Iamandi, 127, p.636].

C.Rădulescu-Motru afirmă că față de rasă şi cultură, naționalitatea este un proces social nou şi nu dispune de caracterul universal al acestora: "*Naționalitatea este o problemă europeană sau cel mult europeană şi americană. În celelalte continente, sau nu există deloc, sau îşi face degeaba apariția. Polemizând cu unele doctrine filosofice, el pledează pentru ideea că devenirea popoarelor europene în națiuni a fost necesară pentru a-şi apăra existența. Națiunile sunt rezultatul luptei duse de popoarele Europei pentru a-ți găsi stabilitatea*" [Apud T.Herseni, 116, p. 64]. La sfârşitul secolului XIX, C.Rădulescu-Motru şi G.Coşbuc, A.Demetriescu şi O.Densuşeanu au lansat în *Noua Revistă Română* un chestionar cu privire la psihologia poporului [Ibidem, p. 65]. Ne-am folosit şi noi de întrebările gânditorilor români pentru studiul de față, iar datele obținute prin chestionarea subiecților sunt oarecum relevante pentru ceea ce generația nouă gândeşte cu privire la identitatea românului. Întrebările au fost reactualizate într-un chestionar (*Anexa 1*).

Care operă literară, după părerea dumneavoastră, exprimă mai bine firea şi aspirațiile neamului românesc?

Care este trăsătura dominantă în firea românului?

Care sunt calitățile şi defectele care deosebesc naționalitatea românească de celelalte naționalități?

Răspunsurile date de subiecții cercetării (60 de elevi de la Liceul Teoretic *Nicolae Bălcescu* şi Liceul Teoretic *Apaczai Csere Janos* din Cluj Napoca) cu privire la trăsăturile dominante ale românilor şi la operele literare care le surprind au sintetizat un număr de 18 trăsături, printre care *dragostea pentru familie, sacrificiul, patriotismul*, etc. şi până la trăsături cu caracter negativ cum ar fi *parvenitismul, invidia, lenea* (*Tabelul 1*).

Conform lui C.Rădulescu-Motru, „*statul român nu este clar lipsit de personalitate. Pe cea istorică sau etnică, el o are fără discuție. El nu are însă o personalitate energetică, adică o personalitate care continuând natura, să creeze peste natură forma nouă, energetică*" [219, , p. 86].

Tabelul 1

Nr. crt.	Trăsături / Caracteristici	Operă literară
1.	Importanța familiei: dragostea, iubirea părintească	I.Slavici, *Mara* M.Sadoveanu, *Baltagul*, *Fraţii Jderi* M..Preda, *Moromeţii*
2.	Respectul vieții în funcție de anumite principii: devotament, muncă, iubire	L.Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor* M.Preda, *Moromeţii* C.Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*
3.	Sacrificiul suprem	Anonim, *Monastirea Argeşului* L.Blaga, *Meşterul Manole*
4.	Patriotismul	M.Eminescu, *Scrisoarea III* L.Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*
5.	Respectarea tradițiilor	Anonim, *Mioriţa* M.Sadoveanu, *Baltagul*, *Fraţii Jderi*
6.	Curaj, ambiție, dreptate	L.Rebreanu, *Răscoala*, M.Sadoveanu, *Baltagul*
7.	Puterea de decizie în situații limită	Anonim, *Monastirea Argeşului* G.Galaction, *La vulturi*
8.	Inteligența, înțelepciunea	M.Preda, *Moromeţii*
9.	Religia	L.Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*
10.	Parvenitismul	N.Filimon, *Ciocoii vechi şi noi* G.Călinescu, *Enigma Otiliei*
11.	Superficialitatea, frica, laşitatea	I.L.Caragiale: Toate comediile, schițele
12.	Resemnarea	Anonim, *Mioriţa*
13.	Lenea	I.Creangă, *Povestea unui om leneş*
14.	Prostia	I.Creangă, *Prostia omenească* L.Rebreanu, *Proştii*
15.	Subcultura oamenilor bogați care se cred culți	I.L.Caragiale, *Dl.Goe*, *Vizita* V.Alecsandri, *Chiriţa în provincie*
16.	Dragostea	I.Heliade-Rădulescu, *Zburătorul* G.Călinescu, *Enigma Otiliei* M.Eliade, *Noaptea de sânziene*, *Maitreiy*
17.	Invidie	Anonim, *Mioriţa* M.Sadoveanu *Baltagul*
18.	Demagogia	M.Eminescu, *Epigonii* I.L.Caragilale, *O scrisoare pierdută*, *Conu Leonida faţă cu reacţiunea*

Identificarea caracteristicilor identității națiunii române în opere literare

În altă lucrare, filosoful aduce noi elemente în discutarea psihologiei etnice: „*Un popor nou se manifestă nu atât prin etnicul său, cât prin vocaţia sa. Unul este însă sufletul poporului românesc în manifestările sale culturale, psihologice şi altul este sufletul poporului românesc în realizarea vocaţiei sale. Vocaţia românilor începe acolo unde se sfârşeşte psihologia românilor*” [219, p.17] - ierarhizarea şi regenerarea energiilor naționale se produc prin prefaceri sufleteşti şi spirituale ale poporului, în concordanță cu valorile istorice ale epocii.

Or, în stabilirea şi definirea conceptului de etnic trebuie avute în vedere anumite condiţii. Condiţia fundamentală pentru ca o societate să existe, şi implicit prin aceasta - etnicul, este ca să avem *conştiinţa de comunitate*. Doar dacă această funcţie a conştiinţei există se poate explica dezvoltarea limbajului şi a tehnicii de muncă. Ea este capabilă să ordoneze actele societăţii spre unitate şi continuitate.

Primele manifestări ale etnicului îmbracă forma *tradiţiilor religioase*. Oamenii se simt în legătură de comunitate între ei prin cultul Divinităţii, în voinţa căreia îşi pun soarta. Cuvântul latinesc *religio* are înţelesul de *re-legare*, adică de constituire a comunităţii individ-divinitate printr-o *legătură* - *lege*. În timp, conştiinţa comunităţii evoluează de la starea amorfă, pe care o au popoarele primitive, la stările cele mai temeinic posibil structurate. C.Rădulescu-Motru identifică ca stări de evoluţie pentru conştiinţa de comunitate trei accepţiuni: *conştiinţa comunităţii de origine*, *conştiinţa comunităţii de limbă* şi *conştiinţa comunităţii de destin* [217, p. 69].

Conştiinţa comunităţii de ***origine***, conform filosofului, trebuie luată în sens larg. Ea se referă mai cu seamă la faptul ocrotirii, decât la acela al descendenţei biologice, şi întreţine obiceiurile, ritualul cultului şi toate tradiţiile societăţii.

Pe măsură ce societăţile evoluează, conştiinţa comunităţii de origine se transformă în *conştiinţa comunităţii de* ***limbă***. Limba este instrumentul care înlesneşte comunicarea între membrii societăţii şi prin aceasta face posibilă cultura, adică acumularea experienţei sociale de la o generaţie la alta. Limba are şi un rol de creaţie. Ea incită pe om la inovaţii. Societatea prinde prin limbă conştiinţa unităţii sale de cultură, şi această conştiinţă are un orizont şi o potenţialitate cu mult mai vastă decât avea aceea de origine. Pe baza comunităţii de limbă s-au trezit în conştiinţa popoarelor europene aspiraţiile spre suveranitatea lor naţională. Prin cultivarea limbii, spunea C.Rădulescu-Motru, un popor „*începe a se cunoaşte ce este şi ce poate*" [217, p. 71].

Viitorul pe care trebuie să şi-l asigure toate popoarele ne trimite la cea de a treia conştiinţă, şi anume *conştiinţa de* ***destin***, prin care se înţelege voinţa naţiunii de a fi în istorie, adică a-şi urma destinul istoric prefigurat de propria identitate (*Mioriţa*). ***Obiceiurile legate de familie*** - *celula neamului* - [Vl.Pâslaru,197] sintetizează conştiinţa de destin a naţiunii, prin aceasta s-a făcut puterea de rezistenţă a satelor româneşti. Alături de fixitate trebuie să existe însă şi mobilitate, pentru că altfel nu există evoluţie şi nici progres [217, p. 64].

Romulus Seişanu, în *Principiul naţionalităţilor*, merge pe aceeaşi linie de interpretare a naţionalului. Filosoful român stabileşte un top al elementelor constitutive ale naţionalităţii şi naţiunii. Acesta ar fi format din următoarele însemne etnice: *rasa* şi *originea*; *limba* şi nu în ultimul rând *unitatea de credinţă religioasă*, *moravurile*, *obiceiurile şi tradiţiile* [238, p13].

Aşadar, cel dintâi element constitutiv al naţionalităţii şi naţiunii este **rasa**. Termenul de *rasă* are două sensuri. Antropologii înţeleg prin rasă un grup de oameni înrudiţi prin caracterele lor fizice, anatomice şi fiziologice, adică somatice. Iar sociologii, istoricii, geografii, oamenii politici şi marele public afirmă că rasa reprezintă un grup de oameni înrudiţi atât prin caracterele lor fizice somatice cât şi prin caracterele lor lingvistice şi culturale - rasa albă, neagră, galbenă, latină, anglo-saxonă, germană, mongolă, franceză, română etc.

H.Taine a înţeles prin rasă doar rasa istorică şi naţională, care prin aspectele sale generale şi prin caracterele sale particulare deosebeşte un popor de celelalte popoare. Aceasta cuprinde elemente constructive precum *caracterul ce se transmite cu sângele, un ansamblu de dispoziţii înnăscute şi ereditate*. [Cf. R. Seişeanu, 238, p13].

La Congresul antropologic din Amsterdam (1927), doctor Felix Reghault a propus al doilea termen pentru rasă: *ethme* . S-a propus, apoi, al treilea sens: *etnic* - grupul care se deosebeşte de alte grupuri, numai prin caracterele noologice, adică caracterizări lingvistice şi culturale, rămânând termenul de rasă numai pentru caracteristica fizică, somatică. Aceasta este nesatisfăcătoare [Cf. R. Seişeanu, 238, p14]. Or, termenul *etnic* trebuie definit ca şi *grup social care are aceleaşi caracterizări fizice, lingvistice şi culturale*. Mai multe naţionalităţi şi naţiuni pot face parte din aceeaşi rasă, ele se deosebesc prin faptul că aparţin altor subdiviziuni ale aceleaşi rase. De ex., francezii, germanii, italienii, polonezii, românii, spaniolii fac parte din rasa albă; francezii, italienii, românii, spaniolii fac parte din grupul latino-romanic.

Al doilea element constitutiv al naţionalităţii, **limba**, din cele mai îndepărtate epoci, a diferenţiat teritoriile, clanurile şi popoarele, creând între ele frontiere lingvistice. *Limba* nu este numai un mijloc convenţional de înţelegere între indivizi, ci şi expresia graiului naţional sau modul de diferenţiere faţă de celelalte popoare. Ea este prin excelenţă semnul de alipire la patrie.

Cel mai de seamă din lume lingvist contemporan, Eugen Coşeriu , defineşte *limbajul* ca bază a tot ceea ce este social, manifestare a sociabilităţii umane, a faptului de a fi cu alţii, un *fapt social* sau o *instituţie socială* [65, p.137]. Prin limbaj, omul capătă dimensiunea fundamentală a identităţii: pe de o parte, vorbitorul percepe limba ca *tradiţie*, prin faptul că *o adoptă*, pe de alta, omul *continuă* şi *modifică*, într-o oarecare măsură, limba, fapt datorat realizării ei în vorbire în circumstanţe particulare, deci *o îmbogăţeşte*. Astfel, prin limbă, se creează fapte sociale.

Marele lingvist distinge între două tipuri de *comunicare*: „*comunicarea a ceva*, *care aparţine părţii practice a limbajului şi care în anumite cazuri poate lipsi*, *fără ca procesul de comunicare sau limbajul să aibă de suferit*, *de comunicarea cu cineva*, *considerată implicit ca o condiţie originară pentru orice act lingvistic şi care nu poate să lipsească*, *deoarece este componentă a limbajului*" [Ibidem]. Limbajul este întotdeauna orientat către cineva, către alţii şi astfel devine

creație lingvistică. E.Coşeriu explică acest lucru în următorii termeni: semnificațiile şi semele lingvistice se creează pentru alții, ca fiind *deja şi ale altora*. Lingvistul român distinge între *dimensiunea obiectivă* (relația subiect – obiect prin înțelegerea şi exprimarea felului de a fi al lucrurilor) şi *dimensiunea intersubiectivă*, dată de *alteritatea* subiectului. Ceea ce practic înseamnă că se recunoaşte calitatea de *conştiință creatoare* a limbajului, în sensul de conştiință deschisă spre altă conştiință. Omul, ca subiect vorbitor şi creator al limbajului, presupune şi alte subiecte. Aşadar, limbajul se înscrie, pe de o parte, într-o tradiție, iar pe de alta, acceptă şi se supune prezentului şi viitorului prin modificările şi transformările pe care le cunoaşte în funcție de epocă şi influențe, fără însă să-şi modifice identitatea sa sau a nației pe care o reprezintă. Or, afirmă E.Coşeriu, „*limbajul este o expresie a intersubiectivității şi, chiar mai precis, în sensul dublu de solidaritate cu o tradiție istorică şi de solidaritate contemporană cu o comunitate de vorbitori, care de asemenea este istorică*" [Ibidem, p.138].

Ernst Renan a recunoscut şi el facultatea limbii de a uni, fără violență, dar afirmă că pot exista "*aceleaşi sentimente şi aceleaşi gânduri*" chiar şi dacă ele sunt exprimate în diferite limbi, mai este necesară şi unitatea limbii. El citează, în sprijinul operei sale, SUA, Anglia, Spania, Elveția, diferite naționalități. Limba, cu toate formele sale dialectale, este depozitara geniului național şi în care se exprimă toate sentimentele şi ideile unui grup etnic. Este element constitutiv primordial al naționalității şi al națiunii. Ea este însăşi simbolul naționalității şi al națiunii. Limbajul creează cultură. Societatea ființează ca o structură de limbaje. Nucleul procesului de socializare a ființei umane sunt limba şi limbajul [Apud R.Seişeanu, 238, p15].

Nivelul de maturitate istorică şi intelectuală, susține C.Schifirnet, este dat de capacitatea de comunicare şi de utilizare a limbajelor proprii sau a celor ale societății. Astfel că „*limbajul acționează asupra gândirii şi viziunii despre lume. Limitele limbajului exprimă limitele umanului*" [237, p.184]. Limba dispune de mai multe sensuri conferite de interacțiunea dintre oameni. Limbajul reprezintă unul dintre elementele fundamentale de diferențiere a grupurilor, el însuşi clasificându-se în *limbaj profesional, limbaj juvenil*, *limbaj al mahalalei*, *limbaj studențesc* sau *limbaj academic*, *ştiințific*, *artistic*, *literar*, *arhitectural*, *medical*, *politic*, *economic*, *tehnic* - lista ar putea continua [Ibidem, p.185]. De asemenea, există un limbaj specific fiecărui mijloc de comunicare: televiziune, presă, radio. Limba creează cultura. Prin limbă, omul edifică un mediu al său, diferit total de cel natural. Societatea ființează ca o structură de limbaje, pentru că fiecare domeniu social se distinge printr-un limbaj şi comunică cu celelalte domenii într-un limbaj specific, de aceea şi procesul de socializare are ca nucleu limba şi limbajul, de aceea şi integrarea socială (acțiune posibilă preponderent prin educație) este posibilă numai prin însuşirea limbii.

Astăzi, tot mai multe voci susțin că limba nu mai divizează atât de mult, iar comunicarea se realizează cu uşurință aproape oriunde pe glob, datorită rolului pe care îl au unele limbi internaționale, în special engleza, în educația şi activitatea profesională a oamenilor contemporani. Astfel că limbajul are meritul să diferențieze gradul de educabilitate a individului şi felul în care şcoala se poate implica în diminuarea diferențelor pe această linie [16, 31, 144, 235, 238, 240].

Sociologic, afirmă C.Schifirneț, educația este un fenomen social care se traduce prin acțiunea unor indivizi asupra altor indivizi în scopul transmiterii culturii prin învățare individuală şi colectivă. Ea stabileşte un raport între oameni, în care unii, calificați şi experimentați în ale cunoaşterii îi pregătesc pe alții, care trebuie să se integreze în viață, prin procese de transmitere, influențare şi modelare, pe care ei le acceptă de cele mai multe ori, fără greutate. Ea este prezentă la toate categoriile de vârstă. În consecință, educația cunoaşte mai multe forme în funcție de contexte sociale şi niveluri de organizare. Educația se distinge prin trăsături intrinseci: caracter specific uman, universalitate, istoricitate, caracter permanent, diferențiere în funcție de contextele reale în care acționează caracterul național [236, p.157]. Ea pune la dispoziția subiectului mijloacele necesare socializării lui. Educația are un rol important în însuşirea unei limbi naturale. Şcoala transmite cunoştințe în alt limbaj decât cel cunoscut din familie. Copiii din familii defavorizate, de ex., întrebuințează un cod mai restrâns, ei comunică mai mult despre experiența practică şi sunt interesați în mai mică măsură de ideile abstracte. Cei din familiile de mijloc întrebuințează ambele coduri. Iar elevii din clasele superioare întrebuințează coduri elaborate. Acestea îi orientează către semnificații universaliste, iar codurile restrânse îi îndreaptă spre semnificații particulariste. Codurile elaborate conțin potențialitatea de schimbare, pe când cele restrânse au un potențial redus de schimbare. *Tabelul 2* redă modul în care autori precum Ch.Baylon şi X.Mignot [Cf. C.Schifirneț, 236, p.160] interpretează cele două coduri lingvistice pentru a evidenția diferențele dintre limbajul formal şi cel public, din care se vede că acei copii deprinşi să comunice în coduri de vorbire elaborate răspund mai bine stimulilor educației şcolare decât ceilalți. Însuşirea codului elaborat este deci o cale de ascensiune socială. De asemenea, C.Schifirneț examinează problemele comunicării şi a codurilor de comunicare în funcție de formele educației – formală (instituțională), nonformale şi informale.

P. Bourdieu şi J.C.Passeron susțin, în cadrul teoriei violenței simbolice, că succesul şcolar reflectă aptitudinea de a folosi în mod corespunzător limbajul însuşit prin învățare: „*Acțiunea pedagogică este în mod obiectiv o violență simbolică, în sensul că raporturile de forță între grupurile sau clasele constitutive ale unei formațiuni sociale sunt fundamentul puterii arbitrare care este condiția instaurării unui raport de comunicare pedagogică, respectiv de impunere şi inculcare a unui arbitrar cultural după un mod arbitrar de impunere şi inculcare*"[49, p.187].

Tabelul 2

Limbajul formal (limbajul claselor superioare)	**Limbajul public (limbajul claselor populare)**
1. Precizie în organizarea gramaticală şi a sintaxei	1. Fraze scurte, simple ca şi gramatică, adesea neterminate, cu o sintaxă săracă
2. Nuanțe logice vehiculate printr-o frază cu o construcție gramaticală complexă, în care se utilizează o serie de conjuncții şi propoziții subordonate	2.Folosirea simplă şi repetitivă a conjuncți-ilor sau a locuțiunilor conjuncționale (*deci, atunci, fiindcă*, etc.)
3. Întrebuințarea frecventă a propozițiilor care indică relații logice, de ex., propoziții indicând proximitatea spațială şi temporală	3. Întrebuințarea rară a propozițiilor subor-donate servind la împărțirea categoriilor folosite inițial în sprijinul subiectului
4. Folosirea frecventă a diatezei impersonale	4. Incapacitatea de a rămâne la un subiect clar pe parcursul unui enunț, ceea ce duce la dezorganizarea conținutului şi a informației
5. Alegerea riguroasă a adjectivelor şi adverbelor	5. Folosirea rigidă şi limitată a adjectivelor şi a adverbelor
6. Impresii impersonale verbalizate prin in-termediul structurii relațiilor dintre fraze şi în interiorul frazei, deci într-o manieră explicită	6. Folosirea rară a construcției impersonale în frazele sau în propozițiile condiționale
7. Simbolism expresiv diferențiind în deta-liu semnificațiile la nivelul frazelor, în loc să întărească termenii dominanți sau să în-soțească enunțurile într-o manieră nedife-rențiată	7. Folosirea frecventă a enunțurilor în care justificările şi concluziile se întrepătrund astfel încât să producă o afirmație categori-că
8. Folosirea limbajului care atrage atenția asupra unui sistem complex de concepte, ierarhizate în vederea organizării experienței	8. Numeroase afirmații şi expresii indicând faptul că interlocutorului i se cere să acorde o valoare particulară enunțului precedent, cu valoare retorică, de genul: *Nu-i aşa*?, *Îți dai seama*?, *Vezi*?
	9. Alegeri individuale operate frecvent în formulările proverbiale
	10. Impresii individuale în stare implicită în organizarea frazei; este un limbaj cu o semnificație implicită

Limbajul ca instrument pentru caracterizare

(C.Schifirneț, *Sociologia*, p.160, după Baylon şi Mignot, p.256)

Unitatea **de credință religioasă** este cel de-al treilea element constitutiv al naționalității. La români, credința religioasă – ortodoxismul – este considerată strâns legată de ideea naționalității. Poporul o numeşte *legea românească, credința românească*, sau *legea sfântă strămoşească*. Raportul națiune – religie este semnificativ pentru conceptul lui Nechifor Crainic, care a fost preocupat de transformarea psihicului românesc în factor de energie constructivă prin integrarea acesteia în spiritualitatea ortodoxă – temei al etnicului românesc. Profesorul şi teologul N.Crainic a crezut că românii se pot dezvolta prin valorificarea virtuților Bisericii strămoşeşti. El a găsit

explicația că evoluția țării s-a făcut sub şi prin impactul ortodoxiei, aşa cum M.Weber [264], prin studiul eticii protestante, a găsit explicații pentru spiritul modern occidental. Ortodoxia nu neagă existența etniilor şi a neamurilor. N.Crainic a recunoscut în creştinism modul de a fi local şi universal în acelaşi timp. Ortodoxia reprezintă, în concepția gânditorului, spiritualitatea dătătoare de armonie între oameni aparținând diversităților naționale: "*Biserica ortodoxă este ecumenică în doctrină. Ea e națională în modul de a administra elementul ecumenic*" [Apud C.Schifirneț, 234, p. 124]. Ortodoxia accentuează unicitatea şi nerepetabilitatea ființei umane creată de Dumnezeu. Ortodoxia respectă limba şi particularitățile etnice, iar orânduirea bisericească este în raport de fiecare națiune: "*sunt atâtea biserici câte națiuni*" [Ibidem, p. 124]. Istoria noastră are, în concepția lui N. Crainic, două caracteristici: intensitatea şi expansiunea. Intensitatea se referă la formarea individualității etnice şi unitatea națională. Expansiunea priveşte exprimarea personalității religioase a poporului român în cadrul ecumenic. Principiul de bază al ortodoxiei este de a distinge pentru a uni. Întreaga cultură românească s-a dezvoltat din biserică. Cultura populară, folclorul, arta plastică, muzica, înțelepciunea proverbului, moravurile sunt străbătute de duhul creator al cultului ortodox şi al concepției bizantine. N.Crainic respinge teoriile sincronismului care pledau pentru o construcție culturală românească prin imitarea altor culturi, ca apoi aceasta să se naționalizeze pe măsura acumulării de experiențe în organizarea bazelor cadrului instituțional modern. Cultura exprimă specificul unei comunități etnice sau naționale, modul propriu-zis de viață. O cultură nu poate fi imitată, ci doar asimilată - este vorba de aspirația către un ideal cultural necesar în exprimarea originalității poporului român. Bazele culturii se găsesc în sat şi în ortodoxie. Tradiția nu înseamnă, în viziunea lui N.Crainic, stagnare, ci mai degrabă o forță vie care asigură specificul, diferența originalitatea. Dogma ortodoxă a creat un stil, cel bizantin. Ca şi dogma, neamul îşi creează un stil al său din sensibilitatea-i specifică şi din intenția de care spiritul e capabil. "*Civilizația uniformizează, cultura diferențiază*" [Ibidem, p. 124].

Filosoful gândirist susține că naționalitatea nu a dus la un izolaționism cultural sau autohtonism rupt de viața culturală a epocii. El dialoghează cu doctrine şi curente ale timpului său. Dacă la originea sa creştinismul a avut caracterul unei religii cu valori universale, care trece peste limitele naționalităților, națiunilor şi raselor, mai târziu, el s-a supus legilor evoluției sociale şi politice şi s-a adaptat naționalismului, păstrând şi caracterul universal.

În zilele noastre, tinerii, deşi conştienți de rolul şi importanța credinței, susțin că o practică în suflet. Ei nu au cultul de a merge la Biserică aşa cum odinioară o făceau moşii şi strămoşii lor, fapt demonstrat de un sondaj realizat de Institutul *Metromedia Transilvania*, 2004, care a cuprins un eşantion de 1135 de tineri din toată țara.

Tabelul 3

Zilnic	1%
De mai multe ori pe săptămână	4%
O dată pe săptămână	19%
De 2-3 ori pe lună	20%
De Crăciun, de Paşte şi alte zile sfinte	37%
O dată pe an sau mai rar	10%
De fapt, niciodată	8%
O dată pe lună	1%
NR	0%

Frecventarea bisericii de către tinerii din România

[Cf. Institutul Național pentru Studii de Opinie şi Marketing MetroMedia Transilvania, mai 2004 .- Cluj-Napoca Editura INSOMAR, 2004]

Mersul la biserică poate fi interpretat în mai multe feluri. Astfel, cei care obişnuiesc să facă acest lucru frecvent, certifică nu numai religiozitate indiscutabilă, dar şi ideea de *solidaritate comunitară*: merg la biserică pentru că aşa trebuie, pentru că merg toți.

Moravurile, obiceiurile şi tradițiile Moravurile, obiceiurile şi tradițiile au un rol important în definirea naționalului şi a națiunii, afirmă R.Seişanu. Chiar dacă prezintă unele asemănări cu ale altor popoare sau națiuni, ele păstrează de la originea lor, caracteristica locală, religioasă şi specificul etnic. (Vezi şi 2.1.1, în care sunt tratate practicile, obiceiurile, sărbătorile cunoscute/practicate de liceeni, ca rezultate obținute prin aplicarea *Chestionarului B*, *Anexa 2*).

Cel mai de seamă etnolog român, acad. R.Vulcănescu, susține că mitologia română este, prin însăşi dăinuirea ei în timp şi spațiu, "*un certificat autentic de autohtonitate, continuitate şi originalitate emanate din mediul şi viața întregului popor roman şi a ramurilor lor istorice, un atestat istoric de creativitate culturală şi expresivitate creatoare*" [262, p. 25].

În studiile consacrate mitologiei pământului românesc se disting trei categorii de interpretări:

- *geografică*, reprezentată de I.Conea, conform căruia pământul românesc se înfățişează ca o *cetate orografică*, cu ziduri masive: Munții Carpați, în mijlocul căreia se află Podişul Transilvaniei; cetate înconjurată cu şanțuri externe de ape naturale [I.Conea, 61, p.31; R.Vulcănescu, 263];

- de *filosofie a culturii*, reprezentată de opera lui L.Blaga, conform căruia, pământul românesc este un spațiu ondulat la infinit cu aspect de deal-vale, numit *spațiu mioritic*, spațiu care intră ca factor determinant în matricea stilistică a culturii române [39];

- de *sociologie a culturii*, prin care se spune că pământul românesc se înfățişează ca o *incintă circulară* [Cf. R.Vulcănescu, 263, p.16].

Or, țară noastră poate fi reprezentată de o structură circulară care se *individualizează* şi se distinge de restul lumii prin forme, genuri şi specii de manifestări etnoculturale.

În cursul timpului, sub influența numeroşilor factori interni şi externi - sociali, politici, economici, juridici, morali - ritualurile au suferit modificări, pătura rurală a rămas a fi cea mai tradiționalistă şi conservatoare. Ea păstrează şi transmite legendele, obiceiurile, tradițiile religioase, populare, superstițiile, costumele, cu tot parfumul lor arhaic. Studiul câtorva dintre aceste rituri şi obiceiuri mitologice vor face obiectul discuției şi analizei din Capitolul II ce relevă rolul şi rostul tradiției în societatea contemporană, mai cu seamă în viața tinerei generații (Vezi şi 2.2.1).

Comunitatea de aspirații reprezintă spiritul de solidaritate despre care Aristotel spunea că prin *amiciție* sunt menținute structurile în care trăiesc şi se dezvoltă oamenii şi că de acest principiu, sublinia Stagiritul (Aristotel) depinde forța şi unitatea statului [Apud R.Seişeanu, 238, p.19].

Platon constată cum fraternitatea formează legături de atracție a cetățenilor şi că dacă n-ar exista acest sentiment puternic, manifestat între toți cetățenii, existența statului liber n-ar fi cu putință şi nici existența unei constituții şi a unei ordini interne [Ibidem].

Miron Al. Damian ne oferă un exercițiu de comparare a sinelui cu lumea de ieri şi de mâine; descrie spiritualitatea românească şi poziția acesteia față de contextul global al evoluției societății umane. Propune trei modele fundamentale pentru definirea profilului spiritual al românului. Primul indică trăsături precum credința, speranța, dragostea bunului creştin; al doilea - spiritul de sacrificiu, tenacitatea şi cinstea (*Miorița*, *Meşterul Manole*); al treilea reprezintă o trăsătură redată prin atribute precum *forța, independența, nemurirea dacului liber* [72].

Modelul de **familie** reprezintă încă o caracteristică a nației române. Aceasta a făcut puterea de rezistență a satelor româneşti. În cadrul familiei, **mama**, aşadar, femeia, reprezintă un simbol al unității şi al înțelepciunii. Ea este cea care îndeplineşte un dublu rol: de gospodină angajată în toate treburile casei şi de pedagog, ocupându-se fără încetare de educația, formarea copiilor şi pregătirea lor pentru inserția în social. *Smaranda* din *Amintiri din copilărie* de I.Creangă; *Mara* din romanul omonim al lui I.Slavici; *Catrina* din romanul *Moromeții* de M.Preda sunt reprezentative în acest sens pentru literatura română. Supremația maternă este însă numai una de circumstanță; „înfruntările" privind autoritatea ei se consumă doar la nivelul de educație a copilului, unde ea este observator, reglator şi conducător al negocierilor, uneori cu drept de veto. În rest, femeia româncă de la țară este supusă bărbatului atât la nivelul relațiilor familiale cât şi în planul relațiilor sociale. Modelul de familie tradițional este unul patriarhal. La nivelul discursului se simt diferențe: mesajul principal al mamelor este de cele mai multe ori de acțiune: citeşte, învață alături de copil sau uneori de admonestare (de multe ori prin corecții fizice); mesajele taților însă sunt transmise doar prin fraze argumentative şi demonstrative. Există unele situații/discursuri argumentative, însă doar în cadrul relației mamă – tată, în care se demonstrează capacitatea lor de a întrezării valori. Şcoala este una dintre valorile prețuite de acestea. Deşi *Iliei Mormete* eşuează în ceea ce priveşte unitatea

familiei, în special în relația sa cu fiii săi, el sintetizează imaginea relației părinte – copil, primul ştiind mereu să ierte. Lucrul acesta este reflectat în monologul lui *Moromete* în care apare următoarea interogație retorică: „*Nu cumva copiii de acea sunt copii, ca să nu-şi înțeleagă părinții, fără ca mai întâi să se rătăcească, şi de aceea părintele e părinte, ca să-i ierte şi să sufere pentru ei*?" [M.Preda, p. 217]. Mesajul este unul argumentativ, care vine să recupereze psihologic copilul: de aceea este copil să greşească şi să fie iertat. Şi la acest nivel se evidențiază diferența dintre joacă – apanajul copilăriei – şi jocul specific adultului, unde intervin normele. Strategia argumentativă se înscrie şi pe un traiect pragmatic: se stimulează comportamente ca munca în echipă, se modelează credințe, se trezesc aşteptări. De ex., scena secerişului din *Morometii*, la care participă toată familia. (A se vedea şi *2.2.2. Modelul românesc de familie*).

Astfel, în dimensiunea sa istorică, *conceptul de național* întruneşte caracteristici şi condiții proprii tuturor națiunilor europene în proces de devenire ca atare – obârşie, teritoriu, rasă, limbă, psihologie, credință religioasă, tradiții şi obiceiuri, şi reprezintă latura sa universală. În dimensiunea sa strict națională, conceptul de național reprezintă particularul ca entitate, care produce general umanul, universalul. Spiritul național românesc, etnicitatea românească are o istorie milenară, produsă/conservată/dezvoltată de creştinism, în formula ortodoxiei, creația populară orală şi de viața de la țară (*veşnicia s-a născut la sat*, L.Blaga) prin institutul familiei ca *celulă a neamului* (Vl.Pâslaru), de literatura cultă, filozofie etc., cultivate de/pe un spațiu existențial comunitar specific, definit ca *cetate orografică* (I.Conea) şi *spațiu mioritic* (L.Blaga).

1.2. Universalul ca dimensiune perenă a educației

Dacă **Națională** se constituie din totalitatea particularităților ce privesc istoria, antropologia, sensibilitatea etică şi artistică, **Universalul** este incomparabil mai greu de detectat, deoarece nu este uşor să găseşti răspuns adecvat pentru întrebări precum: Sunt acestea descoperite sau inventate? (referitor la geneză); Cum putem să gândim despre ceva care nu posedă o poziție spațială, dar care este totuşi concretizat în diferite locuri şi momente şi care a existat dintotdeauna? Poate fi analizată posesia în comun a aceloraşi proprietăți în termeni de asemănare? Cum percepe mintea atât proprietatea generală, cât şi concretizarea particulară a acesteia? Universalul este o proprietate sau o relație care poate fi întruchipată sau concretizată de un număr de diferite lucruri particulare? Lucrurile subsumate unui universal sunt astfel similare în unele privințe? Asupra acestor întrebări s-au concentrat marii gânditori ai lumii, încercând să găsească răspunsuri semnificative: abordări ale platonismul, pentru care universaliile există independent de lucruri; credința aristotelică, care afirmă că universalul există în lucruri şi nu independent de acestea.

Conform concepțiilor unor gânditori [Cf. 72, 95, 139, 161, 177, 209, 242, 244, 252], derivatele universalului sunt:

- *conceptualismul*, sau teza că universaliile sunt reflecții ale capacității minții de a grupa lucrurile;

- *nominalismul*, sau concepția conform căreia universalul nu este decât suflarea vocii, adică a împărtăşi un universal înseamnă a fi descris prin acelaşi cuvânt şi, în cele din urmă;

- *scepti*cismul, potrivit căruia întreaga problemă este rezultatul unei reificări înşelătoare, care ne face să gândim lucrul prin două categorii: particularul şi universalul, în loc să gândim numai în termenii particulariilor.

Studiul surselor de specialitate ne-a determinat să ne situăm, în cercetarea noastră, pe ideea de universalitate ca reprezentând sinteza dimensiunilor naționalului. Dezvoltrăm această idee după cum urmează.

Georgio Mantzaridis [160] evidențiază punctele slabe, capcanele *globalizării* şi *universalizării*: capacitatea acestora de a afecta toate nivelurile micro şi macro socio-economice şi individul uman, insuflând spiritul distructiv al banului, care obține dimensiuni metafizice, robind omul şi conducând la amoralism. Ideea a fost exploatată des în operele scriitorilor realişti (*Ghiță* din nuvela *Moara cu noroc* de I.Slavici). Totuşi G.Mantzaridis pledează pentru ideea de universalitate şi arată că, formal, globalizarea şi universalitatea sunt două noțiuni înrudite, dar esențial opuse una alteia; ele sunt deopotrivă „himeră şi adevăr"; marchează epoca noastră ca părtaşă la disputa dintre două tendințe: globalizarea şi autolimitarea. Pe de o parte, se înlătură, granițele şi se unifică lumea, iar pe de alta, se dezvoltă proceduri introvertite şi autolimitări naționale sau naționaliste. Globalizarea a coincis cu disoluția partidului comunist. Opiniile despre globalizare şi universalizare s-au împărțit: unii [23, 160, 255] apreciază pozitiv fenomenul, deoarece acesta îi uneşte pe oameni în exterior, elimină barierele, facilitează comunicarea; alții susțin că globalizarea şi universalizarea nivelează culturile, amestecă religiile, omogenizează înfățişarea şi comportamentul oamenilor, provoacă americanizarea modului de viață.

Noi considerăm că prezența globalizării şi universalizării în viața oamenilor contemporani reprezintă un drept câştigat, care urmează a fi valorificat cât mai delin, prin educație, fără să se altereze spiritul şi să se niveleze culturile. Aceste fenomene sunt proprii societății moderne, care nu mai este una unidimensională, ci adimensională; ele sunt proprii şi mijloacelor de informare culturală, vieții economice şi politice etc., care sunt percepute de oameni ca benefice, cel puțin în aspect civilizatoriu.

Globalizarea unifică oamenii după principii comune, care, potrivit lui G.Mantzaridis, „*atenuează separările etnice sau de altă natură dintre oameni şi pledează pentru ziua când omul să*

nu mai fie nici indian, nici elen, nici sclav, nici bărbat nici femeie, ci toți sunt una în Isus Hristos" [160, p.16].

În toată deplnătatea sa, universalul, conform autorului citat, se produce/manifestă la două niveluri:

- *religios / teoretic*, în care se reflectă şi se fundamentează adevărul persoanei;

- *antropologic*, la care se reflectă şi se repetă acest adevăr.

Universalizarea este un fenomen complex ce se manifestă la diferite niveluri: economic, financiar, politic, religios / duhovnicesc, etc. Una dintre căile prin care poți ajunge la universalitate este calea religioasă, *unirea oamenilor la nivel duhovnicesc*. Valorificarea adevărului persoanei se află în centrul interesului teologic. Universalitatea pe care o propune Biserica are ca temelie persoana umană şi se extinde prin Ființa lui Hristos şi dincolo de creație, la ceea ce este inaccesibil (pentru puterile noastre naturale şi elementare); ea se deschide către întreaga ființa teandrică - divină-umană [Ibidem, p.66].

Unii, constată G. Mantzaridis, sunt de părere că globalizarea exprimă unirea autoritară şi omogenizarea, iar universalitatea exprimă unitatea spirituală, dar în acelaşi timp şi diversitatea persoanelor. Globalizarea îndepărtează particularitățile şi schimbă şi persoanele şi societățile într-o masă amorfă, în timp ce universalitatea respectă particularitățile persoanelor şi ale societăților şi cultivă armonia şi împlinirea acestora. Globalizarea se prezintă ca fiind dinamică, pentru că se preocupă exclusiv de activitatea exterioară, pe când universalitatea pare statică, deoarece întrece dinamismul său înainte de toate spre omul interior.

G. Mantzaridis examinează dimensiunea creştină a globalizării. Universalitatea creştină se află la antipodul globalizării, prin modelul oferit de Biserică în Hristos, unde egocentrismul este anulat şi apare persoana universală cu particularitățile ei irepetabile. Universalitatea apare ca rod al familiarizării cu viața Dumnezeiască şi cu desăvârşirea omului, în calitate de creție făcută după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu şi chemată la asemănare cu Dumnezeu. Pe de altă parte, este globalizarea care vine ca expresie a stăruinței omului după putere, după stăpânire [Ibidem, p.21-22].

Universalitatea este identică cu mântuirea. Sunt considerate universale: păcatul, pericolul poluării mediului şi al schimbării climei. Săvârşirea acestora atrage după sine pedepse şi sancțiuni în funcție de perioadă de moment istoric, națiune, principii şi legi. Important de reținut însă este faptul că nu se poate scăpa de pedeapsă. Universalitatea creştină are caracter eshatologic, adică dincolo de ceea ce este istorie şi trecător, în împărăția lui Dumnezeu. Premisa pentru universalitate este lepădarea egoismului, care otrăveşte omul şi subminează viața sa perisabilă şi comunitatea. Adevărata universalitate se promovează numai prin oameni universali, cu persoane care se apropie

de modelul propovăduit prin Hristos, care face totul să fie iertat şi asimilat în cele din urmă Fiinţei Sale, în totalitatea ei [Ibidem, p.23-25].

Or, păcatul, ca şi adevărul, binele, frumosul, ca şi libertatea de a alege să nu-l săvârşeşti, este prpriu tuturor oamenilor, prin aceasta înscriindu-se în universal, fapt demonstrat şi de cele două exmple de mai jos, unul din literatura română şi altul din cea americană: romanul *Ion* de L.Rebreanu şi romanul *Litera stacojie*, de N.Hawthorne. Ambele au o temă comună: pasiunea ce duce la păcat. Pasiunea/patima lui Ion pentru pământ şi pentru o femeie frumoasă l-a dus la pierzanie. La N.Hawthorne, o femeie adulteră este condamnată să poarte litera A pe piept. Deşi subiectele sunt luate din două ţări situate pe două continente diferite, reprezentând două perioade istorice diferite (SUA, sec. XVII, şi România, Europa, sec. XIX), romanele şi-au câştigat dreptul la universalitate prin faptul că înfăţişează probleme etern umane: implicaţiile realităţilor dintre oameni, consecinţele faptelor şi mai ales sentimentul responsabilităţii, al culpabilităţii pentru greşeala săvârşită. În romanul *Ion*, comunitatea la care se face apel este lumea statului ardelenesc de la începutul secolului XX, unde stratificarea socială depinde de pământul pe care îl are ţăranul. Aşadar patimile se nasc din sărăcie. De aici pasiunea bolnavă, devenită păcat, a lui Ion, pentru pământ. În Ion este înrădăcinată o mentalitate ţărănească, după care oamenii se pot numi oameni numai în măsura în care gospodăria lor este întemeiată. „*Glasul pământului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului, ca o chemare, copleşindu-l. Se simţi mic şi slab, cât un vierme pe care-l calci în picioare, sau ca o frunză pe care vântul o vâltoreşte cum îi place. Suspină prelung, umilit şi înfricoşat în faţa uriaşului*" [L.Rebreanu, p. 42-43]. Ambii protagonişti aspiră la nişte valori universale prin căi neacceptate de comunitatea din care fac parte şi de morala acesteia, care, şi ea este universală; ambii se opun sau neagă condiţia universală de a alege între supunere şi păcat, păcatul săvârşindu-se nu atât prin alegere cât prin negarea acestuia. Dar condiţia spirituală a celor două personaje este totuşi diferită. *Ion* ajunge la perzanie, sugerând drama omului fără pământ, pentru ţăran pământul însemnând nu doar o valoare vitală ci şi una spirituală – *Ion* este un chip profund dramatic, *din cauza imposibilităţii de a spiritualiza spaţiul locuit. Hester Prynne*, eroina lui N.Hawthorne, luptă cu comunitatea pentru a-şi afirma dreptul natural de a se manifesta ca fiinţă deplină, chiar dacă acest lucru este legat de manifestarea iubirii corporale (sexualităţii), idee deloc banală, de vreme ce însuşi L.Rebreanu îi consacră un roman (*Adam şi Eva*).

Or, universalul se găseşte mereu în naţional, particular şi individual, literatura şi artele creând un spaţiu existenţial metafizic în care unitatea celor două dimensiuni ale umanului, naţionalul şi universalul, se contopesc ca într-o revelaţie divină – idee care prescrie educaţiei plonjarea continuă în esenţele fiinţei celui educat prin toate mijloacele şi sistemele de valori disponibile, inclusiv prin valorile moral-spirituale şi etic-estetice, de promovarea cărora este responsabilă în primul rând

disciplina şcolară *Limba şi literatura română*. Astfel, operele examinate reprezintă în acelaşi timp şi exemple de constrângere a libertății umane, fie prin datul social, moral şi religios, fie prin educație şi învățământ – experiențe respinse de conceptul educațional modern, în cadrul căruia educația lingvistică şi literar-artistică, ca domenii distincte ale practicii şcolare şi ştiințelor educației, se oferă şi ca importante domenii de formare/manifestare ale național-universalului atât la elevi cât şi la profesorii acestora.

1.3. Poporul român între identitatea națională şi integrarea în spațiul public european

Condițiile istorice după secolul al XVIII-lea au condus la apariția unor spații publice în interiorul unor state. Acestea au devenit aşa numitele state-națiune, independente politic, dar care geografic aparțin unui anume continent. Secolul XXI încearcă să facă acelaşi lucru (unirea), dar la scara continentului, astfel încât de la națiune să se ajungă la un *spațiu public* european. [A.Compagnon şi J.Seebacher, 60] Acesta este un deziderat destul de greu de realizat, pentru că presupune mult efort, voință din partea tuturor statelor națiune, aparținătoare acestui spațiu global/comun, mult timp şi de multe transformări în plan politic şi social.

Până acum s-a reuşit să se realizeze un spațiu simbolic, în interiorul căruia se schimbă discursuri între diferiți actori sociali, economici, religioşi, culturali şi politici care reprezintă o anume societate (italienească, austriacă, germană, românească, moldovenească, bulgărească, ungurească, iugoslavă etc.). Pentru unele societăți s-a reuşit o uniune economică, inclusiv introducerea monedei unice. În rezultat, şi comunicarea este omniprezentă iar reglementările sunt comunitare. În acest sens, deschiderea domină închiderea. Alții, în care ne includem şi pe noi, sunt la momentul obținerii statutului de economie de piață funcțională. Totuşi apariția unei opinii publice cu privire la o unitate şi identitate europeană la toate nivelurile şi structurile nu s-a realizat încă. A.Compagnon şi J.Seebacher, comentând ideea de *spațiu public*, afirmă că acesta nu doar că recunoaşte existența celuilalt, ci îi şi conferă o legitimitate de *alter ego*. *Spațiul public* modern este legat şi de statul-națiune, spre deosebire de sec. XVIII, când spațiile publice reuneau elite dincolo de diferențele naționale. Problema este dezbătute pretutindeni în Europa, dar termeni, limbi, referințe istorice, culturale şi geografice diferite. Finalitatea urmărită este un stil comun spațiilor publice, o limbă prin care să se comunice toate lucrurile comune, dar şi diferențele ce țin de identitatea fiecărui neam. Or, la moment, Europa este formată dintr-o sumă de societăți politice cu caracteristici diferite, care are meritul de a fi preconizat anumite libertăți tuturor cetățenilor acestui spațiu deschis. Dintre valorile comune care au fondat Europa actuală amintim: democrația, lupta împotriva trecutului nazist, anticomunismul, economia de piață. Acestea ar fi elementele care ne

îndreptățesc să vorbim de faptul că toți, indiferent de etnie, aparținem aceluiaşi spațiu comun. Cu toate acestea, nu putem vorbi încă despre o unificare deplină, de statutarea unui spațiu public comun şi aceasta s-ar datora mai multor factori, despre care ne vorbesc cei doi autori [60, p.130-131], printre care se evidențiază absența unei limbi comune, în care să comunice toți cetățenii Europei, nu doar elitele. În plus, deşi modurile de viață se aseamănă, nu există o cultură politică comună în adevăratul sens al cubântului, întrucât valorile socialismului, liberalismului, capitalismului, social-democrației şi democrației creştine sunt mediatizate diferit de culturile naționale (numele grupurilor politice din Parlamentul European nu corespund denumirilor grupurilor în spațiile politice naționale).

Un alt element esențial în justificarea separării noastre este de ordin istoric: nu putem să accelerăm istoria şi apariția spațiului public să se facă într-un timp scurt. *Spațiul public național* s-a constituit lent, printr-un proces istoric complex, adesea violent, derulat pe parcursul de secole. Deci şi apariția spațiului public comun cere şi trebuie să i se dea un timp mai extins de desfăşurare, în care toți factorii implicați să îşi găsească rezolvarea.

În plan economic, comercial, comunicațional-tehnic, schimbările din ultimii ani au depăşit scările geografice, totuşi națiunea se perpetuează în dimensiunile sale simbolice şi culturale. Conservarea valorii naționale este cu atât mai importantă astăzi cu cât ea are, mai degrabă, un caracter cultural şi simbolic, decât politic şi economic. Aşadar, recunoaşterea naționalului este mai mult o condiție a viitoarei identități europene şi mai puțin un obstacol. Din punct de vedere istoric, națiunea înseamnă afirmarea unei diferențe în raport cu străinătatea, şi pe plan geopolitic, o identitate legată de un teritoriu şi de exercitarea unei puteri. *Ideea apartenenței la un spațiu public european va conduce la selectarea în cadrul naționalismului, pe de o parte, a ceea ce este mai bun: valori, identitate, privilegierea unei viziuni raționaliste şi convenționale argumentativă şi sincronică cu a celorlalți, iar pe de alta, respingerea a ceea ce este rău va duce la apariția unui gen de naționalism ideal.* Specialiştii văd în acest lucru disocierea între referința politică şi apartenența culturală. În acest sens, se impune să fie privilegiată adeziunea rațională la o serie de valori separând pasionalul şi tendința de excludere şi reconstruind un principiu de identitate pe o bază convențională, de adeziune la un regim politic şi de diminuare a emoționalului. Noțiunea de *spațiu public* este prinsă între cetățenia legată de statul-națiune şi comunitatea politică legată de conceptul de națiune [60].

Susținătorii ideii postnaționale ar dori să vadă născându-se un gen de spațiu public comunitar. Pentru moment însă nu există legături distincte între cetățeni la nivel european, toate contactele fiind mediatizate prin intermediul legăturilor naționale. Nu există până acum, în istorie, un exemplu de comunitate reală, în schimb, putem vorbi de un *spațiu politic european*. Şi asta pentru că există o

mai mare diferență între calendarul rapid al deciziilor politice legat de construcția politică din ultimii ani, care se înscrie în cadrul logicii informației, şi calendarul, mult mai lent, al construcției sociale, culturale, simbolice a Europei. Pasul în față, în acest sens, îl reprezintă asumarea trecutului şi a schimbărilor şi transformărilor majore din străinătate. Un sondaj în rândul tinerilor din România şi din străinătate a arătat faptul că sunt prea puțini aceia care cunosc fişa tehnică a Europei. La întrebări de genul: *Care este numărul țărilor membre ale Uniunii Europene*, *Care sunt frontierele Europei de Est*, *Care sunt numele forțelor politice importante din interiorul acestei țări*, *Care este componența Parlamentului European*, cu excepția a două întrebări, prima şi ultima, nici un răspuns nu a fost complet corect. De menționat însă că acest răspuns nu este reprezentativ pentru populația şcolară, căci elevii au şansa, prin disciplinele şcolare, să obțină o informare corectă şi de ansamblu cu privire la aceste aspect. *Manualul de istorie, clasa XI*, de ex., tratează aceste subiecte pe larg, deci nu este nici o problemă social-politică, de mentalitate, nici de educație, ci una particulară. A.Compagnon şi J.Seebacher afirmă că este preferabil să plecăm din trecut, să vedem care sunt elementele care ne separă pentru a ajunge la ce ne unește. Ei susțin că trebuie să cunoaştem şi rolul factorilor religioşi, deoarece religia constituie astăzi o cheie indispensabilă înțelegerii comportamentelor profund europene, ca şi una pentru a a întrevedea viitorul. Astfel, cei doi specialişti susțin că echilibrul social şi cultural al Europei unite va fi asigurat de „*revenirea la o Europă creştină, în sensul în care a existat*" şi nu de una laică şi națională care s-a instalat de un secol. Valorile laice, dominante astăzi, nu pot fi înțelese decât în raport cu cele religioase. [60, p.163-4].

Drepturile omului reprezintă aproape singura valoare modernă împărtăşită de diferite culturi. Este valoarea politică şi culturală cea mai importantă după prăbuşirea ideologiilor. Drepturile omului stau la baza mişcării umanitare, care împreună cu interesul acordat ecologiei, ajutorul celor puternici pentru cei nevoiaşi, încercarea de a-l cunoaşte mai bine pe celălalt, precum şi obişnuirea cu celălalt, fără să se simtă amenințat de el, reprezintă valorile spre care ne îndreptăm cu toții.

Interconectarea la mijloacele de comunicare europene constituie o şansă pentru un spațiu public, o apropiere față de vecinii mai apropiați sau mai îndepărtați ai noştri. Facilitarea cunoaşterii reciproce, organizarea unor anumite coabitări a valorilor, reprezentărilor, simbolurilor, trebuie să reprezinte şi condiția esențială a unei educații performante.

1.4. Național-universalul în cultură, literatură şi artă

1.4.1. Coordonatele social-istorică şi cultural-artistică ale naționalului şi universalului

Ideea europeană își are rădăcinile în trei mari tradiții, moştenite din Antichitate:

- tradiția științifică, filozofică şi morală de sursă elenistică;

- tradiția juridică şi politică de sursă romană;

- tradiția religioasă de origine creştină [Al.Husar, 125].

Devenirea istorică a culturii. *Ideea europeană*, ca moştenire culturală comună a popoarelor europene, se prezintă în viziune diacronică astfel.

Invazia barbarilor în Antichitate a distrus cultura romană.

Întreg Evul Mediu a fost dominat de ideea creştină care a animat cruciadele.

Odată cu Renaşterea şi Reforma, ideea creştină a pierdut din intensitate. Nu mai exista o singură creştinătate. *Ideea europeană*, concretizată ideologic în *Republica Christiana*, devine ideea națională.

Revoluția franceză din 1789 a întărit ideea națională inclusiv prin *Declarația drepturilor omului şi ale cetățeanului*, a dat *ideii europene* o altă semnificație.

În sec. XIX-XX *ideea europeană* reprezintă un concept de cultură şi civilizație concretizat în revoluția industrială şi avântul tehnic, în ştiințele pozitive şi avangardism.

Din anul 1918, în Europa a pătruns *The american way of life* (modul de viață american), vectorii acestui imperialism cultural fiind filmul, muzica şi desenele animate.

După 1945, cultura europeană oscilează între două tendințe contradictorii: una care susține tendința de mondializare şi uniformizare, şi alta care susține tendința de reîntoarcere la o identitate culturală europeană. Datorită războiului rece, țările model ale lumii, SUA şi URSS, şi-au impus stilul lor cultural în zonele pe care le-au dominat. Victoria americanilor în acest război a marcat revigorarea imperialismului cultural american (inclusiv din punct de vedere lingvistic, engleza fiind tot mai mult o *limbă universală*).

Europa, continentul cel mai răvăşit de cele două războaie mondiale, de ideologiile totalitare fascismul şi comunismul, se găseşte astăzi într-un moment de re-creare şi re-definire a identității sale, marcate de victoria totală a liberalismului economic, politic şi cultural, punct din care se aşteaptă că va începe istoria culturală comună a Europei.

Deşi fiecare stat a generat o formă culturală specifică, orice noutate apărută într-un colț oarecare al Europei este asimilată pe întregul continent. Dezvoltarea tehnicilor de comunicare în masă - televiziunea, radioul, cinematografia, internetul, telefonia mobilă, sistemul multimedia, etc. a provocat o intensă circulație a bunurilor şi a modelelor culturale. Cultura este tot mai mult acaparată de bunurile culturale ale societății de consum. Ideologiile au dispărut, ele nereuşind să servească lumea în sens pozitiv. Religia creştină a devenit mai tolerantă, chemând la solidaritate ecumenică europeană, valorificându-se tot mai intens ideea de reunificare a creştinismului la scară mondială.

Arta se caracterizează prin dorința „modernității”: abstracționismul în pictură, funcționalismul în arhitectură. După 1945, centrul artistic al lumii s-a mutat de la Paris la New York. Pictura abstractă a dominat scena artelor vizuale în anii 1960. Începând cu anii 1970, au reapărut formele sculpturale şi diverse medii de reprezentare care contestau supremația abstracțiunii în artă. Acest lucru presupune o artă bazată pe realitatea vizuală, dar fără a avea drept preocupare principală reproducerea formelor reale, În prezent, coexistă mai multe tendințe, fără ca una din ele să aibă intenția de a domina, perioadă numită postmodernism.

Arhitectura care a triumfat după 1945 este cea promovată de şcoala de la Bauhaus (edificii în forme simple şi pure, maniera cubistă). Ea şi-a multiplicat formele de realizare apelând la referințele istorice şi valorificând tradițiile locale.

Cinematografia a fost arta cea mai importantă şi după 1945, iar Europa a făcut cu greu față producției de film hollywoodiene. Noile tehnici au reînviat filmul spectacol.

Muzica este extrem de variată (jazz, simfonică, pop), iar audiența ei a sporit prin apariția mijloacelor electronice de înregistrare şi redare. Rockul a provocat o adevărată revoluție culturală, cântăreții devenind idoli ai generației tinere.

Filosofia europeană a fost dominată după 1945 de existențialism, iar literatura a cultivat cu precădere romanul (Gunther Grass, Alexandr Soljenițîn, Jose Saramago, Umberto Eco, ş.a.).

După 1990, *ideea europeană* a devenit o prioritate a societății noastre, nu fără a-şi menține şi conserva baza ei națională [Cf. 3, 122, 125, 192, 196, 252, 261].

Experiența românească de devenire în cultură. *În ceea ce priveşte românii şi poporul român, acesta este prin însăşi originea sa unul dintre cele mai vechi popoare europene. Rezistența lor împotriva dominației otomane în cursul Evului Mediu a dovedit în mod exemplar că întreg organismul național şi-a menținut coeziunea europeană şi creştină.*

Epoca fanariotă a rupt Țările Române, pentru aproximativ 100 de ani, de politica europeană. Iluminismul, expresie a spiritului european, a fost prezent şi la noi, în special prin *Şcoala Ardeleană*, promotoare a ideologiei naționale. În secolul XIX, Țările Române au fost re-europenizate, rezonând cu Europa la 1848, la 1859, la 1918. În perioada interbelică, cultura română a cunoscut un moment de excepțională dezvoltare, îmbogățind-o pe cea europeană cu operele lui N.Iorga, G.Enescu, C.Brâncuşi, M.Cioran, E.Ionesco. Sincronismul cu istoria României şi istoria Europei a fost întrerupt în anul 1947, când în țara noastră s-a instalat comunismul. Cultura noastră a progresat totuşi şi în aceste condiții. [V.Stancu, 244, p.111].

Astfel că România a desființat granițele culturale înaintea celor politice, economice şi militare. Veacuri întregi, creatorii de bunuri simbolice din spațiul carpato-danubiano-pontic s-au străduit să sincronizeze cultura noastă cu pulsul creațiilor europene, s-o universalizeze. Cântecele

Mariei Tănase, ale Ioanei Radu sau ale Ilenei Sărăroiu, deşi mai puțin difuzate şi cunoscute ca în timpul vieții lor, se află în continuare în vârful topului cântecului folcloric. Aceeaşi valoare o au şi melodiile lui Ch.Aznavur, ale *Beatles*-ilor sau ale lui E.Presley. La fel, creațiile lui C.Porumbescu şi G.Enescu sunt comparabile cu operele lui Beetoven, Handel, Vivaldi sau Carmina Burana, care au intrat în patrimoniul culturii universale. Şirul istoric al valorilor culturale şi artistice continuă până în prezent cu creațiile lui M.Eminescu, C.Brâncuşi, L.Blaga şi C.Noica, cu M.Cărtărescu şi R.Patapievici care sincronizează cu cele ale lui V.Hugo, Ch.Dikens, F.Dostievski, G.L.Borges, P.Coehlo, etc. [Ibidem].

Definiția culturii. Cicero [Cf. C.Schifirneț, 237] a caracterizat filosofia drept o cultură a spiritului. De aici s-a ajuns la ideea că o cultură reprezintă cultivarea valorilor umane, dezvoltarea şi emanciparea spiritului uman.

În sec. XVIII, Voltaire [Ibidem] a formulat ideea *cultivons notre jardin*, cu sensul de cultivare a minții, a rațiunii şi a însuşirilor umane. Cultura este ansamblul elementelor unei societăți, în forma moştenirii trecutului/creațiilor prezentului. Cultura este procesul de asimilare, dar şi de creare a valorilor - orice produs al practicii şi gândirii umane: simplă unealtă sau idee rudimentară. Calitatea de valoare o au lucrurile produse de om, şi sensul lor este dat de om, prin punerea în circulație – *valorizarea valorilor* [P.Andrei, 7]. De asemenea, un lucru este recunoscut ca valoare şi, deci, drept componentă a culturii, dacă este acceptată sau respinsă de alte persoane, adică dacă este supusă unei judecăți de valoare din diverse unghiuri.

Antropologul american E.Tylor, citat de C.Schifirneț, prezintă în această accepțiune una din cele mai vehiculate definiții ale conceptului de cultură.: „*Cuvântul cultură sau civilizație, ... desemnează acel tot complex ce cuprinde ştiințele, credințele, artele, morala, legile, obiceiurile şi celelalte aptitudini şi deprinderi dobândite de om, ca membru al societății*„ [237, p.164].

Aşadar cultura însumează/defineşte întreaga avuție socială alcătuită din *modele de gândire*, *modele de simțire* şi *modele de acțiune* caracteristice unei populații sau unei societăți. Creații abstracte precum valorile, credințele, simbolurile, normele, obiceiurile şi instituțiile reprezintă *cultura* non-materială, sau *spirituală*. Produsele fizice cum sunt vase, computere, monede, etc. reprezintă cultura materială.

Raportul definitoriu al culturii. Cultura, ca cea mai importantă entitate creată de om, există doar în raportul general – particular – singular. Astfel, *cultura globală* este expresia generalului; *cultura populară*, *subcultura*, cea a particularului; *cultura unui individ* reprezintă singularul. Nu numai cultura globală, dar orice tip de cultură există pe raportul general – particular – singular, precum şi ramurile sale, de ex., cultura artistică - literatura.

Cultura populară (*particularul*), prin comportamentele, normele simbolice, practicile cotidiene fiinţează paralel cu *cultura globală* (*generalul*) a societăţii: exprimă valori existente la începutul unui popor şi care persistă în condiţiile prezentului (de ex., miturile fundamentale ale poporului român); rămâne expresia elocventă a identităţii unui grup sau a unei societăţi; pune în lumină trăsăturile etnice ale poporului prin dăinuirea şi continuitatea lor în sistemul diverselor forme de manifestare spirituală populară. Transferul are loc şi în literatură. Astfel, mitul estetic *Monastirea Argeşului* stă la baza dramei lui L.Blaga *Meşterul Manole,* iar mitul *Zburătorului* se regăseşte în creaţia lui I. H.Rădulescu, *Zburătorul*.

Subcultura (*particularul*) îşi face şi ea locul în societate, mai ales pentru că în cadrul fiecărei societăţi există culturi specifice fiecărei categorii sociale. Fiecare individ se defineşte printr-o situaţie culturală complexă. Pe de o parte, el aparţine unui sistem cultural al societăţii şi acceptă valorile acestuia. Pe de alta, cunoaşte, ca membru al diverselor grupuri, stiluri de viaţă, norme, tradiţii diferite de cele de la nivelul culturii globale a societăţii. Aşadar, concomitent cu o cultură a tuturor membrilor societăţii fiinţează culturi specifice grupurilor - subculturile, şi sunt de câteva tipuri: etnice, religioase, de vârstă, ocupaţionale, teritoriale etc. Subcultura fiinţează oriunde se manifestă şi se exprimă diferenţele între oameni, între grupuri, între societăţi, între culturi într-un cadru construit şi dominat de o cultură. Individul şi grupul reacţionează într-un mod specific la diferitele influenţe. Adoptându-le, poate crea o zonă nouă, caracteristică trebuinţelor sale care nu se reduc neapărat la cele ale societăţii.

În cultură intră şi fondul propriu unei categorii distincte de indivizi, o ideologie şi modelele de comportament unice (elemente alternative) cât şi metodele proprii fiecărui individ de a răspunde la provocările mediului (elemente individuale - *singularul*). Elementele universale şi cele speciale ale culturii constituie condiţia *sine qua non* de existenţă a acesteia, pe când cele alternative sunt secundare.

Naţional-universalul se manifestă şi în relaţia dintre cultură şi societate, de natură interdependentă [C.Schifirneţ, 237]. Cultura există numai prin oameni, iar societatea cere culturii furnizarea pentru membrii săi de idei şi creaţii materiale şi spirituale care să reflecte gândirea şi comportamentul oamenilor respectivi. Cultura oferă societăţii modalitatea de interpretare a experienţelor trecute şi prezente şi prin acestea îşi propune să ghideze noile generaţii în acţiunile lor în societatea în care trăiesc. Societatea transmite tinerilor, prin instituţiile sale, mai cu seamă prin cele şcolare, invenţiile, valorile şi tehnicile descoperite de-a lungul timpului, conservate în moştenirea culturală a generaţiilor. Omul ia din cultură modele de comportament şi concepţiile ce stau la baza conduitei şi dezvoltării sale. În orice societate, cultura are un substrat fundamental, un

patrimoniu comun de idei, principii - *constantele universale*: locuința, hrana, comunicarea, arta şi jocul, limba, gândirea, activitatea economică, religia, familia, educația.

Orice societate oferă posibilități oamenilor de a-şi crea un spațiu cultural propriu. Astfel că, pe lângă necesitățile universale pe care omul trebuie să şi le satisfacă - hrana, îmbrăcămintea, locuința - fiecare are o viziune specific personală asupra acesteia. Modul de locuire, tipul de locuință, funcționalitatea acesteia, genul de construcție, arhitectura, materialele de construcție, toate au amprenta celui căreia îi aparțin. Aceleaşi atitudini le întâlnim şi față de stilul vestimentar, față de hrană, față de modul şi cu ce ne hrănim. Subcultura se defineşte particular unui grup. În general oamenii trăiesc un mod de viață diferit de cel standard la nivelul societății globale. Limbajul este diferit în funcție de mediile sociale cărora oamenii îi aparțin. Este recunoscut jargonul pentru că reprezintă cuvintele proprii ale diferitelor găşti de cartier. Fiecare grup social are un set de abilități, convingeri, aspirații, interese, limbaj şi valori proprii.

Un alt fenomen social este contra cultura. Ea este concepută ca o realitate socială ce se opune valorilor dominante dintr-un grup. Membrii structurilor organizaționale ce aparțin contra culturii îți exprimă direct, uneori chiar violent, opoziția față de un sistem social. Contracultura ne este cunoscută prin fenomenul *hippy* al anilor 60. Aceasta avansează un set de credințe şi valori orientate către contestarea valorii culturii dominante şi finalizate în comportamente bazate pe alternative exclusiviste. Unele contraculturi neagă oportunitatea raționalității şi a eficacității şi accentuează iraționalul sub pretextul trăirii intense, autentice a vieții. Subculturile şi contraculturile evidențiază spațiul particular de exprimare al identității unui grup. În afară de aceste tipuri de cultură, în orice societate există mai multe culturi în raporturi bi- şi pluripolare unele cu altele: *cultura națională, cultura universală, cultura rurală, cultura urbană, cultura tradițională, cultura modernă, cultura şcolară, cultura extraşcolară, cultura generală, cultura de grup, cultura societății, cultura generațională - cultura societală, cultura masculină, cultura feminină* [Cf. C.Schifirneț, 237].

Culturile se suprapun sau se contopesc datorită unor acțiuni economice, sociale sau politice, producând fenomenul *globalizării*. Culturile nu se găsesc în stare pură din cauza numeroaselor influențe interne sau externe, de natură socială, economică, politică, religioasă. Acest lucru face posibile unele corespondențe sau corelații între diferitele activități culturale din culturi diferite. De ex., deprinderile de a scrie şi citi, învățarea limbilor străine.

Activitățile culturale pot fi clasificate în categoria *valori* sau *nonvalori*; la rândul lor, valorile pot fi *pozitive* şi *negative* sau pot avea aceste semnificații. Valorile cu sens exclusiv negativ sunt boala, suferința, catastrofa, eşecul, prăbuşirea, disperarea, moartea. Valorile cu sens exclusiv pozitiv sunt patriotismul, iubirea, hărnicia, cinstea, etc.

Spațiotemporalitatea și intersubiectivitatea valorilor. Valorile interacționează și în dimensiunea spațiotemporalității dar neapărat prin intersubiectivitate. Dacă n-am avea nimic comun cu oamenii de pretutindeni și din toate epocile n-am înțelege nimic din viața lor spirituală și i-am trata ca pe niște obiecte, ca pe ceva diferit de noi, în alte ipostaze spațiale și temporale. Astfel că tragedia de la 11 septembrie 2001 de la *World Trade Center* este și tragedia noastră și a întregului glob prin capacitatea de a-i înțelege semnificațiile umane. Fiecare, la un moment dat, a cunoscut / trăit spaima, indignarea, durerea, ura sau dimpotrivă iubirea, bucuria, euforia pentru ca să poată spune ce sunt cu adevărat. Omul se identifică cu obiectul cunoașterii ca să știe ce semnificație are și ca să elimine pe cât posibil orice subiectivitate. Astfel că durerea nu este doar a unora, ci a tuturor. Conform unei teorii hegeliene adaptate subiectului de față, culturile sau civilizațiile sunt forme social-istorice ale spiritului uman. Spiritul subiectiv sau obiectiv se găsește întrupat în: *material / obiecte*: statui, tablouri, piese de teatru, bucăți muzicale, poezii, romane; în *norme*: valori, legi, reguli, principii de conduită, și în *absolut*: adevărul absolut, binele absolut, frumosul absolut, dreptatea absolută, afirmă T.Herseni [Cf. T. Herseni, 118, p.34].

Limba. Evenimentul cel mai important al socializării îl constituie *însușirea unei limbi*. Aceasta nu se face la modul general ci este cea a comunității din care face parte individul, cea în care s-a născut. Cuvintele semnifică întotdeauna ceva în afară de ele, fie din lumea exterioară fie din cea interioară a oamenilor dar ele au totdeauna un anumit înțeles care permite integrarea noastră în civilizație. Pe dea altă parte, cuvintele pot fi folosite cu totul independent de realitățile prezente. De ex., cu ajutorul lor putem să povestim despre ceva ce nu mai există sau despre ceva ce intenționăm să facem și care se află în stadiul de existență problematică. Activitățile simbolizate ale oamenilor nu se reduc numai la limbaj [Cf. 16, 31, 142,235, 238, 239].

Artele. După limbă, simbolul cel mai des practicat este cel al *artelor*. Artele nu cuprind realități, ci exclusiv semnificații. Arta exprimă altceva decât realitatea fidelă, pe care o poate doar imita, ea exprimă modul în care a fost percepută, văzută și interpretată de artist. Înainte de a ne vorbi de universul fizic, arta ne vorbește de universul uman. Realitatea face parte în diferite moduri din universul uman, dar realitatea văzută de artiști, spre deosebire de cea văzută de oamenii de știință, este o realitate subiectivă. Dacă pentru știință cunoașterea obiectivă este o condiție supremă, pentru artă condiția este nu de redare a realității așa cum este ea, ci crearea unei alte lumi, care semnifică pentru oameni un nou univers, artistic, estetic. Omul de știință este obligat să cerceteze lumea reală așa cum este, chiar dacă nu-i suficient de frumoasă, bună, valoroasă. Artistul reflectă lumea creând o alta, una posibilă și dorită, chiar dacă posibilitatea se limitează la imaginar. Soarele și Luna sunt pentru oamenii de știință doar corpuri cerești, pe care încearcă să le prezinte cu o exactitate și o precizie maximă. Pentru artiști însă ele pot fi personificate, pot deveni frate și soră,

soț și soție, iubit și iubită (în folclor, la M.Eminescu în *Luceafărul*, etc.). Adevărurile artistice nu sunt adevăruri obiective, din afara omului; în artă, adevărul este mai ales creat, este un adevăr subiectiv [Cf. I.Kant, Șt.Lupaşcu, M.Heidegger, C.Radu; Apud Vl.Pâslaru, 198; precum şi: 10, 15, 25, 87, 93, 94, 136, 144, 150-152, 155, 156, 188, 189, 197-199], de altfel, ca şi în pedagogie [Vl.Pâslaru, 198, 199]. Adevărurile artistice sunt o parte integrantă din lume, dar şi o lume proprie, o lume a conştiinței despre lumea înconjurătoare.

Interacțiunea știință-artă. Omul de știință este perfect conştient de știința pe care o produce. Dar știința produsă de el nu-l mai cuprinde. Știința se obține prin negarea eului subiectiv în favoarea concretului, exactului. Punându-şi întrebări privitoare la înțelesuri, oamenii caută răspunsuri. Acestea sunt de două categorii: obiective şi subiective. Răspunsurile obiective sunt foarte greu de elaborat. Ele sunt găsite pe parcursul unor lungi perioade. Din această cauză, oamenii sunt nevoiți să-şi dea mai întâi răspunsuri subiective, valabile pe perioade mai restrânse, după care sunt înlocuite cu altele mai puțin subiective şi tot mai mult obiective. Astfel oamenii au ajuns să dea o semnificație lumii şi propriei lor existențe prin dublarea universului real cu un univers simbolic, făurit prin interpretarea subiectivă a existenței, în formele magiei, mitologiei, religiei, metafizicii. Pentru că oamenii aparțin unei singure specii, ei prezintă, indiferent de locul ori perioada în care s-ar afla, unele trăsături comune, constituționale sau ereditare. Acestea sunt însă îmbinate cu cele dobândite. Oamenii nu acționează după impulsuri sau inspirații personale ci după norme şi prescripții care nu sunt înnăscute ci vin din afară: şcoală, societate, mediu, etc. Peste tot întâlnim trăsături cu caracter universal care apar oriunde există oameni, indiferent de loc şi de timp şi avem certitudinea că este vorba de fenomene naturale, nu culturale, care țin de specie nu de istorie. Claude Levi-Strauss, citat de T.Herseni, spune că „*toate universalele care aparțin oamenilor depind de natură şi se caracterizează prin spontaneitate*; *toate conduitele normate țin de cultură şi sunt caracterizate prin relativitate şi particularitate*" [116, p. 329].

Alimentația, de ex., este o universalie, fără ea s-ar stinge întreaga specie umană. Nu ne alimentăm la întâmplare ci conform unor norme sociale (familia), juridice (controlul sanitar-veterinar), religioase (postul), morale (mâncăm pentru a trăi, nu invers), tradiții (cozonaci, pască, sarmale, ouă roşii).

Orice cultură este constrânsă să rezolve în primul rând problemele umane universale, înnăscute, care-şi au originea în natură. Cultura este un mod nou, superior de a înlocui rigiditatea instinctelor cu flexibilitatea inteligenței, echipamentul ereditar nemodificabil, cu un echipament dobândit, creat după nevoile şi concepțiile de viață ale oamenilor, adaptabil şi perfectibil la nesfârşit. Soluțiile culturale sunt fenomene care nu apar, nu funcționează şi nu se dezvoltă în chip izolat, prin puteri strict individuale ci numai în asociație, în colective prin cooperare, confruntare,

tradiție, preluare şi perfecționare continuă. Transmiterea de la o generație la alta a valorilor produse de experiențe dă naştere unor noi nevoi cum sunt cele de creştere, socializare şi culturalizare a generațiilor tinere, care le dezvoltă mai departe. Înțelese în acest context, acțiunile educative sunt şi ele o universalie de ordin sociologic şi cultural.

Universaliile, în concepția lui W.Mühlmann, sunt nevoia de hrană, de adăpost şi apărare față de influențele nocive ale mediului extern ca şi o formă ecologică de integrare în mediul înconjurător, de echilibrarea în raporturile cu el. Acestea au dus la apariția unor activități economice şi tehnice. O alta ar fi problema sexelor şi vârstelor, reglementarea raporturilor sexuale, naşterea şi creşterea copiilor. Oamenii manifestă de asemenea nevoi psihologice, de reciprocitate, de raporturi echitabile, de dreaptă cumpănă între servicii şi contraservicii, între ceea ce se dă şi ceea ce se primeşte. Acolo unde se găsesc oameni apare o limbă, o gândire simbolică, o tradiție artistică (dans, muzică, desen, pictură, sculptură, poezie) şi o capacitate de apreciere estetică şi o distingere între frumos şi urât. Pretutindeni apare o anumită concepție de ordine de rânduială ca şi formularea unor exigențe sociale, de comportament, a unor norme şi reguli de conviețuire şi activitate, concomitent cu unele criterii de a deosebi adevărul de neadevăr, dreptatea de nedreptate, binele de rău, ca şi o anumită înțelepciune tradițională cuprinsă în sfaturi, formule, sentințe, proverbe, parabole, etc. [Apud T.Herseni, 116, p.334].

Toate aceste universalii iau însă forme concrete foarte variate. Pretutindeni oamenii vorbesc, dar nu au aceeaşi limbă. Pretutindeni cântă, dar nu aceleaşi cântece. Au obiceiuri, datini, moravuri, dar acestea diferă de la o comunitate la alta, de la o epocă istorică la cealaltă. În vreme ce nevoile derivă din natură şi se dezvoltă prin cultură, soluțiile provin în principal din cultură şi numai în cazuri excepționale sunt lăsate la voia naturii.

Pentru definirea omului este necesar să luăm în considerație datele naturii, ale societății şi culturii, aspectele biologice, psihologice, sociologice şi culturologice ale existenței umane, dar mai presus de toate - personalitatea umană cu toate trăsăturile sale esențiale, ca ființă care însumează toate aceste aspecte, adică *omul total*. Omul nu este doar un produs ci şi un producător, nu mai este un creat ci este şi un creator. Creativitatea sa însă are o dublă ieşire: una pozitivă şi una negativă. Pozitivă pentru că se poate crea şi pe sine, şi negativă pentru că poate degrada, deprava, prăbuşi, datorită lui însuşi. Omul a creat un univers prin care tot ce există şi chiar ceea ce nu există decât imaginar, ficțional, capătă o semnificație, o valoare, o înfățişare specială care coincide cu ceea ce numim cultură sau civilizație. Astfel, omul nu este determinat numai de factorii geografici, tehnici, economici şi culturali reali, ci şi de numeroşi factori imaginari care nu există decât ca să creeze altfel de realități, să le înfrumusețeze pe cele existente. Omul nu se poate defini satisfăcător decât prin mijloace culturale. Însuşi procesul de definire a omului este tot cultural, datotită cărui fapt

oamenii dezvoltă foarte multe forme de cultură sau civilizație care converg spre același scop: să ofere un sens superior vieții și să le dea posibilitatea de a trăi semnificativ [Cf. 8, 45, 87, 116, 198, 221].

În cultura și arta europeană s-au impus concepte culturale noi: național-universal; curente minore-curente majore; sincronismul; tradiționalismul-modernismul.

Universaliile culturale. T.Herseni, citându-i pe antropologii A.L.Kroeber și C.Kluckhphn, susține că fiecare cultură constituie un răspuns destinat să facă față aceloraşi probleme ridicate de biologia umană și de condiția omenirii. Fiecare tipar societal de viață trebuie să prevadă căi acceptate și sancționate pentru a face față unor circumstanțe universale, precum coexistența celor două sexe, dependența organică a copiilor de adulți, coexistența generațiilor, nevoile biologice elementare, care se cer satisfăcute, prezența indivizilor de diferite capacități fizice sau spirituale, etc. Asemănările dintre nevoile biologice umane de pe întreg cuprinsul globului sunt mai mari decât deosebirile. În multe privințe, diferențele culturale sunt foarte mari, până la o variabilitate de necuprins, dar există și *universalii culturale*. Nici o cultură nu tolerează anumite comportamente distrugătoare, precum furturi, violențe, crime, omucideri, incest. Viața socială este imposibilă fără comunicare, fără unele măsuri de ordine, fără unele reguli de conviețuire și cooperare. [Cf. T. Herseni, 118].

Importanța teoretică a *universaliilor culturale* constă în faptul că alături de un număr foarte mare de factori de variație culturală, acționează peste tot alți factori de uniformizare, care demonstrează existența unor trăsături profund umane, de ordinul speciei, rezistente la diferențele geografice și istorice, capabile să înfrunte fără a se pierde condițiile schimbătoare ale vieții [Ibidem, p.36]. Cnform lui T.Herseni [*Literatură și civilizație*, 118], cultura sau civilizația se definește prin totalitatea modificărilor pe care le produc oamenii de-a lungul existenței lor, atât în mediul extern, natural și social, cât și în propria lor structură fizică și psihică [p.42].

Componentele civilizației. Elementele componente ale unei civilizații sunt cele care intră în categoria elementelor de suprastructură: economia, politica și dreptul. Urmează apoi elementele de conștiință socială: religia, morala, arta, filozofia și știința, la care se adaugă altele două: *limba* și *educația*. De aici rezultă și caracterul de universal și permanent. Nici o civilizație a lumii nu există, ca sistem de organizare, în afara acestor elemente, susțin V.Kelle și M.Kovalson [Cf. T.Herseni, 118]. Orice societate posedă o tehnică de producție cu ajutorul căreia dezvoltă o economie pentru asigurarea existenței materiale a membrilor săi (hrană, îmbrăcăminte), are anumite reguli morale și juridice de conviețuire și comportament, desfăşoară activități artistice și estetice, cultivă convingeri, se organizează intern și desfăşoară relații cu alte comunități omenești, are o limbă și îndeplinește

funcţii de socializare a noilor generaţii, funcţii instructiv-educative, în general, constată T.Herseni [ibidem, p. 48].

Universaliile în literatură. Literatura, alături de celelalte arte, mai vechi, precum dansul, muzica, sculptura, pictura, arhitectura, şi cele mai noi, precum cinematograful, televiziunea, este o componentă a culturii / civilizaţiei. La rândul său, alături de celelalte elemente componente ale civilizaţiei, are un caracter universal şi permanent. O caracteristică a universalităţii literaturii este aceea că se învaţă. Ea nu este înnăscută nici pentru cei care o creează nici pentru cei care o învaţă. Ea exprimă, în principal, trăsăturile poporului care a elaborat-o, dar nu în proporţie de sută la sută, date fiind interacţiunile literare, inerente fiecărei opere. Societatea este responsabilă de felul în care cărţile de literatură – obiecte culturale în care sunt codificate operele literare - sunt păstrate, ca şi de felul în care valorile literare sunt învăţate şi propagate. Colectivitatea naţională, prin reprezentanţii săi de seamă în domeniul ELA, formulează *principiile de receptare şi învăţare* a literaturii, astfel caracterul universal al ELA fiind dat şi de *învăţarea organizată*, care decurge din universaliile literaturii.

O altă caracteristică a universalului, împărtăşită de toate popoarele lumii, este caracterul de subiect generalizat al acţiunii de ELA, pe care şi-l asumă societatea în raport cu tânăra generaţie, şi de subiect al interacţiunii literaturilor, pe care îl realizează atât prin propagarea propriei literaturi la alte popoare cât şi prin organizarea inserţiilor literaturilor altor popoare în propria literatură naţională: literatura greacă a preluat experienţa literară egeeană, egipteană; literaturile europene moderne (italiană, franceză, germană, spaniolă, engleză etc.) au la bază pe lângă folclorul literar băştinaş, literatura romană şi elenă; literaturile mai tinere, inclusiv cea română, au beneficiat de experienţe literare avansate ale altor literaturi (de ex., franceză) [Cf. Vl. Pâslaru]

În general, oamenii realizează o amplă şi complexă activitate artistic-estetică – citesc, discută, comentează, critică, interpretează, opinează, formulează idealuri şi principii artistice şi estetice, norme vorbire şi receptare, de comportament estetic, etc.; îşi conceptualizează activitatea de lectură şi pe cea artistic-estetică. Astfel, oamenii concep şi realizează continuu o *a doua existenţă*, *cea metafizică*, care reprezintă o interacţiune a realului şi imaginarului, a realităţii reflectate şi a dorinţei, pentru o altfel de realitate, etc. [Cf., Vl.Pâslaru, 198].

Ipostazele fiinţei umane/ale cititorului. O universalie a literaturii este reprezentată de natura fiinţei umane în postură de cititor. În funcţie de aspectele lui existenţiale nu doar funcţionale, omul poate fi definit în numeroase chipuri: *homo labilis*, *homo sapiens*, *homo faber*, *homo divinas*, *homo religiosus*, *homo loquens*, *homo ludens*, *homo significans*. În consecinţă, în sala de clasă întâlnim tot pe atâtea figuri culturale/comunicative/literare distincte, fapt care impune şi primului subiect al educaţiei, profesorului, identificarea şi modelarea fiecărui tip de elev cititor.

Altă universalie importantă a literaturii este caracterul său hedonist şi cognitiv-utilitar: literatura produce plăcere oricui, deschide orizonturi de cunoaştere şi orizonturi de aşteptare, oferă exemple de comportament, estetic, cognitiv, moral, social [Cf. M.Ralea şi T.Herseni, 213; U.Eco, 87; Vl.Pâslaru, 199].

Premisele schimbării/ educaţiei fiinţei umane. A.Gehlen şi A.Portman, citaţi de T.Herseni, au făcut descoperiri importante în domeniul fenomenologiei şi existenţialismului fiinţei umane. Ei au demonstrat că la om, spre deosebire de animal, sunt foarte dezvoltate trăsături precum *plasticitatea* şi *educabilitatea*. Omul se distinge printr-o capacitate foarte mare de a învăţa atât din experienţa proprie cât şi din a altora, încât este o adevărată *fiinţă care învaţă* [213, p.312]. Educabilitatea umană este nelimitată. A.Portman afirma că omul este creat de două mame: una biologică şi una socială (societatea), formându-se ca fiinţă bio-psiho-socială. Omul este o fiinţă deschisă nu numai spre lume, dar şi spre educaţie. El este capabil să înveţe neîncetat şi deci să se dezvolte spiritual chiar şi atunci când creşterea sau maturizarea organică a încetat sau se găseşte în involuţie. Este dotat cu o mare capacitate de a se echipa singur, prin propriile sale creaţii, prin propriile sale produse culturale. Instinctele şi impulsiile sunt înlocuite sau cel puţin întregite cu datinile, obiceiurile, moravurile şi cu tot felul de reguli economice şi sociale, cu norme juridice, politice şi etice care toate fac parte din cultură sau civilizaţie. Datorită culturii, oamenii ştiu ce au de făcut pentru a se educa şi pentru a se instrui. Prin urmare, omul nu poate fi definit numai prin biologie, el trebuie definit în egală măsură prin culturologie. Esenţa omului este creaţia. El trebuie definit prin producţiile sale, adică prin cultura şi civilizaţia pe care o produce sub toate aspectele sociale, materiale şi spirituale ale acesteia. Adaptându-se la/respectând normele socio-culturale, individul practic se socializează sau se culturalizează, în sensul că se integrează prin educaţie într-o anumită comunitate şi o anumită cultură.

Oricât de mult s-ar universaliza o cultură, ea rămâne marcată de matricea spirituală în care s-a format, aşa cum personalitatea unui scriitor „a*dună în ea nu doar talentul cu care l-a înzestrat Dumnezeu, ci şi sufletul acelor oameni, ecouri ale întâmplărilor, fărâme ale faptelor care i-au plămădit*", observă V.Stancu [244, p.247].

Un fenomen specific vieţii culturale şi artistice al prezentului este că demersul cultural, artistic şi educaţional modern nu mai este ca cel al înaintaşilor - de a ne face cunoscute valorile peste hotare, ci de a le face cunoscute generaţiei tinere, care se arată preocupată mai degrabă de cultura *hip-hop* sau *house* decât de valorile culturii naţionale.

Începutul sec. XX a fost dominat de totalitarism şi de cele două războaie mondiale. Omul a devenit mai interesat de obţinerea unei vieţi confortabile şi a avantajelor materiale superioare decât de acumularea de bunuri spirituale. Interesul pentru viaţa spirituală a scăzut, în favoarea fotbalului,

internetului, cluburilor. Numărul spectatorilor la concerte, teatre, opere, expoziții, biblioteci sau simpozioane culturale a scăzut, de asemenea şi cel pentru literatură, artă, filosofie, muzica bună. La fel cum a scăzut vechea educație a mamei, care a fost înlocuită cu jocul de stradă, televizorul, internetul şi discotecile.

Dar H.Babel, citat de S.Ionescu, avertizează că „*situația actuală a lumii arată că buna stare materială nu asigură fericirea individuală şi a societății, ci trebuie dezvoltată partea superioară a vieții, adică cea spirituală*" [133 p.81], reprezentată de cultură, ştiință, religie, filosofie, artă, muzică, teatru.

De aceea misiunea şcolii este una din ce în ce mai dificilă în a convinge noua generație să-şi redobândească gustul pentru materiile ce formează spiritul, mai mult decât atât, să facă în aşa fel încât secolul XXI să redevină ceea ce a însemnat secolul XVIII pentru români: o puternică redeşteptare spirituală bazată pe cultură, ştiință, religie, filosofie, artă, muzică, teatru. Iată de ce informațiile despre muzica şi cultura națională trebuie îmbinate în mod echilibrat cu cele venite din occident, aparținătoare trecutului cât şi prezentului, trebuie să fie proiectate de curriculumul şcolar, fiind valorificate într-o manieră accesibilă şi tentantă pentru toate gusturile şi nivelurile de pregătire.

În cultura şi arta europeană s-au impus concepte culturale noi: național / universal; curente minore / curente majore; sincronismul; tradiționalismul / modernismul.

Tabloul curentelor literare naționale şi universale în literatura română, pe care-l prezentăm rezumativ în continuare, descoperă valori național-universale, aferente educației literar-artistice a elevilor şi fărmării/dezvoltării profesionale a cadrelor didactice. Astfel vom urmări curente care țin strict de specificul românesc, precum *Semănătorismul* sau *Poporanismul*, dar curente universale, cum ar fi *Clasicismul* sau *Romantismul*, precum şi cele ce țin de modernitate, precum *Avangardismul* sau *Futurismul*. De asemenea, vom desprinde câteva dintre valorile naționale şi universale perene, umând ca în continuare să fie examinat modul în care elevii şi profesorii se raportează la ele.

Inventarierile şi precizările care urmează vor completa tabloul valorilor național-universalului, care ne defineşte şi ne plasează într-un context anume în istoria şi cultura lumii. Acțiunea o considerăm cu atât mai necesară conceptului cercetării noastre cu cât perioadele istorice examinate au generat mişcări şi curente culturale, au provocat naşterea unor mari pedagogi, Aristotel, Platon, F.Rabelais, J.A.Comenius, J.Lock, I.Kant, J.J.Rousseau, E.Durrkheim, J.Dewey, etc., dar şi Gh.Asachi, I.Creangă, S.Haret, D.Gusti, O.Ghibu, G.Antonescu, Şt.Bârsănescu, etc

1.4.2. Curente şi mişcări culturale şi literar-artistice. Valorile literare şi artstice produse de curentele şi mişcările literare au constituit tezaurul literar-artistic românesc, iar pentru disciplina

Limba şi literatura română – axiologia formării identității național-universale a elevilor. În *Anexa* 3 aceste valori sunt prezentate desfăşurat. Sinteza lor este dată în *Tabelul 4*.

Tabelul 4

Curente şi mişcări culturale universale			
Curente	**Reprezentanti**	**Concept**	**Manifes-tare în domeniile**
Umanismul	F.Rabeleas, I.A.Comenius	*Dragoste față de oameni*: libertatea, demnitatea şi perfectibilitatea ființei umane; încrederea în rațiune; omul universal, armonia dintre om şi natură; natura ca model al artei; cunoaşterea ființei umane. Contactul cu lumea si cu experiențele umane; nonverbalism; principii didactice si educaționale clare, etc. *Interes față de valorile antichității*: admirația față de antichitate, redescoperirea ideilor antichității greco-latine. *Educație umanistă* în opoziție cu educația scolastica, etc.	Filozofie, literatură, educație, etc.
luminismul sau *Secolul luminilor*,	*Franța*: Montesquieu, Voltaire, D.Diderot, J.J Rousseau Anglia: D. Defoe, *J Wift, H. Fielding* *România*: Şcoala Ardeleană: S. Micu, Gh. Şincai, P.Maior, I.Budai Deleanu, D.Golescu	Emanciparea, luminarea poporului prin educație şi cultură. Anglia, sf. sec. XVII, prin *Declarația Drepturilor Omului*, 1688. Susțin cultul rațiunii, accent deosebit pe cunoaşterea ştiințifică [O.Drimbea, 78, p.145] *Pedagogie*: J.-J.Rousseau, *teoria dreptului natural*: toți suntem egali şi liberi de la natură (valori supreme), dar devenim dependenți unii de alții prin statutul social.Pedagogia „*nu trebuie să constea în a pregăti copilul pentru viitor sau în a-l forma într-un anumit fel; ea trebuie să fie viața însăşi a copilului*" [Apud, C.Cucoş, 69, p.156]. Copilul trebuie format în spiritul a ceea ce poate el deveni. Pentru acest lucru, educatorul trebuie să pornească de la nevoile şi de la aspirațiile lui, de la sentimentele şi gândurile acestuia. Nonverbalism, învă-țare prin experiență. Or, existența omului este punctul de pornire în educarea sa. [J.J.Rousseau, 231] În Transilvania: *Suplex libellus valacho-rum Transsilvaniae* Biserica Unită- greco-catolică. Anularea pactului discriminatoriu pt. români *Unio trium nationum.* Şcoli primare, de meserii, de preoți, dascăli etc.; manuale: *ABC, Afa Vit*. Publicații: cultură de generală, agricolă, apicultură, sănătate. Ştiință: lingvistică, istorie națională.	Ştiință, istorie, filozofie, literatură, educație, etc.
Avangardismul	Tristan Tzara, întemeietor, Zürich	Numele generic pt curente şi grupări literar-artistice: futurism, cubism, dadaism, suprarealism etc. ap. înc. sec. XX. Spargerea canoanelor artei tradiționale, academice şi abordări îndrăznețe, excentrice. Are ca punct de plecare curentul Dadaismul, care exprima dis-prețul față de o lume incapabilă să oprească barbaria şi crima. Dadaiştii cultivau antiliteratura, antimuzica, antipictura, până la absurd. [Cf. *Dicționar de termeni literari*, p.44]	Literatură, educație, sociologie, etc.

Constructivismul	I.Vinea, Oameni de artă români: T. Arghezi, I.Barbu, C.Petrescu, I. Voronca, C. Brâncuşi, B. Fox, St. Rol; Arhitectură: *Bauhaus şi Le Courbusie*	Ideea esențială: necesitatea unei corespondențe între artă şi spiritul contemporan al tehnologiei moderne, care inventează forme noi concurând natura. Artistul trebuie să fie un creator de valori estetice, fără corespondențe sau ecouri în planul naturii, al realității imediate. Se încurajează pictura abstractă, nonfigurativă (armonie de senzații cromatice) cubismul (care descompune percepția vizuală a obiectelor, recompunând-o arbitrar), sincretismul artelor, colajul poetic, funcționalismul arhitectural. Reviste: *Contemporanul*, *Punct*, *Integral*; un grup de graficieni care impuneau spiritul constructivist. [Ibidem, p.96]	Artă, literatură, filosofie, etc.
Suprarealismul	A.Breton, L.Aragon, P.Eluard, S.Freud; S.Dali, G.de Chirico, P.Picasso, etc. <u>România</u>: I.Voronca, G.Bogza, A.Baranga, S.Pană T.Arghezi	*Apare* ca insatisfacție pt gândirea logică şi activitatea premeditată a rațiunii. Temei filsofic - H.Bergson, S.Freud. Considerau că adevărata realitate a omului apare deformată de către cenzura conştiinței, care introduce numeroşi factori de mo-delare convențională schematică a ființei umane. Pătrunzând direct în subconştient, arta ar aşeza omul în realitatea lui integrală, adevărată într-o *suprarealitate* autentică ipocrită. Activitatea spontană a imaginației, exploatarea zonelor iraționalului – visele, zonele de automatism psihic, pătrunderea artei în planul inconş-tientului, al delirului în care spațiile umane scapă controlul conş-tiinței. Tehnica de realizare artistică - *dicteul automat* - încercarea de transcriere rapidă a cuvintelor, propozițiilor, frazelor, a senzațiilor cromatice, vizuale, în pictură, ca şi cum ar ieşi spontan din fluxul continuu al subconştientului. Condiția esențială: rațiunea să nu exercite nici un fel de control. Reviste: *Alge* si *Urmuz*.	Psihologie artă, literatură, filosofie, etc.
Cubismul	P.Picasso, G.Braque, etc. <u>România</u>: M.Iancu, C.Mihăilescu	Obiectele din realitate pot fi prezentate şi descompuse în figuri geometrice. Figurile geometrice, din matematică, vor simboliza lucruri din realitate. Renunță la perspectiva tradițională şi la varietatea cromatică.	Artă, filozofie, literatură, etc.
Dadaismul	T.Tzara, M.Iancu, H.Ball, R. Huelsenbeck, Man Ray, H.Hoch, Andre Breton	Apare din revolta împotriva civilizației, a războiului. Este construit în jurul şi în spiritul grupării dada (apoi şi revista *Dada* , 1917-1918). Neagă orice raport dintre gândire şi expresie, dintre logică şi poezie. Contestă vehement formele con-sacrate ale culturii şi artei. Cultivă antiliteratura, antimuzica, antipictura, inventând cele mai năstruşnice tehnici de "creație", având la bază incoerența, lipsa de logică, absurdul. Propunea, în derâdere, o "artă" întâmplătoare, ilogică, născută din simpla alăturare de cuvin-te disparate, de culori, linii sau constând în manifestări (spectacole) şocante, aberante etc. Mişcarea se autodizolvă în 1921. [N.I.Nicolae, În: Manual cl.X, p.61]	Artă, filozofie, literatură, educație, etc.

Futurismul	F.T.Marinetti, G.Govoni, Vl.Maiakov-ski, U.Boccioni, G.Severini, L.Russolo, etc.	Italia, înc. sec. XX, ca reacţie faţă de academism şi de valorile tradiţionale şi dorinţa de sincronizare a literaturii şi artei cu epoca civilizaţiei moderne, a vitezei, a maşinii. În literatură, pune accent pe rolul inconştienţei creatoare. În artele plastice urmăreşte crearea unor imagini sintetice juxtapuse prin care se încearcă redarea senzaţiei mişcării. [*Dicţionar de termeni literari*, p.182]	Literatură, artă, arhitectură, muzică, educaţie, etc.
Curente şi tendinţe literare şi culturale naţionale			
Sămanatorismul	N. Iorga , Al. Vlahuţă, G. Coşbuc, D. Zamfirescu, St. O. Oosif, O. Goga, Em. Gârleanu	Primul curent artistic pe teren românesc, prima mişcare cultural-literară autohtonă. Punct de referinţă - programul revistei *Semănătorul*, 1901-1910 (Al. Vlahuţă, G.Coşbuc), N.Iorga (1903-1906), teama de capitalism, de modernizare. "Românismul" să se apere de "spiritului internaţionalist". Acceptă ideea rupturii dintre civilizaţie şi cultură. Formele de viaţă ale Apusului sunt incompatibile cu sufletul poporului român. Cultivarea specificului naţional prin valorificarea miturilor autohtone, a riturilor şi a credinţelor străvechi, prin credinţa religioasă ortodoxă. Trăsături principale: - paseismul - tendinţa de întoarcere spre trecut, regretul pt. risipirea aşezărilor de altădată, condamnarea prezentului; - idilismul sau preferinţa pt înfăţişarea pitorească, înfrumuseţată în mod fals, a satului românesc, considerat unicul depozitar al specificului naţional românesc; - sentimentul dezrădăcinării, generat de ideea că satul se află într-o opoziţie de neîmpăcat cu oraşul modern, văzut ca loc de pierza-nie: cei ce pleacă la oraş, trăiesc drama dezrădăcinării. [N.I.Nicolae, În: Manual cl. X, p.214] T.Maiorescu, *În contra direcţiei de astăzi în cultura românească* (*Convorbiri Literare*): fiecare societate, pt a ajunge la un anumit nivel cultural, trebuie să parcurgă toate etapele evolutive anteri-oare. Simpla copiere a unor modele străine spiritului poporului este pervertitoare şi nocivă. Soluţia E.Lovinescu, 1926: Sincronizarea proceselor literare. În educaţie: T.Maiorescu critică crearea şcolilor săteşti înainte de formarea învăţătorilor de calitate; fondarea de reviste înainte de a avea un public dornic să citească , etc. – idee inacceptabilă în contextul definirii educaţiei ca schimbare [Cf. Vl.Pâslaru, *Principiul pozitiv al educaţiei*, 197]	Politică, social, educaţie, literatură, cultură, etc.
Poporanismul	C.Stere C.Hogaş M.Sadoveanu G.Galaction G.Ibrăileanu O.Goga, I.Agârbiceanu	Caracteristică dominantă: Simpatia faţă de popor. Principii şi valori: -atitudine critică faţă de structurile societăţii contemporane; - simpatia faţă de ţărănime; -dezaprobarea falsei înfrumuseţări a vieţii. [N.I.Nicolae. In: Manual, cl.X, p.218-219]	Cultural, politic, literar

Tradiționalismul	Cezar Petrescu D.I.Cucu N.Crainic etc.	Valori promovate: o literatură de orientare artistică moderată; apărarea românismului în fața „spiritului internaționalist" prin atașamentul față de tradiție, tendința spre folclor, istorie, prin continuarea ideilor şi formelor vechi, fără însă a le repeta întocmai. Caracteristici: se opune modernismului şi respinge ideea de civilizație; neagă mişcările literar-artistice înnoitoare, promovează o anume izolarre față de orientările moderne din cultura lumii, proslăveşte nediferențiat trecutul național. Arheologie folclorică: restaurau toate piesele descoperite, eliminând tot ce nu era autentic, ci adaos. În religie: credința ortodoxă ca element esențial de structură a sufletului țărănesc. Revista *Gândirea*, Cluj, 1921, Cezar Petrescu şi D. I. Cucu; Bucureşti, N.Crainic, până în 1944.	Artă, folclor, cultură, social, educație, literatură, religie, etc.
Modernismul	E. Lovinescu, întemeietor; I.Barbu, Camil Petrescu Îl.Voronca G.Calinescu, P. Constanti-nescu	Premise pt. un fond modern: existența unor forme moderne cu înc. din sec.XIX. Depăşirea unui spirit "provincial", nu opoziție față de tradiție, de specificul național, deoarece există un spirit al veacului, exprimat de factori materiali şi morali, care omogenizează civilizațiile, le integrează în ritm de dezvoltare sincronică. Decalaje între civilizații şi influența binefăcătoare a celor avansate, în doi timpi: adoptarea prin imitație a formelor de civilizației superioară, implantarea, simulând crearea unui fond propriu. *Teoria imitației*: viața socială ca interacțiune a reacțiilor sufleteşti; individul se formează în prima parte a existenței sale sub influență, prin imitație. *Valori şi principii*: sincronismului literar şi cultural: integrarea lit. într-o formă estetică viabilă, în pas cu evoluția artei europene; acceptării schimbului de valori, a elementelor inovative şi de modernitate; promovării scriitorilor tineri; eliminării decalajului în cultură; trecerii de la o literatura cu tematica rurala la una de inspirație urbană; cultivării prozei obiective; evoluției poeziei de la epic la liric şi a prozei de la liric la epic; promovării unei tendințe moderniste în lit. română Revista *Sburătorul*, E.Lovinescu, 1919-1922, 1926-1927; cenaclul *Sburătorul* , până în 1947. Lucrări: E.Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne, Istoria literaturii române contemporane*. [E.Lovinescu, 153, p17-25]	Politică, cultură, social, literatură, educație etc.

Național-universalul în cultură, literatură şi artă

Sustematiarea valorilor promovate de curentele şi şcolile literare şi artistice a servit ca reper epistemologic şi axiologic în conceperea testelor de evaluare a identității național-universale a eleilor, pe de o parte; ipe de alta, valorile acestor curente şi şcoli literare şi artistice, fiind propuse de

manualele de literatură pentru însuşire, certifică şi un posibil nivel de conştiinţă a identităţii naţional-universale la adolescenţi.

1.4.3. Raportul naţional - universal în literatura română

Specificul naţional, modul de a fi al unui popor este reprezentat definitoriu de creaţia populară orală a acestuia, de cultura, literatura şi arta sa. Conceptele operaţionale estetico-culturale ***naţional - universal*** au relevanţă de aceea în procesul educaţional mai ales prin studierea valorilor literaturii române, în plan diacronic - de creare în istorie a producţiilor literare, şi sincronic – de receptare a acestora. Căci valorile literaturii şi artei se produc/există preponderent, dacă nu chiar exclusiv, prin activitatea de receptare a receptorului [Cf. I.Kant, J.Mukařovský, Şt.Lupaşcu, M.Heidegger, P.Cornea, C.Radu; Apud Vl.Pâslaru, 198; I.Gagim, 93, 94]. La fel, simţirea românească şi elementul naţional românesc, fenomene definitorii ale literaturii române, care au înscris-o în tezaurul valorilor universale, au o dublă manifestare - prin *valoarea imanentă*, creată de autor, şi *valoarea in actu*, adăugată acesteia de cititor. În literatură, orice mare scriitor este naţional şi ilustrează într-un mod artistic original, inconfundabil, unicitatea specificului naţional şi prin aceasta el devine artist universal.

Ilustrăm prezenţa naţional-universlaului în literatura română, ca valoare imanentă a acesteia, cu doar câţiva dintre scriitorii şi gânditorii români.

Opera lui Ion Creangă s-a impus în literatura naţională ca una dintre cele mai durabile tocmai pentru că a incorporat în ea sensul vieţii şi al valorilor artistice româneşti durabile, viziunea realistă şi substanţa spiritului naţional. Ea reprezintă simbioza organică a umanismului şi optimismului structural al poporului nostru. Viziunea lui I.Creangă este una umoristică, umorul fiind o particularitate a omului şi a scriitorului, semn al vitalităţii şi al dragostei faţă de oameni. La I.Creangă *umorul* este atitudine şi soluţie optimistă de viaţă. Opera sa reflectă prezenţa noastră în naţionalitate şi universalitate, deoarece, conform lui G.Ibrăileanu, „*Creangă este un reprezentant perfect al sufletului românesc între popoare; al sufletului românesc între români; al sufletului ţărănesc, între moldoveni; al sufletului omului de munte între ţăranii moldoveni*” [128, p.158]. I.Creangă se încadrează în formula realismului clasic pentru că pune accent pe lucrurile universale. *Nică* nu este numai copilul din Humuleşti, ci copilul de pretutindeni. I.Creangă surprinde psihologia copilului universal: *sociabilitatea, veselia, spontaneitatea, nevinovăţia*, care sunt caracteristicile general valabile ale oricărui copil. Tipologic vorbind, eroul său este “*copilul universal*” [G.Călinescu]: “*aşa eram eu la vârsta cea fericită şi aşa cred că au fost toţi copiii, de când lumea asta şi pământul*” [I.Creangă, p.183].

Prin specificul național pregnant, prin contactul direct cu realitățile lingvistice populare, prin surprinderea mentalității satului arhaic românesc, prin descrierea exclusivă a omului în cadrul acestuia, prin puternicul său umanism şi prin deschiderea la marile adevăruri universale, cât şi prin paralelisme cu operele marilor povestitori ai lumii. Creația lui I.Creangă se înscrie în circuitul internațional şi în marele tezaur al literaturii universale. Universalul acestei opere se întemeiază pe nişte valori şi principii etice perene, care definesc structura morală milenară a poporului nostru. Eroii săi, cei mai mulți fiind portrete vii ale humuleştenilor, reprezintă exemplaritatea prin calitățile lor etice: *prietenia, hărnicia, iubirea, setea de adevăr, dreptate, cultul muncii*.

Aşezat alături de ceilalți trei mari clasici, Ioan Slavici se înscrie tot pe linia realismului clasic, numai că el investighează mediul orăşenesc, al burgheziei mijlocii, al meseriaşilor. Cunoscător al vieții timpului său, Slavici prezintă satul transilvănean cu ochii omului care trăieşte la orizonturile acestuia. El este primul dintre scriitorii noştri care a urmărit condiția şi problematica intelectualului rural, prefigurând în profilurile acestora idealul semănătorist al luminatorului de minți. Aceştia au conştiințe şi suflete exemplare de adevărat apostolat, care se identifică total cu cei care îi urmează, conducători spirituali ai satului.

I.Slavici a creat în epica românească nuvela şi romanul de tip realist şi a adus analiza psihologică a sufletului individual, dar şi colectiv, element definitoriu al prozei moderne.

Pornind de la realitățile timpului său, creând scene şi tipuri originale, Ion Luca Caragiale s-a ridicat la o valoare artistică universală prin puterea de generalizare şi de sinteză, prin satirizarea necruțătoare a viciilor, prin încrederea în posibilitățile omului de a se salva, prin aspirațiile spre o umanitate superioară.

Opera lui I.L.Caragiale, atât proza cât şi comedia, este marcată de aceeaşi tendință programatică de observație a vieții prin intermediul artei. El surprinde, într-un mediu citadin, viața burgheziei româneşti, cu aspectele ei variate de ordin social, politic, etic, cultural. Marele merit al lui Caragiale este acela de a fi un mare creator de tipuri şi de scene de viață, opera sa este apreciată ca o adevărată *comedie umană*, ca un document artistic al moravurilor epocii sale, Caragiale fiind un istoric umorist al parvenitismului autohton.

Prin tot ceea ce a creat personalitatea sa, Mihai Eminescu se înalță ca o coloană a infinitului a spiritualității româneşti. M.Eminescu a produs un efect de modelare, a fost un etalon,a făcut ca toată poezia secolului XX să evolueze sub auspiciile geniului său, aşa cum nota T.Maiorescu în *Eminescu şi poeziile lui*: "*Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui. Pe cât se poate omeneşte prevedea, literatura poetică română va începe secolul al XX-lea sub auspiciile geniului lui şi forma limbei naționale, care şi-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veşmântului cugetării româneşti*" [155, p.247].

Obsedat fiind de a găsi cuvintele *ce exprimă adevărul*, M.Eminescu a cercetat viața poporului său. Bun cunoscător al limbii şi folclorului, el este unic şi totuşi se trage dintr-o tradiție, cea a folclorului național. În acest sens, este tulburătoare mărturisirea poetului din caietele sale: "*Dumnezeul geniului m-a sorbit din popor cum soarbe soarele un nour de aramă din marea de amar*" [Cf. Manual, Clasa X]. Concepția estetică a lui Eminescu, observa E.Simion are o componentă națională bazată pe retorica romantică, specifică scriitorilor de la 1848, a studiat izvoarele istorice ale românilor, şi una cultural-europeană, pentru că a studiat cursul filosofiei europene: filosofia idealist-kantiană şi schopenhauerianã, sanscrita sau religia budistă [240].

Edgar Papu distinge trei căi distincte prin care un poet intră in rândurile valorilor universale.

Prima este cea prin care poetul îmbogățește şi aduce la ultima perfecțiune unele expresii dinainte existente însă nedesăvârşit exprimate. În acest sens, M.Eminescu este cel care îmbogățește romantismul şi-l înalță până la ultima treaptă, desăvârşindu-l. M.Eminescu ne apare ca fiind cel mai mare poet al *categoriei departelui* (procedeul îşi are punctul de plecare în romantismul lui Novalis). Dimensiunile acestei categorii proiectându-le în infinitul spațiului şi timpului genezic. În legătură cu trăirea acestei depărtări, M.Eminescu aduce față de romantism şi o inversare a relațiilor între om şi cosmos. Ființa umană, personificată în geniu, este ea însăşi natura infinită rezultând prezența a două elemente: în planul metamorfozelor mitice, nu mai este omul care se schimbă în elementul natural, ci elementul natural în om, şi al doilea element este reprezentat de ideea romantică a superiorității excepționale, reprezentată de geniul solitar, nu se mai concretizează într-un spirit antropomorf, ci într-o întruchipare stihială.

A doua cale este determinată de introducerea de elemente noi. În acest sens, putem vorbi de trecerea de la primele demersuri de obiectivare ale romantismului la un neoromantism. Acest neoromantism introduce problema semnificației dulcelui (preluată de la Lamartine, acest lamartinism exterior l-a preocupat şi pe V.Alecsandri), căruia M.Eminescu îi descoperă cele mai neaşteptate stări înglobând aici şi dorul. Alte elemente ce țin de neoromantism: modelul interior domestic, al oraşului, al modelului animal, al schiței impresioniste şi al plasticii parnasiene. Muzicalitatea versurilor lui M.Eminescu este nu numai reproducătoare, ci şi cântătoare.

A treia cale este cea prin care un poet devine precursor al unor germeni anticipatori pentru viitor. În poemul *Odă în metru antic*, poetul dezvoltă o întreagă dialectică existențială.

Relația național-universal se deschide cititorului de literatură română şi prin prisma uneia dintre cele mai complexe personalități ale perioadei interbelice, L.Blaga, carte reprezintă şi un caz unic în literatura noastră, acela când un mare poet este dublat de un mare gânditor. Acesta din urmă a elaborat un sistem filosofic, dar s-a afirmat totodată şi în dramaturgie, eseistică, publicistică şi memorialistică.

Colaborarea cu gândiriştii şi alte publicaţii tradiţionaliste de la care a preluat ideea că istoria şi folclorul sunt domenii relevante ale specificului unui popor, L.Blaga a căutat să surprindă particularităţile specificului naţional prin valorificarea miturilor autohtone, a riturilor şi credinţelor străvechi, va scrie poeme dedicate spaţiului natal. Dimensiunea tradiţionalistă s-a interferat cu cea modernă, pentru că el face deschiderea spre expresionism: abordează sentimentul religios, sentimentul morţii, neliniştii. Expresionismul exprimă mai viu, mai nuanţat existenţa. Pune accent pe tragismul fiinţei umane, cu deschidere spre universalitate. Unul dintre conceptele esenţiale ale filosofiei este cel de "stil", aşa cum îl numeşte în studiul său, *Spaţiul mioritic,* din volumul *Trilogia culturii*. Stilul formează un ansamblu de trăsături determinate de factori ce acţionează inconştient asupra comunităţilor omeneşti. Unul dintre aceşti factori îl reprezintă orizontul spaţial şi temporal prin care se exprimă viziunea colectivă a unui popor asupra spaţiului şi a timpului, atitudinea faţă de aceasta, ori năzuinţa formativă. Specificul culturii româneşti este identificat cu *spaţiul mioritic*, prin care se înţelege un orizont spaţial definit prin noţiunea de *plai*. Aşa cum este reprezentat în primele versuri ale *Mioriţei*: *Pe-un picior de plai* / *Pe-o gură de rai*. Aceasta constă dintr-o succesiune de deal şi de vale. L.Blaga defineşte spaţiul mioritic ca fiind „*un orizont înalt, ritmic şi indefinit, alcătuit din deal şi vale*". Acestei determinări spaţiale L.Blaga îi mai adaugă una morală, caracterizată prin „*melancolia nici prea grea, nici prea uşoară, a unui suflet care suie şi coboară, pe un plan ondulat indefinit, tot mai departe, iarăşi şi iarăşi, sau dorul unui suflet care vrea să treacă dealul ca obstacol al sorţii şi care totdeauna va mai avea de trecut încă un deal, sau duioşia unui suflet, care circulă sub zodiile unui destin ce-şi are suişul şi coborâşul, înălţările şi cufundările de nivel, în ritm repetat, monoton şi fără sfârşit*" [39, p.321].

Foarte aproape de sistemul blagian se află meditaţia filosofică a lui Constantin Noica.

Semnul sub care s-a desfăşurat întreaga gândire şi activitate a lui C.Noica este *devenirea întru fiinţă*. Conceptul reprezintă una din ipostazele prin care Fiinţa a luat chip şi s-a întemeiat prin continua ei re-întemeiere, re-întruchipare din albia structurală a unei matrice stilistice, imprimând imperiului atotcuprinzător al universalului, Fiinţa, elemente ale specificului naţional al unei culturi tot naţionale. Evoluţia Fiinţei poartă în subtext cuvântul limbii şi al culturii care a născut-o, sub care s-a întrupat sentimentul şi personalitatea fiinţei umane creatoare, proprii unei naţiuni, culturi anume. Limba nu este doar obiect de studiu, ci teritoriul cel mai semnificativ din care poate fi extrasă înţelepciunea şi înţelegerea celui care a făurit-o şi o foloseşte. Ca rostire a omului, limba devine, pentru C.Noica, omul ce se rosteşte: "*Dacă fiecare om este în adevăr un pachet de porniri, de ispite, adică până la urmă, atunci prin noi umblă neîncetat cuvintele*" [189, p57].

Vorbind despre M.Eminescu, T.Maiorescu în studiul său *Eminescu şi poeziile lui,* menţiona că opera eminesciană reprezintă o sinteză a trei surse fundamentale: prima ar fi personalitatea psiho-

intelectuală a poetului, a doua este cultura lui de amploare europeană şi a treia - profunda cunoaştere a literaturii naţionale de până la el, cu tot ce are ea mai reprezentativ: literatura cronicarilor, literatura paşoptistă şi, în special, literatura populară. Dacă V.Hugo reprezenta piscul romantismului european, fiind considerat cel din urmă mare romantic, tot aşa şi M.Eminescu a reprezentat la noi cel mai de seamă reprezentant al romantismului naţional, fiind, în acelaşi timp, un precursor al poeziei moderne din Europa şi de la noi. De M.Eminescu trebuie legată apariţia prozei fantastice, el este creatorul adevăratei proze romantice. Ca şi în celelalte cazuri, nici opera lui Blaga nu poate fi încadrată într-un singur curent literar. În primele volume dominante sunt ecourile expresionismului. Expresioniste sunt în creaţia lui L.Blaga: sentimentul metafizic, imaginea esenţializată a lumii, caracterul vizionar, cultivarea mitului primitivităţii, al arhaicului şi originalului. O altă etapă, marcată şi de dorul poetului departe de ţară, observăm o accentuată inspiraţie folclorică, urmată de o împăcare a eului poetic cu lumea. C.Noica a stabilit reala maturitate a spiritului filosofic românesc, el studiază cu maturitate deplină *cuvântul* şi demonstrează că sugestiile unor termeni devin apte pentru filosofie. C.Noica a cercetat exemplar basmul românesc şi poemul eminescian, demonstrând că literatura populară şi creaţia cultă pot atinge orizontul nemărginit prin care se instituie Fiinţa.

Literatura face parte integrantă nu doar din cultură ci şi din civilizaţie. Traian Hersenine prezintă conexiunile dintre literatură şi civilizaţie. Astfel, din punct de vedere metodologic dar mai ales didactic nu trebuie pierdute din vedere două aspecte: din ce cultură sau civilizaţie face parte şi cărui popor îi aparţine o operă şi creatorul ei. Prin urmare, când spunem *literatură* indicăm implicit sau explicit atât timpul de desfăşurare a evenimentelor (cele trei stadii: de apariţie, dezvoltare sau dispariţie), cât şi spaţiul de desfăşurare. T.Herseni citează o serie de personalităţi care au găsit definiţiile adecvate noţiunii de cultură şi insistă asupra raporturilor dintre cele două realităţi: civilizaţie şi literatură. Astfel, E.Tylor (1871), citat de T.Herseni, spune: "*Cultura sau civilizaţia ... este acel întreg complex care include cunoaşterea, credinţa, arta, dreptul, morala, obiceiul şi orice alte capacităţi şi deprinderi dobândite de om ca membru al societăţii*." O altă definiţie selectată de T.Herseni aparţine lui M.Heroskovits (1948): "… *o societate este compusă din oameni, modul în care aceştia se comportă este cultura lor*" [117, p.25-26].

În aceeaşi lucrare, sunt preluate, de asemenea, punctele de vedere ale unor specialişti precum Kroeber, Kluckhohn, P.Murdock cu privire la felul în care cultura ajunge la individ. Concluziile acestora arată următoarea stare de fapt: cultura sau civilizaţia se învaţă. Ea nu vine din instinct, nu e înnăscută ci constă din deprinderi pe care individual şi le însuşeşte prin învăţare. Unele din experienţele şi competenţele elevilor sunt desprinse din familie, şcoală, societate, media, internet, etc.. Prin urmare, cel puţin până la o anumită vârstă, se poate spune că trăim cu un fel de

dependență de comportamentul sau atitudinea celor succedenți nouă. De aceea toți factorii implicați în educație ar trebui să aibă foarte mare atenție cu ceea ce oferă drept model de cultură. În ceea ce privește starea de independență față de aceștia, ea este doar relativă, deoarece noi nu putem / nu avem cum să trăim izolați ci doar împreună / alături de alții. Învățăm nu doar din cărți ci și unii de la alții, de la care preluăm ceea ce este mai bun și mai valoros pentru a ne îmbogăți experiența și implicit viața [Ibidem, p.25].

1.5. Valorile naționale și educația

Scopul educațional mdern este de a forma o generație nu doar dotată intelectual și informată cu cele mai recente achiziții ale științei, ci și una performantă din punct de vedere etic, moral spiritual. Altfel spus, o generație cu atitudini sănătoase față de valorile neamului și ale omenirii, valori prin care noi ne identificăm ca națiune.

Valorile revendică, prin ele însele, atitudini diferențiate: cu privire la originea lor, la rolurile și funcțiile lor la zi, la importanța lor. Deși un răspuns exhaustiv nu poate fi dat, deoarece valorile, ca și subiecții creatori/producători și receptorii/consumatrorii acestora, se prezintă cunoașterii umane într-un complicat proces de schimbare dinamică, valorile totuși pot/sunt obiecte ale cercetării științifice, inclusiv pentru științele educației. În contextul cercetării noastre, fără a avea pretenția unei formule originale, am încercat o prezentare succintă a modului în care valorile au fost percepute de gânditorii timpurilor, sociologi și psihologi.

Omul este ființa preocupată de cunoașterea lumii, dar și a ceea ce este dincolo de ea. *Bariera transcendentă*, pe care o invoca Blaga, l-a făcut să înțeleagă că aceasta este limitată. Se poate cunoaște prin cultură, religie, artă, știință, tehnici moderne, adică o mulțime de lucruri și posibilități menite să înalțe spiritual omul, dar nu se poate cunoaște Totul, pentru că altminteri s-ar putea distruge echilibrul universal. Pe de altă parte, ființa s-a arătat interesată de cunoașterea omului și a comportamentului acestuia. Și în acest caz, a realizat că nu se poate ajunge la cunoașterea absolută. Putem observa comportamente, gesturi, cuvinte, fapte, le putem analiza, chiar cataloga, dar nu putem obține o viziune obiectivă asupra celui analizat. Așa cum susțineau fenomenologii Husserl și Bergson, cunoașterea este intuitivă, se face pe baza unor programe mentale pe care le deținem despre o anume situație sau persoană. [N.Manolescu, 160, p.80].

Specialiștii în domeniu susțin [1, 4, 32, 36, 100, 104, 114, 123, 124, 140, 141, 170-172, 254, 268] că într-adevăr comportamentul uman nu este întâmplător ci într-o oarecare măsură predictibil. Bunăoară, se poate prezice că dna prof. X va ajunge la ora 8.00 dimineață la școală ...etc. Pentru orice fel de predicție încercăm să luăm în considerare persoana și situația. Presupunem că fiecare

persoană prezintă o programare mentală stabilă în timp care face ca aceeaşi persoană să prezinte aproape sau acelaşi comportament în situații similare. Predicțiile pot să nu fie adevărate. De ex., dna prof. X s-ar putea să nu vină la şcoală pentru că se îmbolnăveşte sau pentru că pierde autobuzul. Cu cât însă cunoaştem mai mult programarea mentală a persoanei sau a situației în cauză, cu atât mai sigură va fi predicția. Este probabil ca programarea mentală să fie determinată de stări ale neuronilor. Nu putem observa, măsura direct programarea mentală, dar putem observa doar nişte comportamente, cuvinte, fapte. Atunci când observăm comportamentul deducem din el prezența unor programe mentale stabile, în mod similar cu modul în care a fost dedusă prezența forțelor din studiul mişcării obiectelor. Pentru a putea descrie programele mentale trebuie să folosim construcții care nu există într-un sens absolut, ci sunt construcții pe care noi le creăm. Specialiştii [G.Hofstede, 123] au creat o teorie generală a sistemelor, le ordonează într-o schemă corespunzătoare a nouă niveluri de complexitate (*Figura 1*):

9. Sistemele transcendentale

8. Organizațiile umane şi societatea

7. Omul

6. Animale

5. Plante vii

4. Sisteme homeostatice cu autocontrol, de exemplu celula

3. Sisteme cibernetice cu control în buclă închisă

2. Sisteme dinamice cu mişcări predeterminate

1. Sisteme statice

Figura 1. Ierarhia sistemelor de cunoaştere umană (Adaptare după G.Hofstede, 123, p.17).

Fiecare nivel nou adaugă la cel anterior o nouă dimensiune de complexitate. Obiectul ştiințelor sociale se află la un nivel superior (nivelul opt), celui la care se află subiectul cercetător, sociologul (nivelul şapte). Adică omul se află pe un plan inferior obiectului studiat. Or, omul nu va putea niciodată să cuprindă, să perceapă în întregime nivelul sistemului social, percepția sa nu va fi niciodată egală cu a colegului său. Sociologii vor aborda realitatea socială asemenea orbilor din fabula indiană care au încercat să descrie un elefant:

Cel care a atins coada a spus că acesta seamănă cu o frânghie.

Cel care a atins piciorul a spus că seamănă cu un copac.

Cel care a atins urechea a spus că seamănă cu un evantai.

Cel care a atins fildeşul l-a asemănat cu un fier de plug.

Cel care a atins trompa a zis că seamănă cu un şarpe.

Cel care a atins trunchiul a spus că elefantul seamănă cu un zid.

Deşi fiecare dintre ei aveau parțial dreptate, toți greşeau, prezentând realitatea din punctul lor subiectiv de vedere. O combinație a tuturor elementelor putea compune întregul, dar nici unul dintre ei n-a putut să-şi imagineze cum arată elefantul în întregime. La fel nici sociologii nu pot fi mai exacți decât orbii din fabulă, de realitatea şi obiectivitatea pe care ți-o oferă studierea *elefantului social*. Studierea din cât mai multe unghiuri posibile este benefică, în acest fel vom putea afla mai multe despre lume şi structurarea ei, dar nu va rezolva toate problemele pe care ni le punem. Cu alte cuvinte, nu există obiectivitate în studiul realității sociale. Întotdeauna vom fi subiectivi, dar dacă vom încerca măcar să fim *intersubiectivi*, adunând şi integrând mai multe puncte de vedere ale observatorilor, vom avea o imagine mai bună a sistemului social. Atunci când studiem sistemul social de fapt creăm modele. Modelele sunt sisteme mai simple pe care le putem înțelege şi pe care le putem substitui lucrurilor pe care nu le înțelegem. Simplificăm pentru că nu avem încotro. În această simplificare intră subiectivitatea noastră. Definirea construcțiilor în ştiințele sociale reflectă nu numai obiectul, ci şi programarea mentală a celui ce le defineşte sau le utilizează.

Ideea se poate extinde şi la nivelul interpretării textului. U.Eco afirmă că „*un text odată separat de emitentul său* (*precum şi de intenția emitentului*) *şi de împrejurările concrete ale emiterii lui* (*şi, ca urmare, de referentul său firesc*), *ar putea pluti în golul unui spațiu potențial infinit de interpretări posibile*. *Prin urmare, nici un text nu poate fi interpretat potrivit utopiei unui sens autorizat ca definitiv, original şi final. Limbajul spune totdeauna ceva în plus față de sensul lui literar inaccesibil, care este deja pierdut încă de la începutul emiterii textuluale*." [87, p.5].

Paralela demonstrează că şi în cazul ființei umane şi a felului în care ea pledează pentru o valoare sau alta, pentru un comportament sau altul, tot ceea ce se vede din exterior, adică din afara emitentului, este interpretat subiectiv. Catalogarea definitivă, exactă nu este posibilă. Rămâne totdeauna ceva în plus față de ceea ce se vede/constată şi asta datorită faptului că fiecare om percepe şi înțelege lucrurile în mod personal, ca ființă unică ce este, şi trebuie înțeles ca atare.

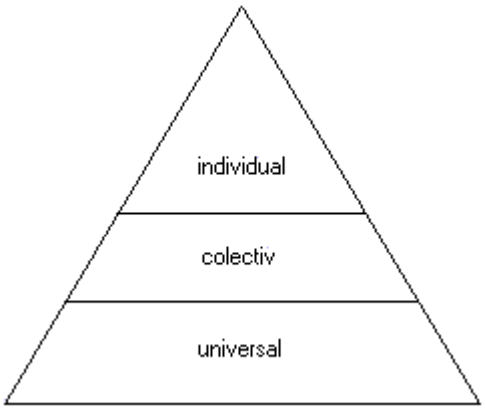

Figura 2. Cele trei nivele de unicitate ale programării mentale umane
(După G.Hofstede, 123, p.22)

Programarea mentală a fiecărei persoane este în parte unică, în parte comună cu a altor oameni. Se pot distinge astfel trei niveluri de unicitate ale programării mentale (*Figura 2*)

Cel mai puțin unic şi cel mai de bază nivel este nivelul universal sau *natura umană* care este comun întregii omeniri. Acesta este sistemul de operare biologic al omului şi include o gamă de comportamente expresive cum sunt râsul, plânsul, bucuria, nevoia de asociere, jocul, exercițiul personal, uşurința de observare a mediului înconjurător, abilitatea de a comunica şi de a se face înțeleşi, dar şi comportamente agresive, asociative care sunt prezente şi la animalele superioare [123].

Nivelul colectiv al programării mentale este comun la un număr de oameni dar nu la întreaga omenire, este comun la cei dintr-un grup, o categorie, dar diferit de cel al altora din alte grupuri sau categorii. Întreaga arie a culturii umane subiective aparține acestui nivel. Include limba prin care ne exprimăm, respectul arătat vârstnicilor, distanța ce o menținem față de alții pentru a ne simți confortabil, modul în care percepem activitățile umane generale cum ar fi alimentarea, modul de a face dragoste, defecarea precum şi ceremonialele ce le însoțesc [Ibidem].

Nivelul individual al programării mentale, sau *personalitatea*, este partea unică, pentru că nu există doi oameni exact la fel, nici chiar gemenii identici crescuți împreună. Acesta este nivelul personalității individuale şi furnizează o gamă largă de comportamente alternative în cadrul aceleiaşi culturi colective. Limitele dintre cele trei niveleuri sunt greu de demarcat exact [Ibidem].

Programele mentale pot fi moştenite, transferate prin intermediul genelor noastre sau pot fi învățate după naştere. Nivelul universal este în întregime moştenit, este partea moştenirii genetice comună întregii omeniri. Nivelul individual este moştenit doar parțial. La nivelul colectiv se află programarea mentală învățată, fapt demonstrat de prezența acestui nivel la toți cei care au urmat acelaşi proces educativ, deşi unii pot avea o moştenire genetică diferită. Americanii sunt exemplul cel mai evident al acestui fenomen de învățare. Ei prezintă o multitudine de rădăcini genetice şi în acelaşi timp o programare mentală comună, care este evidentă pentru non-americani. Transferul programelor mentale colective este un proces social. Societățile, organizațiile, grupurile au modalități de a conserva şi trece programele mentale de la o generație la alta cu o puternică obstinație. Programele mentale colective se învață pe parcursul întregii vieți dar datorită faptului că mintea noastră este relativ goală în copilărie atunci le învățăm cel mai uşor. [Ibidem, p.22].

În cercetarea empirică se caută măsuri (caracteristici) prin care să se descrie programele mentale. Trebuie găsite fenomene observabile din care pot fi deduse diverse construcții. În unele tipuri de cercetări se obțin măsuri cantitative, în altele - măsuri descriptive, noncantitative. Orice

operaționalizare a programelor mentale trebuie să utilizeze forme de comportament sau rezultate ale comportamentului.

Comportamentele utilizate pot fi provocate, stimulate de cercetător, sau naturale care au loc fără a fi determinate de cercetător şi cercetare. Comportamentele pot fi verbale (cuvinte) sau nonverbale (fapte). Din combinarea celor două tipuri de clasificări (cuvinte-fapte, naturale-provocate) rezultă următoarea clasificare a strategiilor de operaționalizare după G.Hofstede. În *Tabelul 5* sunt reprezentate strategiile disponibile pentru operaționalizarea construcțiilor despre programarea mentală umană.

În această bază, cadrele didactice au obligația de a reprezenta şi insufla elevilor modele care să fie cât mai aproape de adevăr şi mai cu seamă cât mai aproape de structura personalității lor – de ex., a actului de receptare a operelor literare de către elevi [Cf. Vl.Pâslaru, 1999], căci educația modernă nu-şi mai propune să uniformizeze sufletele, ci dimpotrivă, să le stimuleze unicitatea. Fiecare individ are părticica sa de excepționalitate pe care o poate împărtăşi celorlalți.

Tabelul 5

Cuvinte	Interviuri Chestionare Teste proiective	Analiză de conținut: a discursurilor a discuțiilor a documentelor
Fapte	Laborator Experimente	Observație directă Utilizarea statisticii Descriptive
	Provocat	**Natural**

Strategiile operaționale ale lui Hofstede (După G.Hofstede, 122, p.109)

Concluzii la Capitolul I.

• *Naționalul* şi *universalul* sunt două fenomene-principii definitorii ale culturii universale şi celei naționale, precum şi ale tipurilor şi componentelor acesteia (*cultură spirituală*; *literatură*). Aceste două categorii sunt reciproc determinate, deci nu se opun, ci se întregesc. *Naționalul* nu se poate valorifica decât prin raportarea la *universal*, după cum *Universalul* nu este decât o sinteză a valorilor superioare ale *naționalului*, în afara cărora nu poate exista.

• *Naționalul* se defineşte ca totalitate a particularităților ce privesc / vorbesc despre *rasa, istoria, limba, religia, antropologia, sensibilitatea, manifestările temperamentale, moravurile, obiceiurile şi tradițiile, instinctul național* ale unui popor – constituente ale *identității* sale. Sursele naționalului sunt *conştiința de origine*, *conştiința comunității de limbă*, *conştiința de destin*. Naționalul este responsabil de identitatea unei comunități etnice şi a indivizilor care îi aparțin; reprezintă dreptul la dăinuire în istorie a unui popor.

• *Universalul* se constituie continuu din *universaliile* (cultural-spirituale, literare) naţionalului. În contemporaneitate, procesul de constituire/realizare a universalului se identifică, în mare, cu procesul de globalizare, care reprezintă forma modernă de manifestare a naţionalului prin depăşirea *spaţiului public naţional* de existenţă cultural-spirituală şi crearea unor *spaţii publice* (economice, politice, educaţionale, etc.) *trabsnaţionale*. S-au constituit *spaţiul politic european* şi *spaţiul financiar european*. Este în proces de constituire *spaţiul educaţional european*.

• Coordonatele social-istorică şi cultural-artistică ale naţional-universalului reprezintă fenomene, valori, procese, principii de stabilire a naţionalului ca entitate cultural-spirituală şi de fertilizare a general umanului cu universalii, precum şi de consolidare a naţionalului prin recunoaşterea identităţii acestuia la nivelul general umanului: experienţa românească de devenire în cultură, disocierea culturii în variate tipuri de cultură, relaţia dintre cultură şi societate, constituirea spaţiului cultural naţional, spaţiotemporalitatea şi intersubiectivitatea valorilor, interacţiunea ştiinţă-artă şi artă-literaturiă, universaliile culturale şi literare, premisele schimbării prin educaţie a fiinţei umane, ipostazele fiinţei umane/ale cititorului.

• Sistematizarea conceptelor filosofice, ştiinţifice, cultural-spirituale, literare şi educaţionale promovate de şcolile şi curentele culturale şi literar-artistice reprezintă repere axiologice semnificative pentru proeiectarea/realizarea ştiinţific întemeiată a formării identităţii naţional-universale a adolescenţilor şi profesorilor.

• Cei mai mari scriitori, filosofi, oameni de ştiinţă ai neamului românesc reprezintă, prin opera lor, unitatea naţional-universalului în cultura românească, în toate aspectele sale – filosofic, social-politic, moral-etic, artistic, educaţional, şi în contextul epocii în care au creat. Valorile create de spiritele neamului sunt perene, omniprezente, profund naţionale şi esenţial universale; autorii lor ne reprezintă în istorie şi în universalitate, deci sunt şi valorile naţionale fundamentale ale educaţiei.

• Formarea/dezvoltarea identităţii naţional-universale a elevilor este un proces conform cu: a) natura/esenţa culturii naţionale/universale, ştiinţei, artei, literaturii; b) procesele de globalizare şi europenizare economică, financiară, culturală, educaţională; c) modul în care cunoaşte/creează omul lumea şi pe sine în lume, toate acestea reprezentând şi universaliile culturale, pe care le definim ca repere fundamentale în acţiunea educaţională urmărită.

CAPITOLUL II. VALORI ALE NAȚIONAL-UNIVERSALULUI ÎN AXIOLOGIA ELEVILOR CONTEMPORANI

Metodologia de cercetare aplicată. În partea a doua a tezei sunt prezentate rezultatele cercetării practic-experimentale, în care prezentăm modul în care reperele teoretice, stabilite în partea întâi, ale raportului național – universal își găsesc aplicabilitatea în procesuli educativ, în general, şi în cadrul disciplinei *Limba şi literatura română*, în special. Accentul s-a pus pe evaluarea competențelor elevilor şi cadrelor didactice vizavi de conceptele de național şi universal, fiind urmărite ca manifestări ale gândirii, atitudinilor şi comportamentelor lor, acestea reprezentând şi caracteristici ale identității național-universale ale subiecților cercetați. Inventarierea, clasificarea, comentarea şi interpreatrea datelor obținute s-a făcut în baza princiilor sociologiei educației, care stabileşte că, în ştiințelele educației, cercetarea sociologică nu este una pur constatativă ci şi implicit formativă, cu ataât mai mult în cadrul disciplinei şcolare *Limba şi literatura română*, deoarece aici orice acțiune a factorilor educaționali este percepută de către ambii subiecți ai educației ca acțiune educativă, pe de o parte, iar pe de alta, acțiunile înseşi, ca şi conținutul acestora, sunt neapărat orientate educativ.

În acest scop am elaborat şi am aplicat metode de cercetare experimentală aferente sociologiei educației: chestionare, eseuri, interviuri, ancheta, metoda observării, culegerea de date, prelucrarea statistică, testele de control, sondajul de opinie, testul sociometric, studiul de caz, jocul de rol, testele sociometrice, analiza dramaturgică, analiza semiotică, cercetarea fenomenologică, analiza de discurs.

Populația investigată a cuprins un număr de 120 de elevi din Cluj-Napoca cu vârste între 15-19 ani, din două licee teoretice, unul cu predare în limba română, celălalt aparținând minorității naționale maghiare, şi dintr-un grup şcolar. Cercetarea la nivel de grup (clasa de elevi) şi indivizi (elevi, cadre didactice) a fost complementată cu una la nivel de grup social (elevii de această vârstă din întreaga țară), beneficiind de sprijin, în obținerea de informații, din partea Institutului de Statistică Metromedia Transilvania.

Cadrele didactice au fost cercetate indirect, prin dezvăluirea atitudinilor elevilor față de competențele profesionale ale acestora de formare/dezvoltare a identității național-universale subiecților educați.

Prelucrarea datelor s-a făcut prin analiză cantitativă şi analiză calitativă, obținându-se astfel răspunsuri pertinente la problema din titlul lucrării, care cere o abordare sociologică a național-universalului, precum şi confirmări ale ipotezelor de lucru avansate.

Analiza calitativă a fost realizată din perspectivă lingvistică culturală, interdisciplinară, cuprinzând următoarele discipline: artele plastice, psihologia, religia. Obiectivul abordării l-a constituit, pe de o parte, relevarea modelului în care lumea noastră depinde de felul în care comunicăm şi interpretăm. S-a făcut analiza semnelor şi a codurilor acceptate de instanţele sociale în cadrul cărora se produc/se manifestă fenomenele naţional-universalului, prin câteva caracteristici: simbol, tradiţie, relaţii interumane / culturale.

Prin analiza cantitativă au fost cuantificate în procente şi grafice răspunsurile elevilor obţinute prin metoda de investigaţie a chestionarului, deci o analiză reiterativă prin interviuri, observaţii, chestionare, joc de rol, discurs.

Analiza s-a concretizat în acţiuni de genul:

- *analiza investigativă* - analiza semnificaţiilor, cuvintelor şi frazelor în scopul evidenţierii modului în care sunt utilizaţi termenii *naţional* şi *universal* în domeniile: tradiţii şi obiceiuri ale românilor; educaţie în familie; metodologii de predare-învăţare-evaluare; simboluri naţionale (drapelul);

- *analiza de discurs* (M.Foucaultem, 1998) a avut în vedere ideea că puterea discursului constă în producerea de cunoştinţe; ne-am folosit de acest element al puterii pentru a scoate la lumină fenomene şi am descoperit astfel unele lucruri care nu se află clar în realitate, dar odată obiectivate în discurs, este dificil să le eludăm şi să nu ne raportăm la ele ca fiind reale. Discursurile pe care le-am ţinut cu prilejul lansării unei astfel de teme pe palierul vast al cercetării ne-au favorizat accesul la memoria colectivă. Astfel, am avut oportunitatea să furnizăm, pe lângă o viziune modernă, în conformitate cu timpul şi istoria pe care societatea noastră o traversează în contextul integrării europene, şi coduri şi reguli de comportament care influenţeazp înţelegerea şi manifestarea pozitivă faţă de tema în cauză;

- *analiză semiotică* a urmărit analiza semnelor şi a codurilor acceptate de instanţele sociale şi educative, în cadrul cărora se realizează comunicarea interumană / culturală;

- *analiza dramaturgică* a solicitat elevilor să se compare în viaţa lor şcolară cu actorii de pe o scenă care joacă după roluri distribuite (metoda J.Heritaje, 2001);

- *abordarea etnometodologică* (asemănătoare cu analiza conversaţională şi analiza de discurs) a avut ca obiectiv relevarea modelului în care lumea noastră depinde de felul în care comunicăm şi interpretăm anumite lucruri şi fenomene, pe de o parte, iar iar pe de alta, stabilirea modului în care evenimentele obiective sunt produse şi menţinute de felul în care subiecţii comunică şi acţionează (M.Travers, M. 2001).

2.1. Reprezentarea conceptului de național în percepția adolescenților

Pentru a stabili modul în care elevii identifică elementele constitutive ale naționalului, am solicitat subiecților să-şi formuleze părerile cu privire la unele dintre însemnele care certifică identitatea noastră națională, conform concepțiilor unor autori examinați în capitolul teoretic: C.Rădulescu-Motru, 217, p. 96-99 şi p.108-110; 220; R.Seişanu, 238; Gh.Barițiu, S.Bărnuțiu, 28-31; V.Babeş [Cf. G.Em. Marica, 163, Vol.I, p.271-283]; A.Mocioni [Cf. G.Em.Marica, 163, Vol. I, p.271, 284-290]; A.C.Popovici [Cf. G.Em.Marica, 163, Vol. I, p. 292-301]. Din topul caracteristicilor naționalului, stabilite în Capitolul I, le-am selectat pentru cercetare sociologică pe următoarele: *originea*, *limba*, *unitatea de credință religioasă*, *moravurile*, *obiceiurile, tradițiile, familia, educația*, acestea fiind considerate în dublă postură: ca valori ale naționalului şi ca valori ale subiecților cercetării.

În discursul nostru educațional şi în cel investigațional, am pornit de la ideea că identitatea unui popor se măsoară prin spiritualitatea sa. Spiritualitatea presupune că faptul de bază al universului uman este spiritul, materia fiind un proces al acestuia. Ideea este concretizată în manifestări ale tradiției populare şi în opere ale scriitorilor români.

Astfel, lumea satului românesc ascunde impresionante tradiții legate de cele trei ceremonialuri existențiale: *naşterea, căsătoria, moartea* [Cf. R.Vulcănescu, *Mitologie română*, 262]. Ritualuri legate de acestea s-au păstrat şi până azi în conştiința seculară a neamului nostru, fiind practicate încă destul de fecvent, dând vieții de la țară conotația simbiozei poeticului şi mirificului, imaginate sub semnul Sacrului.

Naşterea, în tradiția populară, este reprezentată de credința în ursitoare, moştenită de la romani, în puterea lor de a trasa soarta fiecărui om, a fost şi mai este, încă, foarte răspândită în sânul poporului român. Trei zâne vin în nopțile fără soț, a 3-a, a 5-a, a 7-a, din prima săptămână de viață a nou-născutului şi îi menesc soarta. În Transilvania, moaşa care asistă naşterea copilului îi pune în cameră, pe o pânză, un blid cu făină de grâu cernut, sare, o pâine, un bănuț şi un caier de lână. În Banat, Moldova şi Muntenia, la trei zile după naşterea copilului se întinde o masă mare cu mâncăruri alese - cina ursitoarelor, acestea trebuind să fie ospătate bine pentru a ursi o soartă bună copilului. Credința moaşei, legată de botezul copilului, era extrem de puternică la romani. În tradiția românilor din Transilvania, Banat şi Oltenia, când moaşa duce copilul la biserică, spune: *Duc un păgân şi aduc un creştin*.

Cu toate acestea, deşi se consideră buni creştini, superstiția şi religiozitatea la români este foarte răspândită, iar determinărilor transcendente deseori le este contrapus sloganul pragmatic al modernității: *Destinul şi-l face omul şi cu mâna lui*.

Smaranda, mama lui Nică din *Amintiri din copilărie* de I.Creangă, era o femeie foarte superstiţioasă, dar în acelaşi timp şi credincioasă: „*Şi mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile sale, îmi zicea cu zâmbet uneori… ieşi copile cu părul bălan, afară, şi râde la soare, doar s-a îndrepta vremea, şi vremea se îndrepta după râsul meu*" [I.Creangă, p. 179]. În alt loc ni se precizează: *Şi afară de aceasta, babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobi, toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine şi femeile bisericoase din sat îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate*: *ba că am să petrec între oameni mari*; *ba că-s plin de noroc, ca broasca de păr*; *ba că am un glas de înger şi multe alte minunăţii*; *încât mama, în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel, podoaba creştinătăţii, care scotea lacrimi din orice inimă împietrită, aduna lumea de pe lume în pustiul codrilr şi veselea întreaga făptură cu viersul său*." [Ibidem, p.165]. Mama lui Nică mai ştia să facă şi multe minunăţii: alunga norii de deasupra satului, închega apa cu doar două picioare de vacă, bătea pământul sau peretele de care se lovea copilul şi acestuia îi trecea deodată durerea, avea darul descântecelor, etc.

Un model de ursitoare ne apare în parabola tragi-comică *Matca,* de Marin Sorescu. Cele trei momâi care vin să-l supravegheze pe tatăl Irinei, vor fi şi ursitoarele copilului şi îi vor dărui acestuia bine şi multe calităţi.

Şi în povestirile lui V.Voiculescu apar anumite credinţe ale poporului român: *Lostriţa, Ultimul berevoi*, etc.

La M.Eliade, cele trei fete din grădină, din *La ţigănci*, sunt de fapt cele trei Parcele, iar baba este cerberul.

Faţă de unele dintre acestea, chiar şi biserica care interzice obiceiurile păgâne, manifestă toleranţă, căci poporul român a reuşit întotdeauna să păstreze un echilibru între religie şi tradiţie. Un model de exerciţiu de aceea este paralela cu opere literare în care se îmbină tradiţiile şi religia: I.Creangă - V.Voiculescu - M.Sadoveanu.

O altă particularitate a poporului român, ce ţine de identitatea sa, este sugerată de *vestimentaţie*. Haina ţăranului român reprezintă, pe lângă unitatea sa cu natura a cărei parte organică se simte, o întreagă colecţie de simboluri arhetipale, redate mai ales de ornamentele florale, liniile si figurile stilizate, cusute cu fir pe fiecare piesă de îmbrăcăminte. Materialele folosite la confecţionarea pieselor costumului popular sunt asigurate de două activităţi specific naţionale: păstoritul şi cultivarea plantelor tecstile. Piesele de bază ale costumului erau confecţionate din pânză de cânepă şi de in, pentru costumul de vară, iar la îmbrăcămintea de iarnă se folosea îndeosebi lâna care se torcea în grosimi diferite, după destinaţia pe care o primea.

Un element distinct al tradiției populare este *pieptănătura*: aceasta marca statutul de vârstă şi cel social al purtătorului. Astfel, pieptănătura caracteristică fetițelor era cea cu cozile împletite, fie de la frunte, fie de la ceafă sau din dreptul urechilor. Pentru fetele mari era specifică pieptănătura cu o singură coadă, lăsată pe spate. Pieptănătura nevestei constă din două cozi împletite, de obicei la ceafă şi prinse în spate în conci.

Exerciții. 1. Asocierea de către elevi, pe exemple din opere literare, a discursului iconic (cuprinzând imagini cu port, pieptănătură populară) cu cel verbal. Opere: G.Coşbuc, *La oglindă*; I.Slavici, fragmentul din romanul *Mara*, în care Persida se piaptănă în fața oglinzii.

2. Punerea în paralel a practicilor de magie cu practicile populare autohtone legate de ploaie, secetă, seceriş, sau obiceiurile de Crăciun: *Țurca*, *Pluguşorul*, etc Opere: V.Voiclescu, *Lostrița*; M. Eliade, *Noaptea de sânziene*; Goethe, *Faust*.

Semnificative identității poporului român sunt şi o serie de *simboluri*.

Lupul, în cultura românească, parcurge o gamă largă de semnificații definitorii: de *lupoaică* (la care s-au alăptat Romulus şi Remus), de la care se trage una din cele două origini ale românilor; etnonimul *dac*, asociat cu lupul; *lupul păcălit*, în snoavele şi basmele populare. Schimbarea omului în lup este considerată, în tradiția poporului, un blestem.

Crucea este simbolul biruinței şi al binelui. Cf. I.Slavici, *Moara cu noroc*; L.Rebreanu, *Ion*.

Între tradițiile, datinile, obiceiurile românilor există o unitate organică de ordin spiritual, care le acoperă toate necesitățile de gândire şi activitate în decursul timpului, fenomen care îi certifică ca aparținenți la o comunitate etnică distinctă – națiunea rmână. Schimbările petrecute de-a lungul timpului în societatea românească au dus la schimbarea mentalității oamenilor cu privire la practica anumitor obiceiuri sau tradiții. Dar ele se mențin semnificativ şi în prezent, inclusiv în sistemul de valori asimilate/practicate/create al adolescenților de astăzi, fapt demonstrat de raportul acestor valori față de practicile importate din Occident.

2.1.1. Valori tradiționale vs. universale în percepția şi practica adolescenților

Practicile, obiceiurile, sărbătorile cunoscute/practicate de liceeni au fost cercetate cu ajutorul ***Chestionarului B*** (*Anexa 3*).

Fie că practicile/obiceiurile sunt tradiționale sau moderne, fie că vin din trecutul îndepărtat al neamului sau că sunt preluate de la alte popoare şi adaptate, locului sau timpului, oamenii, în special tinerii, simt nevoia ca momentele ce țin de devenirea lor - căsătoria, naşterea copiilor, să fie legate de momente care recreează într-un fel aparte vechile mituri. Momentele legate de diferite sărbători şi obiceiuri naționale moştenite sau uiversale împrumutate (=occidentale, cercetarea noastră realizâmndu-se în contextul tipului european de cultură) sunt considerate de tineri surse de

divertisment, dar şi surse energetice pentru viaţa şi activitatea fiecărui om în parte. Această hibridare comportă şi aspecte pozitive. Aderarea tinerilor adolescenţi la aceleaşi obiceiuri ca şi colegii lor din alte ţări îi face să se apropie multicultural pe unii de ceilalţi. Integrarea culturală va veni de la sine datorită hibridărilor şi uniformizării induse de mijloacele de comunicare în masă. G. Georgiu afirma că „*mass-media omogenizează stratul superficial al culturilor, stratul culturii de consum, de divertisment, al culturii de discotecă dacă nucleul generativ al culturii autentice, al culturii de performanţă rămâne pe mai departe specific şi ancorat în matricea identităţii psihologice a naţiunilor ce compune Europa unitară şi diversă în acelaşi timp*." [96, p.67].

Circulaţia bunurilor economice provoacă şi circulaţia unor bunuri simbolice, însă a unora care duc la standardizarea comportamentelor. Noua cultură de masă mondială se exprimă aproape exclusiv în limba engleză şi prin imagini. Acest tip de integrare poate fi periculoasă pentru că prin ea se ajunge la omogenizarea culturală şi la excluderea totală a valorilor tradiţionale, cât şi a celor moderne, uniformizând în decizii şi devalorizând însuşi omul.

Aşa stând lucrurile, reconstruirea şi potenţarea identităţii în termeni realişti şi totodată echilibraţi între tradiţie şi modernitate, reprezintă misiunea esenţială a cadrelor didactice şi a tuturor factorilor educativi, care urmează să compenseze rapid însuşirea de către adolescenţi a altor identităţi, izvorâte din culturi de tip MTV şi Coca-Cola.

Gândim pozitiv şi în acelaşi timp critic, relaţia dintre identitatea naţională şi integrarea europeană; înţelegem că palierul în care se cantonează consecinţele pe termen lung ale acestui raport este cel al conştiinţelor, al memoriei sociale, al mentalului colectiv.

W.Lippmann (1994) consideră că oamenii nu reacţionează direct la stimulii din lumea înconjurătoare, ci la imaginile din mintea lor, pe care el le numeşte *stereotipuri* [Cf. S.Chelcea, 56, p.263].

S.Chelcea îl citează pe J.Phleyens care definea prin stereotipuri „*acele credinţe partajate referitoare la caracteristicile personale, în general trăsături de personalitate, dar şi comportamente, ale unui grup de persoane*". *Ospitalitatea*, *omenia*, *hărnicia* (pentru populaţia care poate fi integrată la categoria oameni de condiţie medie sau cei din categoria bogaţi), *religiozitatea*, ca trăsături psihomorale pozitive, pot fi considerate stereotipuri etnice ale românilor. Ca stereotipuri etnice negative ale românilor pot fi considerate *hoţia* şi *lenea* (pentru populaţia care poate fi integrată la categoria oameni săraci).

Astăzi adulţii ralizează, la serviciu şi în locurile publice, comportamente puternic influenţate de anumite categorii de persoane din ţările occidentale, exprimate sintetic de stereotipuri verbale, precum *imaginea este totul*, *tottul se vinde*, *trebuie să ştii cum te vinzi*, *reclama este sufletul comerţului*, *să ştii ce trebuie să faci la momentul şi locul potrivit*, care relevă faptul că societatea

unor țări în tranziție spre adevărata democrație şi libertate valorizează jocuri bine interpretate fără prea multe tribulații asupra autenticității jocului şi rolului interpretat.

În acord cu adulții, iar de multe ori şi depăşindu-i, tinerii, mari consumatori de „*cultură a televizorului*", absorb cu repeziciune tot ceea ce este de import în materie de distracție, de divertisment, de sărbătoare.

Cercetarea noastră (***Chestionarul B***, *Anexa 2*) a confirmat însă observările empirice, care denotă menținerea stabilă şi chiar semnificativă a adolescenților în tradiția populară românească, în special prin participarea, în spiritul credinței strămoşeşti, la marile sărbători creştine *Naşterea Domului* şi *Învierea Domnului*. Elevii din clasele a IX-a şi a X-a cunosc şi practică şi alte sărbători tradiționale / moderne, dar au recunoscut doar parțial practicile şi sărbătorile care au făcut subiectul chestionarului. Unii dintre ei însă confundă sărbătorile de import cu practicile naționale, demonstrând un nivel scăut de înțelegere şi familiarizare cu ambele tipuri de fenomene cultural-spirituale: național şi occidental (*Tabelul 6*).

Tabelul 6

I1NC	70		C*ăluşarii* național cunoscute	70
I1NP	2		*Căluşarii* național practicate	2
I1UC	0		*Căluşarii* universal cunoscute	0
I1UP	0		*Căluşarii* universal practicate	0
I2NC	36		*Caloianul* național cunoscute	36
I2NP	2		*Caloianul* național practicate	2
I2UC	0		*Caloianul* universal cunoscute	0
I2UP	0		*Caloianul* universal practicate	0
I3NC	32		*Paparudele* național cunoscute	32
I3NP	0		*Paparudele* național practicate	0
I3UC	0		*Paparudele* universal cunoscute	0
I3UP	0		*Paparudele* universal practicate	0
I4NC	59		*Drăgaica* național cunoscute	59
I4NP	2		*Drăgaica* național practicate	2
I4UC	0		*Drăgaica* universal cunoscute	0
I4UP	0		*Drăgaica* universal practicate	0
I5NC	14		*Halloween* național cunoscute	14
I5NP	7		*Halloween* național practicate	7
I5UC	66		*Halloween* universal cunoscute	66
I5UP	34		*Halloween* universal practicate	34
I6NC	18		*Sfântul Valentin* național cunoscute	18
I6NP	16		*Sfântul Valentin* național practicate	16
I6UC	75		*Sfântul Valentin* universal cunoscute	75
I6UP	36		*Sfântul Valentin* universal practicate	36

I7NC	30		*Naşterea Domnului* național cunoscute	30
I7NP	20		*Naşterea Domnului* național practicate	20
I7UC	61		*Naşterea Domnului* universal cunoscute	61
I7UP	75		*Naşterea Domnului* universal practicate	75
I8NC	36		*Învierea Domnului* național cunoscute	36
I8NP	25		*Învierea Domnului* național practicate	25
I8UC	52		*Învierea Domnului* universal cunoscute	52
I8UP	59		*Învierea Domnului* universal practicate	59
I9NC	43		*Ziua Înălțării* național cunoscute	43
I9NP	16		*Ziua Înălțării* național practicate	16
I9UC	30		*Ziua Înălțării* universal cunoscute	30
I9UP	50		*Ziua Înălțării* universal practicate	50
I10NC	41		*Ziua internațională a femeii* național cunoscute	41
I10NP	23		*Ziua internațională a femeii* național practicate	23
I10UC	55		*Ziua internațională a femeii* universal cunoscute	55
I10UP	34		*Ziua internațională a femeii* universal practicate	34
I11NC	36		*Ziua internațională a copilului* național cunoscute	36
I11NP	23		*Ziua internațională a copilului* național practicate	23
I11UC	52		*Ziua internațională a copilului* universal cunoscute	52
I11UP	45		*Ziua internațională a copilului* universal practicate	45
I12NC	11		*Ziua Europei* național cunoscute	11
I12NP	5		*Ziua Europei* național practicate	5
I12UC	70		*Ziua Europei* universal cunoscute	70
I12UP	41		*Ziua Europei* universal practicate	41
I13NC	2		*Ziua Recunoştinţei* național cunoscute	2
I13NP	0		*Ziua Recunoştinţei* național practicate	0
I13UC	82		*Ziua Recunoştinţei* universal cunoscute	82
I13UP	5		*Ziua Recunoştinţei* universal practicate	5

Sărbătorile naționale vs universale cunoscute/practicate de adolescenții români (%)

Datina *Căluşarii* este recunoscută, ca practică națională, de marea majoritate a subiecților, în proporție de 70%. Dar un procent extrem de mic, doar 2%, dintre subiecți susțin că ar fi ştiind că aceasta se mai practică încă în mediul rural.

Caloianul, deşi este una din practicile cele mai populare din mediul rural pentru invocarea ploaii şi pentru belşug, pare să fie uitată / necunoscută tinerilor. Totuşi 36% dintre subiecţi afirmă că au auzit de ea, dar că astăzi nimeni nu o mai practică.

Obiceiul legat de *Paparude* pare să fie uitat sau necunoscut total subiecţilor chestionaţi.

Dragobetele sau *Drăgaica* este cunoscută în proporţie de 59% de către subiecţii chestionaţi. Practicarea acestei sărbători este atribuită unui număr mic de oameni, pentru care au confirmat 2% dintre subiecţi.

Sărbătorile de import *Halloweenul* şi *Valentine's Day*, sau *Ziua îndrăgostiţilor*, sunt cunoscute de tineri. Mai mult, acestea au intrat nu doar în atenţia ci şi în practica adolescenţilor de astăzi, datorită, nu în ultimul rând, mass-media şi oamenilor întreprinzători: au fost deschise chiar şi cluburi care organizează petreceri cu implicarea adolescenţilor, cu diverse concursuri şi premii. Chiar şi în şcoală se fac manifestări de *Ziua îndrăgostiţilor* conform tradiţiei occidentale, deşi în tradiţia populară românească există o sărbătoare aparent identică, dar în esenţă mult mai semnificativă: *Dragobetele*. Ziua de *Valentine's* este un prilej bun pentru elevii care au o simpatie anume pentru câte un profesor să i-o mărturisească într-o scrisoare. Un procent de 7% pentru prima (*Halloweenul*) şi 16% pentru cea de a doua sărbătoare (*Valentine's Day*) afirmă că acestea sunt practicate la noi în ţară. Interesul pentru sărbătorirea acestora pe plan mondial este mult mai mare decât pentru oricare din cele autohtone. Aproape 40% dintre subiecţi consideră că aceste sărbători sunt practicate la scară mondială. Numărul celor care au auzit de ele fiind destul de ridicat, 66% şi 75%, certifică gradul de răspândire a acestora în lume.

Sărbătorile religioase importante precum *Naşterea Domnului* şi *Învierea Domnului* sunt cele mai populare şi mai îndrăgite sărbători de către generaţia tânără. Chiar şi dintre subiecţii care au răspuns că merg doar o dată sau de două ori pe an la Biserică, acordă prioritate celor două sărbători principale la creştini. Prin urmare, problema nu este de cunoaştere sau de necunoaştere a sărbătorilor creştine, ci mai degrabă de faptul că tinerii din ţara noastră, în marea lor majoritate, excepţie făcând doar cca 20%, consideră că numărul celor care sărbătoresc cele două mari sărbători în strictă conformitate cu ritualurile creştine este extrem de scăzut. Încrederea pentru sărbătorirea acestora la nivel mondial este certificată de un număr mult mai mare de adolessenţi: 75% pemtru *Naşterea Domnului* şi 59% pentru *Învierea Domnului*. Ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că spiritul religios rezistă pretutindeni în lume.

Omenirea şi-a creat în timp diferite prilejuri şi momente de a sărbători. În afara sărbătorilor religioase, există sărbători de familie, sărbători omagiale – *Mihai Eminescu, Poet naţional* (15 ianuarie), sărbători oficiale naţionale - *Ziua Naţională a României* (10 mai, 1 decembrie), şi mondiale - *Ziua Europei* (9 mai), precum şi o mulţime de sărbători profesionale, mondiale şi

naționale – *Ziua Ştiinţei* (ultima duminică a lunii mai), *Ziua aviatorilor* (20 iulie) sau locale: *Primul la arat* (primăvara, în Maramureş). Prin fiecare dintre ele se aduce omagiu şi recunoştinţă unor oameni şi/sau evenimente care au marcat destinul familiei, localităţii, naţiunii, ţării, omenirii. Prin sărbători, indivizii se identifică (prin acceptare şi participare afectivă) cu valorile grupului, comunităţii, neamulu şi naţiunii, omenirii. Prin sărbători se recunosc valorile create de aceste comunităţi, precum şi dăinuirea acestora în istorie, perenitatea valorilor, caracterul lor național-universal – repere definitorii pentru educaţia unor fiinţe libere şi depline. Sărbătorile sunt deosebit de prolifice în socializarea tinerilor şi a adulţilor. Eevii manifestă un interes sporit pentru cunoaşterea şi practicarea unor sărbători ce ţin de întregul spaţiu european, deşi numărul acestora încă nu este foarte numeros, în timp, printr-o educaţie tot mai întemeiată ştiinţific şi praxiologic (cărui obiectiv sperăm să servească şi prezenta cercetare) aceste practic pot fi, cu siguranţă, sporite şi generalizate.

Rezultatele sondajului cu privire la *Ziua Recunoştinţei* arată clar că adolescenţii români n-au în practică statuată o astfel de zi: 2% au confirmat cunoaşterea acestei sărbători şi 0% că aceasta s-ar practica la scară națională. Dar compararea răspunsurilor la această întrebare cu cele cu privire la *politeţe* şi *recunoştinţă*, care au înregistrat valori scăzute, arată că ne-ar lipsi o astfel de zi în care să ne amintim să spunem un *mulţumesc* sau să facem o gratitudine nu doar unor oameni dintr-un cerc intim, restrâns, pentru care avem interes, ci şi să conştientizăm faptul că existăm în contextul unor valori date şi create, pentru care avem datoria să fim recunoscători creatorilor acestora, lui Dumnezeu şi tuturor oamenilor.

Rezultatele sondajului arată că subiecţii în general cunosc, într-o măsură mai mare sau mai mică, aceste diverse tradiţii, obiceiuri, sărbători, însă le practică mai puţin. Considerăm aceste răspunsuri valoroase cercetării noastre prin ele însele, deoarece ele certifică un anumit nivel de informare şi practicare a unor valori aferente fenomenului/principiului *naţionalul*, sugerează soluţii pentru îmbunătăţirea, pe temeiuri ştiinţifice, a formării/dezvoltării identităţii național-universale la elevii contemporani, în contextul proceselor de unificare cultural-spirituală, la scară mondială, a oamenilor, popoarelor şi ţărilor care-i ocrotesc. În plan epistemologic, aceste rezultate sunt extrem de importante pentru faptul că din valorile naționalului se deduc/se dezvoltă valorile universale ale contemporaneităţii, şi, implicit, ale educaţiei, precum toleranţa etnică, culturală şi religioasă, cooperarea şi interculturalitatea [Cf. Vl.Pâslaru, 196, 198].

Valori ale educaţiei în literatura națională vs. literatura universală. Aşa cum am menţionat în *Preliminarii*, o cercetare de sociologia educaţiei este una teoretico-experimentală şi formativă. În vederea respectării acestui principiu, am complementat mereu sondajul sociologic cu acţiunea de formare la elevi a identităţii național-universale, explorând valorile oferite de textele

literare. Materii prețioase în acest sens sunt oferite de literatura națională şi cea universală, prin descrierea unor realități educaționale din şcoala trecutului (***Chestionarul D***, *Anexa 4*).

2.1.2. Modelul românesc de familie

Imaginea mamei în literatură. În realitatea socială românească putem identifica existența unor modele de parențialitate cu aspecte culturale puternice. Familia românească are *identitate* printr-un sistem de concepte, atitudini, competențe, superstiții, alcătuire, care definesc rolurile de părinte şi de copil. Familia a fost/este teritoriul în care se comunică percepții socio-culturale, comportamente şi reguli, de regulă pozitive. Familia la români este considerată deosebit de importantă, ca şi fiecare membru al ei. În cadrul familiei româneşti tradiționale era impus respectul necondiționat față de părinți, dar şi față de adulți. Aceştia, la rândul lor, răspundeau cu dragoste şi grijă ocrotitoare față de cei mici şi bătrâni. Fenomenele depăşite azi ale familiei tradiționale sunt autoritatea şi distanțarea afectivă, uneori exagerată, a părinților de copii (*Copilul trebuie sărutat numai când doarme*), pedepse fizice (*Unde dă mama*, *creşte*), sau bunătate şi tutelare exagerată (*Dacă n-am avut eu, să aibă măcar copilul meu*), îndrumarea şi sprijinul exagerat care induc dependență. Având în general influențe educative pozitive şi raționale, familia tradițională românească evoluează continuu în conformitate cu sistemul actual de valori, însă o evoluție optimă poate fi obținută doar prin culturalizarea permanentă a părinților şi colaborarea familie-şcoală-comunitate locală, adică prin revenirea, la alt nivel axiologic şi metodologic, la principiile învățământului românsesc interbelic, conceptul căruia a fost diminuat sau chiar deteriorat în cele câteva decenii de socialism, dar care rămâne în contiunuare foarte actual. În familia modernă mai frecvent este atestat fenomenul exacerbării atitudinilor şi pozițiilor liberale ale părinților față de copii (din dorința de a fi socotiți părinți moderni), din care cauză ei riscă să piardă controlul asupra copilului: libertate totală, nesupraveghere, gen: *Eu am încredere totală în copilul meu* sau *Lasă-l să se bucure/simtă bine că doar acum e tânăr* sunt justificări socio-educative false.

Cercetarea noastră urmăreşte repere teoretico-experiențiale pentru construirea unui echilibru între valorile şi practicile educative ale familiei tradiționale (de ex., supravegherea atentă, cerința de a face carte, severitate rațională, formarea deprinderilor de viață prin munca alături de adulți) şi cele ale contemporaneității (atenție sporită față de nevoia de libertate a copilului, acceptarea acestuia ca subiect al propriei formări, cooperarea şi relațiile amicale dintre părinți şi copii).

De ex., a) pentru familia tradițională, mama lui Nică: „*Mama însă era în stare să toarcă-n furcă şi să învăț mai departe. Şi tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la şcoală, căci auzise ea spuind la biserică în Parimei că omul învățat înțelept va fi, şi pe cel neînvățat slugă-l va avea*.” [I.Creangă, *Amintiri din copilrie*, p.165].

b) pentru familia modernă: mama din *Fii şi îndrăgostiți* de D.Lawrence, cu practici din educația modernă, cum ar fi comunicarea directă, responsabilizarea lor cu lucrurile specifice vârstei etc.

Literatura română are exemple concludente pentru modele de educație în familie. În educația românească *modelul mamei* în educația copiilor săi este mult mai puternic conturat decât modelul patern. Astfel, în *Aminntiri din copilărie*, superioritatea mamei este se datorează atât contacului permanent cu copiii săi cât şi unor calități individuale, cum ar fi receptivitatea sporită la înnoire. În acest sens, superioritatea sa față de sbărbat şi copii este evidentă:

„ – *Sărmane omule, dacă nu ştii boabă de carte cum ai să mă înțelegi*" [Ibidem, p. 168];

„*Ioane, cată să nu dăm cinstea pe ruşine şi pacea pe gâlceavă*! *Ai să pleci unde zic eu*." [Ibidem, p. 235], sau „*degeaba te mai sclifoseşti, Ioane* (…) *la mine nu se trec acestea, pare-mi-se că ştii tu moarea mea…, Să nu mă faci, ia acuşi, să ieu culeşerul din ocniță şi să te dezmierd cât eşti tu de mare*." [Ibidem].

Severitatea mamei *Smaranda* este însă de cele mai multe ori simulată, dovadă fiind şi faptul că drăciile pe care le fac copiii sunt înşirate cu admirație, apreciindu-i nedeclarat pentru inventivitatea lor. De multe ori pedeapsa este condiționată de „*dacă ai sta să te potriveşti lor*", iar sudalma şi imprecația este retractată printr-o formulă de iertare. Când nu este simulată, severitatea îşi are justificarea pe deplin. De aceea, Nică va duce cu sine, la Socola, imaginea unei mame iubitoare, care îi doreşte numai binele, sinonimă cu imaginea paradisului copilăriei. Ea este văzută ca o zeitate ocrotitoare a acestei vârste minunate, care veghează la alungarea lucrurilor malefice şi la împlinirea previziunii specifice populare: „*cele rele să se spele, cele bune să se adune*". Scriitorul subliniază cu duioşie: *biata mamă*. Epitetul *biată*, antepus substantivului, dobândeşte o forță de sugestie uimitoare. Sunt adunate în el grija, munca, neodihna, dăruirea, iubirea, întregul efort al mamei care este înțeles în chip dureros de fiul aflat la vârsta maturității. Este, credem cel mai reuşit portret al mamei romînce în literatură.

În literatura universală, romanul lui D.Lawrence, regăsim o altă *Smaranda*, ceva mai cultivată, dar care se află pe aceleaşi poziții față de educația copilului ei. În diaogul cu soțul ei distingem o scenă similară cu cea dintre Ştefan şi Smaranda:

„ _ *De ce-i fi vrând să faci din el un conțopist cu fundul lustruit? O întrebă Morel. Tot ce o să facă e că o să-şi roadă pantalonii fără să scoată un ban* (…) *Trimite-l cu mine în subteran, şi la o săptămnă după ce coboară, scoate 10 silingi* (…)" [D.Lawrence, p. 78].

Mamele, atât Smaranda cât şi doamna Morel, sunt cele care decid în educația copiilor lor şi se luptă din răsputeri cu opiniile divergente ale taților.

Smaranda îi declară lui Ştefan al ei: „*Sărmane omule! Dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? Când tragi sorcoveții la mustață, de ce nu te olicăieşti atâta? Petre Todosiicăi, crâşmarul nostru, aşa-i că ți-a mâncat nouă sute de lei*?" (…) *Măi omule, măi! Ai să te duci în fundul iadului şi n-are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili să-ți faci un băiat popă*." [I.Creangă, p.168].

Dna Morel:

„ _ *N-o să se facă miner, şi cu asta basta! Declară d-na Morel*."

„ _ *Dacă maică-ta te-a îngropat pe tine la 12 ani în mină, nu văd, de ce-ar trebui să fac şi eu la fel cu băiatul meu*." [D.Lawrence, p. 79].

Mama este un simbol. Tabloul mamei este construit, de cei mai mulți scriitori, cinematografic. Din *exterior*, o percepem prin prisma acțiunii ca atunci când mama toarce (G. Coşbuc, *Mama*) sau din *interior*, - „*clipeşti abia din când în când*".

Marii scriitori ai literaturii române au abordat în scrierile lor imaginea mamei inspirate din realitatea vremurilor anterioare, dar şi contemporane. Astfel că de la imaginea mamei care îşi aşteaptă cu înfrigurare copilul dus în război, cu atât mai mult cu cât îşi simte sfârşitul aproape şi pentru care fiecare vorbă a ei „*e un plâns de îngropăcine*"(G.Coşbuc), dar care cu toată durerea ei îşi acceptă destinul şi propovăduieşte credința în Dumnezeu, specifică mamei române: „*Aşa vrea poate Dumnezeu* / *Aşa mi-e datul sorții* / *Să n-am eu pe băiatul meu* / *La cap, în ceasul morții*".

Pe lângă familia tradițională, formată din cei doi părinți, avem în literatura română, şi exemple de familie monoparentală, prin mamă. Înțeleasă diferit față de practicile actuale, când unele mame aleg să fie singure. Un portret al unei mame care îşi creşte singură copiii aparține lui I. Slavici, în *Mara*. Aici, imaginea reprezentativă este *imaginea femeii văduve,* mamă a doi copii Persida şi Trică, pentru care ar face orice îi stă în putință ca să îi vadă realizați. Scriitorul cumulează în ea cele mai multe caracteristici ale femeii române: energia, voluntarismul, optimismul, abordând orice nouă situație cu încredere în sfârşitul bun. Prin caracterizarea indirectă pe care i-o face autorul, ea este asemenea arborelui vieții, este viața însăşi, pătimaşă, puternică, rea, lacomă, generoasă, darnică, animată de tensiunile cele mai obscure, dar îndrumată şi de elanurile cele mai nobile. Superioritatea femeii se observă la Slavici prin felul în care el îşi creditează personajele feminine față de cele masculine.

Imaginea mamei în pictură. *Icoana Maicii Domnului din Valdimir* o prezintă pe Maica Domnului cu Pruncul în brațe. Copilul are obrazul lipit de al mamei sale, în felul acesta exprimându-şi mulțumirea, dragostea şi fericirea.

Uciderea pruncilor după o scenă biblică a lui Pieter Bruegel reprezintă unul dintre cele mai cutremurătoare momente reliefate în artă. Mamele disperate aleargă cu copiii în brațe, se aruncă în

fața sulițelor pentru a îşi salva ființele iubite, plâng, imploră, se revoltă. Disperarea mamelor şi ura lor, pe de o parte, şi atitudinea lipsită de orice urmă de milă a executanților, pe de alta, sunt elementele definitoriii ale tabloului.

Madonna cu copilul în brațe şi *Madonna dela Sedia* a pictorului Rafael Sanzi prezintă două mame fericite ținându-şi copilul în brațe. Chipul celor două femei radiază de fericire, de dragoste. Mâinile delicate țin cu dragoste cele două ființe cărora le-au dat viață.

Queen Isabeau a lui Pablo Picasso reprezintă imaginea mamei ca un monument de forță şi de sprijin interior. Privirea mamei din tablou este îndreptată în jos, ea este gânditoare şi întunecată de umbre simbolizând anii scurşi şi grijile avute. Poziția mâinilor reprezintă o feminitate inedită, însoțită de o calitate inconfundabilă maternă. Mâna dreaptă este poziționată pe pântece, semnul fecundității, iar cu mâna stângă îşi sprijină bărbia, semnul grijilor, al nevoilor, al bucuriilor şi, nu în ultimul rând, al iubirii. Conturul clar al formelor te poate duce cu gândul la o calitate interioară a mamei, dârzenia, poate chiar hotărârea pe care orice femeie o dobândeşte în momentul în care dă viață.

Portretul unei femei al lui Jean Marc Nattier reprezintă tipul mamei moderne, care urcă pe scările societății vremii şi care are cu totul altă viziune asupra educației şi creşterii copiilor. Este prezentă imaginea femeii de societate ca un ideal al reuşitei pe plan familial şi profesional, tot mai aproape de modelul mamei de astăzi. Mama prezentă în portret ştie să-şi scoată în evidență calitățile fizice.

Fruit Selller, de Bartolome Esteban Murillo, simbolizează mama din mediul rural. Coşul cu fructe din mâna dreaptă poate scoate în evidență alimentația sănătoasă pe care o mamă trebuie s-o ofere copiilor, ea preocupându-se după propria ei ştiință de sănătatea lor. Îmbrăcămintea ei reprezintă portul țărănesc întâlnit la toate femeile din zona Spaniei. Toată figura ei demonstrează că această femeie pune pe primul plan grija față de copii, casă, gospodărie, decât față de propria persoană.

În pictura românească

Pictura din Banat există câteva icoane dedicate Fecioarei: variantele *Hodighitria* (Îndrumătoarea) şi mai ales *Eleusa* (Milostiva). O gravură realizată în anul 1762 de germanul J.C. Winkler (1701-1770), pentru mănăstirea sârbă de la Bezdin (Arad), a devenit model pentru reprezentări ale *Fecioarei Eleusa*, timp de mai bine de un secol. În viziunea gravorului, imaginea tradițională a *Fecioarei Maria*, inspirată de modelul icoanei *făcătoare de minuni*, păstrată la mănăstire, se integrează într-o compoziție în care abundă elemente decorative de factură barocă. O a doua imagine este cea a *Încoronării Fecioarei Maria* de către Sfânta Treime, temă occidentală care s-au impus în iconografia Fecioarei Maria, începând din cea de-a doua jumătate a sec. XVIII.

Exercițiu: Elevii observă şi interpretează opere de artă plastică: *Nedelcu zugrav Popovici* (înc. sec. XVIII - 1789?), Banat; *Fecioara cu pruncul pe tron*; *Iacob zugravul* (sec.XVIII).

Şcoala transilvăneană: Fecioara cu pruncul miluitoare, *Theodor Pallady* (1871 - 1956), *Femeie în interior* (ulei pe pânză), Ion Zaicu, *Portret de femeie*, 1895 (ulei pe pânză).

Pictură modernă a naţionalităţilor din Banat: Brocky Karl (1807 - 1895), *Portretul doamnei Weldin* (ulei pe pânză), Corneliu Baba (1906 - 1998), *Cap de femeie* (desen, peniță; 11,5 x 9,7 cm), *Mamă cu copii* (peniță, tuş, laviu).

Exercițiu: elevii asociază fiecărui dintre cele 5 portrete un portret de mamă din literatură, potrivit pentru fiecare imagine.

Imaginea mamei în religie. Între sfinții Bisericii Ortodoxe, Binecuvântata Fecioara Maria ocupă un loc aparte. Biserica o numeşte „*mai cinstită decât heruvimii şi mai mărită, fără de asemănare decât serafimii*". Cele mai importante epitete pe care le folosim cu referire la ea, sunt: Theotokos (Maica Domnului sau născătoare de Dumnezeu), Aeiparthenos (Pururi Fecioara) şi Panagia (Preasfânta). Numele de Theotokos este de o deosebită importanță deoarece ne explică bazele devoțiunii noastre pentru Fecioara Maria. Noi o onorăm pentru că este Maica Dumnezeului nostru.Ca simbol, în religia creştină, Sfânta biserică este mama.

Exercițiu: Parabola *Mama cu trei fii*.

Se spune că era o mamă cu trei fii. Primul: foarte bun, ascultător, învăța foarte bine la şcoală, a ajuns în armată şi a ajuns în garda de onoare a împăratului. Al doilea, o fire zburdalnică, era un băiat neascultător, a căzut în patima beției, ajungând la închisoare din pricină ca a omorât pe fiul unei familii de neam mare. Cel de-al treilea băiat, cel mai mic, era mereu atenționat de mama sa să fie atent la viața fiilor săi şi îndrumat să urmeze exemplul fratelui ascultător.

Arhimandritul Serafim Man descifrează astfel semnificația acestei istorioare: mama este Sfânta Biserică. Prin slujitorii ei, ea ne învață şi ne sfătuieşte de bine. Copilul cel mare, ascultător, îi reprezintă pe creştinii buni, pe cei care şi-au trăit viața în sfințenie, îndeplinind poruncile lui Dumnezeu şi care au devenit prieteni apropiați ai împăratului ceresc. Băiatul cel rău îl întruchipează pe omul cel păcătos, care prin faptele sale îşi neglijează sufletul. Băiatul cel mic ne reprezintă pe noi. Mama este Biserica care ne sfătuieşte să mergem pe calea cea dreaptă şi să ne ferim de păcat [11].

Imaginea mamei în psihologie. De cele mai multe ori copilul, fiica, urmează exemplul mamei, de unde rezultă, aşa cum spunea C.Jung, o identitate cu mama şi o paralizie a propriei acțiuni feminine. Jung explica acest fenomen printr-o proiecție a propriei personalități asupra

mamei, din cauza inconştienței propriei lumi instinctuale, a instinctului matern. Mama trăieşte în mod complet ca „*suprapersonalitate, tot ce fiicei îi pare complet de neatins*" [139, p. 93]. Dacă mama trăieşte totul în avans, fiica se mulțumeşte să rămână legată dezinteresat de mamă. Prin acest fapt, C.Jung explică că ea devine, în mod inconştient, în spatele măştii loialității şi devotamentului, tiranul propriei mame. Ea trăieşte o viață în umbra mamei. „*Apărarea împotriva mamei trebuie să se producă, în caz contrar, ființa aceasta nu va putea să-şi construiască o viață proprie*" [Ibidem, p. 100].

Ca aspecte pozitive ale complexului matern menționăm acea iubire de mamă care se află printre cele mai de neuitat amintiri ale adultului, semnificând rădăcina secretă a oricărei deveniri şi transformări.

La bărbat complexul matern nu este niciodată pur, ci combinat cu arhetipul animei, ceea ce are drept consecință că opiniile bărbatului despre mamă sunt în mare parte emoționale, adică sunt prejudecate în mod animos. Doar la femei există posibilitatea de a cerceta efectele arhetipului mamei fără amestecuri animoase. [Ibidem, 139, p. 103]. Mama este prima lume a copilului şi ultima lume a adultului, va spune C.Jung.

Exercițiu: Analiza dramaturgică.

Elevii se compară în viața lor şcolară cu actorii de pe o scenă care joacă roluri distribuite (*Metoda Heritaje*) [Cf. A.Băban, 26]. Metoda a implicat analiza elevilor adolescenți şi a acțiunilor lor ca fiind jucători într-un joc de familie în care rolurile sunt diferite, gen: *Fiți pentru o zi părinți şi formulați regulile jocului după care ar trebui să funcționeze cei educați de voi*.

Imaginea tatălui. La nivel de discurs, frazele se construiesc pe puterea unor cuvinte. Cuvântul cu semnificația cea mai mare este dat de categoria morfologică denumită verb. În mentalitatea umană există unele cuvinte care au o putere de influențare mai mare decât altele. Din categoria acestora menționăm cuvintele *dragoste, speranță, sacrificiu, Dumnezeu*. Dar toate acestea, când vine vorba despre putere, în universul unui copil sau adolescent, semnifică mai puțin. El pariază întotdeauna pe tată. Puterea tatălui traversează copilăria punând puternic amprenta pe ceea ce urmează, aceasta putându-se extinde asupra câtorva generații. Câştigarea respectului şi stimei copilului față de tată poate avea un efect covârşitor asupra copilului în ceea ce priveşte educația. În literatura română există un exemplu în care puterea de convingere a tatălui este exploatată. În poezia lui T.Arghezi *De-a v-ați ascuns,* tatăl îşi asumă responsabilitatea de a aduce în fața copiilor unele adevăruri legate de existență, unul dintre cele mai dificil de conceput şi de aceea şi unul dintre cele mai dureroase: *moartea*. El reuşeşte să îi apropie de adevăr pătrunzând în propria

lor lume: jocul. Tatăl reuşeşte să se apropie de sufletul copilului, atitudine obligatorie oricărui părinte. Astfel copilul îşi va înțelege tatăl şi tatăl îşi va înțelege copilul.

Exercițiu: *Care sunt temele pe care le puteți aborda într-o discuție cu tatăl şi care sunt cele abordate cu mama? Asociați răspunsurile voastre cu exemple din opere literare studiate*.

Opere.

Pictură modernă din Banat: Dimitrie Turcu (1810-1883), *Portretul protopopului Iacob Popovici*, 1853 (ulei pe pânză), Nicolae Popescu, *Portret de bărbat cu beretă* (1864, ulei pe pânză),

Pictura modernă a naționalităților din Banat: *Portretul domnului Weldin* (ulei pe pânză), Adalbert Varga, *Autoportret* (1923, ulei pe pânză).

Sculptură modernă românească: Romul Ladea (1901-1980), *Portretul lui Tasso Marchini* (relief bronz).

Tabelul 7

Tematică	Mama	Tata
Teme din opere literare	Iubirea: I.Slavici, *Mara* Şcoala: I. Creangă*, Amintiri din copilărie*	Moartea: T.Arghezi, *De-a v-ați ascuns* Educația pentru sănătate: J. Joyce, *Poartet al artistului în tinerețe* Şcoala: O.Paler, *Deşertul pentru totdeauna* Naşterea: Marin Sorescu, *Matca*

Teme abordate în familie

Deşi în literatura română persoana tatălui care se ocupă de educația copilului se află în planul doi față de cea a mamei, lucru explicabil tot printr-o particularitate a poporului român - tatăl trebuie să muncească şi să aducă cele trebuitoare traiului, iar mama să rămână acasă să se preocupe de gospodărie şi de copii - totuşi simbolul tatălui este unul puternic în cultura română. De la imaginea transcendenței ordonate, de la totul înțelept şi drept - Dumnezeu Tatăl, şi până la simbolul posesiei şi al dominației, el este o reprezentare a oricărei figuri de autoritate: şeful, căpetenia, stăpânul, protectorul. El reprezintă conştiința în raport cu darurile spontane, cu inconştiența.

2.2. Factorul psihologic în formarea identității național-universale

Testul B: *Sub semnul comparației*. În dezvoltarea ideilor teoretice din Capitolul I cu privire la ceea ce filosoful român C.Rădulescu-Motru numea *psihologie etnică* demonstrăm în continuare că elevul se defineşte nu atât prin etnicul său cât prin vocația sa, conform tezei: *Vocația românilor începe acolo unde se sfârşeşte psihologia românilor*. [C.Rădulescu Motru, 215, p.17]

Testul este structurat pe patru părți distincte.

Pentru *primul pas*, li s-a solicitat subiecților să definească expromt, românii, ca entitate etnică din care fac parte: *NOI, românii suntem* …, propusă elevilor de naționalitate românească, şi ca entitate etnică străină: *EI, românii sunt* …, propusă elevilor de naționalitate maghiară.

La al *doilea pas*, li s-a solicitat subiecților o evaluare a declarațiilor în funcție de gradul de potrivire/identificare a acestora la propria persoană:

1 = mi se potriveşte în totalitate;

2 = mi se potriveşte destul de bine;

3 = mi se potriveşte în mică măsură.

La al *treilea pas*, ei trebuiau să aleagă răspunsurile pe care le consideră ca fiind esențiale, reprezentative pentru subiectul dat.

La al *treilea pas*, li s-a solicitat să precizeze frecvența cu care cele declarate apar/se manifestă în mediul lor de viață. Răspunsurile au fost marcate cu unul din simbolurile:

Ff = foarte frecvent, aproape toți gândesc aşa;

F = frecvent, aproape 50% gândesc aşa;

R = rar, nu este o părere prea răspândită;

Sp = strict personal, doar câțiva gândesc aşa. (*Anexa 5*)

Pentru acest tip de test, s-a apelat la subiecți de etnii diferite. Am lucrat cu două clase de elevi din cadrul a două licee teoretice, clujene, unul românesc, şi celălalt maghiar. Vârsta elevilor este aceeaşi, de 16 ani, precum şi nivelul de clasă: a X-a.

Scopul propus a fost de a urmări corelația între ce consideră subiectul mai important despre identitatea de sine, raportat la *Eul* ideal, pe de o parte, iar pe de alta, de a afla ce consideră subiectul mai important despre *alții*, având ca reper acelaşi domeniu de referință: românul ca entitate etnică.

În conceperea testului ne-am reperat pe teoriile lui M.Borelli şi R.Perron [42], care pun în discuție problema tipului de relație ce funcționează între scara individuală de valori, imaginea de sine, şi *Eul* ideal, la populația tânără.

Atributele prin care subiecții şi-au construit răspunsurile pot fi încadrate deopotrivă în categoria *pozitive* şi *negative*, ceea ce înseamnă că fiecare dintre ele au o putere discriminativă mai mare sau mai mică.

Materialul rezultat din contabilizarea răspunsurilor este unul deosebit. Acesta ridică numeroase probleme şi dă prilejul unor meditații profunde, şi într-un caz şi în celălalt. Astfel că în rezolvarea primului pas, am primit din partea elevilor de etnie maghiară următoarele repere-valori despre **EI, românii**:

afacerişti, aroganţi, amabili, buni, răi, corupţi, culţi, invidioşi, naţionalişti, discriminativi, materialişti, săraci, nu se ajută reciproc etc.

Dar poate cel mai semnificativ calificativ a fost: sunt ***altfel decât noi***.

Aşadar, analiza făcută de către colegii profesori maghiari ne conduce spre o definire a românilor, cu bune şi cu rele, în culori care îi avantajează, dar îi şi dezavantajează, cu indulgenţă şi cu răutate, în acelaşi timp.

Răspunsul dat de către elevii români despre colegii lor maghiari la categoria **EI, maghiarii,** a consemnat următoarea situaţie. Maghiarii sunt:

harnici, influenţabili, romantici, buni familişti, îngâmfaţi, vicleni, lăudăroşi, inteligenţi, încăpăţânaţi, nesimţiţi, influenţabili, ambiţioşi, egoişti, cameleonici, sociabili.

Şi răspunsurile lor conţin deopotrivă calificative pozitive şi negative.

Nu ne propunem să analizam care este procentajul calificativelor, nici dacă unele sunt în dezavantaj faţă de altele. Răspunsurile negative, venite şi dintr-o parte şi din cealaltă, nu trebuie să ne alarmeze. Este ştiut faptul că la această vârstă, aproape totul, cu excepţia propriei persoane, este catalogat ca fiind *nesatisfăcător*.

Un lucru este sigur: calificativele date de ambele tabere de subiecţi pentru categoria **Noi, …** sunt preponderent pozitive. Cele pentru categoria **Ei,…** sunt, în majoritatea lor, negative. Constatările şi explicaţiile nu trebuie însă să ne alarmeze. Un posibil răspuns ar fi că individul aspiră la calităţi care să-i asigure succesul şi afirmarea în viaţa socială. Asemenea trăsături nu pot fi altele decât cele considerate de subiect şi de cei din mediul apropriat ca fiind eficiente, valoroase. În mod obişnuit, persoana umană caută să se conformeze modelului propus de mediul social, să-şi aproprie însuşirile valorizate de societate. [R.Linton, M.Ralea, 149]. Aceste stări de fapt pot fi justificate în funcţie de doi factori. Primul ar fi că, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate valorile calităţi sunt importante. Al doilea, determinarea atitudinii de către modelul ideal nu este foarte strictă, astfel că subiectul îşi poate permite o oarecare abatere, în conturarea *Eului* ideal. Astfel, la relaţia dintre ce consideră subiectul mai important şi autoportret s-au făcut următoarele constatări: subiecţii se apreciază pe ei înşişi în aşa fel încât să nu vină în contradicţie cu *ce consideră ei mai important*. O altă posibilă interpretare ar fi că ei nu vor să apară în faţa altora şi a conştiinţei proprii, ca fiind nepăsători ai atributelor socialmente valorizate. Pe de altă parte, în *autoportret*, subiectul are în vedere gradul real în care deţine o anumită calitate, indiferent dacă ea este considerată importantă sau nu. Subiectul apreciază ca fiind importante acele trăsături pe care el crede că le posedă într-o măsură mai mare şi, dimpotrivă, cele considerate de el ca aparţinându-i într-o mai mică măsură, le evaluează ca mai puţin importante. Pe de altă parte, ceea ce consideră

subiectul mai important, poate fi şi rezultatul modelului propus de mediul sociocultural şi de experiența individuală de viață.

În loc de concluzie, ne servim de modelul lui R.Linton [148] pentru a prezenta şi din alt punct de vedere motivațiile care au stat la baza construirii unor astfel de judecăți din partea subiecților chestionați. Autorul explică că în procesul de formare a personalității acționează două modele:

modelul real, ce reprezintă un domeniu limitat de comportamente în care se integrează răspunsurile tuturor membrilor societății la o anumită situație (comportamentul lor efectiv);

modelul ideal, ce reprezintă abstracții elaborate de membrii unei societăți sau ai unui grup despre cum ar trebui să se comporte indivizii acelei societăți sau acelui grup. Ele sunt deziderate, valori urmate în mai mare sau mai mică măsură de membrii societății.

Raționamentul oferit de R.Linton are în vedere faptul că modelul ideal are funcții normative asupra celui real, dar la rândul său caută să țină seama de modelul real în aşa fel încât să nu rămână o abstracție goală, lipsită de conținut. Fiecare subiect apreciază mai important felul cum fiecare din ei proiectează modelul ideal. Subiectul nu acceptă modelul fără nici un triaj/selecție. Judecata pe care el o face asupra importanței acestor valori izvorăşte şi din experiența de viață proprie. Este în egală măsură o acceptare cât şi o negare a valorii, deci fiecare experiență de viață este una personală, care acționează ca o sursă de refracție. Experiența de viață influențează puternic modelul real, uneori chiar transformându-l radical. Aceasta acționează ca un sistem de întărire, de confirmare sau infirmare, un fel de filtru real practic. Corelația dintre ce consideră subiectul mai important, s-ar putea traduce prin imaginea reprezentată de *Eul* ideal. Dacă individul este interesat să cumuleze calități care să-i asigure succesul şi afirmarea în viața socială, el trebuie să aibă în vedere nu doar calitățile pe care el însuşi le apreciază, ci, mai cu seamă, pe acelea pe care din mediul social, apropiat sau nu, le consideră a fi eficiente, valoroase. R.Linton, M.Ralea, T.Harriton [149] susțin că în mod obişnuit, persoana umană caută să se conformeze modelului propus de mediul social, să-şi apropie însuşirile valorizate de societate. Catalogările negative în ceea ce priveşte persoana celuilalt ar putea fi datorate unei lipse de interes, de toleranță pentru cel de alături, care poate duce la apariția unei stări conflictuale generate de părți care ar putea în orice moment să declanşeze o situație limită. Subiecții îşi însuşesc lumea, interpretează şi anticipează evenimentele subiectiv. Oamenii sunt înclinați îndeobşte să-i caracterizeze pe alții prin prisma frământărilor, aspirațiilor valorilor, intereselor prioritare, stringente.

În autodescriere cât şi în portretul făcut altor persoane subzistă, ca laitmotiv, expresii de tipul: *cinstit – necinstit*, *ambițios – delăsător*, *cult – incult*.

Se poate naşte o întrebare referitoare la numărul restrâns de atribute folosite de subiecții chestionați. Unele dintre posibilele răspunsuri ne trimit spre constatări de genul: din cauza

repertoriului de constructe al subiectului sau poate pentru că persoanele alese au aceste caracteristici.

Un alt posibil răspuns ar fi că subiectul, într-o formă sau alta, proiectează în replicile / imaginea celorlalți propria atitudine. Subiectul își dezvăluie atitudinile personale prin aprecierea acestor enunțuri. Foarte aproape de această tehnică este și aceea a folosirii unor maxime și proverbe ca material de proiecție din galeria: *Ce naşte din pisică, şoareci mănâncă*; *Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face*; *Aşchia nu sare departe de trunchi*, etc.

D.Katz (1960) vorbeşte de valori şi atitudini ca fiind cele care implică „… *căutarea sensului, nevoia de a înțelege, tendința de a ajunge la o mai bună organizare a percepțiilor şi convingerilor, de a produce claritate şi consecință*" [Apud S.Chelcea, 58, p.213]. Noile dimensiuni ale cetățeniei pun pe primul plan valorile, obiectivele şi *strategiile educației multi- inter- şi transculturale*, ca mijloc de valorizare pozitivă a diferențelor şi de îmbogățire reciprocă, prin cunoaşterea celuilalt, prin intermediul schimburilor şi al cooperării bazate pe respect reciproc. Subiectul este dezvoltat în *Anexa 15*.

La rândul său, A.Mihu [176] susține că odată sedimentate în personalitate, valorile servesc realmente ca şi nişte criterii evaluative în relațiile interpersonale socioafective, în felul în care eul propriu se prezintă celorlalți în viața cotidiană şi de asemenea în aprecierea atitudinilor şi conduitelor semenilor noştri. Judecarea a ceea ce este moral sau imoral este determinată de felul nostru de a gândi şi judeca lucrurile. Aşa cum am subliniat, interpretarea este dificilă şi relativă deoarece şi într-un caz şi în celălalt se poate întâmpla ca nici unul dintre subiecți să nu declare atitudinea adevărată, tocmai din pricina motivului invocat. Doi mari specialişti în problemele relației atitudine – comportament, J.Ajzen şi M.Fischbein [1], au ajuns la concluzia că această relație se poate judeca în funcție de gradul de corespodență dintre elementele atitudinii şi cele ale comportamentului. Ei pleacă de la premisa că atât pentru atitudine cât şi pentru comportamentul deschis putem vorbi de patru entități: acțiunea, obiectul înspre care acțiunea este îndreptată, contextul în care aceasta are loc şi timpul / momentul desfăşurării ei.

Psihologia diferențială, sociologia şi antropologia susțin ideea potrivit căreia nu se poate vorbi în comunitățile umane de valori împărtăşite, ci de conformism comportamental. Astfel, valorile sunt construcții ale cercetătorului pentru explicarea consensualității acționale, dar fără acoperire în mentalitatea indivizilor. Se spune că valorile nu sunt altceva decât raționalizări, justificări, sublimări ce tind să înfrumusețeze faptele noastre de conduită cele mai interesante sau să realizeze congruența între ceea ce credem şi ceea ce este.

Şcoala urmează deci să organizeze cât mai multe dezbateri şi activități cu privire la subiecte precum *toleranța, respectul față de celălalt, respectul față de munca, religia, cultura, etnia*

fiecăruia, discriminarea, obiceiurile, tradiţiile etc. Viitorul nostru împreună precum şi integrarea în structurile europene depind de felul în care factorii educativi fac un pas înainte şi îşi folosesc energiile şi voinţa în a pune în practică manifestări comune menite să întărească ideea că viitorul nu există decât pentru toţi împreună, unii cu alţii, unii pentru alţii.

Definirea naţionalului şi prin abordarea de mai sus, sperăm, răspunde în măsură şi manieră proprie acestui diziderat.

2.3. Formele personalităţii în reflectarea/definirea naţionalul-universalului

Căutarea instrumentelor de definire a naţionalului şi universalului ne-a condus la fenomenul a ceea ce comunică despre sine fiinţa umană. Am urmărit, am evaluat şi, eventual, am corectat, traseele elevilor liceeni antrenaţi în ex antrenaţi în eximent, ca să putem astfel demonstra că formele personalităţii reflectă cel mai bine acumularea şi decantarea unui conţinut naţional. Fiinţa umană vorbeşte cel mai bine despre un anume tip identitate. Tot prin ea se poate observa gradul şi dispoziţia de absorbţie a ceea ce vine din afară, modul în care aceasta se sincronizează cu vremurile pe care întreaga omenire le trăieşte.

Demersul nostru a angajat parcurgerea câtorva paşi susţinuţi în materializarea prin forţa şi puterea extraordinară a cuvântului scris sau rostit. Modelul analizei a fost adaptat de noi conceptului nostru de cercetare a naţional-universalului după A.Băban [26].

Discursul teoretic a demomstrat că *identitatea* reprezintă caracteristica revelatorie a *naţionalului*. Prin cercetarea sociologică teza este confirmată, datele sale demonstrând că identitatea persoanei defineşte semnificativ naţionalul. Concluzia este susţinută de metodele aplicate: *Analiza*, *Interacţiunea faţă în faţă*, *Distincţia dintre a fi şi a face*, *Cercetarea intuitivă*, *Eseul*, *Testul Cine eşti tu*.

a. Analiza. În cadrul *analizei dramaturgice* am solicitat elevilor să se compare în viaţa lor şcolară cu actorii de pe o scenă şi să interpreteze anumite roluri distribuite (*metoda Heritaje*). Am urmărit implicarea elevilor în acţiuni menite să-i responsabilizeze la modul cel mai serios, gen: *Fiţi pentru o zi părinte, profesor sau orice alt factor responsabil cu procesul de educaţie şi formulaţi regulile jocului după care ar trebui să funcţioneze cei educaţi de voi* pentru ca tot ceea ce implică conceptele *naţional-universal* să fie asumat conştient şi corect.

b. Interacţiunea *faţă în faţă* este preluată după modelul lui E.Goffman [100], prin care am obţinut informaţii despre modul în care elevii percep valorile. Elevilor li s-a solicitat solicitat să interpreteze pe rând rolul de părinte / profesor / alţi factori responsabili cu educaţia, precum şi să se descrie pe sine, în sensul de să vorbească despre eul personal, şi să acţioneze conform regulilor pe

care ei înşişi le-au impus. Majoritatea elevilor au dorit să facă o bună impresie, astfel că teoretic şi-au dovedit măiestria în a stabili reguli şi norme de conduită. Ilustrăm concluzia cu răspunsul unei eleve din clasa a IX-a (S.P.), care răspunde criteriului felul în care o persoană vorbeşte / împărtăşeşte din valorile personale, adică cum îşi *construieşte adolescenta identitatea*.

Cu privire la *Angajament faţă de mine*, subiectul investigat a declarat:

Perioada: următoarele trei luni

1. Mă străduiesc să iau note numai peste 8.

2. Vreau să am media generală pe acest semestru peste 9,60.

3. Vreau să învăţ la geografie şi la germană mai bine, să obţin note peste 9.

4. Vreau să am la matematică 9, la română 9 sau 10, iar la fizică 10.

Regulile de bază pe care mi le impun pentru momentele când mă aflu în societate sunt:

1. să nu mă las convinsă de către prieteni să fac anumite lucruri care-mi displac;

2. să fiu sensibilă la nevoile celor din jur;

3. să conserv şi să păstrez securitatea şi curăţenia mediului natural în care mă aflu;

4. să nu intru în discuţii cu necunoscuţii;

Regulile impuse de mine pentru şcoală.

Aici s-au stabilit două categorii de reguli - inspirate după modelul preluat de la orele de literatură: reguli joc şi reguli joacă. Prin metodele prelegere şi dezbatere am verificat dacă subiecţii percep corect diferenţa între *joc* şi *joacă*.

Astfel, la *Joc* şi *Joacă*, în şcoală (obiective indicate şi de *Curriculumul de limba şi literatura română*, cl.IX-a) am primit următoarele tipuri de răspuns:

1. În mediul şcolar, regulile care trebuie respectate pentru a continua *jocul*, adică şcoala, sunt să promovezi jocul, adică să obţii rezultate care să-ţi permită să continui mai departe:

- să nu absentezi;
- să nu întârzii;
- să vii la şcoală pregătit;
- să-ţi faci lecţiile;
- elevul de serviciu să-şi îndeplinească datoriile;
- să îndeplineşti sarcinile date de profesor;
- să-ţi respecţi profesorii şi colegii,
- să te implici în activităţile de grup.

Joaca în şcoală s-ar traduce prin faptul că:

- fiecare îşi petrece pauza cum vrea;

- fiecare învaţă cum este obişnuit;

- fiecare îşi poate alege prietenii preferaţi;
- fiecare poate să simpatizeze/antipatizeze un profesor/elev;
- fiecare îşi poate exprima singur părerea;
- fiecare îşi poate alege vestimentaţia dorită (S.P.).

Elevilor li s-a cerut să aducă argumente care să îi determine pe factorii educativi (profesori, părinţi) să ţină cont de regulile pe care ei le-au creat pentru că acestea sunt cele mai bune. Unul dintre răspunsuri a reuşit să surprindă audienţa şi să considere argumentul ca fiind unul puternic. Îl citãm fără schimbări: „*Regulile impuse de noi sunt cele mai importante dintre toate regulile, deoarece pe acestea* ***le respectăm oricând, oriunde, indiferent de situaţie****. Regulile impuse de noi sunt de fapt, principiile noastre morale. Acestea se referă la* ***respectul faţă de noi înşine, la credinţa noastră şi la deciziile pe care le luăm în viaţă****. Celelalte suntem tentaţi să le încălcăm doar pentru că sunt reguli"*(S.P.)

Exerciţiul a fost completat şi combinat cu alte reguli venite/cunoscute din educaţia din familie, de regulile din şcoală sau de cele cunoscute din anturajul pe care fiecare îl are. Astfel că la capitolul *reguli pe care elevii şi le-au însuşit din familie*, cele mai multe răspunsuri au vizat comportamentul domestic şi în societate: *cum să vorbim, cum să mâncăm, cum să ne spălăm, cum să îi respectăm pe cei din jur*. Rugaţi să facă o paralelă între „*mi-a spus mama să*…" şi un exemplu similar, preluat dintr-o operă literară, elevii au optat pentru modele părinteşti cunoscute din opere precum *Amintiri din copilărie* sau *Mara*. Personajul *Mara* este modelul feminin cel mai cunoscut prin care elevii identifică amprenta mamei pe comportamentul şi manifestările de viitor ale copiilor, deveniţi la rândul lor adulţi, cu familii proprii. Regula pe care *Persida* a deprins-o de la mama sa şi a aplicat-o la rându-i chiar şi după ce a mers la casa ei este modul în care trebuie gestionată munca de peste zi. Este probată şi respectată învăţătura mamei de a nu încheia ziua până nu ai făcut bilanţul celor întreprinse: „*Era lucru hotărât încă de la Viena că socotelile, Persida are să le poarte. Le purta, întocmai ca mama ei, şi daca ar fi stat până-n zori de zi ea tot nu era în stare să se culce înainte de a-şi fi făcut socoteala zilei. N-ar fi putut să doarmă liniştită dacă nu s-ar fi încredinţat mai înainte de a se culca că nu în zadar a ostenit*" [I.Slavici, p.198].

c. Distincţia dintre a fi şi a face reprezintă un exerciţiu în care elevii îşi conturează personalitatea, în funcţie de interesele, „modelele" viabile ale noii generaţii, asemenea lui E.Goffman, care distinge două categorii mari de oameni: cei care cred în rolul pe care îl joacă şi cei care nu cred în acest rol. Este vorba despre cei care-şi asumă rolul cu un anumit grad de idealism şi cei care-l joacă cu cinism. Experimentul a relevat faptul că elevul adolescent spune un lucru şi face cu totul altul, adică a confirmat teza lui E.Goffman [100].

Experiența didactică la două generații complete de elevi ne-a făcut să realizăm că diferența dintre *a spune* şi *a face* nu se observă sau nu este evidentă la adolescenți în primii ani de liceu. Astfel, elevii din clasele a IX a, chiar şi cei de clasa a X-a, joacă rolul idealistului în viață, care poate totul, vrea totul, crede în căutarea adevărului şi în puterea lui, dacă i se insuflă acest lucru. La acest nivel, îşi îndeplinesc cu conştiinciozitate sarcinile, lucrează suplimentar pentru pregătirea referatelor din portofoliu. Pe măsură însă ce ajung spre clasa a XII-a, majoritatea adolescenților trec pe o poziție contrară. Idealistul se erodează şi elevul personaj, interesat doar de note şi mai puțin de muncă, îşi va juca rolul cu cinism. Dacă până in clasele a X-a elevul crede în rolul pe care îl joacă, acum el nu mai crede în acesta, ci se ghidează pe principiul *Trebuie să ştii cum te vinzi*.

Acestea sunt cuvintele noii generații de adolescenți, pe care profesorii s-au obişnuit să le audă vehiculate ca adevărate crezuri în viață.

d. Cercetarea intuitivă este bazată pe cercetarea intuitivă, nu pe cea cunoscută din limbajul comun, aceea de cunoaştere esoterică, mistică. Am apelat la fenomenologie pentru a arăta că intuiția reprezintă prezența procesului de conştiință în relație cu un anume obiect. Termenul poate fi echivalat cu alți termeni din psihologie: imaginație, cunoştințe, memorie, percepție, atenție. Husserl face distincția între două tipuri de intuiție: intuiții empirice, care prezintă obiecte reale, şi intuiții ideative, cum sunt conceptele, ideile, imaginile. Conform lui Husserl, prin termenul *ştiință* avem reprezentarea a „*ceea ce este posibil*". Cercetarea fenomenologică investighează modul în care persoana percepe lumea sa, încercând să descrie în detaliu conținutul şi structura proceselor de conştiință. În cercetarea noastră, în măsura în care etica profesională ne-a permis să intervenim, am cercetat viața de zi cu zi a elevilor aşa cum este ea experențiată şi trăită de adolescenți în fiecare dintre mediile familial, şcolar sau anturaj. Am aplicat această metodă de cercetare pentru a accede la cunoaşterea autentică a modului în care adolescentul şi/sau grupul experențiază fenomenul „*de a deschide o fereastră către experiență*." Datele la această probă s-au obținut prin *metoda observației*.

Fiind diriginta unei clase de elevi de gimnaziu timp de patru ani, am observat că diferențele de a percepe lumea/mediul înconjurător sunt în funcție de mediul de proveniență al elevului, de organizarea/neorganizarea din familie. Mama unei fetițe din clasa a VIII-a, cadru universitar, mi-a povestit că în urma organizarii unei petreceri date pentru fiica ei, L.C., acasă, cu ocazia sărbătoririi zilei de naştere, dar şi a despărțirii de colegii de şcoala generală, aceasta, reîntoarsă la şcoală, la început de săptămână, a fost ironizată de unii dintre colegii săi. Motivul: la petrecere au fost "tratați" cu diapozitive provenite din călătoriile mamei în străinătate ca bursieră, prezentarea de experimente de chimie ca şi la şcoală, muzică prea liniştită, etc. Avem aici un caz în care părintele a încercat să combine latura distractivă cu cea educativă. Mesajul a fost perceput însă diferit: fiica a înțeles, de la părinți, că în viață alternanța instructiv – deconectiv este obligatorie, alți copii însă s-

au arătat nemulțumiți, pentru că pentru aceştia viață la vârsta adolescenței înseamnă „doar distracție". Finalul de an a confirmat faptul că educația dacă nu este atent organizată poate da rezultate negative. Astfel că eleva L.C. a promovat la unul dintre cele mai bune licee teoretice, în schim unii dintre colegii săi au fost nevoiți ca în urma rezultatelor la examene să opteze pentru şcoli mai slabe. Discuțiile cu părinții şi observarea în timp a elevului şi a familiei din care provine, au confirmat faptul că, de cele mai multe ori, copiii au modelul părinților – bun sau mai puțin bun. Bunăoară, elevii care se revoltau împotriva temelor de vacanță şi a lecturilor suplimentare pe timpul acesteia, aveau părinți care mă rugau, la rândul lor, acelaşi lucru şi să nu-i ascult în prima săptămână, pentru că pleacă la munte cu copiii şi prietenii şi vor să se distreze.

Studiile făcute în ultimii ani şi difuzate pe canalele media, demonstrază că lectura a fost înlocuită cu ieştul în oraş, la distracție sau cu făcutul cumpărăturilor. De asemenea, s-a observat că părinții au din ce în ce mai puțin timp pentru copiii lor, pentru că grija principală este să le asigure traiul pe care şi-l doresc sau şi-l pot oferi fiecare şi de aici, de multe ori, surprizele neplăcute pentru părinți, dar şi pentru startul copilului în viață. Un părinte, care încerca să-şi deschidă o afacere, îmi mărturisea că pleacă dimineața de acasă înaintea trezirii fiicei sale şi că se întoarce seara târziu, astfel că sunt zile în care nu-şi vede copilul, decât dormind. Astfel de părinți, nu de puține ori, ajung să se culpabilizeze, şi încercând să-şi salveze relația părinte – fiu, ajung să facă greşeli costisitoare: lipsă de la şcoală şi rezultate şcolare slabe, mers în baruri şi cheltuit de sume mari pe alcool, tutun, relații sexuale înaintea vârstei de 14 ani.

e. Eseul. S-a cerut un eseu pe tema idealului, expectanței, dar şi a neîmplinirii sau a revoltei pricinuite de orizonturile de aşteptare pe care aceştia le au în legătură cu adulții (părinți sau profesori) sau cu colegii de generație. Iată câteva mărturisiri scurte:

M.B.: *îmi doresc să fac o meserie care să îmi permită să am mult timp liber pentru mine*;

D.F.: *aş vrea să am atâția bani încât părinții mei să nu mai fie nevoiți să mai muncească*;

O.S.: *pentru mine ziua are 16 ore, pe care vreau să mi le ocup cât mai prfitabil, iar lectura e una din pasiunile mele*, declarație făcută la începutul clasei a IX-a. Şi s-a ținut de cuvânt o bună parte din anii pe care i-a petrecut în liceu. Elevul O.S. mărturisea că *muzica şi poezia mi-au devenit singurele alinturi de când mama a trebuit să plece, prea departe, şi nici măcar nu pot să spun ca şi alți colegi, ai mei: mama a plecat ... la muncă, în Spania* (mama sa murise…).

Avem câteva exemple care demonstrează că elevii sunt capabili să se dezvăluie, să se destăinuiască; acest lucru certifică că eseul îi ajută să înlăture pe cât posibil tensiunile interioare acumulate cu prilejul unor evenimente trăite sau auzite.

Dar şi aici avem de-a face cu disimularea, astfel că în funcție de vârstă, răspunsurile sunt diferite, sunt simulate sau disimulate. Adolescenții joacă rolul cinicului sau idealistului. Ei prezintă

parțial adevărul, am putea spune subiectiv, în funcție de ceea ce sunt ei convinşi că îi avantajează, chiar dacă în realitate lucrurile stau cu totul altfel. Unii optează pentru a deforma adevărul în sens negativ, prezentând o stare de criză maximă, menită să-i deruteze pe profesorii neexperimentați, alții dimpotrivă, încearcă să prezinte la superlativ orice eveniment în care au fost implicați. Şi într-un caz şi în celălalt se demonstrează lipsa cunoaşterii de sine precum şi a partenerului de discuție şi de aici sugestiile greşite care pot duce la situații în care cei doi subiecți să se afle pe poziții contrare.

f. Testul *Cine eşti tu* (*Who are you*? Sau W-A-Y .- M.Kuhn. Apud: M.Zlate, 266) este o metodă de analiză a modului în care prin personalitatea unui elev se identifică şi elemente ce țin de identitatea națională, care vine dintr-o realitate calitativ-subiectivă situată dincolo de dimensiunile exterioare (cantitative) ale caracteristicilor socio-demografice sau de comportament deschis. Am adaptat testul unei situații care să corespundă problematicii date. Am solicitat subiecților să folosească expresii diferite, în eseuri scurte de 5-10 rânduri, care să răspundă următoarelor situații:

a. *mi-a spus mama să țin minte / că e bine să …*

b. *mi-a spus mama să nu uit / fac …*

c. *am învățat de la şcoală să fac …*

d. *am învățat de la şcoală să Nu fac…*

e. *de la anturajul meu am învățat să cunosc / accept …*

f. *de la anturajul meu am învățat să Nu urmez …*

g. *eu sunt / eu aş vrea …*

h. *eu nu aş vrea* să… [Cf. M.Zlate, 266].

Din răspunsurile primite le-am selectat pe următoarele:

Eleva D.P., clasa a X-a Uman, Liceu Teoretic, afirmă: „*Mi-a spus mama că e bine să fiu generoasă, să fiu bună, punctuală, ordonată, să gândesc înainte să spun ceva, să învăț mai bine, să fiu eu însămi, să ştiu să ascult, să mă îmbrac mai bine, să încep să fiu interesată de cât mai multe lucruri care mă înconjoară*".

La al doilea enunț răspunsurile au fost:

„*Mama îmi spune să nu fac dezordine, să nu mă amestec în problemele celorlalți, să nu fiu răutăcioasă*".

De la şcoală, eleva a deprins: „*Să intru într-o competiție, să fiu sociabilă, să înțeleg firea oamenilor mai bine, cum să învăț*".

Tot de la şcoală, eleva a învățat „*Să nu vorbesc neîntrebată, să nu fiu indisciplinată, să nu fiu delăsătoare*."

Răspunsul în ceea ce priveşte anturajul a fost: „*Să glumesc mai mult, să fiu generoasă, să îi ajut pe alții ; să nu iau în seamă vorbele răutăcioase şi să nu fiu retrasă*".

La capitolul în care *eul* era instanța investită cu puterea de a ştii/hotărî ceea ce este cel mai bine pentru sine, eleva ne răspunde: „*Să iau hotărârea cea mai bună când îmi voi alege facultatea, să am o viață liniştită, să am cât mai multe prietene*”.

Despre ceea ce i-ar plăcea ne spune: „*Îmi place să citesc, să înot, să dorm până târziu, să beau Cola şi cappucino, să vorbesc cu oamenii*.”

Despre ceea ce nu-i place, aceeaşi persoană scrie: „*Nu-mi place să fiu umilită, să nu fiu respectată, să nu mi se acorde încredere, să fiu judecată altfel decât sunt*.”

Răspunsurile elevei ar putea fi considerate de către educatori posibile barometre ale indicării modului de a simți, a gândi sau a reacționa la sfaturi de către un reprezentant al noii generații. Răspunsurile elevei trimit la ideea de toleranță, disciplină, raționament, sociabilitate etc., idei pe care ne-am construit şi noi pilonii sistemului axiologic. Fie că le primeşte sau le descoperă singură, este important că indicându-le, subiectul le cunoaşte şi deci, le respectă. Judecata este corectă, subiectul distinge binele de rău prin eliminarea elementelor care umilesc ființă, o împiedică să se dezvolte: umilința, lipsa de respect sau de încredere în forțele proprii.

Aşadar, adolescenții creditează, în general, adulții precum şi instituțiile educative, dar la rândul lor, pretind clemență în judecata şi în calitățile cu care sunt înzestrați fiecare în parte.

Prin acest test, se câştigă pe linia posibilității de reflexie asupra identității de sine, dar se poate şi pierde asupra coeficientului de spontaneitate. Astfel de situații le interpretăm conform lui L.Zurcher [267], celelalte tipuri de răspunsuri fiind distribuite în patru clase astfel:

<u>răspunsuri de tip A</u>, care descriu caracteristici exterioare ale indivizilor, cum ar fi: *sunt blondă*; *sunt din Cluj*; *sunt singur/ă la părinți*; *am trei frați*;

<u>răspunsuri de tip B</u>, referitoare la statutul social: *sunt elev/ă, sunt ortodox/ă, sunt român/maghiar*;

<u>răspunsuri de tip C</u>, care descriu caracteristici şi stări interioare: *îmi place muzica clasică, sunt un om singuratic, sunt un om optimist*; *îmi place să mă distrez*;

<u>răspunsuri de tip D</u> - răspunsurile foarte vagi şi generale, de felul: *sunt o părticică din univers, sunt o ființă umană*. Acestea nu aduc o informație despre suiectul cercetat, dar sugerează anumite paricularități individuale.

Cercetările lui L.Zurcher au confirmat ipoteza lui A.Turner (1976) privitoare la creşterea ponderii sinelui intim (*răspunsuri de tip C*) în identificarea de sine, față de sinele instituțional, adică față de raportarea eului la statusuri sociale şi instituții (*răspunsuri de tip B*).

La rândul său, cercetarea noastră a înregistrat răspunsuri în proporție covârşitoare pentru relevarea sinelui intim. Elevii de astăzi țin la statutul lor fabricat de „sunt independent” încât nu mai contează că provine dintr-o anume familie, că a fost botezat într-o religie. Răspunsuri de genul *Am*

propria mea religie vin să sublinieze dorința lor de a nu li se impune reguli. Mentalitatea de genul *Aparţin Europei secolului XXI şi mă comport ca atare* le este mai familiară tinerilor, decât părinților lor.

Analizele şi testele efectuate au dezvăluit elemente semnificative care conturează şi definesc identitatea personală a adolescenților, ea însăşi, parte a identității naționale. Astfel, pornind prin a exemplifica particularul, putem face trecerea, mai uşor, la conținutul aprofundat, la discutarea temei din perspectivă generală. Am continuat de aceea prin analiza/evaluarea răspunsurilor subiecților cu privire la modul în care aceştia înțeleg şi explică ideea de național şi de identitate, în care scop am aplicat câteva teste.

2.4. Atitudinile liceenilor şi adulților față de valorile național-universale ale contemporaneității

Preocuparea noastră în acest paragraf este pentru atitudinile liceenilor față de diverse tipuri de valori ale contemporaneității, acțiunea investigativă fiind centrată pe raportul valori naționale – valori universale. Conceptul cheie pentru a descrie programele mentale sunt valorile şi cultura. Subscriem conceptelor care definesc atitudinile ca valori personale [T.Vianu. Apud Vl.Pâslaru, 198; P.Andrei, 5; G.Allport, 3, 4; G.Hofstede, 122; P.Iluț, 132; M.Rokeach, 227; B.Şerbănescu, 251].

P.Iluț dezvăluie şi un alt aspect important al naturii valorilor, semnificativ cercetării noastre. El asociază termenul de valoare cu două concepte: cel de atitudine şi cel de opinie, în care valorile ocupă un loc important în configurația personalității umane, ele ghidând deopotrivă atitudinile, judecățile şi acțiunile.

Atitudinile apar astfel ca instrumentale față de valori. Atunci când luăm o atitudine față de cineva sau ceva se produce o strânsă împletire de procese cognitive, afective şi conotative: evaluarea, aprobarea sau dezaprobarea obiectului atitudinii noastre (*componenta afectiv-apreciativă*) se bazează întotdeauna pe informații (*componenta cognitivă*). Atitudinea este totodată şi o predispoziție de a acționa un vector motivațional (*componenta conotativă*) [229].

Opinia, la rândul său, este expresia verbală a atitudinii. Cele trei componente, *valorile-atitudinile-opiniile*, descriu stări caracteristice care diferă între ele după gradul de generalitate. Sociologii le-au structurat într-un model ierarhic astfel: valorile apar ca principii generale şi de mare stabilitate față de modurile de comportament; atitudinile exprimă valorile. Ele sunt modalități de operaționalizare şi instrumentare a acestora, dar cu o durabilitate mai mică decât a valorilor şi mai mare decât a opiniilor, care apar ca fiind fluctuante. P.Iluț şi T.Rotariu îl citează pe M.Rokaech care susține că atât la nivel individual cât şi la cel al comunităților umane, valorile sunt de ordinul zecilor, atitudinile de ordinul sutelor iar opiniile de ordinul miilor sau zecilor de mii. [229].

În această bază, considerăm că studierea atitudinilor şi a valorilor, precum şi schimbarea lor, nu poate fi realizată în mod pertinent decât prin întrebări de opinie. De aceea am apelat pentru studiul în cauză la opiniile cu privire la atitudini şi valori, care au fost culese prin chestionare.

La elaborarea chestionarelor prin care am cercetat atitudinile elevilor faţă de valorile naţional-universale, am reperat pe caractersticile valorilor şi pe clasificările acestora, realizate în studiile autorilor citaţi.

2.4.1. Atitudini faţă de simbolurile naţional-universale contemporane

Testul: Tricolor vs. Steagul Uniunii Europene a reprezentat un exerciţiu la ideea de identitate în raport cu cea de universalitate, în dimensiunea europeană a acesteia. Pornind de la premiza că steagul este unul din simbolurile naţionale şi politice, cele mai importante (atunci când se câştigă o olimpiadă, steagul, ridicat pe cea mai înaltă treaptă, devine alături de concurent cel mai înalt reper al momentului) am considerat că el nu poate lipsi nici din concepţia cercetării noastre.

Am urmărit modul în care cele două drapele se regăsesc în conştiinţa subiecţilor precum şi reprezentarea lor socială la această scală de valori.

Am trasat ca sarcină de lucru subiecţilor următoarele: să deseneze pe o coală de hârtie A4 drapelul României şi pe o alta drapelul Uniunii Europene, acesta reprezentând şi un ideal al României. Ipoteza a presupus că elevii cu o reprezentare pozitivă a identităţii naţionale vor desena drapelul de stat în centrul paginii, acest desen va ocupa o suprafaţă cât mai mare din coala A4. Şi invers, în cazul în care elevii ar acorda prioritate Uniunii Europene faţă de ţara lor.

Testul a fost aplicat unui număr de 90 de elevi, din întreg ciclu liceal, clasele IX - XII.

Rezultatele s-ar putea traduce în următorii termeni: aproape 75% dintre subiecţi au plasat drapelul României în centrul paginii. Aproximativ 20% dintre ei au acoperit cu tricolorul aproape întreaga pagină şi doar 5% l-au miniaturizat în desenul lor. Scorul se păstrează aproape egal în ceea ce priveşte desenul reprezentând steagul Uniunii Europene. Ceea ce ar putea să însemne că elevii aproprie simbolul naţional românesc de cel al Europei unificate şi că integrarea se poate face pe principiul egalităţii, al toleranţei şi al apartenenţei la o unică familie, ce se cere reunită. Cu menţiunea că identitatea naţională este la fel de importată şi prin urmare ea trebuie respectată. Aşadar, reacţiile pozitive, de apropiere de *celălalt*, cu care coexistă, acum mai mult ca şi oricând, şansa de a ne continua viaţa şi drumul în istorie împreună, poate pregăti populaţia tânără în regăsirea şi acceptarea identităţii comune. Identitatea noastră nu poate să existe decât în raport cu celălalt – ideea fundamentală a contemporaneităţii pe care liceenii o acceptă pozitiv şi fără rezerve. Ea nu este ceva construit odată pentru totdeauna, ci se modelează continuu pe axul mai multor

constante identitare. Răspunsurile subiecților au confirmat faptul că avem nevoie de aceste reacții pozitive, ei asumându-şi şi sarcina realizării acestora.

2.4.2. Valorile educației: atitudini liceene vs. atitudini europene

Opiniile liceenilor cu privire la instanțele care împărtăşesc valorile. Pentru studiul opiniei elevilor în ceea ce priveşte instanțele ce împărtăşesc valorile aferente şcolarității, inclusiv formării identității național-universale, ne-am folosit de clasificările valorii date de P.Andrei [5] şi dezvoltate de P.Iluț [132]. Rezultatele sunt inserate în ***Chestionarul F*** (*Anexa 6*).

Clasificarea lui P.Andrei:

1. valabilitatea: valorile relative şi valorile absolute; valorile obiective şi valorile subiective;

2. calitatea: valori pozitive şi valori negative; valori scopuri şi valori efect;

3. subiectul pe care se centrează: pe sine (autopatice), pe altă persoană (heteropatice) şi pe ceva nepersonal (ergopatice);

4. motivul aderării la valori: accidentale, tranzitorii şi valori propriu-zise ale persoanei;

5. obiectul valorilor: economice, etice, juridice, politice, estetice, morale, etc.;

6. facultățile psihice aferente: valori sensibile, sentimentale, cognitive sau intelectuale;

7. sfera de întindere a valorilor: individuale, sociale şi cosmice.

La această listă P.Iluț adaugă altele:

8. după incidența lor asupra comunităților şi indivizilor: posibile şi probabile;

9. după gradul lor de manifestare în comportament: potențiale şi actualizate, virtuale şi operante;

10. după locul şi rolul lor în structura de ansamblu a mentalităților grupale sau ale personalității: centrale şi marginale;

11. valori pragmatice: materialiste;

12. valori spirituale; 13. valori tradiționale;

14. valori moderne.

S-au aplicat doar două criterii din lista propusă de cei doi autori, al *calității* (2) şi *obiectul valorilor* (5). Rezultatele obținute sunt indicate de *Tabelul 8* (care a fost elaborat în colaborare cu M.Fekete). Interpretarea datelor din tabel este făcută în **2.7.**

Valorile indicate de elevi pentru fiecare din instanțele participante la educație trebuie considerate şi valorile lor personale, în virtutea conceptului sociologilor T.Rotariu şi P.Iluț [229], care susțin că valorile au statut de motive acționale, ceea ce înseamnă că odată interiorizate, ele reprezintă prin punerea lor în practică, *stiluri de conduită*. Spre exemplu, nu este vorba neapărat

dacă ajung sau nu să realizez ceva frumos sau bine, sau drept, sau echitabil, ci dacă urmăresc prin ceea ce spun/fac realizarea Frumosului, Binelui, Dreptății, Echității ca atare.

Tabelul 8

Tip valori	Biserică	Cărți	Familie	Filme	Media/ internet	Nu ştiu	Şcoală	Total general
Economice	0	39	55	34	45	5	57	234
Estetice	2	39	55	50	25	0	39	209
Intelectuale	7	45	59	20	11	5	80	227
Materiale	9	39	95	36	27	2	52	261
Morale	48	25	80	20	11	5	52	241
Politice	34	41	61	41	43	2	80	302
Profesionale	7	32	61	14	14	0	75	202
Religioase	93	30	68	25	2	0	48	266
Sentimentale	43	34	86	36	2	5	20	227
Sociale	27	30	95	25	11	0	66	255
Total general	**270**	**352**	**716**	**302**	**193**	**23**	**568**	**2425**

Instanțele de împărtăşire a valorilor (%)

Discriminarea de către liceeni a valorilor naționale de cele universale. Testul a solicitat elevilor să distingă, într-o listă dată, valorile naționale de cele universale. Rezultatele sunt înscrise în *Tabelul 9*. Observăm că, la categoria *Valori naționale* cea mai înaltă apreciere a obținut-o valoarea *ataşament față de familie*, cu scor maxim de 100% (la valori universale este cu 79%), urmat de *cooperare* şi *personalitate*, cu câte 86%. La categoria *Valori universale* la cota maximă este situată *personalitatea*, cu 93%, urmată de *politețe* 69%. *Gustul aventurii*, cu un scor de 100%, pare să fie atribuit, într-o proporție atât de covârşitoare, străinilor. Fie românii sunt mult mai precauți cu siguranța lor, fie că aceştia nu ştiu prea mult să se distreze sau să rişte. Răspunsul exact poate nu-l vom cunoaşte niciodată pentru că întotdeauna la nivel de mentalitate nu poți găsi două ființe identice, dar națiuni cu atât mai puțin. Cert este că rezultatul mare obținut pentru latura universală nu ştirbeşte cu nimic valoarea unui romîm. Ceea ce ne interesează însă este faptul că o trăsătură precum *politețea* înregistrează, la subiecții chestionați, 69% pentru pentru răspunsul *puțin/deloc*. Plasarea ei astfel este un semnal de alarmă dat tuturor factorilor implicați în educație care nu pot tolera ca una dintre deprinderile elementare în viață şi un fapt ce țin de cultură să fie eludat. Mai mult, atribuirea acestei valori celorlalți cu 79% confirmă că o valoatre universală nu poate şi nu trebuie să se piardă, ea presupunând o alta la fel de importantă: *toleranța*. În schimb putem observa că o valoare precum *ataşamentul pentru familiie* cu 79 % universal, în comparație cu 100% național, arată că în opțiunea subiecților familia şi unitatea ei ține de identitatea națională. Literatura romană oferă un astfel de exemplu prin proza lui M.Preda *Moromeții*. Atunci când unitatea familiei dispare, totul se distruge. Demn de observat este faptul că subiecții au indicat ca valori care nu se regăsesc la români decât în grad foarte mic sau deloc următoarele: *politețe*, cu un

Tabelul 9

Apreciere / Capacități	Național			Universal		
	Puțin/ Deloc	**Neutru**	**Mult/F.mult**	**Puțin/ deloc**	**Neutru**	**Mult/F.mult**
Gustul aventurii	17	4	79	0	0%	**100**
Curaj	7	14	79	7	24%	69
Milă, religiozitate	28	52	20	20	28%	52
Cooperare	4	10	**86**	0	31%	69
Creativitate	24	0	76	7	31	62
Bună dispoziție	38	28	34	7	24	69
Politețe	63	34	3	10	11	79
Ordine	38	52	10	3	55	42
Încredere	41	38	21	31	45	24
Demnitate	7	27	66	0	41	59
Libertate	14	31	55	7	34	59
Recunoştinţă	3	76	21	7	24	69
Personalitate	3	10	**87**	0	7	**93**
Simțul dreptății	14	76	10	14	48	38
Patriotism	38	41	21	10	28	62
Ataşament faţă de familie	0	0	**100**	0	21	**79**
Studioşi	0	52	48	7	41	52
Ascultare	52	31	17	10	62%	28
Spirit deschis	7	21	72	17	34	48
Pace	17	24	59	7	38	55
Punctualitate	14	45	41	10	38	52
Perseverență	21	34	45	17	28	55
Răspundere	24	45	31	7	38	55
Adevăr	34	48	18	10	42	48
Respectarea legilor	45	31	24	24	21	55

Valorile între național şi universal (%)

indicativ de 62% şi *ascultare*, cu52%. Este îngrijorătoare în plan educativ şi stringentă în cel de cercetare cota la care au situat liceenii *încrederea* şi *patriotismul*.

Gustul aventurii este indicat de majoritatea subiecților ca fiind o caracteristică universală. De menționat însă este faptul că subiecții au atribuit această proprietate străinilor care au obținut un scor maxim, 100, în vreme ce românilor le-a revenit un procent de 79% din răspunsuri. De asemenea, cei chestionați au precizat că atribuie acestei valori o conotație pozitivă cu trimitere la: inventivitate, spirit liber, ambiție, pasiune, forță, etc. Aceste calități par să fi pierdut puțin din

intensitate în cazul românilor din zilele noastre care preferă de multe ori o viață liniştită, în schimbul celei care abundă de adrenalină.

Curajul pare a fi trăsătura care îi caracterizează cel mai bine pe români. 79% dintre subiecți au votat pentru atribuirea acestei valori conaționalilor noştri, în vreme ce 69% consideră curajul un atu al străinilor.

Milă / religiozitate. Deşi subiecții au afirmat ca trăsătură definitorie a poporului român religiozitatea, termenul în combinație cu o altă caracteristică, aceea de *milă*, pare să se găsească în procent mai scăzut ca trăsătură națională. Răspunsurile subiecților la această categorie se împart astfel: cu 52% din voturi s-au ales *universalul*, la indicativul *mult/foarte mult*. Acelaşi procentaj revine şi românilor, dar în cazul *naționalului* procentajul se regăseşte la indicativul *neutru*. Indicativul *mult şi foarte mult* pentru *național* întruneşte voturile doar a 21% dintre subiecți.

Cooperarea pare să definească spiritul național mai bine decât pe cel universal: 86% şi 69%.

Buna dispoziție este în scădere la elevii români. Condițiile sociale încă în curs de stabilizare şi nesiguranța zilei de mâine au fost trimiterile cele mai frecvente pentru a-şi motiva răspunsurile negative. În acest caz, naționalul a obținut 34%, un procentaj destul de scăzut în comparație cu cel atribuit universalului: 69%. Liceenii susțin (38%) că buna dispoziție nu s-ar găsi decât „puțin sau deloc" în ceea ce îi priveşte pe români.

Ordinea. Această valoare trimite la modul în care oamenii azi percep spiritul de ordine în judecata gândurilor, a faptelor, a aşezării socio-politice. Răspunsurile liceenilor au relevat faptul că românii, în opinia elevilor, sunt destul de departe de a fi catalogați ca oameni ordonați. Doar 10% dintre subiecți consideră că am avea o astfel de caracteristică la parametrul *mult şi foarte mult*, alteritatea (universalul) acumulând 41% la acest indicativ. Cei mai mulți dintre subiecți însă s-au declarat *neutri* în a formula răspunsul pentru această trăsătură: 55% şi 52%.

Demnitatea obține un scor mai ridicat în favoarea românilor: în jur de 65%, votul pentru alteritate fiind de sub 60%.

Ataşamentul față de familie este trăsătura care pare să-i definească cel mai bine pe români. Aproape fără excepție, subiecții chestionați au indicat această valoare ca regăsindu-se la poporul nostru pentru indicativul *național mult şi foarte mult*. Pentru alteritate elevii o plasează la cota 79% (locul 3 în top). Această apreciere confirmă teza teoretică a prof. Vl.Pâslaru, care defineşte familia ca *celulă a neamului* [Cf. 197], deci este cea mai însemnată valoare penru toți oamenii, de orice naționalitate.

Adevărul pare să nu fie una dintre trăsăturile definitorii ale românilor. Diferența clară este în favoarea universalului, care obține un scor de 48% la parametrul *mult şi foarte mult*. Naționalul obține scor maxim doar la 17% dintre subiecții menționați. Pentru atribuirea calificativului negativ,

în sensul lipsei de adevăr, ca şi caracteristică a românilor s-au pronunţat 34% dintre subiecţi. Procentul de 48% îl regăsim la indicativul *mult şi foarte mult* pentru alteritate, având un scor egal pentru cei care au votat neutru în ceea ce-i priveşte pe români.

Respectul legilor. Doar 24% dintre subiecţi susţin că pe români îii caracterizează respectul legii, iar 45% admit că acest lucru este propriu românilor *puţin* şi chiar *foarte puţin*. Pentru străini, în opinia elevilor, respectul legii este o valoare mult mai pronunţată: 55% i-au taxat cu *mult şi foarte mult*.

Valorile prezentate de elevi, fie că vin din tradiţia românească fie că din vechile legi universale, sunt susceptibile de restructurări şi resistematizări în curricula şcolare şi în procesul educaţional.

B.Şerbănescu clasifică valorile în două categorii: prima, *instrumentală*, cuprinde valorile care se referă la moduri de comportament; a doua, *terminală*, cuprinde valorile referitoare la o finalitate a existenţei unei persoane sau a unei societăţi [251, p.84]. Rezumând, conceptul de valoare este asociat ideii de calitate, de apreciere a unui anumit lucru sau a unei anumite idei. Totodată conceptul poate fi asociat şi unui produs, unei judecăţi sociale. Ataşarea unei valori unui lucru înseamnă considerarea acestuia ca fiind preţios. Aprecierea unui lucru, a unei persoane sau a unei idei înseamnă ataşarea unei valori. Cu toate acestea, aprecierea nu înseamnă evaluare. Evaluarea persoanei, lucrului sau ideii înseamnă aprecierea valorii sale în funcţie de anumite criterii. Valorizarea se face după apariţia unei valori. Ea nu participă la crearea valorilor dar poate fi responsabilă de apariţia nonvalorilor. O judecată de valoare trebuie să fie motivată.

O altă clasificare a lui B.Şerbănescu cu privire la valori ţine cont de următoarele criterii. *Primul*. Clasificarea se face în funcţie de raportul între cel care aderă la valoarea respectivă şi cei care beneficiază de ea, respectiv raportul care există între persoana care aderă la anumite valori (*valori ale sinelui*) şi grupul la care ele se raportează (*valorile altora*). Din prima categorie fac parte valori precum succesul, confortul, independenţa, păstrarea identităţii.

Tabelul 10

Valori materiale şi fizice	Sănătate, confort, securitate
Valori economice	Productivitate, eficacitate
Valori morale	Onestitate, echitate
Valori sociale	Filantropie, politeţe
Valori politice/civice	Libertate, dreptate, egalitate, toleranţă
Valori estetice	Frumuseţe, simetrie, armonie
Valori religioase/spirituale	Milă, puritate, iubire, iertare
Valori intelectuale	Inteligenţă, claritate
Valori profesionale	Consideraţie, reuşită profesională
Valori sentimentale	Dragoste

Clasificarea valorilor după B.Şerbănescu [251, p.87]

Al doilea. Clasificarea este făcută în funcţie de natura avantajelor căutate (*Tabelul 10*).

Autorul stabileşte trei obiective educaţionale generale pentru societăţile dezvoltate:

- asigurarea unei formaţii profesionale,
- facilitarea democratizării,
- dezvoltarea fiinţei umane şi transmiterea valorilor etice, culturale şi umaniste [Ibidem, p.87].

Perceperea valorilor fundamentale ale contemporaneităţii sai Regăsirea de sine prin celălalt. În actualitate, valorile, ca finalităţi educaţionale, sunt tot mai mult conotate filosofic (de deschidere a esenţelor lucrurilor) şi moral-etic (de atrinuire a sensurilor şi raţiunii pentru individ). Fiinţa umană, pentru a emite o judecată de valoare, trebuie să realizeze o reflecţie de ordin etic. Etica promovată de sistemul educaţional trebuie să fie o reflecţie asupra drepturilor şi obligaţiilor oricărei fiinţe umane, asupra relaţiei dintre individ şi societate, asupra păcii, toleranţei, respectului faţă de celălalt. În şcoală, elevului urmează să i se dezvolte capacitatea de reflecţie şi critică.

Principii morale universale pot fi sesizate în orice valoare, în virtutea raportului general – particular – individual, conform căruia generalul (universalul) se manifestă în particular şi individual, iar individualul şi particularul produc generalul. Există însă şi coduri de legi morale (principii) elaborate în cele mai vechi timpuri, unele considerate de origine divină (*Decalogul* la creştini), altele fiind certificate ca producţii populare colective (sentinţele sau proverbele): *Poartă-te cu alţii aşa cum ai dori ca aceştia să se poarte cu tine*.

Raportul cultură-educaţie-valori, conform lui B.Şerbănescu, include trei categorii de valori: *valori etern umane, valorile comunităţii* şi *valorile epocii*.

Valorile etern umane sunt legate de omul generic şi sunt promovate de istoria umanismului: de la triada greacă la omul universal al Renaşterii, de la mila creştină la spiritul ştiinţific modern. Aceste valori fac parte din patrimoniul cultural al umanităţii, sunt comune celor mai diferite comunităţi şi epoci pentru că au trecut cu succes testul timpului. Ele permit comunicarea culturală şi educaţională.

Valorile comunităţii sau cele *naţionale* sunt valorile constituite de-a lungul istoriei respectivei comunităţi. Şi acest valori au un pronunţat caracter de stabilitate. Unele dintre ele reuşesc să treacă în patrimoniul universal, altele îşi păstrează caracterul strict naţional.

Valorile epocii sunt specifice unei epoci oarecare sau unei oarecare comunităţi. Ele sunt valori instabile şi nesigure, de cele mai multe ori nu trec proba timpului ci în cel mai bun caz reuşesc să dovedească creativitatea acelei epoci. Cu acestea şcoala trebuie să aibă o deosebită atenţie. Ea trebuie să selecteze din multitudinea de valori pe cele potrivite să fie transmise generaţiei în formare, deoarece valorile prezentului trebuie să poarte în ele germeni pentru viitor. Rolul unui sistem educaţional este de a găsi un echilibru între aceste trei categorii de valori [Ibidem, p. 89-90].

Tabelul 11

Tip relație	Opinia	%
Dintre indivizi	Foarte rea	2,3
Dintre indivizi	Rea	6,8
Dintre indivizi	Mai puțin bună	27,3
Dintre indivizi	Bună	43,2
Dintre indivizi	Foarte bună	9,1
Dintre indivizi	Indiferentă	11,4
Dintre indivizi şi culturi	Foarte rea	0,0
Dintre indivizi şi culturi	Rea	9,1
Dintre indivizi şi culturi	Mai puțin bună	47,7
Dintre indivizi şi culturi	Bună	38,6
Dintre indivizi şi culturi	Foarte bună	0,0
Dintre indivizi şi culturi	Indiferentă	4,5
Dintre indivizi şi natura	Foarte rea	4,5
Dintre indivizi şi natura	Rea	27,3
Dintre indivizi şi natura	Mai puțin bună	43,2
Dintre indivizi şi natura	Bună	15,9
Dintre indivizi şi natura	Foarte bună	4,5
Dintre indivizi şi natura	Indiferentă	4,5
Demnității umane	Foarte rea	9,1
Demnității umane	Rea	13,6
De respect al demnității umane	Mai puțin bună	40,9
De respect al demnității umane	Bună	31,8
De respect al demnității umane	Foarte bună	0,0
De respect al demnității umane	Indiferentă	4,5
De respect al diversității culturilor	Foarte rea	11,4
De respect al diversității culturilor	Rea	15,9
De respect al diversității culturilor	Mai puțin bună	36,4
De respect al diversității culturilor	Bună	29,5
De respect al diversității culturilor	Foarte bună	4,5
De respect al diversității culturilor	Indiferentă	2,3

Regăsirea de sine prin celălalt

Pornind de la acestea, am surprins felul cum caracterizează tinerii români relațiile indicate de comunitatea mondială ca specifice contemporaneității – realitatea românească (*Tabelul 11*).

Atelierul UNESCO de la Budapesta, 1991, a stabilit ***valorile fundamentale pentru o societate pluralistă***:

Relațiile dintre indivizi - Respectul demnității umane şi a drepturilor omului

Relațiile dintre indivizi şi culturi - Respectul diversității culturilor

Relațiile dintre indivizi şi natură - Respectul mediului natural

[Cf.B.Şerbănescu, 251, p.90].

Aceste orientări valorice acționează asupra individului şi a societății în orice cultură, dar accentul pus pe unul dintre cele trei moduri, în cadrul fiecărui tip, este dependent de o anumită cultură.

Valori religioase. N.Iorga numea spațiul european unul al „*crucii şi culturii*". Poporul român este un popor creştin ortodox de origine daco-latină, şi prin aceasta a moştenit valorile dacilor şi valorile creştinismului european.

Arhetipul dacic, conform unor autori de referință, a sintetizat viziunile romanilor apuseni şi pe cele ale bizantinilor din Răsărit, care se manifestă într-un sistem original de valori:

țărani aşezați, statornici, supuşi şi cu frică de zeul lor, având o veche credință optimistă în zei şi în oameni, cu spirit de disciplină, iubire de patrie, viteji [V.Pârvan, 195, p.173];

popor de o adâncă religiozitate față de credința în nemurirea sufletului, viteaz şi crud fără seamăn, cumpătat, disprețuitor de moarte, cu o voință puternică şi o minte ageră, deschisă şi vioaie; vicleni, fățărnici, duplicitari [D.Drăghicescu, 81, p.121];

viziune pesimistă asupra vieții şi viziune optimistă asupra morții, cultul eroismului, „*spre a putea întemeia o lume aflată în acord cu normele divinei inspirații*" [Ş.Stoica, 249, p.148].

Ca popor creştin, românii urmează preceptele acestuia: întemeierea credinței pe rațiunea umană, responsabilitatea deplină a omului de faptele sale, libertatatea umană (este liber să aleagă între anumite limite, potrivit preceptelor creştine); iubirea, ca principiu al vieții, ca cea mai mare valoare a creştinului, este iubirea de Dumnezeu întemeiată pe iubirea de semeni: *Să iubeşti pe Domnul-Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din toată puterea ta* [36, *Deuteronom*, Cap. 6, Verset 5] şi *Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuți* [36, *Levitic*, Cap. 19, Verset 18].

Gânditori cu simțire românească profundă, dar cu deschidere spre universalitate, precum L. Blaga, D.Drăghicescu, M.Eminescu, N.Ionescu, N.Iorga, T.Maiorescu, V.Pârvan, C.Rădulescu-Motru, C.Noica, M.Eliade, E.Cioran, au stabilit valorile spiritualității româneşti, de-a lungul timpului: *dorința de libertate*, moştenită de la strămoşii noştri daco-geți, *simțul armoniei şi al*

justiției sociale, format prin contact cu spiritualitatea greco-latină. Chintesența valorilor spirituale româneşti o găsim formulată de marele nostru filosof, L. Blaga, în *Trilogia culturii*: „*Tot ce putem şti, fără temerea de a fi dezmințI, este că suntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități. … ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mâine un colț de pământ. Tot ce putem spera … este mândria unor inițiative spirituale, istorice, care să sară, din când în când, ca o scânteie, şi asupra creştetelor altor popoare. Restul e ursită*" [L.Blaga, 41, p.124].

Viziunea europenilor asupra tradițional-inovației în educație. Spiritualitatea europeană a dezvoltat istoric raționalismul critic şi constructiv, a întemeiat rațional credința pe aspirația omului spre perfecțiune. Recunoaşterea puterilor, dar şi a limitelor ființei umane a fost ridicată la un concept educațional al *autodepăşirii umane*, mai cu seamă de creştinismul apusean, care a elaborat principiul *ajungerii la virtute prin vocația individuală*, în vreme ce creştinismul răsăritean a pledat pentru *altruism* şi pentru un realism sceptic, care nu stimulează inițiativa individuală. *Răsăritul european* pleda pentru perspectiva *egalității şi dreptății*, iar *occidentul european* pentru cea a *libertății individuale* de creație.

De aici, finalitatea majoră a învățământului românesc este aceea de a determina prin educație asumarea libertății, a inițiativei şi efortului de creație culturală şi istorică, alături de valorile tradiționale precum dreptatea şi armonia, la care se adaugă şi valorile general umane: Adevărul, Binele, Frumosul, Sacrul.

Gh.Bunescu [51, p.89] preia de la J.Stoetzel [247, p.29] datele dintr-un studiu pe care acesta l-a realizat pe baza unei anchete europene cu privire la valorile pe care europenii le doresc pentru educația copiilor. Ancheta sociologului a cerut ca dintr-o listă de şaptesprezece calități/virtuții să aleagă pe cele cinci, considerate cele mai importante. Analiza anchetei a dus la clasificarea opțiunilor în două categorii: virtuți ce țin de tradiție şi virtuți ce țin de inovație. Concluzia anchetei arată că 52% dintre europeni au optat pentru virtuțile tradiționale şi 48% pentru cele de inovație (*Anexa 8*).

La interpretarea datelor s-a observat că *onestitatea* este virtutea incontestabilă în preferința europenilor. Onestitatea este o virtute morală şi socială. Ea se alătură altor valori precum *onoarea, respectului de sine* şi are un rol deosebit în conduita umană. Alte şase calități alese ca importante de către europeni sunt: *toleranța, bunele maniere, sentimentul responsabilității, politețea, loialitatea, stăpânirea de sine*. Studiul arată că alegerea virtuților variază în funcție de vârstă, nivelul studiilor, concepțiile religioase, politice. În alegerea celor şapte virtuții divergențele sunt cele mai slabe, iar acordul cel mai puternic. Prin urmare, aceste şapte virtuți constituie baza educației comune a copiilor europeni, concluzionează materialul citat.

În ceea ce priveşte cuplul *libertate – egalitate*, ancheta europeană a evidenţiat faptul că alegerea între cele două valori este puternic asociată cu poziţiile politice. Libertatea este o valoare de dreapta, egalitatea este o valoare de stânga. Persoanele cu instrucţie superioară optează pentru libertate. Cei mai în vârstă preferă egalitatea. Şi în cazul atitudinilor religioase se constată o diferenţă. Astfel că, în vreme ce persoanele catolice sunt mai mult în favoarea egalităţii, cele protestante optează pentru libertate [J.Stoetzel, 247, p.52].

Familia apare ca valoare supremă. Aprecierea *raporturilor cu părinţii şi a rigorii disciplinei parentale* în copilărie este mai ridicată în cazul copiilor mai *religioşi*. Astfel că intimitatea raporturilor dintre părinţi în Europa înregistrează următoarea situaţie: intimitatea raporturilor cu mama este apreciată mai mult de copiii europeni faţă de cea cu tatăl. În problemele de morală că există un nivel ridicat de acord între părinţi şi copii. Educaţia primită în familie influenţează opţiunile de mai târziu ale copilului, rolul pe care-l va juca acesta ca adult în propria lui familie, în stabilitatea societăţii [Ibidem, p.137].

Şcoala se bazează pe educaţia primită de către copii de la părinţi – pe valorile tradiţionale ale acesteia, şi o continuă în deschiderea ei spre valorile contemporaneităţii; ea încearcă să nu provoace o disonanţe în educaţia copilului prin influenţe diferite de ale familiei. Promotoare a noilor valori, ea poate acţiona în mod direct pentru întemeierea raţională a sistemelor de valori, acţionează pentru justificarea afectivă a acestora, pentru colaborarea cu familia, deci acţionează şi indirect.

Instrumentele educaţionale. Şcoala creează, dezvoltă şi transferă oportun valorile prin disciplinele de învăţământ, rolul cărora este diferit în educaţia identităţii naţional-universale: *Limba şi literatura română* cultivă mai mult naţionalul, ştiinţele - universalul.

B.Şerbănescu [251] prezintă o analiză a frecvenţei în manuale de limba română a noţiunilor aferente valorii (*Anexa 9*). S-a urmărit inventarierea unor termeni precum *socială, etică, religioasă, estetică* etc., care fapt reprezintă un criteriu de luat în samă la proiectarea şi realizarea educaţiei identităţii naţional-universale, însă departe de a fi suficient, deoarece, mai ales într-un manual de limbă şi literatură, o statistică a valorilor presupune întâi de toate inventarierea valorilor ***sugerate*** *de textele literare*, apoi şi cele indicate de noţiuni, ca apoi să poată fi comparate cu valorile pe care efectiv le-au asimilat/le manifestă în comportamente cultural - spirituale elevii [Cf. Partea I din Vl.Pâslaru, 198]. Reuşita va depinde foarte mult de felul în care toţi factorii educativi vor şti să fructifice valorile proiectate de manuale, ca şi cele posibil a fi avansate de către fatorii înşişi.

Profesorul este cel care poate să exploateze optim valorile unui manual, el fiind şi factorul abilitat cu dreptul de a decide care manual este cel mai potrivt pentru elevii săi, idee confirmată şi de sondajul *Metromedia Transilvania* (2004), care îi acordă 61% înncredere în această acţiune. Or,

creditarea instituției şcolare şi a profesorului pentru a decide asupra metodologiilor şi instrumentelor educaționale este ea însăşi o valoare a societății şi educației moderne.

În baza conceptului lui O.Reboul despre cele trei grupe de valori pe care ar trebui să se întemeieze educaţia modernă - valori repere pentru educație şi valori finalități ale acesteia, valori indispensabile educației însăşi, valori aferente câmpurilor culturale formării judecății [Apud L.Bârlogeanu, 25], a demersului umanist modern pentru educație, exprimat de formula *a învăța să fii*, a conceptului lui Ch.Peirce despre treptele de înțelegere a valorilor educative - accesul la idei, distincția, judecata, cărora le sunt aferente dorința, voința, convingerea, credința, decizia – toate fiind realizate/sintetizate de *lectură*, ca manifestare supremă a libertății cunoaşterii (de aici plasarea disciplinei *Limba şi literatura* pe primul loc în toate planurile de învățământ din lume), ca acces la universalitate (operele de artă nu sunt universale ele însele, dar sunt universalizabile); a conceptului de cultură [C.Kluckhohn, Apud T.Herseni, 118, p.25; T.Parsons, 193; G.Hofstede, 122] ca temelie axiologică a educației (cultura „*constă în modele de gândire, simțire, reacționare dobândite sau transmise în principal prin simboluri, constituind realizările distinctive a grupurilor umane inclusiv materializările în obiecte; nucleul esențial al culturii consistă în idei tradiționale … şi mai ales valorile ataşate lor*", C.Kluckhohn, Apud T.Herseni, 118, p.25 am conceput şi am realizat ***Chestionarul 1*** (*Anexa 10*) prin care au fost cercetate aşteptările elevilor legate de axiologia conținuturiplor educaționale proiectate de curriculumul şcolar, în contextul/perspectiva integrării europene.

Tabelul 12

Ai prefera să înveți la şcoală:	**Da**	**Nu**
- cum să calculezi/ plăteşti taxele şi impozitele	53	44
- să îngrijeşti un copil/bătrân dintr-o instituție de îngrijire socială	56	44
- să-ți stabileşti o dietă corectă adaptată la vârstă, efort fizic, stare de boală	78	20
- noțiuni de igienă personală	71	27
- măsuri de prevenire a bolilor cu transmitere sexuală	89	9
- să înveți să mulțumeşti: lui Dumnezeu părinților, profesorilor, binefăcătorilor, etc.	89	9
- să înveți să refuzi politicos un cadou, o ofertă, un salariu, etc.	71	27
- să te îmbraci	49	49
- să cultivi plante	64	33
- să creşti, îngrijeşti animale	78	20
- să-ți controlezi stresul	78	20
- să fii femeie activă	94	3
- să fii bărbat modern	64	27
- să creezi design/muzică pe calculator	80	18

Şcoala între informația tehnocrată şi abilitățile practice (%)

Sondajul a dat răspunsuri la ce îşi doresc elevii să înveţe şi la modul în care înţeleg ei să se desfăşoare procesul instructiv-educativ prin disciplinele sale (*Tabelul 12*). Alternativa a presupus formarea de abilităţi practice, aferente integrării pe piaţa muncii. S-a constata că liceenii agreează ideea evoluţiei învăţământului şi din perspectiva orientării sale spre concret, practic.

A fi femeie liberă, valoarea solicitată a fi formată la şcoală de majoritatea liceenelor, 94%, *a şti să exprimi recunoştinţă lui Dumnezeu, părinţilor, profesorilor, binefăcătrilor* şi *a şti să previi bolile cu trabsmitere sexuală*, cu câte 89%, validează cele trei mari aşteptări de la şcoală ale adolescenţilor moderni, care nu sunt deloc banale, acestea însriindu-se mai degrabă în trei atitudini în domenii fundamentale: conştientizarea identităţii gender; recunoştinţa pentru a fi în lume şi pentru valorile pozitive ale lumii; conştiinţa sexualităţii, definitorie existenţei în lume împreună cu omul-bărbat şi reproducerii propriei fiinţei. Adolescenţii acrdă mare importanţă creerii frumosului artistic – tocmai 80%, stabilirii corecte a dietei, îngrijirii animalelor, stresului – câte 78%, igienei personale şi politeţei – câte 71%, pentru ei este semnificativă cultivarea plantelor iar pentru băieţi, a fi bărbat modern - câte 64%, aceste solicitări reprezentând, respectiv, conştiinţa estetică, conştiinţa corpului său fizic şi a alcătuirii fiinţei sale psihice, conştiinţa naturii, conştiinţa gender.

În acelaşi timp. Adolescenţii sunt în mare măsură refractari la nevoi de rutină, cum ar fi a şti să te îmbraci, a calcula şi a plăti taxele şi impozitele, a îngriji copii şi bătrâni, ceea ce demonstrează, că ei rămân a fi încrezători într-un viitor deosebit pentru fiecare.

Or, datele obţinute prin *Testul G* certifică o generaţie sănătoasă fizic şi psihic, cu nevoi fireşti de formare/dezvoltare a propriei identităţi, o generaţie care deja se autoconştientizează în măsură bună şi foarte bună ca fiinţe biologice, fiinţe intelectuale şi fiinţe spirituale – deci ca trinitate a fiinţei umane [Vl.Pâslaru, 197]. Pe de altă parte, adolescenţii români sunt încă insuficient de pragmatici în aprecierea propriilor aşteptări în funcţie de propriile capacităţi.

Datele şi concluziile noastre sunt în acord cu cele realizate pe plan european în ceea ce priveşte instanţele responsabile de educaţie în societatea modernă. Astfel, *Raportul OCDE* (Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică) consemnează care este procentajul cu privire la modul în care instanţe educative precum familia şi şcoala ar trebui să se implice şi să-şi asume responsabilităţile ce ţin de educaţia copiilor. Datele provin din studiul *Metromedia Transilvania*, 2004, şi au fost preluate dintr-un studiu al lui I.Ionescu [134] şi menţionate ca făcând parte din rezultatele deţinute de catedra de sociologie a Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (*Tabelul 13*) (*Anexa 11*). Conform rezultatelor sondajului, europenii consideră că responsabilitatea pentru educaţie în societatea modernă trebuie să fie împărţită de familie şi şcoală. În acest demers social adresat instanţelor şi actorilor educaţiei se întrevede şi o atitudine definitorie a europenilor în ceea ce priveşte educaţia copiilor: familia şi şcoala trebuie să colaboreze în acţiunile lor de formare a

Tabelul 13

Țara	Grad sporit de responsabilitate pt educație trebuie să aibă:		
	Familia	**Familia & Şcoala**	**Şcoala**
Anglia	14	81	5
Belgia	28	65	7
Franța	14	71	15
Grecia	17	43	40
Italia	22	63	25
Portugalia	18	67	14
România	7	43	50

Instanțe responsabile cu educația în câteva țări europene (%)

tinerei generații, idee care asigură unitatea axiologică nu numai familiei şi învățământului, dar, prin acestea, şi întregii societăți – ***un universaliu creat de efortul realizat la nivel național*** în Europa modernă. Vom observa însă că România, prin procentul mai mic de 50 acordat familiei & şcolii, se mai situează de fapt la nivelul mentalității cultivate părinților de societatea totalitară, coform căruia statul este totul, deci şi responsabilitățile pentru educație sunt tot ale statului, şcoala fiind una din instituțiile sale. Chestiunea este mai profundă, însă, şi ține de conştiința identității şi de cea a proprietății. Conform prof. Vl.Pâslaru, într-o societate (socialismul) în care proprietatea privată este interzisă, este interzisă şi conştiința proprietății, în consecință, părinții consideră că şcolii i-ar reveni cea mai mare responsabilitate în educația copiilor [197]. Cazul Greciei însă pare să fie unul de specific național, de vreme ce sondajul a înregistrat aceeaşi valoare de 43% pentru familie & şcoală ca şi în România.

Ambele sondaje sunt însă semnificative unui demers pentru profesori şi părinți, pentru ceilalți factori responsabili cu educația de a găsi formulele şi formele cele mai potrivite de colaborare pe plan educațional, în acord cu naționalul constituit în istorie şi cu universalul care ne deschide în modernitate. Şcoala, prin proiectarea/realizarea/formarea unor sisteme de valori echilibrate educațional şi social, național şi universal, urmează să colaboreze cu familia şi societatea (comunitatea locală şi instituțiile sociale) pentru a imprima uitate axiologică învățământului şi educației, familiei şi societății, dar mai ales celor educați, în acest deziderat manifestându-se şi principiul identității național-universale a omului contemporan. La concret, învățământul şi ştiințele educației ar trebui să consulte elevii, părinții, educatorii în privința a ce, cât, cum şi când să se învețe, în vederea alcătuirii unui curriculum şcolar național care să exprime astfel voința şi aşteptările tuturor, provocând descentralizarea definitivă a deciziei la nivelul organizării învățământului. În acest sens, noua sociologie a educației demult a plasat accentul pe procesele prin care educatorii şi elevii atribuie sens experiențelor lor cotidiene.

2.5. Gradul de inserție socio-culturală a liceenilor prin valori

Prin chestionarul următor am încercat să lărgim sfera de interes de la relațiile şi raporturile ce se stabilesc între membrii unei comunități la relațiile ce se stabilesc între aceştia şi alte medii, precum *natura*, *cultura*. Această analiză ne-a mai deschis o perspectivă asupra diferenței pe care subiecții chestionați au manifestat-o în raportul *Noi vs. Ei*.

Gradul de apropiere/de depărtare a adolescentului de valorile umane în relaționarea sa cu natura şi cultura este reprezentat de datele din *Tabelul 14* şi *Figura 3*. Liceenilor li s-a cerut să

Tabelul 14

Tip relație	Apreciere ca:						
	Foarte buna	**Bună**	**Mai puțin buna**	**Foarte rea**	**Rea**	**Indiferentă**	**Total**
Între indivizi	9,1	43,2	27,3	2,3	6,8	11,4	100,0
Indivizi si culturi	0,0	38,6	47,7	0,0	9,1	4,5	100,0
Indivizi si natura	4,5	15,9	43,2	4,5	27,3	4,5	100,0
De respect al demnității umane	0,0	31,8	40,9	9,1	13,6	4,5	100,0
De respect al diversității culturilor	4,5	29,5	36,4	11,4	15,9	2,3	100,0
Total	**18,2**	**159,1**	**195,5**	**27,3**	**72,7**	**27,3**	**500,0**

Atitudinile adolescenților liceeni față de alți subiecți, natură şi cultură

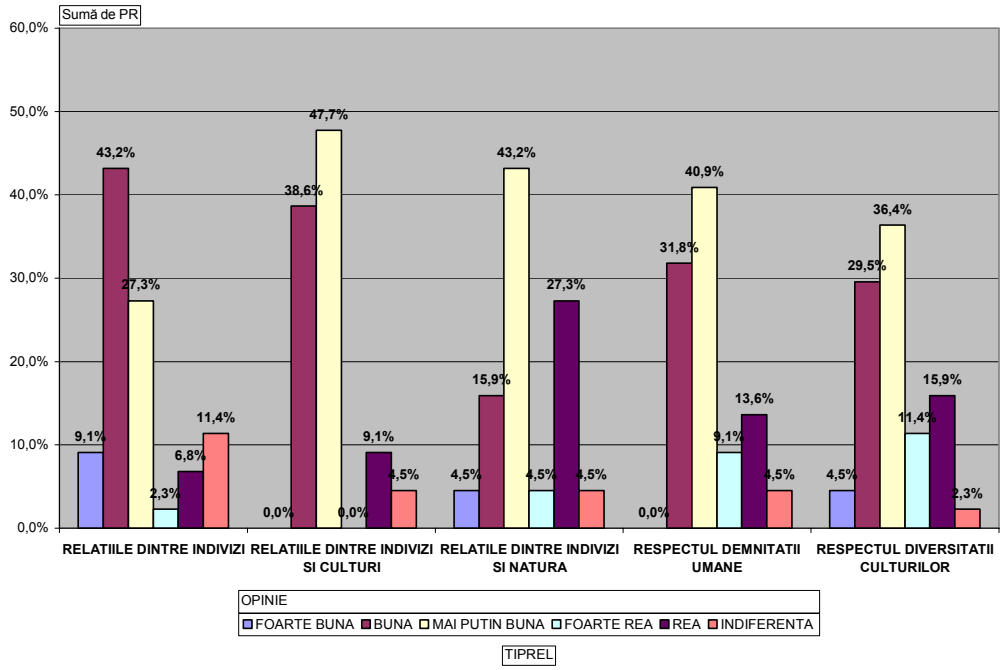

Figura 3.

indice valoarea relației lor cu alți subiecți, cu natura şi cu cultura, precum şi să aprecieze respectul demnității umane şi respectul diversității culturilor.

Relațiile dintre indivizi obțin procentajul cel mai ridicat pentru calificativul *relație bună* - 43,2%. Pentru *foarte bună* s-au pronunțat 9,1%, iar pentru *foarte rea* 2,3%. Un semnal pentru factorii responsabili din educație este răspunsul celor 11,4% dintre subiecți, care se declară *indiferenți* pentru acest tip de relație. O astfel de atitudine, clar, nu trebuie cultivată şi încurajată.

Întrebarea referitoare la *relațiile dintre indivizi şi culturi* a prilejuit răspunsuri surprinzătoare, cel puțin prin sinceritatea cu care au fost formulate. Nici unul dintre subiecți nu apreciază acest tip de relație ca fiind *foarte bună*. Răspunsul majoritar a mers pentru calificarea *bună*, cu 36,6%. Pentru calificativul *rea* au votat 9%. Un plus la acest criteriu îl reprezintă faptul că nici un elev n-a apreciat relațiile dintre indivizi şi culturi ca fiind *foarte rele*.

Relația cu natura a fost apreciat**ă** pozitiv de 4,5% cu *foarte bună* şi de 15,9% cu *bună*, total 20,4%; au apreciat-o negativ, cu *mai puțin bună* **-** 43,2% şi cu *rea* - 27,3%, total 70,5%.

Răspunsurile pentru *respectul demnității umane* înregistrează un scor negativ: nici unul dintre subiecții chestionați nu apreciază acest tip de relație ca *foarte bună*; 31,8% au apreciat-o ca *bună*; 50% dintre subiecți consideră că tipul de relație indicat este unul *foarte scăzut*.

Testul a urmărit stabilirea valorii la care apreciază adolescenții cele mai importante tipuri de relații ale omului - cu alți oameni, cu natura, cu cultura – relații responsabile direct de calitatea inserției socio-culturale. S-a văzut că adolescenții apreciază la modul îngrijorător valoarea relațiilor cu alți indivizi. La acest tip de relație s-au înregistrat peste 11% de subiecți care se declară *indiferenți*, mai mult cu 2 procente față de cei care văd relațiile dintre oameni ca *foarte bune*, anume aceştia reprezentând grupul de risc pentru o viitoare integrare socio-culturală şi profesională, situație alarmantă pentru toți factorii educativi, în primul rând pentru şcoală, şi semnificativă pentru cercetare în continuare de către ştiințele socio-umane, inclusiv ştiințele educației.

Testarea părerilor despre relațiile dintre indivizi şi culturi a scos la iveală o lipsă îngrijorătoare de cunoaştere şi de comunicare, acestea nefiind apreciate ca *foarte bune* de nici un subiect, 47,7% apreciindu-le cu *mai puțin bun*e.

Şi *respectul diversității culturilor* este unul foarte scăzut, ca şi *relațiile dintre indivizi şi natură*.

Procentajul maxim înregistrat la toate tipurile de relații este la valoarea *mai puțin bună* - 195,5%, împreună cu indii *foarte rea* – 27,3% şi *rea* - 27,2% constituind 250%, din totalul de 500%, adică jumătate, indicele *foarte bună* fiind doar 18,1% şi *bună* - 159%, total 177,1%, sau doar 1/3 din aprecieri.

Analiza calitativă a rezultatelor testului şi corelarea acestora cu testul precedent certifică faptul că *relaţiile dintre indivizi* şi *dintre indivizi şi mediul socio-cultural* sunt apreciate de adolescenţi ca satisfăcătoare, deci nu şi suficiente. În general însă adolescenţii de azi apreciază tipurile principale de relaţii ca fiind *nesatisfăcătoare*, mai puţin *bune* şi puţin de tot ca *foarte bune*, prilej pentru a cerceta mediul principal de formare a identităţii adolescenţilor - şcoala.

2.6. Valorificarea metodologiilor educaţionale tradiţionale vs. moderne

Elevilor li s-a cerut să aprecieze metodologiile de predare-învăţare-evaluare în cadrul disciplinei *Limba şi literatura română*. Întrebările au vizat deopotrivă metodele şi tehnicile

Aprecierea metodologiilor educaţionale ca valori ale formării naţional-uiversale ale liceenilor (%)tradiţionale ca şi pe cele moderne. Răspunsurile au fost solicitate unui număr de 90 de subiecţi, aparţinând claselor a IX-a şi a XI-a, de la două dintre liceele teoretice din Cluj-Napoca (*Anexa 12*).

Tabelul 15

Preferi să:	Da	Nu	*Chi-Square*	*Asymp. Sig.*
- citeşti un roman	84	16	20,45	0,00
- vezi ecranizarea romanului	75	25	11,00	0,00
- te documentezi la bibliotecă	20	80	15,36	0,00
- te documentezi pe internet	82	18	13,09	0,00
- să comunici verbal?	98	2	40,09	0,00
- să comunici altfel:calculator, muzică	43	57	0,82	0,37
- ţi se predea tradiţional	55	45	0,36	0,55
- ţi se predea prin calculator	61	39	2,27	0,13

Performanţele demonstreate de către unii dintre aceştia la diverse olimpiade şi concursuri şcolare garantează un plus de corectitudine datelor obţinute, acestea deci pot fi considerate ca repere pentru îmbunătăţirea practicii educaţionale şi stabilirea unor probleme de cercetare.

Cu privire la modul de realizare şi calitatea ***lecturii*** se ştie că în general profesorii sunt nevoiţi să facă o concurenţă acerbă internetului şi televiziunii. Liceenii însă demonstrează o preferinţă semnificativă pentru lectură faţă de vizionarea operelor ecranizate: 84% contra 75. Elevii şi-au motivat preferinţa pentru carte în mod diferit: de la faptul că sunt obligaţi de către profesori, părinţi să citească (obligativitate percepută în sens pozitiv, de către cei mai mulţi dintre ei), până la răspunsuri de genul, citind *Îmi petrec timpul cu un partener imaginar extrem de plăcut*, *Când citesc nu sunt deranjat/ă de nimeni*, sau: *Citesc pentru că nu am condiţii pentru altceva*.

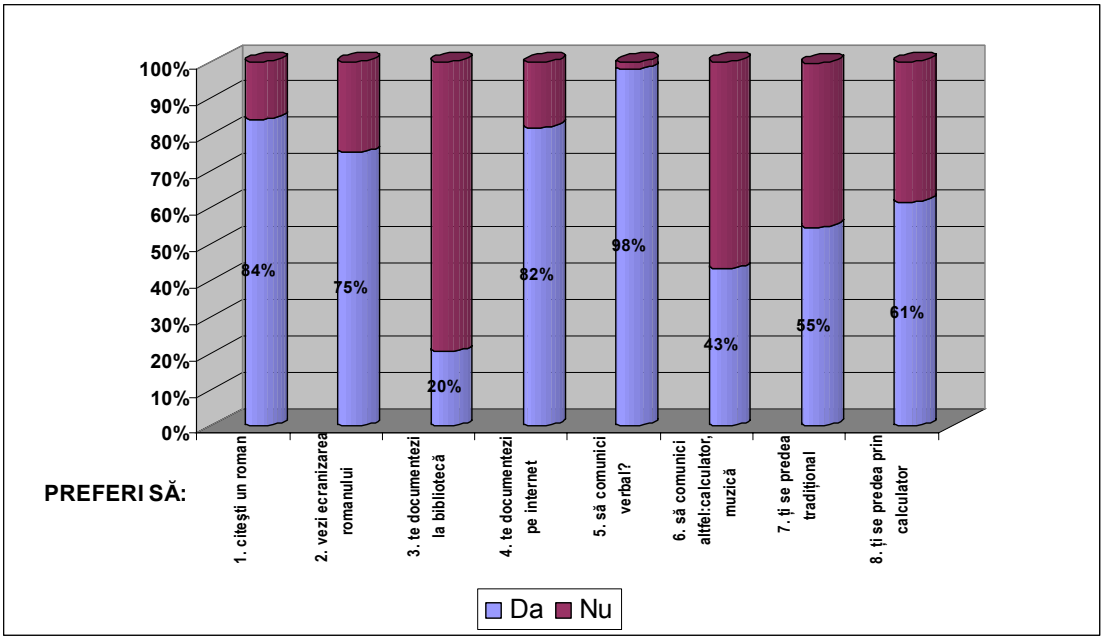

Figura 4.

Unii liceeni, deşi au dat răspunsuri în favoarea lecturii, au mărturisit că sunt în aproape aceeaşi măsură adepţii vizionării unei ecranizări literare, căci filmul îmbogăţeşte lectura prin imagine concret-senzorială – imagini vizuale, coloană sonoră, joc actoricesc.

Câţiva subiecţi au comentat negativ punerea în scenă a unei creaţii artistice, cauzată de jocul slab al actorilor sau nerespectarea firului epic. Aşadar, este posibil să avem o generaţie pregătită deopotrivă pentru a „gusta" film, dar şi „a savura" o carte.

Răspunsurile cele mai surprinzătoare au fost cele cu privire la modul în care elevii optează pentru a-şi face documentarea la o temă, proiect, studiu. Alegerea a fost clară în favoarea documentării pe internet, în detrimentul studiului la bibliotecă. Aici s-ar putea să avem de a face cu tineri care sunt mai puţin interesaţi de cercetare, de descoperire, alegând să preia informaţii, de cele mai multe ori neconcludente, făcute de către persoane neavizate, doar pentru a reduce din timpul dedicat activităţilor zilnice. În această situaţie se impune ca profesorul să-i argumenteze sau să-l determine pe elev să descopere că informaţiile care nu sunt venite de la o sursă competentă pot conţine erori care pun în pericol dezvoltarea lui intelectuală şi ştiinţifică. Oricât de mare ar fi interesul pentru informaţia prin cablu, elevii trebuie deprinşi cu verificarea datelor şi informaţiilor de către ei înşişi de la surse avizate.

Comunicarea verbală este foarte importantă pentru tineri, căci sunt în proces de formare intelectuală şi de dezvoltare a abilităţilor de socializare Lucrul cel mai important pentru generaţia sec. XXI este să-şi perfecţioneze relaţiile de socializare, iar cheia succesului o constituie stăpânirea

tehnicilor de comunicare. Elevii au nevoie şi îşi caută modele şi printre profesorii de la clasă, de la care deprind nu doar informaţiile tehnocrate ci şi valorile prin care el se identifică cu naţiunea şi umanitatea. Răspunsul de 98% confirmă faptul că, deocamdată, comunicarea are o importanţă covârşitoare atât pentru profesori cât şi pentru elevi. Prin intermediul acesteia sunt transmise cele mai importante formule de reuşită în viaţă.

Comunicarea cu ajutorul calculatorului. Predarea prin intermediul calculatorului (lecţiile cunoscute sub denumirea de AEL, lecţii asistate de calculator) câştigă însă teren. Acestea sunt o soluţie salutară pentru aceia dintre elevi care au abilităţi de verbalizare mai scăzute, pentru care aceştia acum au o şansă în plus pentru reuşită. Dar calculatorul este o şansă pentru fiecare, timid sau nu, pentru a-şi forma, dezvolta şi demonstra abilităţile alegând un alt mod de comunicare. Cu ajutorul calculatorului ei se pot manifesta chiar şi în cadrul orei de limba şi literatura română: crearea bazei de date, a design-ului/suportului muzical sau arhitectonic pentru o tema literară (*Anexa 13*).

Lecţia de română asistată de calculator a fost un experiment pilot la alternativa predării asistate sau pătrunderea tehnologiei/a informaticii în cadrul orei de limba română, şi s-a realizat în principal prin *metoda observării*. Deşi rezultatele demersului nostru se pot vedea doar în timp, pentru validarea lor fiind necesară urmărirea în paralel a predării tradiţionale cu cea asistată de calculator pe parcursul unei perioade îndelungate, acţiune improprie unei cercetări de sociologia educaţiei, le considerăm totuşi o reuşită, ele răspunzând următoarelor criterii:

- într-o epocă în care succesul este al calculatorului şi interesul elevilor se îndreaptă tot mai mult spre informaţia iformatizată, preluată de pe internet, profesorul de română poate să „recucerească" un număr tot mai mare de elevi prin schimbul discursului clasic, gen prelegere, cu predarea asistată;

- elevul este solicitat mai mult; oricărui elev i se oferă o şansă să realizeze ceva, să se implice în procesul didactic-educativ;

- lecţia asistată de calculator permite crearea unor fişiere care să stocheze baze de date teoretice;

- uneltele clasice de lucru, caietul şi pixul, sunt înlocuite de monitor şi mouse, care permit crearea şi vizualizarea de imagini necesare desfăşurării şcenariului didactic-educativ.

Am mizat pe elaborarea de scenarii din perspectiva interdisciplinarităţii, calculatorul permiţând antrenarea la lecţia de literatură a datelor din mai multe domenii (ştiinţe, arte, psihologie, etc.). Pluridisciplinaritatea, în acest experiment, s-a manifestat mai ales prin colaborarea predării-învăţării literaturii cu alte discipline: crearea unor câmpuri vizuale şi auditive aferente temei

studiate; folosirea unor stimuli/factori de influență a comportamentului de cunoaştere: sinestezia simțurilor (dimensiunea *vizuală*, *auditivă*, *senzitivă*).

Lecția asistată pe calculator în cadrul disciplinei *Limba şi literatura română* ne-a servit şi la transferul de tehnologiilor didactice din alte discipline.

Opțiunile elevilor în materie de metodologii educaționale înclină net spre *comunicarea verbală*, pentru care s-au pronunțat 98% dintre ei. Poziția a doua este ocupată de *preferința pentru lectură*, care a întrunit 84% dintre subiecți. Un procentaj ridicat, de 82%, dar cu conotații negative, este în favoarea internetului ca mijloc de documentare. La limita inferioară se atestă opțiunea pentru documentarea la bibliotecă, cu 20%.

În ceea ce privesc rezultatele statistice, diferența se observă doar în cazul predării prin mijloace tradiționale sau pe calculator, unde aceasta este de 0,55 Chi-Square, respectiv 0,13 Asymp. Sig.

Constatăm astfel că elevii, fără să fie copleşiți de succesele lumii moderne în ceea ce priveşte tehnica de comunicare, rămân, în marea lor majoritate, fideli cărților şi adevărului descoperit din ele. Totuşi calculatorul, un bun material al progresului omenirii, a devenit, în zilele noastre, şi pentru adolescenți un instrument de lucru indispensabil.

Însă valorificarea, în învățământ, a bunurilor create în afară nu trebuie să anuleze valorile autohtone perene, prin care ne definim şi ne identificăm. Bunurile materiale, dar mai cu seamă cele spirituale ridică o națiune în lume şi îi confirmă rezistența în timp.

În zilele nastre, elevului trebuie să i se formeze capacități de a se adapta în mod responsabil la o societate multiculturală şi la procesul rapid de globalizare a economiilor şi culturilor. În consecință, elevul trebuie să fie pregătit să îşi poată construi atitudini şi să îşi asume valori umaniste care să nu contravină istoriei naționale, dar nici evoluției la scară mondială. Rolul cel mai important al educatorului este de a cultiva la elevi capacitatea de a apela la diversele informații pe care le au deja în repertoriul lor cognitiv şi de a le interconecta în structuri noi. Subiectul este dezvoltat, ca modalitate de evaluare a elevilor, în *Anexa 16*.

2.7. Sursele de formare la adolescenți a valorilor național-universalului

Pentru a stabili sursele din care tinerii îşi formează valorile naționale şi universale am elaborat ***Testul C***., prin care am solicitat subiecților să indice instanțele/formele, pe care ei le creditează cu rolul de a dispune de fondul necesar pentru realizarea acestui demers. Apoi am urmărit care sunt, în realitate, aceste forme şi în ce măsură şcoala ajută tinerii în formarea celor două principii definitorii identității umane (Vezi 2.5.2, *Tabelul 8,* şi, în continuare, *Figura 5*).

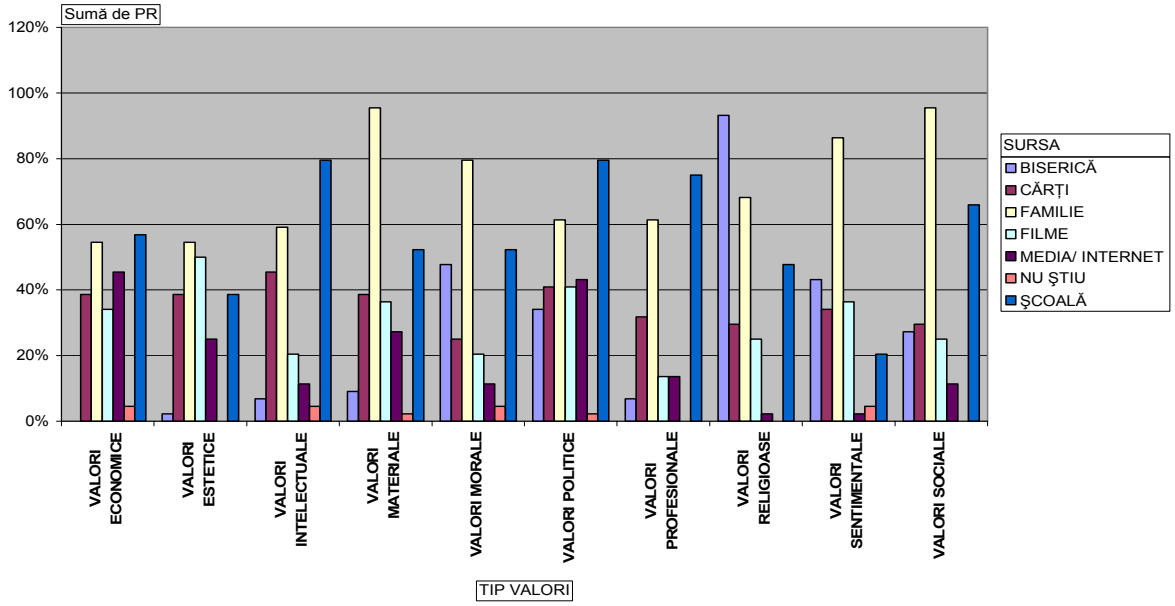

Figura 5.

Constatăm că *familia* este sursa principală de formare la liceeni a valorilor. Tipurile de valori desemnate de către noi în baza clasificărilor lui T.Vianu, P.Andrei, P.Iluț - sociale, morale, religioase, estetice, politice, sentimentale - au însumat 716% de trimiteri din totalul răspunsurilor, şi *familia* este pe primul loc în galeria instanțelor valorizate de elevi. De aici, elevii cunosc în proporție de 95% care sunt *valorile materiale* şi *sociale*. Tot un procentaj ridicat, de 80%, este acordat şi *valorilor morale*. Pe poziția trei se situează împărtăşirea de *valori sentimentale*, cu 80%.

Şcoala este cea de a doua sursă nominalizată de subiecți în cunoaşterea şi formarea valorilor, cu 568 răspunsuri, înregistrând astfel cea mai înaltă cotă printre celelalte instanțe, cu 80%. Locul secund, cu 75% voturi, aparține răspândirii şi deprinderii elevilor din şcoală cu valorile profesionale; 66% este punctajul obținut de şcoală în ideea răspândirii valorilor sociale.

Cărțile sunt a treia sursă de cunoaştere a valorilor de către elevi. Cu un total de 352 de trimiteri, acestea îi ghidează în descoperirea valorilor tuturor timpurilor, şi se prezintă astfel scalate: *valori intelectuale* - 45%, *politice* - 41%, *economice* şi *estetice* - 39%.

Filmul, cu 302%, este declarat de liceeni drept sursa cea mai importantă în formarea *valorilor estetice*, fiind cotată astfel de 50% din răspunsuri, urmate de cele politice cu 41%, la egalitate de puncte fiind *valorile materiale* şi cele *spirituale*, cu 36% fiecare.

Biserica este instituția care ocupă locul cinci în lista instituțiilor menite să educe tinerii în spiritul valorilor. Ea înregistrează, aşa cum era de aşteptat, un punctaj ridicat pentru *valorile spiritule/religioase* - 93%. *Valorile morale* şi *sentimentale* obțin un scor apropiat, de 48% şi respectiv, de 43%. Restul surselor obțin scoruri sub cele menționate.

Raportul valorilor față de instanțele de valorizare, în opinia elevilor, este următorul.

Valorile politice au prima poziție în instituția educativă, *şcoala*, cu 80% dintre opțiuni, şi este urmată de *familie* cu 61% şi de *cărți* cu 41%. *Filmele* şi *cărțile* sunt valoroase sub aspect politic pentru 41% dintre subiecți. Chiar şi *Biserica* nu este străină de acest domeniu, afirmă 34% dintre subiecți.

Valorile estetice le sunt cunoscute tinerilor din *familie* pentru 55% dintre subiecți, care este urmată de *filme*, cu 50%.

În cazul *valorilor religioase*, aşa cum era de aşteptat, subiecții creditează *Biserica* ca cea mai importantă sursă de difuzare a acestora, cu 93%, *familia* situându-se pe locul doi cu 68%.

Valorile intelectuale şi *profesionale* sunt atribuite ca sursă de răspândire *şcolii* în proporție de 80% şi 75%. *Familia* este pe locul al doilea, cu 59% şi 61%.

Valorile sentimentale sunt cunoscute şi însuşite de către tineri în *familie*, în proporție de 86% şi în *biserică*, cu 43%. *Filmele* şi *cărțile* joacă un rol important, la acest capitol, astfel că 36% şi 34% dintre subiecți află despre acestea din diferite ecranizări.

În cazul *valorilor sociale*, subiecții chestionați au indicat 95% pentru *familie*, 66% pentru *şcoală*, 30% pentru *cărți*, şi 27% pentru biserică.

Valorile morale au ca sursă pentru elevi *familia*, cu 80%, şi *şcoala*, cu 52%. *Biserica* este sursa de răspândire a valorilor morale doar pentru 48% dintre subiecții chestionați.

Valorile economice se formează la elevii contemporani în cea mai mare măsură la *şcoală*, cu 57%. *Familia* se află pe poziția imediat următoare, cu 55%, urmată de *internet*, cu 45%.

Valorile materiale sunt cunoscute de elevi încă din *familie*, în proporție de 95%, şcolii revenindu-i 52% şi cărților 35%.

Valabilitatea datelor exprimate este redată prin-un tablou şi un grafic prin care am făcut aceste măsurători.

Prin ***Testul C*** *valorile umane* (*Anexa 14*) au fost cercetate din perspectiva interacționalismului simbolic (interacțiunea simbolurilor şi limbajului). Am testat, prin subiecții noştri, în ce fel 43 de valori ale umanității sunt respectate în societatea românească. Am aplicat itemi cu valoare multiplă, oferind subiecților trei soluții: *pierdere, câştig*, *recuperare* (*Tabelul 16*).

Tabelul 16

Valoare	Pierdută	Câştigată	Recuperată
Toleranță	65	21	14
Politețe	54	7	39
Umilință	50	18	32
Încredere	46	22	32
Mulțumire sufletească	39	25	36

Modestie	36	14	50
Ascultare, supunere	36	39	25
Punctualitate	36	39	25
Spirit național	32	25	43
Respectul legilor	32	18	50
Fermitate, convingere	29	42	29
Libertate	29	46	25
Simț dreptate şi echitate	29	29	42
Simț critic	25	29	46
Onestitate, sinceritate	28	18	54
Bravură, curaj	22	46	32
Curățenie, gust. Ordine	21	18	61
Amabilitate, ospitalitate	22	39	39
Personalitate	23	54	23
Simț de răspundere	25	39	36
Autodisciplină	21	32	47
Adevăr	25	32	43
Milă, generozitate	18	36	46
Recunoştință	18	14	68
Umanitate	18	53	29
Gustul studiului	18	50	32
Perseverență	22	39	39
Respect şi dragoste față de muncă	18	18	64
Demnitate	14	32	54
Loialitate, patriotism	14	29	57
Pietate	14	50	36
Securitate	14	57	29
Zel	54	25	21
Ataşament față de familie	11	57	32
Spirit deschis, bună dispoziție	11	64	25
Pace	10	86	4
Creativitate	7	72	21
Dispreț	21	67	12
Progres personal	7	60	33
Spirit de cooperare	4	50	46
Dragoste natură, respect viață	4	32	64
Independență	7	75	18

Valori: pierdute – câştigate – recuperate (%)

Tabloul celor trei repere *pierdute – câştigate – recuperate* cu topul celor cinci valor este redat după cum uemează: Figura 6. Valori pierdute; Figura 7. Valori câştigate; Figura 8. Valori recuperate.

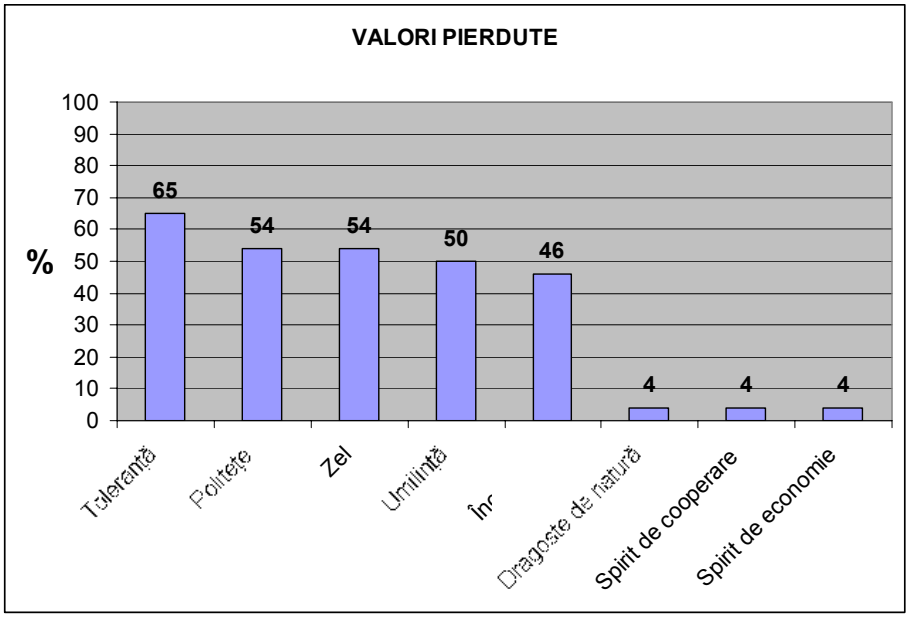

Figura 6. Valori pierdute

În triada *pierdute – câştigate – recuperate*, trăsături şi valori psihomorale precum *toleranța, politețea, umilința, încrederea, mulțumirea sufletească* obțin scorul cel mai ridicat, per ansamblu, la categoria ***pierdute***. *Toleranța* este valoarea care a pierdut cel mai mult din practica românilor, subiecții chestionați indicând o pierdere de 65%, urmată de *politețe si* şi *zel* cu 54% şi *umilință* cu 50%. Şi *încrderea* este o valoare de care românii par să nu se prea bucure.

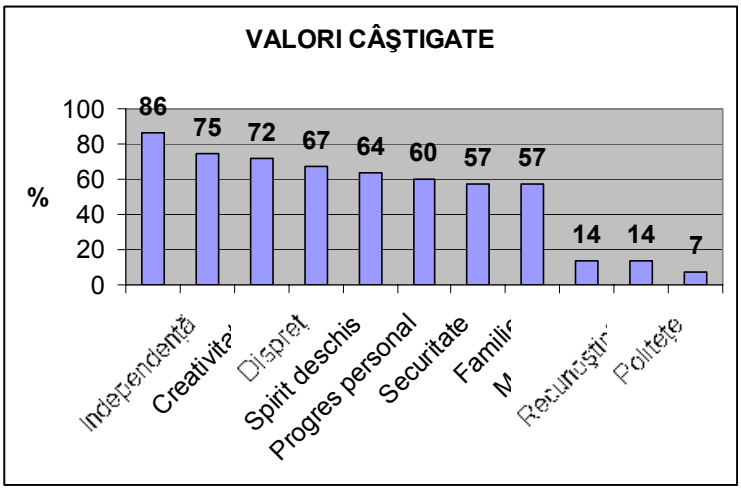

Figura7. Valori câştigate

La capitolul ce au ***câştigat*** (*Figura 7*) românii în ultimul timp din galeria valorilor naționale şi universale, scorul cel mai ridicat tinerii studişi îl indică pentru *pace*, pe care o creditează cu 86%

din voturi. Legată de aceasta, o altă valoare a democrației, *independența*, ocupă un scor ridicat, de 75%. *Creativitatea* este valoarea pe care subiecții o crditează cu scor mare la capitolul câştig, ea obținând 72%. *Ataşamentul față de familie* primeşte 57% dintre răspunsurile subiecților. Prin scoruri de 11% **pierduă**, 57% **câştigată** şi 32% **recuperată**, valoara care trimite la *familie* şi la unitatea ei, demonstrază o dată în plus că este o trasătură națională.

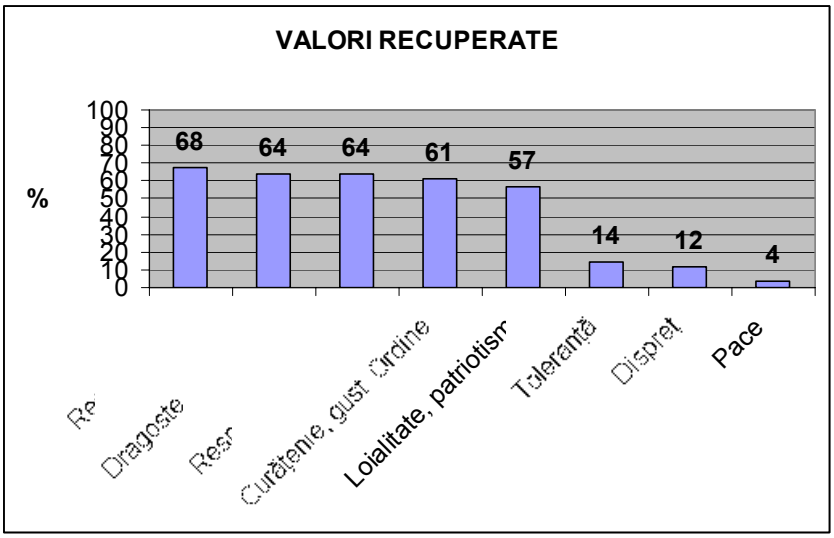

Figura 8. Valori recuperate

Românii par a fi ***recuperat*** (*Figura 8*) *recunoştința* cu 68%, urmată de *dragostea față de muncă şi natură şi spiritul de ordine* obțin un scor de 64% şi de *patriotism* cu 57%. Un astfel de scor ne încurajează să credem că adolescenții iau în serios munca şi că societatea viitoare se poate baza pe oameni care îşi au cultivat spiritul de lucru. La fel şi *protecția naturii* poate fi considerat un obiectiv care în opinia adolescenților are de recuperat în societatea romanească. Răspunsurile acestora ne îndreptățesc să credem că adolescenții au conştientizat pericolele care pândesc o societate ce nu îşi are bine puse la punct valorile democrației, ale spiritului etic şi civic. Ei au sesizat şi taxat prin răspunsuri negative ceea ce sub ochii lor se întâmplă în societatea zilelor noastre.

Datele sunt semnificative reformării continue a învățământului românesc, în general, şi perfecționării teleologiei şi conținuturilor disciplinelor şcolare, în special. Pentru *Limba şi literatura română,* valorile examinate sunt pertinente din punctul de vedere al teoriei educației literar-artistice [C.Parfene, Vl.Pâslaru], care recunoaşte elevului cititor dreptul de a crea/a adăuga operei literare o valoare proprie, *valoarea cititorului,* constituită în cea mai mare măsură pe experiențele lor literare şi estetice [H.-R.Jauss, Apud Vl.Pâslaru, 198], deci şi pe întregul spectru de valori umane, literatura şi cititorul conținându-le implicit conform caracterului lor particular-general şi național-universal.

Concluzii la Capitolul II

• Elevii adolescenţi moderni adeveresc, prin sistemele de valori studiate, însuşite, aşteptate, prin comportamentele comunicative, literar-artistice şi prin atitudinile faţă de valorile tradiţionale şi moderne, naţionale şi universale, caracteristici definitorii ale conştiinţei de identitate naţional-universală.

• Unitatea conştiinţei umane se produce ca trinitate a fiinţei biologice, fiinţei intelectuale şi fiinţei spirituale şi la nivelul elevilor adolescenţi.

• Identitatea spirituală a poporului român este sursa principală a identităţii naţional-universale a elevilor adolescenţi; identitatea naţional-universală a literaturii române este a doua sursă axiologică principală şi implicită în formarea/dezvoltarea conştiinţei identităţii naţional-universale la elevii adolescenţi. Alte surse de formare/dezvoltare a identităţii naţional-universale a elevilor adolescenţi sunt: unitatea tradiţie-inovaţie şi naţional-universal în sistemul de valori împărtăşit de elevii adolescenţi; modelul de familie românească; unitatea factorilor psihologici; unitatea axiologică a familiei, şcolii şi societăţii europene moderne; corelarea metodologiilor tradiţionale şi inovative în acţiunea didactic-educaţională în cadrul disciplinei *Limba şi literatura română*. etc

• Raportul operă literară-cititor reprezintă o unitate indispensabilă a proceselor de creaţie şi receptare – teză dezvoltată din teoria educaţiei literar-artistice a prof. Vl.Pâslaru, prin fertilizarea acesteia cu ideea despre angajarea implicită în experienţele de lectură ale elevilor a tuturor sistemelor de valori însuşite de elevii adolescenţi.

• Soluţiile didactic-educaţionale propuse formării/dezvoltării conştiinţei naţional-universale în cadrul disciplinei şcolare *Limba şi literatura română* sunt deduse din caracterul naţional-universal al literaturii naţionale şi al celei universale, al sistemului de valori aferent educaţiei moderne.

• Cercetarea aşteptărilor elevilor adolescenţi dinspre şcoală şi educaţie au certificat unitatea axiologică a conştiinţei acestora, viziune modernă sănătoasă asupra eului în lume şi a lumii în sistemul de valori al eului. Prin aşteptările lor, prin modul şi valorile cu care se integrează social-cultural, elevii adolescenţi se încadrează pozitiv, liber şi firesc şi în procesele definitorii ale lumii contemporane, globalizarea şi europenizarea.

• Calitatea datelor obţinute validează şi metodologiile de cercetare sociologică aplicate: chestionarul, eseul, ancheta, metoda observării, culegerea de date, prelucrarea statistică, testele de control, sondajul de opinie, experimentul, testul sociometric, studiul de caz, jocul de rol, testele sociometrice, analiza dramaturgică, analiza semiotică de discurs, cercetarea fenomenologică.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Cercetarea sociologiei național-universalului în educație a confirmat supozițiile ipotezei avansate, iar prin atingerea obiectivelor sale generale, s-a rezultat cu valori teoretice şi practice semnificative, scopul investigației fiind atins în caracteristicile sale principale. În baza rezultatelor cercetării, conchidem:

1. *Naționalul* se definește ca totalitate a particularităților ce privesc / vorbesc despre *rasa, istoria, limba, religia, antropologia, sensibilitatea, manifestările temperamentale, moravurile, obiceiurile şi tradițiile, instinctul național* ale unui popor – constituente ale *identității* sale. Sursele naționalului sunt *conştiința de origine*, *conştiința comunității de limbă*, *conştiința de destin*. Naționalul este responsabil de identitatea unei comunități etnice şi a indivizilor care îi aparțin; reprezintă dreptul la dăinuire în istorie a unui popor.

2. *Universalul* se constituie continuu din *universaliile* (cultural-spirituale, literare) naționalului. În contemporaneitate, procesul de constituire/realizare a universalului se identifică, în mare, cu procesul de globalizare, care reprezintă forma modernă de manifestare a naționalului prin depăşirea *spațiului public național* de existență cultural-spirituală şi crearea unor *spații publice* (economice, politice, educaționale, etc.) *trabsnaționale*.

3. *Naționalul* şi *universalul* sunt două fenomene-principii definitorii ale culturii universale şi celei naționale, precum şi ale tipurilor şi componentelor acesteia (*cultură spirituală*; *literatură*). Aceste două categorii sunt reciproc determinate, deci nu se opun, ci se întregesc. *Naționalul* nu se poate valorifica decât prin raportarea la *universal*, după cum *Universalul* nu este decât o sinteză a valorilor superioare ale *naționalului*, în afara cărora nu poate exista.

4. Coordonatele social-istorică şi cultural-artistică ale *național-universalului* reprezintă fenomene, valori, procese, principii de stabilire a naționalului ca entitate cultural-spirituală şi de fertilizare a general umanului cu universalii, precum şi de consolidare a naționalului prin recunoaşterea identității acestuia la nivelul general umanului: experiența românească de devenire în cultură, disocierea culturii în variate tipuri de cultură, relația dintre cultură şi societate, constituirea spațiului cultural național, spațiotemporalitatea şi intersubiectivitatea valorilor, interacțiunea ştiință-artă şi artă-literaturiă, universaliile culturale şi literare, premisele schimbării prin educație a ființei umane, ipostazele ființei umane/ale cititorului.

5. Identitatea spirituală a poporului român şi identitatea național-universală a literaturii române sunt sursele principale ale identității național-universale a elevilor adolescenți. Alte surse de

formare/dezvoltare a identității național-universale a elevilor adolescenți sunt: unitatea tradiție-inovație şi național-universal în sistemul de valori împărtăşit de elevii adolescenți; modelul de familie românească; unitatea factorilor psihologici; unitatea axiologică a familiei, şcolii şi societății europene moderne; corelarea metodologiilor tradiționale şi inovative în acțiunea didactic-educațională în cadrul disciplinei *Limba şi literatura română*. etc.

6. Formarea/dezvoltarea identității național-universale a elevilor este un proces conform cu: a) natura/esența culturii naționale/universale, ştiinței, artei, literaturii; b) procesele de globalizare şi europenizare economică, financiară, culturală, educațională; c) modul în care cunoaşte/creează omul lumea şi pe sine în lume, toate acestea reprezentând şi universaliile culturale, pe care le definim ca repere fundamentale în acțiunea educațională urmărită.

7. Experiențele literare şi estetice ale elevilor, specifice proceselor de creație şi receptare, angajează implicit toate sistemele de valori însuşite de elevii adolescenți.

8. Cercetarea aşteptărilor elevilor adolescenți dinspre şcoală şi educație au certificat unitatea axiologică a conştiinței acestora, viziune modernă sănătoasă asupra eului în lume şi a lumii în sistemul de valori al eului. Prin aşteptările lor, prin modul şi valorile cu care se integrează social-cultural, elevii adolescenți se încadrează pozitiv, liber şi firesc şi în procesele definitorii ale lumii contemporane, globalizarea şi europenizarea.

9. Unitatea conştiinței umane se produce ca trinitate a ființei biologice, ființei intelectuale şi ființei spirituale şi la nivelul elevilor adolescenți: ei adeveresc, prin sistemele de valori studiate, însuşite, aşteptate, prin comportamentele comunicative, literar-artistice şi prin atitudinile față de valorile tradiționale şi moderne, naționale şi universale, caracteristici definitorii ale conştiinței de identitate național-universală.

Recomandări practice. Sistematizarea conceptelor şi valorilor filosofice, ştiințifice, cultural-spirituale, literare şi educaționale, atitudinile adolescenților față de valorile aferente formării conştiinței identității național-universale, aşteptările acestora legate de şcoală în ceea ce priveşte axiologia educației, parametrii valorilor indicate/percepute/dezvoltate de către adolescenți, completarea valorilor artistic-estetice ale experiențelor de lectură ale tinerilor cu valori generale - reprezintă şi repere epistemologice, axiologice şi tehnologice semnificative pentru proeiectarea/realizarea ştiințific întemeiată a formării identității național-universale a adolescenților în cadrul disciplinei şcolare *Limba şi literatura română*, precum şi pentru formarea profesională a cadelor didactice.

Probleme noi marcate de cercetare: principiile de sistematizare a valorilor național-universale în cadrul sistemelor teleologic, conținutal şi metodologic ale curriculumului de limba şi literatura română; axiologia național-universalului în formarea profesionale a cadrelor didactice şcolare.

ADNOTARE

Cercetarea este consacrată unui subiect deosebit de actual în contextul proceselor de globalizare şi europenizare, de reformare a sistemelor de învățământ naționale – studiul sociologic al național-universalului în educație. Autoarea inventariază şi sistematizează caracteristici şi valori ale naționalului şi universalului ca fenomene-principii generale, precum şi în manifestarea lor în procesul de constituire a națiunii române, a culturii sale spirituale, a literaturii naționale, precum şi în literatura universală, în percepția actorilor educației şi a elevilor adolescenți, inclusiv în activitatea lor de lectură.

Se demonstrează că național-universalul reprezintă o dihotomie implicită atât a surselor educaționale – spiritualității poporului român, literaturii naționale, demersului educațional modern, valorilor proiectate ale educației, cât şi a procesului însuşi de formare/dezvoltare a conştiinței identității național-universale, inclusiv conştiinței de cititor a elevilor adolescenți. Datele sociologice obținute prin cercetare certifică că elevii adolescenți moderni adeveresc, prin sistemele de valori studiate, însuşite, aşteptate, prin comportamentele comunicative, literar-artistice şi prin atitudinile față de valorile tradiționale şi moderne, naționale şi universale, caracteristici definitorii ale conştiinței de identitate național-universală

În atitudinile lor față de valorile naționale şi universale, adolescenții români se încadrează perfect în tendințele globalizării şi europenizării, însă au nevoie şi de un cadru teoretic şi experiențial educațional favorabil, sugerează îmbunătățiri ale educației la nivelul sistemelor de obiective, conținuturi educaționale ale disciplinelor şcolare, metodologii educaționale, care să ia în considerație nu numai demersul social formulat de adulți pentru educația tinerilor dar şi aşteptările tinerilor înşişi. Ca cititori de opere literare, adolescenții integrează în experiențele lor estetice şi literare şi valori generale, obținute din alte domenii ale cunaşterii şi practicii de viață.

S-a constatat că, în aşteptările lor, adolescenții exprimă, în general, aceleaşi valori ca şi populația adultă a unor țări europene dezvoltate, în opțiunile lor figurând ca instituții dominante de formare social-culturală familia şi şcoala, precum şi sisteme de valori aferente formării conştiinței identității național-universale.

Valorile produse de cercetarea sociologică a național-universalului în educație sunt aplicabile în procesul de proiectare şi realizare efectivă a procesului educațional viu în cadrul disciplinei şcolare *Limba şi literatura română* (maternă), al activităților de formare profesională inițială şi continuă a cadrelor didactice şclare.

ADNOTATION

The research is committed to an extremely actual subject in the context of globalization and Europeanization process, of national educational systems reforming, of a sociological research on the national–universal in the field of education. The author stock takes and systematizes features and values of the national and the universal as phenomena–general principles, as well as concerning their appearance within the Romanian nation constituting process, within the Romanian spiritual culture, literature, but also within universal literature, from the education actors and the adolescent students perspective, including their reading activity.

The author seeks to demonstrate that the national-universal represents an implicit dichotomy, both of the educational sources – Romanian people's spirituality, national literature, modern educational demarche; education projected values, and of the national-universal identity conscience forming/developing process itself, including adolescent student's reader conscience. The sociological data obtained by research certify that the modern adolescent students confirm, by the systems of values studied, assumed, awaited, by communicative, literary-artistically behavior and by attitudes towards traditional and modern, national and universal values, the national-universal identity conscience specific features.

In their attitudes towards the national and universal values, Romanian adolescents situate perfectly with the globalizing and Europeanization tendencies, but they also need a favorable theoretical and educational experimental paradigm, they suggest education improvement at the level of aims systems, educational contents of the curricula, educational methodology, which would take into consideration not only the social demarche expressed by adults for youth education, but also youth expectation, themselves. As literary creations readers, adolescents integrate within their esthetic and literary experiences general values, too, values obtained by other fields of knowledge and life practice.

It has been observed that, in their expectations, adolescents express, in general, the same values as the adult population of some European developed countries, and that their options include as dominant institutions of socio-cultural formation, the family and the school, as well as value systems afferent to national-universal identity conscience shaping.

Values produced by the sociological research of the national-universal within education are applicable in the planning and effective realization of the educational project, alive within the teaching subject *Romanian Language and Literature* (mother language) and the teacher's initial and continuous professional formation activities.

РЕЗЮМЕ

Исследование посвящено весьма актуальному предмету, в контексте глобальной и европейской интеграции и реформирования национальных систем образоавния – социологическое изучение категорий *национальное* и *универсальное* в воспитании. Автор определила и систематизировала признаки этих понятий как общие явления-принципы и их проявление в процессе становления румынской нации и ее духовной культуры и литературы, а также в всемирной литературе, в восприятии субъектов воспитания, в т.ч. учащихся подростков в их читательской деятельности.

Доказывается, что национально-универсальное это имплицитная дихотомия как источников воспитания – духовности румынского народа, его национальной литературе, современной концепции воспитания, проектироавнным ценностям воспитания, как и самому процессу формирования и развития национально-универсального сосзнания, в т.ч. читательского сознания уч-ся подростков. Полученые социологические данные подтверждают, что современные уч-ся подростки проявляют, изученными и ожидаемыми системами ценностей, их коммуникативной и литературно-художественной деятельностью, отншениями к традиционным и современным, национальным и общечеловеческим ценостям, существенные признаки национально-универсального сознания.

Своими отношениями к национальным и общечеловеческим ценностям, румынские подростки полностью включаются в тенденциях по глобальной и европейской интеграции, но при этом нуждаются в соответсвующем теоретиском и практическом обеспечении их воспитательных ожиданий, подсказывают необходимость совершенствования воспитания на уровне систем целеобразования, содержания и методологии воспитания школьных предметов. которое учло бы не только концепции взрослых, но и чаяния самих учащихся. В качестве читателей литературных произведений, подростки интегрируют в своем литературном и эстетическом опыте и общие ценности, добытые в других областях рознания и жизни.

Установлено, что, в их ожиданиях, подростки проявляют в общем те же ценности что и общее население рядя развитых стран Европы, в их отношения фигурируя, как доминирующие институты социально-культурного воспитания, семья и школа, а также системы ценностей необходимые для формирования национально-универсального сознания.

Результаты социологического исследования национально-универсального в воспи тании применимы в проектировании и в непосредственном развертывании учебно-воспитательного процесса школьного предмета *Румынский* (*родой*) *язык и литература*, на занятиях по начальной и непрерывной профессиональной подготовки школьных преподавателей.

TERMENII CHEIE

Comunitate, constructe universale, cultură, curente culturale (național-universale), europenizare, etnic, etos, global, globalizare, identitate (național-universală), inovație, mediu fizic, mentalitate, multiculturalitate, național, naționalism, naționalitate, națiune, obicei, pluricultură, socializare, sociologie, structură psihică, tradiție, universal, universalism, universalitate, universalizare, valori.

KEY TERMS

Commonwealth; country; cultural and educational work; cultural current; culture and the structures of different contacts, cross - culturally; culture; current; custom; divinity; ethics; ethnic; habit; habit of mind; identity; ideological / ideologic; ideologist; ideology; language; mentality; nation; national and universal current; national; nationalism; nationality; nationally; overall; pedagogics; pedagogy; report; socialisation, sociology; state; tradition; traditional; traditionalism; traditionally; trend; universal; universalisation; universality; universally; value; to the tune of cultural values; worldwide.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Общность/общество, универсалии, культура, культурные течения (национальные и всемирные), европейская интеграция, этническое, этос, глобальное, глобализация, идентичность /самосознание (национально-универсальное), иновация, физическое пространство, менталитет, многокультурность, национальное, национализм, национальность, нация, обычай, поликультурность, социологизация, социология, психическая структура, традиция, универсальное/всемирное/общечеловеческое, универсальность, универсализация, ценности.

GLOSAR DE TERMENI

Anomie – situație în care normele sociale nu mai acționează asupra comportamentului individului.

Asimilare – însuşire a valorilor şi normelor culturii dominate de către un grup minoritar, pentru a se integra în populația majoritară.

Comunicare – transmiterea informației de la un individ sau grup la altul, în baza căruia are loc orice interacțiune socială.

Comunitate – unitate spațială sau teritorială de organizare socială în care indivizii au un sens al identității şi apartenenței exprimate în relații sociale continue.

Contracultură – set de credințe şi valori orientate către contestarea intensă a valorilor culturii dominante şi finalizate în comportamente bazate pe alternative exclusiviste.

Cultură – ansamblu de comportamente, credințe, valori, atitudini şi idealuri învățate şi împărtăşite de toți membrii unui grup sau ai unei societăți. Instruirea sau rafinarea gândirii; civilizație.

C*ultura personală* este o programare colectivă a gândirii care deosebeşte membrii unui grup sau ai unei categorii de oameni de membrii altui grup sau altei categorii.

Cultură națională **–** programare colectivă a gândirii dobândită prin creşterea şi maturizarea într-o anumită țară.

Devianță – acțiune neconformă normelor sau valorilor acceptate de către majoritatea membrilor unui grup sau ai unei societăți.

Discriminare – refuzul accesului membrilor unui anumit grup la resursele sau recompensele ce se acordă numai grupurilor dominante din societate.

Etnicitate – conştiința identității culturale comune exprimată în valori şi norme culturale ce îi deosebesc pe membrii unui anumit grup de ceilalți care au un minimum de interacțiune.

Etnocentrism – judecarea ideilor şi practicilor unei culturi din unghiul propriei culturi.

Etnometodologie – studierea modului în care oamenii înțeleg ceea ce spun şi fac ceilalți în cadrul interacțiunii sociale cotidiene.

Familie – tip de comunitate alcătuită din indivizi ce se reunesc prin legături de sânge, căsătorie sau adopție, în care adulții sunt responsabili pentru creşterea copiilor.

Familie extinsă – familie alcătuită din mai multe generații de rude care trăiesc în aceeaşi gospodărie.

Familie nucleară – familie alcătuită din părinți şi copii.

Funcționalism – orientare teoretică în sociologie care explică societatea prin funcțiile ce îi asigură stabilitate.

Gen, gender (conceptul) **–** apartenența la sex în funcție de așteptările sociale referitoare la comportamentul masculin sau feminin; conștientizarea apartenenței de gen.

Grup etnic – o populație distinctă în cadrul unei societăți mai largi a cărei cultură este diferită de a sa și ai cărei membri sunt, se simt, sau par să fie uniți între ei prin legături naționale sau culturale.

Grup de referință – unitate socială utilizată pentru evaluarea și modelarea atitudinilor, trăitorilor și acțiunilor individului.

Grup primar – grup alcătuit din două sau mai multe persoane care se situează în relații directe, intime și coezive unele cu altele.

Grup secundar – grup din două sau mai multe persoane implicate într-o relație impersonală cu un scop practic specific.

Grup social – grup alcătuit din două sau mai multe persoane care împărtășesc același sentiment de unitate și identitate, reunite într-o structură stabilă de interacțiune socială și dependență reciprocă, mijlocită de o activitate comună.

Identitate – trăsătură distinctivă a caracterului unei persoane sau al unui grup.

Instituții – ansambluri sociale în care membrii aleși sau desemnați ai grupurilor sunt investiți în îndeplinirea funcțiilor stabilite public, dar cu caracter impersonal în satisfacerea trebuințelor individuale și de grup, pentru stabilirea comportamentelor tuturor membrilor grupului prin reguli de influențare și control social.

Interacționism simbolic – perspectivă teoretică în sociologie, care susține că orice interacțiune umană are la bază simbolurile și limbajul.

Interacțiune socială – orice formă de întâlnire între indivizi.

Macrosociologie – studiul grupurilor, organizațiilor sau sistemelor sociale la scară mare.

Mentalitate – set de gânduri, de puncte de vedere, de modele de interpretare asupra realității, așa cum apar în raporturile cotidiene. Exprimă o anumită viziune despre viața oamenilor în contexte istorice complete.

Minoritate etnică – grupul de persoane dintr-un grup minoritar situat într-o poziție inegală în cadrul unei societăți datorită trăsăturilor lor fizice sau culturale.

Multimedia – ansamblul mai multor medii diferite într-un singur mediu ce este pus în funcțiune prin computer.

Național <lat. nationalism, fr. national> - care aparține sau este propriu unei națiuni, unui stat; care se referă la o națiune la un stat sau le reprezintă; care este instituit sau întreținut de stat.

Naționalism <fr. nationalisme, it. nazionalismo> - sentiment, tendință, practică politică bazate pe promovarea ideii naționale, a dragostei față de specificul şi tradițiile propriei națiuni. Tendință de a aprecia exclusiv şi exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni.

Exacerbarea intersesului propriei națiuni în detrimentul celorlalte sădind neîncrederea, ura între națiuni, popoare.

Naționalism – ansamblul de idei, simboluri, atitudini şi sentimente despre modul cum un individ sau un grup afirmă atitudinea de ataşament, solidaritate şi identificare cu o națiune sau un grup național.

Naționalitate <fr. nationalite> - 1. ansamblul însuşirilor care caracterizează o națiune şi o deosebeşte de altele; caracter național; 2. apartenență a unei persoane la o anumită națiune; 3. comunitate de oameni cu aceleaşi caractere naționale, locuind pe teritoriul unui stat multinațional sau ca minoritate, pe teritoriul unui stat național.

Naționalitatea – calitatea unui individ de a se identifica şi de a aparține unui grup național.

Naționalist <lat. nationalista, it. nazionalista, fr. nationaliste> - care propagă sau susține naționalismul, caracterizat prin naționalism, privitor la naționalism.

Națiune – o anumită populație umană care locuieşte un teritoriu, vorbeşte aceeaşi limbă, desfăşoară în comun o activitate economică şi împărtăşeşte aceleaşi mituri, memorie istorică, cultură, drepturi şi îndatoriri legale pentru toți.

Norme – reguli şi modele care determină ce comportament este corespunzător sau nu este corespunzător într-o situație dată, conform standardelor de comportament cerute de o cultură.

Ordine informațională mondială – sistem global de comunicații care operează prin legături de satelit, transmisii de radio şi TV, telefoane sau rețele prin computer.

Organizație – ansamblul uman constituit prin interacțiunea membrilor săi în mod intenționat pentru realizarea unor scopuri specifice.

Poziție socială – identitate socială a unui individ într-un grup sau societate.

Prejudecată – set de credințe, stereotipuri şi emoții puternice tipic negative despre un grup de indivizi, care predispune pe un ins să acționeze într-un anumit mod față de acel grup.

Rasă - distincția dintre mari colectivități umane în temeiul unor caracteristici fizice.

Rasism - ideologie care caută să justifice relațiile de putere între grupurile rasiale şi ipostaziază teza despre existența unei inegalități genetice, deci înnăscute şi imuabile între rase, ce trebuie respectată şi acceptată.

Relații formale – relații ce decurg din organizarea ierarhică a unui grup pe bază de legi, ordine, decizii, finalizată într-o organigramă care vizează obiective ale grupului, iar funcțiile sale sunt definite în raport de aceste obiective.

Relații informale – relații rezultate din interacțiunea membrilor grupurilor, caracterizate prin afectivitate.

Relații interpersonale – relații stabilite între persoane ce decurg din necesitățile umane.

Relații sociale – un sistem de legături durabile de dependență ce cuprinde cel puțin doi parteneri (indivizi sau grupuri) un contact, atitudini, interese şi situații, un sistem de drepturi şi obligații pe care partenerii trebuie să le realizeze.

Ritualuri – activități colective, inutile din punct de vedere tehnic pentru realizarea țelului dorit, dar care sunt considerate esențiale din punct de vedere social în cadrul unei culturi: din acest motiv ele sunt îndeplinite după propria voință.

Rol social – totalitatea aşteptărilor care definesc comportamentul oamenilor exprimate în drepturi şi responsabilități ca fiind proprii şi improprii pentru ocuparea unui status şi punerea în act a cerințelor conținute în status.

Sat global – noțiune care concepea lumea contemporană ca o comunitate restrânsă datorită impactului mass-media cu tot globul. Un eveniment petrecut într-o anumită zonă poate fi urmărit prin televiziune, de oameni, din diferite locuri ale planetei.

Schimbare socială – transformare în structurile fundamentale ale unui grup social sau ale unei societăți.

Segregare – acțiune de a interzice accesul unor grupuri minoritare la instituții publice sau de a comunica cu grupul dominant.

Sferă publică – spațiul dezbaterii publice şi a controverselor în societățile moderne.

Simboluri – cuvinte, imagini, gesturi sau obiecte care poartă în ele o semnificație deosebită recunoscută ca atare numai de către cei care împărtăşesc o anumită cultură.

Socializare – dobândirea de valori şi practici care aparțin unei culturi, prin participarea la cultura respectivă. Procesul fundamental de transmitere a culturii şi organizării sociale la generațiile următoare, asigurându-se astfel continuitatea, stabilitatea şi perpetuarea societății.

Societatea informațională – societate bazată, în principal, pe producția de cunoştințe rezultate din tehnologia informației.

Sociologie – studiul colectivităților sociale şi al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum şi examinarea comportamentului uman în grupuri şi societăți umane.

Stat – națiune – stat în care guvernul are puterea suverană asupra unui teritoriu delimitat, majoritatea fiind cetățeni ce aparțin unei singure națiuni.

Stat tradițional – stat din societăți ce practică agricultura sau/şi creşterea vitelor.

Stratificare socială – proces de generare şi perpetuare a unor inegalități sociale între grupurile din societate cu privire la resursele materiale sau simbolice.

Structuralism – perspectivă teoretică orientată spre identificarea structurilor în societate sau în cultură.

Structură socială – ansamblu al relațiilor sociale repetate şi stabilite din diversitatea formelor de convieţuire socială. Datorită existenței structurilor sociale viața umană şi socială capătă caracterul de regularitate şi organizare.

Status social – poziție ocupată de o persoană în societate. Treapta pe care se află un individ într-o structură socială reflectă tipul de apreciere asupra lui dată de către ceilalți pentru că fiecare om este evaluat în funcție de această poziție a sa, iar recunoaşterea ei depinde atât de personalitatea insului, cât şi de normele şi valorile sociale.

Subcultură – sistem de valori şi norme diferite de cele ale majorității, deținute de către un grup din cadrul unei societăți mai largi.

Tip ideal – „tip pur" constituit din anumite dimensiuni ale unui fapt social, care nu există în realitate, dar este construit şi investit cu virtuții de instrument metodologic de către sociolog pentru a descrie proprietățile esențiale ale unui anumit fenomen.

Tradiție – ansamblu de valori, norme, principii, concepții, instituții şi acțiuni durabile în timp, de regulă a cel puțin trei generații. Etimologic, prin termenul de tradiție este desemnată orice transmitere a moştenirii de la o generație la alta.

Universal <fr. universel, lat. universalis> - 1. care aparține universului; cosmic; 2. care se referă la toate ființele sau lucrurile luate în considerație într-un caz dat.

Universalism <fr. universalisme> - 1. universalitate; 2. atitudinea celui care acceptă ca valabil numai ceea ce este recunoscut pe plan universal. Mod de gândire predominant în societățile individualiste, în care standardele după care trebuie să fie tratată o persoană sunt aceleaşi pentru toată lumea.

Universalitate <fr. universalite, lat. universalitas,-atis > 1.caracterul a ceea ce este universal. 2. totalitate; generalitate.

Valori – modul optim de comportare şi acțiune într-o comunitate despre ceea ce este de dorit sau necesar, care-i îndreaptă pe oameni către acțiuni şi concepții pentru că numai astfel li se conferă realitatea de membrii ai comunității.

BIBLIOGRAFIE

1.AJZEN J., şi FISCHBEIN M., Understanding Attitudes and Prediction Social Behaviour .- Eng-lewood Cliffs, Prentice-Hall, 1980 .- 400 p.

2.ALLPORT, G., Structura şi dezvoltarea personalităţii .– Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1981. – 580 p.

3.ALLPORT, G. W. The Nature of Prejudice .- Cambridge, MA: Adison-Wesley, 1954 .- 382 p.

4.ALLPORT, G. W., Attitudes in Attitudes and Behaviour .- London, Penguin Books,1971 .- 312p.

5.ANDREI, P., Filosofia valorii .- Iaşi, Ed. Polirom, 1997 .- 238 p.

6.ANDREI, P., Opere sociologice, vol. I, 1973, 467 p.; vol. II, 1975, 405 p.; vol. III, 1978, 460 p.; vol. IV, 1983; 368 p. - Bucureşti, Ed. Academiei,1973-983

7.ANDREI, P., Sociologie Generală .- Iaşi, Ed. Polirom, 1997 .- 254 p.

8.ANTONESEI, L. Paideia. Fundamentele culturale ale educaţiei .- Iaşi, Editura Polirom,1996 .- 347 p.

9.ANTONY, D. Smith: Naţionalism şi istorism .- Bucureşti, Editura Eminescu, 1992 .-436 p.

10.ARISTOTEL, Poetica .- Bucureşti, Ed. Humanitas, 2000 .- 287 p.

11.ARHIMANDRID SERAFIM Man, Un buchet de pilde şi învăţături pentru tineri .-Baia Mare, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureşului şi Sătmarului, 1985 .- 198 p.

12.ARTAUD, G., Cântecul naiului sau Dulce amara Românie .- Bucureşti, Ed. Albatros, 2000 .- 146 p.

13.ASPY, D., The Relationship Between Selected Student Behavior and the Teacher's Use of Interchangeable Responses // *Humanist Educator*, 1975, Sep., nr. 14, 1, p. 3-10

14.ASPY, D., Towards a Technology for Humanising Education .- Champaign, Ilinois: Ilinois Research Press, 1972 .- 241 p.

15.AUERBACH, E., Mimesis .- Iaşi, Ed. Polirom, 2000 .- 514 p.

16.BARIŢIU Gh., Naţionalitatea şi limba. Părţi alese din istoria Transilvaniei. Vol. 2.- Braşov, Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Braşov, 1990.- 840p.

17.BARIŢIU, Gh., Naţionalitate // *Foaie pentru minte, inimă, literatură*, 1844, VII., nr. 51, p. 399- 401

18.BARIŢIU, Gh., Principatele române// *Foaie pentru minte, inimă, literatură*, 1840, III., nr. 25, p. 193-200

19.BARIȚIU, Gh., Românii şi maghiarismul // *Foaie pentru minte, inimă, literatură*, 1842, V, nr. 9, p. 68-69.- Cluj, Imprimeria Bornemisa, 1924 -72p.

20.BARIȚIU, Gh., Ideea dacoromânei .- Braşov, Noua Gazetă Transilvană, 1994. Părți alese din istoria Transilvaniei. Vol. II, cap. VII .- Braşov, 1994 .- 840 p.

21.BARKER, L., Communication. - New York: Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1984 .- 438 p.

22.BARNA, A., Autoeducația. Probleme teoretice şi metodologice .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995 .- 173 p.

23.BAUMAN, Z., Globalizarea şi efectele ei sociale .- Bucureşti, Ed. Antet, 1999 .-140 p.

24.BAYLON, Ch., MIGNOT, X., Comunicarea .- Iaşi, Ed. Universității „Al. I. Cuza", 2000 .- 420 p.

25.BÂRLOGEANU, L., Psihopedagogia artei .- București, Ed. Polirom, 2001 .-211 p.

26.BĂBAN, A., Metodologia cercetării calitative .- Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002 .- 183 p.

27.BĂDESCU, I., Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme .- Galați, Ed. Porto-Franco, 1994 .- 214 p.

28.BĂRNUȚIU, S., Discursul de la Blaj şi Scrieri de la 1848 .- Cluj-Napoca, Uniunea mondială a românilor liberi, 1990 .-127 p.

29.BĂRNUȚIU, S., Discursul ținut în Câmpia Libertății, în Blaj, în 1848. Extras din *Cartea de aur*. Vol.1 .- Sibiu, 1902, p. 275-324

30.BĂRNUȚIU, S., Românii şi ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului .- Cluj, Imprimeria Bornemisa, 1924 . - 72p.

31.BĂRNUȚIU, S., Un document pentru limba română // *Foaie pentru minte, inimă, literatură*, 1842, nr. 38-39, p. 287-289

32.BEM, J., Beliefs Attitudes and human Affairs .- Belmont, Brooks/Cole,1970 .- 219 p.

33.BERNAL, J., Ştiința în istoria societății .- Bucureşti, Ed. Politică,1964 .- 345 p.

34.BERNSTEIN, B., Studii de sociologia educației .- București, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1978 .- 218 p.

35.BERTAUX, D., La maîtrise de la production anthroponomique comme enjeu de la modernite. În: M.Audet şi H.Bouchikhi, Structuration du social et moderniteavancee. Autour des travaux d'Anthony Giddens .- Sainte-Foy, Les Presses de l'Universite Laval,1993, p. 297-317

36.BIBLIA, Bucureşti, Institutul Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisercii Ortodoxe Române, 1968 .- 1392 p.

37.BLAGA, L., Gândirea românească în Transilvania secolului al XVIII-lea .- Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1966 .- 236 p.

38.BLAGA, L., Orizont şi stil. În: Trilogia culturii .- Bucureşti, Ed. pt. Literatură, 1969 .- 354 p.

39.BLAGA, L., Spaţiul Mioritic. În: Trilogia Culturii, Bucureşti, Ed. Minerva,1985 .- 478 p.

40.BLAGA, L., Trilogia cunoaşterii. Vol.1.- Bucureşti, Ed. Humanitas, 1993 .- 192 p.

41.BLAGA, L., Trilogia culturii. În: Opere, Vol. 9.- Bucureşti, Ed. Minerva,1985 .- 478 p.

42.BORELLI M., PERRON, R., Le sistheme des valeurs et la representation de soi // *Psichologie francaise*, 1967, nr.2, p.273 - 277

43.BOTIŞ T., Monografia familiei Mocioni .- Timişoara, Ed. Mirton, 1939 .- 487 p.

44.BOTKIN, J., ELMANDJRA, M., MALIŢA, M., Orizontul fără limite al învăţării. Lichidarea decalajului uman .- Bucureşti, Ed. Politică,1981.- 423 p.

45.BOURDIEU, P., Cele trei stări ale capitolului cultural // *Educaţia ieri, azi, mâine*. *Buletinul Cabinetului pedagogic*, Iaşi, Universitatea *Al.I.Cuza*, 1988, p.71-77

46.BOURDIEU, P., Economia bunurilor simbolice .- Bucureşti, Ed. Meridiane, 1986 .- 321 p.

47.BOURDIEU, P., Les rois sont nus // *Nouvel Observateur*, 1984, nr.1043, p.871-872

48.BOURDIEU, P., La Distinction. Critique sociale du jugement .- Paris, Les Editions de Minuit, 1979, 465 p.

49.BOURDIEU, P., PASSERON, J-C., Les Heritiers. Les etudiants et la culture. În: I.Aluaş, I.Drăgan, Sociologia franceză contemporană. Teorie-Metodlogie-Tehnici-Ramuri .- Bucureşti, Editura Politică, 1971, p.619-625

50.BOURDIEU, P., Questions de sociologie .- Paris, Minuit,1984 .- 235 p.

51.BUNESCU, Gh., Şcoala şi valorile morale .- Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1998 .- 267 p.

52.CĂRTĂRESCU, M., Postmodernismul Românesc .- Bucuresti, Ed. Humanitas,1999 .-568p.

53.CĂLINESCU, G., Istoria literaturii române de la origini până în prezent .- Bucureşti, Ed. Minerva, 1988 .-1058 p.

54.CERGHIT, I., Metode de învăţământ .- Bucureşti, Ed. Did. şi Ped., R.A., 1997 .-216 p.

55.CHELCEA, S., Imaginea de sine a românilor // *Revista de psihologie*, 1991, Tomul 37, nr.1-2, p. 311-313

56.CHELCEA, S., Memorie socială şi identitate naţională.-Bucureşti, Ed I.N.I., 1998.- 300p.

57.CHELCEA, S., MOȚESCU, M., Autosteriotipul etnic al românilor în perioada de tranziție în România .- Bucureşti, Ed I.N.I., 1994 .- 278 p.

58.CHELCEA, S., Reprezentarea socială a identității naționale a românilor. În: Personalitate şi societate în tranziție .- Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Tehnică, SA., 1994 .- 321 p.

59.CIZEK, E., Essau sur une theorie de l'histoir .- Bucureşti, Editura Universității, 1998 .-325 p.

60.COMPAGNON, A., SEEBACHER, J., Spiritul Europei, Cuvinte şi lucruri .- Iaşi, Ed. Polirom, 2002 .- 358 p.

61.CONEA, I., Din geografia istorică şi umană a Carpaților .- Bucureşti, Editura Academiei Române, 1984 .- 93 p.

62.CONSTANTIN, S., Sociologie .- Bucureşti, Editura Comunicare.ro, 2002 .- 225 p.

63.CONSTANTINESCU, C., Probleme sociologice ale educației. Cercetări în domeniul orientării şcolare şi profesionale .- Editura Universității din Piteşti, 2003 .- 318 p.

64.CORESPONDENȚA lui Vincențiu Babeş. Scrisori primite .- Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1976; Vol. I, 280 p.; Vol. II, 306 p.

65.COŞERIU, E., Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică .- Chişinău, Ed. Ştiința, 1994 .- 181 p.

66.CRISTEA, S., Dicționar de pedagogie .- Chişinău-Bucureşti, Grupul editorial Litera Internațional, 2000 .- 398 p.

67.CRISTEA, S., Fundamentele ştiințelor educației. Teoria generală a educației .- Chişinău, Editura Litera Educațional, 2003 .- 237 p.

68.CROHMĂLNICEANU, OV.,S., Istoria literaturii române între cele două războaie mondiale. Vol. I-III .- Bucureşti, Ed. Minerva, 1972-1975 .- I – 429 p.; II – 672 p.; III - 378 p.

69.CUCOŞ, C., Istoria pedagogiei. Idei şi doctrine pedagogice fundamentale .- Iaşi, Ed. Polirom, 2001 .- 283 p.

70.CUCOŞ, C., Pedagogie .- Iaşi, Editura Polirom, 2000 .- 230 p.

71.DAKMARA, G., Reforma învățământului – o şansă pentru schimbarea de mentalitate, Iaşi, Editura Trei, 1999 .- 150 p.

72.DAMIAN M., Spiritualitatea românească: între specific şi universal .- Bucureşti, Ed. Inst. de Ecologie Socială şi Protecție Umană, Focus, 2003 .- 183 p.

73.DE VITO, J., Human Communication. the Basic Course. - New York: Harper and Rev. Publishers, 1988. - 485 p.

74.DEWEY, J., Democracy and Education .- Chicago University Press, 1958 .-337 p.

75.DIN CORESPONDENŢA inedită a lui Vincenţiu Babeş cu Vasile Maniu .Extras din Tibiscus, seria istorie, Vol.V .- Timişoara, 1980, p.287-292 p.

76.DINU, M. Comunicarea. Repere fundamentale .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997 .- 362 p.

77.DORON, R., PAROT, F., Dicţionar de psihologie.- Bucureşti, Ed. Humanitas, 1991.-284p.

78.DRÂMBEA, O., IONESCU, C., G.LĂZĂRESCU, Literatura universală .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 1995 .- 463 p.

79.DREPTUL la memorie /în lectura lui I.Chimet. Vol.I-IV .- Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992-1993 .- I, 1992 - 446 p.; II, 1992 - 464 p.; III,1992 – 700 p.; IV, 1993 – 556 p.

80.DRĂGĂNESCU, D., Psihologia Poporului român .- Bucureşti, Editura Albatros, 1998.- 312p.

81.DRĂGHICESCU, D., Din psihologia poporului român.- Bucureşti, Ed. Albatros, 1995.-329p.

82.DUMITRESCU-Codreanu, L., Sistemul sociologic al lui T.Parsons .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973 .- 341 p.

83.DUMITRU, G., Comunicare şi învăţare.-Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1998.-255p.

84.DURKHEIM, E., Educaţie şi sociologie.-Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1980.-315p.

85.DURKHEIM, E., Regulile metodei sociologice .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1980 .- 278 p.

86.DURKHEIM, E., Sociologia. Regulile metodei sociologice .- Editura Antet, Filipeştii de Târg, Prahova, 2003 .- 151 p.

87.ECO, U., Limitele interretării, Bucureşti, Editura Univers, 1997 .- 437 p.

88.ELIADE, M., Istoria religiilor şi credinţelor religioase. Vol. 1-3.- Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1991 .-I- 365 p.; II- 491 p.; III - 460 p.

89.ELIADE, M., Sacrul şi profanul .- Bucureşti, Editura Humanitas, 1992 .- 352 p.

90.EMINESCU, M., Concept / Biblioteca Academiei, Ms. Rom., 2257, fila 200 // *Tribuna Învăţământului*, 1995, nr.3, p. 64- 67

91.FELDMAN, R., Social Psychology. Theories, research and applications. - New York: McGraw-Hill Book Company, 1985.- 365 p.

92.FREUD, Julien, Les theories des sciences humanies .- Paris, Presse Universitaires de France, 1973 .- 347 p.

93.GAGIM, I., Ştiinţa şi arta educaţiei muzicale .- Chişinău, Editura ARC, 1996 .- 223 p.

94.GAGIM, I., Omul în faţa muzicii .- Bălţi, Presa Universitară Bălţeană, 2000 .-104 p.

95.GEORGE, Al. Sergiu, Arhaic şi universal .- Bucureşti, Editura Eminescu, 1981 .- 237 p.

96.GEORGIU, Gr., Naţiune, cultură, identitate .- Bucureşti, Editura Diogene, 1997 .- 267 p.

97.GHIVIRIGĂ, L. Relaţia profesor-elev în perspectiva lecţiei moderne .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1975 .- 195 p.

98.GÎRLEANU, D., Comunicare şi educaţie .- Iaşi: Editura Spiru Haret, 1996 .- 205 p.

99.CLIFFORD G., The Interpretation of Cultur, Basic Books, 1973 .- 341p.

100.GOFFMAN, E., La Mise en scene de la vie quotidienne. Vol.1, La Presentation de so*i* .- Paris, Les Editions de Minuit, 1973 .- 459 p.

101.GOFFMAN, E., La Mise en scene de la vie quotidienne. Vol. 2, La Sociologie .- Paris, Larousse, 1992 .- 436 p.

102.GOFFMAN, E., Les Rites d'interaction .- Paris, Les Editions de Minuit, 1974 .- 345 p.

103.GOFFMAN, E., The Interaction Order // *American Sociological Review*, 1993, nr. 48, p. 1-17

104.GOLDENSON, R. M., The Encyclopedia of Human Behavior .- New York, Doubleday & Com-pany, Inc., 1988 .- 396 p.

105.GOLEMAN, D., Inteligenţa emoţională .- Bucureşti, Editura Curtea veche, 2001 .- 420 p.

106.GRANT, B., GRANT, D., Mişcările, gestica şi mimica profesorului. O analiză a activităţii neverbale .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1977 .- 150 p.

107.GUSTI, D., Opere. Vol. I-VII .- Bucureşti, Editura Academiei, 1968-1995 .- I -563 p.; II – 485 p.; III – 499 p.; IV – 420 p.; V – 436 p.; VI – 271 p.; VII – 248 p.

108.GUSTI, D., Idealul etic şi personalitatea .- Bucureşti, Editura Floarea Albastră, 1998 .- 323 p.

109.GUZETTA, R., Acquisition and Transfer of Empathy by the Parent of Early Adolescents through structured Learning Training // *Journal of Counseling Psychology*, 1976, Vol. 23, nr. 5, p. 449-454

110.HABERMAS, J., Conştiinţă morală şi acţiune comunicativă.- Bucureşti, Editura All, 2000.- 231p.

111.HABERMAS, J., Cunoaştere şi comunicare .- Bucureşti, Editura Politică, 1983 .- 316 p.

112.HAŞDEU, B.P., Originea românilor ca cestiune publică // *Familia*, II, 1866, nr.35-37, p.438-445

113.HAŞDEU, B.P., Istoria critică a românilor .- Editura Eminescu, 1984 .- 241 p.

114.HAYNES, L., AVARY, A., Training adolescence in self disclosure and empathy skills // *Journal of Counseling Psychology*, 1979, Vol. 26, p. 526-530

115.HEGEL, G.W.F., Prelegeri de filosofia istoriei .- Bucureşti, Editura Academiei, 1969 .- 278 p.

116.HERSENI, C., Cultura psihologică românească .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984 .- 464 p.

117.HERSENI, T., Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982 .- 435 p.

118.HERSENI, T., Literatură şi civilizaţie Încercare de antropologie literară .- Bucureşti, Editura Univers, 1976 .- 354 p.

119.HERSENI, T., Sociologie românească. Încercare istorică .- Bucureşti, Institutul Social Român, , 1940 .- 189 p.

120.HODDER, I., The Interpretation of Documents and Material Culture / Handbook of Qualitative Research; ed. N.Denzin şi Y.Lincoln, London, Sage, 1994 .-143 p.

121.HOFFMAN, M., Developmental synthesis of affect and cognition and its implication for altruistic motivation // *Developmental Psychology*, 1975, nr. 11, p. 607-622

122.HOFSTEDE, G., Culture's Consequences, International Differences. In: Work - Related Values, London, Sage Publications, Beverly Hills,1980 .- 475 p.

123.HOFSTEDE, G., Managementul structurilor multiculturale, software-ul gândirii .- bucureşti, Editura Economică, 1996 .- 303 p.

124.HOGAN, R., Moral Conduct and Moral Character - a Psychological Perspective // *Psychological Bulletin*, 1973, 79(4), p. 217-232

125.HUSAR, Al., Ideea europeană .- Iaşi, Editura Polirom, 1993 .- 378 p.

126.IACOB, L., Comunicarea didactică. Psihologia şcolară .- Iaşi, Editura Polirom, 1999 .- 301 p.

127.IAMANDI, D., D-l C.Rădulescu-Motru şi Etnicul românesc // *Preocupări literare*, nr.12, 1942, p. 636-684

128.IBRĂILEANU, G., Studii literare .- Iaşi, Editura Junimea, 1986 .- 431 p.

129.ILLICH, I., Un societe sans ecole .- Paris, Editions du Seuil, 1971 .- 246 p.

130.ILUŢ, P., Structurile axiologice. Din perspectivă psihosocială .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995 .-155 p.

131.ILUŢ, P., Abordarea calitativă a socioumanului .- Iaşi, editura Polirom, 1997 .- 180 p.

132.ILUŢ, P., Atitudinea faţă de valori şi imaginea de sine. În: Probleme sociologice ale tineretului, Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Seria Socilogia, 1973 .- 356 p.

133.IONESCU S., Spiritualitatea omenirii în evoluție .- Bucureşti, Editura Odeon, 2001 .-171 p.

134.IONESCU, I., Sociologia şcolii. Politici practici şi actori ai educației şcolare .- Iaşi, Editura Polirom,1996.- 199 p.

135.IORGA N., Istoria învățământului românesc .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971 .-364 p.

136.IORGA, N., Frumosul în concepția poporului. În: Dreptul la memori /în lectura lui Bogdan Chimet, Vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992 .- 273 p.

137.IORGA, N., Locul românilor în istoria universală .- Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1985 .- 298 p.

138.JANIS, I., MAHL, G., KOGAN, et al. Personality Dynamics. Development and Assessment .- New York, Chicago, San Francisco, Atlanta: Harcourt Brace and Worl., INC, 1969 .- 859 p.

139.JUNG , C., Opere complete. Vol. I, Arhetipurile şi inconştientul colectiv .- Bucureşti, Editura Trei, 2003 .- 462 p.

140.KATZ, D., The FunctionalApproach to the Study of Attitudes .- Oxford University Presss, Public Opinion Quaterly, 1960, nr. 4, p. 285-288

141.KELLE, V., KOVALSON, M., Formele conştiinței sociale .- Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1961 .- 497 p.

142.KING, L., GILBERT, B., Secretele comunicării: Cum să comunici cu oricine, oricând şi oriunde .- Bucureşti, Editura Amaltea, 1999 .- 156 p.

143.KNELLER, G., Logica şi limbajul educației .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973, 358 p.

144.KOESTLER, A., The Act of Creation .– Hutchinson of London, 1964 .- 188 p.

145.KOHLBERG, L., Moral Education in the Schools: a Development View. În: R.Grinder, Studies in adolescence.-London, The Macmillan Company Collier-Macmillan Limitted, 1969.-268p.

146.LEROY, G., Dialogul în educație .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1974 .- 156 p.

147.LEVI-STRAUSS, Cl., Antropologie structurală .- Bucureşti, Editura Politică, 1978 .- 486 p.

148.LINTON, R., Fundamentul cultural al personalității .- Bucureşti, Ed. Ştiințifică, 1968.- 179 p.

149.LINTON, R., RALEA, M., HARRITON, T., Sociologia succesului .- Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1962.-354 p.

150.LIPPS, Th., Estetica. Psihologia frumosului şi a artei. Partea a II-a. Contemplarea estetică şi artele plastice. Vol. I .– Bucureşti, Editura Meridiane, 1987 .– 442 p.

151.LOVINESCU , E., Critice. Vol. I.- Bucureşti, Editura Minerva, 1982.-384 p.

152.LOVINESCU, E., Titu Maiorescu .- Bucureşti, Minerva, 1972.- 321 p.

153.LOVINESCU, E., Istoria civilizaţiei române moderne .- Bucureşti, Editura Minerva, Bucureşti, 1997 .- 359 p.

154.MAHLER F., Sociologia educaţiei şi învăţământului .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1977 .- 432 p.

155.MAIORESCU, T., Critice .- Bucureşti, Editura Minerva, 1989 .- 414 p.

156.MAIORESCU, T., Eminescu şi poeziile lui .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1993 .- 249 p.

157.MAIR, J., The Community of Self. În: D.Bannister, New perspectives in personal construct theory. - London, New York, San Francisco, Academic Press, A subsidiary of Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1977.- 349 p.

158.MALIŢA, M., Orizontul fără limite al învăţării .- Bucureşti, Editura Politică, 1980 .- 453 p.

159.MANOLESCU, N., Arca lui Noe. Vol. II.- Bucureşti, Editura, Minerva, 1980 .- 254 p.

160.MANTZARIDIS, G., Globalizare şi universalitate.- Bucureşti, Editura Bizantină, 2002.- 413p.

161.MARCEA, P., Naţional şi Universal .- Bucureşti, Editura Eminescu,1975 .- 347 p.

162.MARCUS, S., CATINĂ, A., Stiluri apreciative.-Bucureşti, Editura Academiei, 1980 .- 149 p.

163.MARICA,G., Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX. Vol.I-III .- Cluj-Napoca, Editura Dacia,1977 .- I -309 p.; II.-333 p.; III – 252 p.

164.MARIN, C., Procesul instructiv educativ. Instruirea şcolară. Analiză multireferenţială .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 1995 .- 458 p.

165.MARIN, C., Teoria educaţiei. Fundamentarea epistemică şi metodologică a acţiunii educative .- Bucureşti, Editura ALL, 1996 .– 144 p.

166.MARX,K., Capitalul, I-II. În: K.Marx, F.Engels, Opere, Vol. 24-25 .- Bucureşti, Editura Politică,1967 .- 372 p.

167.MARX, K., Prefaţă, p. 9, la *Contribuţii la critica economiei politice* .- Bucureşti, Editura Politică,1960.-, 875 p.

168.MASLOW, A., Motivation and Personality .- New York, Harper & Row, 1970 .- 311 p.

169.MASLOW, A., A Theory of Human Motivation//*Psychological Review*, 1943, nr.50, p.370-396

170.MEAD, G., Mind, Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist .- Chicago, The University of Chicago Press, PUF, Paris, 1963 .-169 p.

171.MEHRABIAN, A., Non-verbal Communication .- New York, Aldine, 1972 .- 144 p.

172.MERTON, R., Teoria socială şi structura socială .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică,1998 .- 378 p.

173.MIALARET, G., Les Sciences de l'education.-Paris, Presses Univers. de France,1993.- 315 p.

174.MIFTODE, V., Sociologia educaţiei. Vol.1.- Iaşi, Editura Universităţii *Al. I.Cuza*, 1987.-243p.

175.MIHĂILĂ, G., Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie .- Bucureşti, Editura Minerva,1970 .- 425 p.

176.MIHU, A., ABC-ul investigaţiei sociologice .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977 .- 287 p.

177.MIRON D, Al., Spiritualitatea românească între specific şi universal .- Bucureşti, Editura Institutul de Ecologie Socială şi Protecţie Umană, Focus, 2003 .- 436 p.

178.MIROŞ, L., Conştiinţă de sine şi cunoaştere morală. În: Intenţionalitate şi experiment .– Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1996 .- 330 p.

179.MONTESQUIEU, Despre spiritul legilor .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1964 .- 427 p.

180.MONTESQUIEU, Scrisori persane .- Bucureşti, ESPLA, 1957 .- 328 p.

181.MUREŞAN, V., Competenţa pedagogică în activitatea didactică şi extradidactică .- Timişoara, Editura Mirton, 1997 .- 123 p.

182.MUREŞAN, V., Motivaţia pentru profesiunea didactică în perspectiva educaţiei permanente .- Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1991 .- 28 p.

183.NARLY, C., Pedagogie generală .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996 .- 528 p.

184.NEAMŢU, C., Comunicare sau înstrăinare? – Bucureşti, Editura Gnosis, 1998 .- 260 p.

185.NICOLA, I., Tratat de pedagogie şcolară.-Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1996.-385p.

186.NICOLA, I., Pedagogie .– Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1992 .– 296 p.

187.NICOLAU, G., Istoria artei. Vol. I .- Bucureşti, Editura de Artă,1975 .- 478 p.

188.NOICA, C., Creaţie şi frumos în rostirea românească .- Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996.-341p.

189.NOICA, C., Tratat de ontologie .- Bucureşti, Editura Univers, 1987 .- 543 p.

190.NOICA, C., Model cultural european .- Bucureşti, Editura Humanitas, 1993 .- 476 p.

191.PAPU, E., Eminescu interpretat de ....-Bucureşti, Ed. Didactică şi pedagogică, 1987.-345 p.

192.PARSONS, T., BALES, R., Family, Socialization and Interaction Process .- Cambridge, The Free Press, 1974 .- 340 p.

193.PARSONS, T., Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives .- Pariss, Larousse, 1992 .- 645 p.

194.PÂRVAN, V., Datoria vieții noastre. În: Dreptul la memorie / în lectura lui Iordan Chimet, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992 .- 436 p.

195.PÂRVAN, V., Getica, Cultura națională, 1926 .- Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1982 .- 275 p.

196.PÂSLARU, Vl., Reintegrarea europeană a învățământului din Moldova // *Didactica Pro…*, 2004, nr.2 (23), p.20-25

197.PÂSLARU, Vl., Principiul pozitiv al educației .- Chişinău, Editura Civitas, 2003 .- 320 p.

198. PÂSLARU, Vl., Introducere în teoria educației literar-artistice .- Chişinău, Editura Museum, 2001 .- 312 p.

199.PÂSLARU, Vl., BOLOCAN, V., GORAŞ-POSTICĂ, V., HADÎRCĂ, M., Dezvoltarea şi implementarea curriculumului în învățământul gimnazial. Limba şi literatura română. Clasele V-IX . Ghid metodologic .– Chişinău, Grupul editorial Litera, 2000 .- 52 p.

200.PĂUN, E., Sociopedagogia şcolară .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1982.-166 p.

201.PEIRCE, Ch., Semnificație şi acțiune .- Bucureştu, Editura Humanitas, 1990, 319 p.

202.PERETTI, A., LEGRAND, J.-A., BONIFACE, J., Tehnici de comunicare .- Iaşi, Editura Polirom, 2001 .- 391 p.

203.PETRE, A., Filosofia valorii .- Bucureşti, Editura Fundațiilor,1945 .- 321 p.

204.PETROMAN, P., Educarea comunicării – obiectiv fundamental al educației *// Coloana infinitului*, 2000, III, Vol. I, (nr. 21-22), p. 42-47 (Timişoara)

205.PLANCHARD, E., Pedagogie şcolară contemporană .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1992 .- 228 p.

206.PLATON, Cratylos. În: Opere. Vol. III .- Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1978 .- 436 p.

207.PLATON, Legile .- Bucureşti, I.R.I.,1999 .- 397 p.

208.PLATON, Republica. Vol.I-II .- Bucureşti, Editura Univers, 1998 .- cărțile I-V – 535 p.; cărțile VI-X – 480 p.

209.POMPILIU, M., Național şi Universal .- Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1998 .- 457 p.

210.POPEI-HENESSEI, J., Portretul în Renaştere .- Bucureşti, Editura de Artă, 1976 .- 324 p.

211.PRELICI, V., A educa înseamnă a iubi.- Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1997.- 247p.

212.PURKEY, W., Self-concept and school achievement .- USA: Prentice-Hall, 1970 .- 324 p.

213.RALEA, M., HERSENI, T., Sociologia succesului.-Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1962 .- 317 p.

214.RĂDULESCU-MOTRU, C., Cultura românească şi politicianismul. Naţionalismul. Sufletul neamului nostru .- Bucureşti, Editura Albatros, 1998 .- 664 p.

215.RĂDULESCU-MOTRU.,C., Psihologia poporului român .-Bucureşti, Ed. Paideia,1937.-245p.

216.RĂDULESCU-MOTRU, C., Sufletul neamului nostru, calităţi bune şi defecte .- Bucureşti, Editura Albatros, 1990 .-15 p.

217.RĂDULESCU-MOTRU, C., Rasă, cultură şi naţionalitate. În: Filosofia istoriei .- Bucureşti, Editura Eminescu, 1984, p.284-291

218.RĂDULESCU-MOTRU, C., Etnicul românesc .- Bucureşti, Editura Fundaţiei România de mâine,1999 .- 183 p.

219.RĂDULESCU-MOTRU, C., Personalism energetic .- Bucureşti, Ed. Eminescu, 1927 .- 37 p.

220.RĂDULESCU-MOTRU, C., Vocaţia, factor hotărâtor în cultura popoarelor .- Bucureşti, Editura Minerva, 1998 .- 497 p.

221.REBOUL, O., Les valeurs de l'education .- Paris, Press Universitaries de France,1992.- 320 p.

222.REDSLOB, R., Principiile naţionalităţilor .- Paris, L'Université Paris 2-Panthéon,1930.-235 p.

223.ROCHER, G., Talcott Parsons et la sociologie americane .- Paris, PUF ,1972 .- 287 p.

224.ROGERS, C., Freedom to Learn .- Columbus, OH: Merrill, 1969 .- 312 p.

225.ROGERS, C., On Becoming a Person .- Boston New York: Houghton Mifflin Company, 1995 .- 420 p.

226.ROKEACH, M., The Nature of Human Values .- New York, Free Press, 1973 .- 435 p.

227.ROKEACH, M., Understanding Human Values .- New York, Free Press, 1979 .- 547 p.

228.ROTARIU, T., Metode şi tehnici în sociologie .- Cluj-Napoca, Ed. Universităţii, 1991.-298p.

229.ROTARIU, T., ILUŢ, P., Ancheta sociologică şi sondajul de opinie .- Iaşi, Editura Polirom, 1997 .-215 p.

230.ROTARIU, T., ILUŢ, P., Socializare şi educaţie. În: Sociologie .- Cluj-Napoca, Editura Mesagerul, 1996 .- 215 p.

231.ROUSSEAU, J.-J., Emil sau despre educaţie .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973 .- 470 p.

232.SALADE, D., Dimensiuni ale educaţiei .- Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1998.-230p.

233.SĂUCAN, D.-Ş., Specificitatea comunicării didactice în contextul comunicării interumane. În: Competența didactică .- Bucureşti, Editura ALL Pedagogic, 1999 .- 173 p.

234.SCHIFIRNEŢ, C., Geneza modernă a ideii naţionale. Psihologie etnică şi identitate românească .- Bucureşti, Editura Albatros, 2001 .- 635 p.

235.SCHIFIRNEŢ, C., Civilizaţie modernă şi naţiune .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996 .- 423 p.

236.SCHIFIRNEŢ, C., Sociologie .- Bucureşti, Editura Comunicare, ro., 2004 .- 253 p.

237.SCHIFIRNEŢ, C., Generaţie şi cultură .- Bucureşti, Editura Albatros, 1985 .- 345 p.

238.SEIŞEANU, R., Principiul naționalităților. Originile, evoluția şi elementele constitutive ale naționalității .- Bucureşti, Editura Albatros, 1996 .-347 p.

239.SILVERMAN, D., Interpreting Qualitative Data .- London, Sage, 1993 .- 456 p.

240.SIMION, E., Fragmente critice .- Craiova-Bucureşti, Scrisul Românesc,1997 .- 365 p.

241.SISEŞTI, D., Spiritualitatea omenirii în evoluție .- Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1974 .- 218 p.

242.SOFRONIE, G., Principiul naționalităților în tratatele de pace. Spiritualitate românească între specific şi universal. Aspecte psihopedagogice .- Bucureşti, Editura Institutul de Enciclopedie Socială şi protecție umană, FOCUS, 2003 .- 275 p.

243.STANCIU, I., Şcoala şi doctrinele pedagogice în secolul XX .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 1995 .- 169 p.

244.STANCU, V., Spiritul universal al culturii române .- Iaşi, Editura Cronica, 2002 .- 247 p.

245.STĂNCIULESCU, E., Teorii sociologice ale educaţiei .- Iaşi, Editura Polirom, 1996 .- 316 p.

246.STHAL, P., Familia şi şcoala. Contribuția la sociologia educației .- Bucureşti, Editura Paideia, Colecția Ştiințe sociale, 2002 .- 167 p.

247.STOETZEL, J., Les valeurs du temps present une enquete europeenne.- Paris, Puf,1983.-312p.

248.STOEZEL, J., La Psychologie sociale .- Paris, Flammarion, 1963 .-119 p.

249.STOICA, Ş., Viața morală a daco-geților .- Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984 .- 186 p.

250.STOICA, Ş., Determinarea funcției sociale a moralei. În: Etos şi contemporaneitate .- Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1971 .- 274 p.

251.ŞERBĂNESCU, B., Valorile naţionale şi educaţia .- Bucureşti, Editura Universitară Carol Davila, 2000 .- 207 p.

252.TODOROV, Tz., Noi şi ceilalţi. Despre diversitate.-Iaşi, Ed. Institutul European, 1999.-432p.

253.TOFFLER, A., Al treilea val .- Bucureşti, Editura Politică, 1983 .- 458 p.

254.TOLEDDANO, A., Studiu asupra ideii de naţiune .- Bucureşti, Editura Cartea de Ştiinţă, 1986 .- 258 p.

255.TOMLINSON, J., Globalizare şi cultură .- Timişoara, Editura Amarcord, 2002 .- 333 p.

256.URECHE, G., Letopiseţul Ţării Moldovei .- Bucureşti, Editura Garamond, 1987 .- 238 p.

257.VALERY, P., Criza spiritului .- Iaşi, Editura Polirom, 1996 .- 271 p.

258.VĂIDEANU, G., Educaţia la frontiera dintre milenii .- Bucureşti, Editura Politică,1988.-379p.

259.VLĂSCEANU, L., Metodologia cercetării sociale. Metode şi tehnici .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986 .- 453 p.

260.VLĂSCEANU, L., Metodologia cercetării sociologice .- Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982 .- 379 p.

261.VLĂSCEANU, L., Politica socială în domeniul educaţiei. În: E.Zamfir, C.Zamfir, Politici soci-ale. România în context european .- Bucureşti, Editura Alternative, 1995 .-568 p.

262.VULCĂNESCU, R., Mitoologie română .- Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1985 .- 711 p.

263.VULCĂNESCU, R., Toponomie mitică românească. Extras . – Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975 .-321 p.

264. WEBER, M., Economia şi societatea .- Bucureşti, Editura Humanitas, 1996 .- 432 p.

265.ZAMFIR, C., Structurile gândirii socilogice: sociologia explicativă şi sociologia constructivă .- Bucureşti, Editura Politică, 1987 .- 341 p.

266.ZLATE, M., Cine sunt eu? – o probă de cercetare şi cunoaştere a eului şi personalităţii // *Revista de psihologie*, 1989, nr.4, p.417-419

267.ZURCHER, L., The Mutable Self .- Beverly Hills, California, Sage, 1977 .- 478 p.

268.Лихачев, Б.Т., Педагогика .- Москва: Юраит, 1999 .- 342 p.

Dicţionare

1. DICŢIONAR de filozofia cunoaşterii. Vol. I, A-H .- Bucureşti, Editura Trei, 1999 .- 768 p.
2. DICŢIONAR de pedagogie contemporană .- Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1969 .- 432 p.
3. DICŢIONAR de pedagogie .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1979 .- 480 p.
4. DICŢIONAR de pedagogie. Vol. I .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1963 .- 481 p.
5. DICŢIONAR de pedagogie. Vol. II .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1964 .-471 p.
6. DICŢIONAR de psihologie /U.Şchiopu .- Bucureşti, Editura Babel, 1997 .- 740 p.
7. DICŢIONAR de sociologie /C. Zamfir, L.Vlăsceanu .- Bucureşti, Editura Babel, 1993 .- 269 p.
8. DICŢIONAR de termeni literari .- Bucureşti, Editura Academiei, 1976 .- 493 p.
9. DICŢIONAR enciclopedic. – Chişinău, Editura Cartier, 2002 .- 1696 p.
10. DICTIONNAIRE encyclopedique de l'education et de la formation.- Paris, Editions Nathan, 1998.- 765 p.
11. DICŢIONARUL explicativ al limbii române .- Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 1998 .- 1192 p.
12. DICTIONARY of education /V.Carter Good editor.-New York: McGrow-Hill Book, 1979 .- 210 p.

Manuale

1. CRIŞAN, Al., DOBRA, S., SÂNMIHĂIAN, Fl., Limba română. Clasa V.- Bucureşti, Editura Humanitas Educational, 1998 .- 314 p.

VASILESCU, a., VASILESCU, M., ROGOJINARU, A., Limba română. Clasa V .- Bucureşti, Editura ALL,1998.- 289 p.

2. DUMITRESCU, A., Limba română. Manual pentru clasa a V-a .- Bucureşti, Imprimeria Coresi, 1992 .- 383 p.
3. LIMBA română. Manual pentru clasa a V-a .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 1991 .- 284 p.
4. A.ŞERBAN, S.ŞERBAN, Limba română. Clasa VI.- Bucureşti, Editura ALL, 1988.-224 p.
5. CRIŞAN, Al., DOBRA, S., SÂNMIHĂIAN, Fl., Limba română. Clasa VI .- Bucuresti, Editura Humanitas Educational, 1998 .-255 p.
6. NICOLAE, I., LEAHU, E., Limba şi literatură română. Clasa X .- Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogica,1997 .- 303 p.

Texte literare

1. CREANGĂ, I., Amintiri din copilărie .- Bucureşti, Editura Minerva, 1972 .- 276 p.
2. GOGA, O., Poezii .- Bucureşti, Editura Culura Naţională, 1924 .- 307 p.
3. HAWTHORNE, N., Litera stacojie.- Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1967.- 349p.
4. LAWRENCE, D., Fii şi îndrăgostiţi .-Iaşi, Editura Polirom, 2002 .- 607 p.
5. JOYCE, J., Portret al artistului în tinereţe .- Bucureşti, Editura Rao, 1995 .- 284 p.
6. PREDA, M., Moromeţii .- Bucureşti, Editura 100+1 Gramar, 2002.-Vol. I, 326 p.; Vol.II, 413 p.
7. REBREANU, L., Ion .- Bucureşti, Editura Albatros, 1985 .- 445 p.
8. SLAVICI, I., Mara .- Bucureşti, Editura Albatros, 1977 .- 304 p.
9. SLAVICI, I., Moara cu noroc .- Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1981 .- 395 p.

ANEXE

Anexa 1. Chestionarul A. Caracteristicile identității națiunii române în opere literare

Identificați caracteristicile prin care se verifică identitatea națiunii române în opere literare studiate

Nr. crt.	Trăsături / Caracteristici	Operă literară
1.	Importanța familiei: dragostea, iubirea părintească	
2.	Respectul vieții în funcție de anumite principii: devotament, muncă, iubire	
3.	Sacrificiul suprem	
4.	Patriotismul	
5.	Respectarea tradițiilor	
6.	Curaj, ambiție, dreptate	
7.	Puterea de decizie în situații limită	
8.	Inteligența, înțelepciunea	
9.	Religia	
10.	Parvenitismul	
11.	Superficialitatea, frica, laşitatea	
12.	Resemnarea	
13.	Lenea	
14.	Prostia	
15.	Subcultura oamenilor bogați care se cred culți	
16.	Dragostea	
17.	Invidie	
18.	Demagogia	

Anexa 2. Practici, obiceiuri, sărbători cunoscute/practicate

Chestionarul B: *Care dintre următoarele practici, obiceiuri, sărbători, le cunoaşteţi şi le practicaţi?*

Practici, obiceiuri, sărbători	**Naţionale**		**Universale**	
	Cunoscute	**Practicate**	**Cunoscute**	**Practicate**
Călușul				
Caloianul				
Paparudele				
Drăgaica				
Halloween				
Sfântul Valentin				
Naşterea Domnului				
Învierea Domnului				
Ziua Înălțării				
Ziua internațională a femeii				
Ziua internațională a copilului				
Ziua Europei				
Ziua Recunoştinței				

Anexa 3. Curente şi mişcări culturale naţionale şi universale

S-a verificat prin **Chestionarul C:** *Identificaţi particularităţile mişcărilor culturale naţionale şi universale studiate*

Curente şi mişcări culturale naţionale şi universale			
Curente	**Reprezentanţi**	**Concept**	**Manifestare în domeniile**

Curente literar-artistice universale. Raţiunea, libertatea şi demnitatea omului, universalitatea sa, sunt câteva dintre atributele pe care oamenii de ştiinţă şi cultură au pus accentul de foarte timpuriu, încercând astfel să înlocuiască imaginea omului subjugat de voinţa zeilor, a celor care le hotărau destinul şi le decideau moartea.

Umanismul este curentul care şi-a propus să promoveze aceste valori în cultură şi artă, şi este identificabil cu Renaşterea – sec. XIV - XVI, în Italia; XVI, în Franţa, Germania şi Ţările de jos; înc., sec. XVII, în Anglia şi Spania. Idealul umanist al Renaşterii este omul.

Termenul de *umanism* are două sensuri: unul larg, de *dragoste faţă de oameni*, acest lucru presupunând libertatea, demnitatea şi perfectabilitatea fiinţei umane; încrederea în raţiune; omul universal, armonia dintre om şi natură; natura ca model al artei; cunoaşterea fiinţei umane, şi unul restrâns, de *interes faţă de valorile antichităţii*: admiraţia faţă de antichitate, redescoperirea ideilor antichităţii greco-latine.

Conceptul educaţional al Renaşterii este reprezentat de ideile lui F.Rabelais şi J.A.Comenius.

Scriitorul umanist Francois Rabelais este apreciat de C.Cucoş drept „*prima apariţie a ceea ce se poate numi realism în instrucţie, împotriva formalismului scolastic*" [69, p.98]. F.Rabelais evidenţţiază diferenţa dintre două tipuri de educaţie: *educaţia scolastică*, bazată pe memorarea mecanică, care despiritualizează fiinţa celui educat, şi *educaţia umanistă*, bazată pe libertate, pe deschidere în gândire şi exprimare. Purtătorul concepţiei sale este romanul *Gargantua şi Pantagruel*. Personajul *Gargantua* a fost supus unei educaţii scolastice, care l-a dresat să recite pe de rost idei şi cărţi, neavând şi capacitatea de a reflecta asupra lor. Rezultat al educaţiei umaniste este personajul *Eudemon* - instruit, elegant în exprimare şi disciplinat. El nu doar cunoştea lumea, ci o şi simţea, şi simţind-o, acţiona asupra ei, îmbogăţind-o. Rabelais promovează învăţământul intuitiv, care prescrie accederea la datele perceptibile ale lumii, punându-l pe elev în contact direct cu cât mai multe aspecte ale realităţii înconjurătoare, inclusiv cu practicile omului. [Ibidem, p.99].

Pedagogul ceh J.A.Comenius este adeptul cunoaşterii totalizatoare, holistice, prin cercetarea naturii, a propriului eu şi a lui Dumnezeu. Factorii de intervenție instructiv-educativă (subiecții educației) sunt părinții, şcoala, agenții culturali. Lui Comenius îi aparține primul plan de învățământ structurat pe discipline şcolare, şi programă şcolară, care se bazează pe respectarea unor axiome (de fapt, principii) precum: a alege pentru predare-învățare, din fiecare știință doar esențialul; utilitatea cunoştințelor; structurarea acțiunii instructiv-educative de la general la particular; caracterul gradual al cunoaşterii, în conformitate cu vârsta şi posibilitățile individuale ale copiilor. Axiologic, cunoaşterea promovată de el, se întemeiază pe trei surse: lumea înconjurătoare, spiritul omului şi Sfânta Scriptură. Drept principiu metodologic de bază este declarată educația prin acțiune, plecând de la o bază intuitivă, învățarea prin exercițiu fiind considerată cea mai productivă: o persoană învață să scrie scriind, învață să gândească gândind şi învață să memoreze memorând.

Toate valorile conceptului educațional al lui Comenius sunt sintetizate şi de conceptul educațional modern [Ibidem, p.124-125].

Umanismul este dezvoltat de ***Iluminism***, supranumit şi *secolul luminilor*, care şi-a propus să-l ajute pe om în năzuința sa pentru libertate prin emanciparea lumii, luminarea poporului. A apărut în Anglia la sfârşitul sec. XVII, marcată de *Declarația Drepturilor Omului*, votată în Parlamentul englez în 1688. Iluminiştii susțin cultul rațiunii, punând un accent deosebit pe cunoaşterea ştiințifică. [Cf. O.Drimbea, 78, p.145].

Iluminismul a cunoscut două direcții:

- occidentală, care a fost radicală, revoluționară, sângeroasă;

- răsăriteană (Imperiul Habsburgic, Imperiul Țarist), moderată, lentă, paşnică, cu accent doar pe rolul culturii.

Valori precum: suveranitatea poporului, dreptul natural, dreptul social, *egalitatea în drepturi*, dreptul absolut al suveranului, *cultul rațiunii, al încrederii în progres prin cultură*, încrederea în afirmarea individului cu drepturi egale, se înscriu în programul politic, social şi cultural al *Iluminismului* occidental şi au valoare imperativă.

Jean-Jacques Rousseau nu este doar autorul teoriei dreptului natural, potrivit căreia toți suntem egali şi liberi de la natură (valori supreme), dar devenim dependenți unii de alții prin statutul social, ci şi un reprezentant de seamă al pedagogiei. Filozoful pedagog consideră că pedagogia trebuie să se întemeieze pe existența omului, ea „*nu trebuie să constea în a pregăti copilul pentru viitor sau în a-l forma într-un anumit fel; ea trebuie să fie viața însăşi a copilului*" [Apaud, C.Cucoş, 69, p.156]. Copilul, susține Rousseau, trebuie format în spiritul a ceea ce poate el deveni, pornindu-se de la nevoile şi de la aspirațiile sale, de la sentimentele şi gândurile sale. Rousseau

neagă verbalismul în educație şi absolutizează învățarea prin experiență [J.J.Rousseau, 231, p.68-69].

Iluminismul în Țările Române.

În *Muntenia*, *Iluminismul* este legat de numele lui Dinicu Golescu, care aderă la / răspândește principiile acestuia prin jurnalul său de călătorie *Însemnări din călătoriile mele*, surprinzând contrastele dintre civilizația țărilor vizitate şi realitățile din țara sa.

Au promovat ideile iluministe şi *Poeții Văcăreşti*, *Ienăchiță Văcărescu* (*Testament*), cei doi fii, nepotul Iancu Văcărescu şi Elena Văcărescu.

În *Moldova* ideile iluministe sunt promovate de Costache Conachi (poezia de dragoste, scrisă în acrostih) şi Gh.Asachi, cu ampla-i activitate literară. Pedagogică, managerială

În *Transilvania*, *Iluminismul* a fost cunoscut sub numele de *Şcoala Ardeleană*, o mişcare amplă, națională, a românilor din Transilvania. Reprezentanții ei dau ideilor acestui curent o intensă coloratură națională, determinată de lupta românilor din Imperiul Habsburgic pentru apărarea drepturilor lor naționale. *Şcoala Ardeleană* este o adaptare originală a *Iluminismului* european la relațiile istorice, sociale, culturale ale românilor din Transilvania. Are un caracter național, patriotic, organizat, polemic, critic, combativ, mesianic, angajant.

S-a manifestat pe câteva căi:

politică, prin memorii şi cereri - *Suplex libellus valachorum Transsilvaniae* în 1791 şi Inochentie Micu Klein;

religioasă: Biserica Unită greco-catolică în 1700;

revoluționară: lupta deschisă a lui Horea, Cloşca şi Crişan împotriva iobăgiei şi a intoleranței şi pentru anularea pactului cunoscut sub numele de *Unio trium nationum,* care dura de secole, înțelegere ce excludea participarea românilor la viața social politică;

culturală: s-au obținut anumite drepturi, precum cel de a înființa nişte şcoli în limba română: primare, de meserii, de preoți, dascăli etc.; G. Şincai, Micu Klein, I. B. Deleanu au înființat cca 300 de şcoli primare; se alcătuiesc manuale: *ABC, Afa Vit*; şcoala obține un caracter laic; apar primele publicații de cultură generală - practică agricolă, apicultură, sănătate; se scrie cu caractere latine;

ştiințifică: cei mai mulți dintre cărturarii Şcolii Ardelene au făcut studii teologice, filosofice, lingvistice, la Viena şi Roma; s-au scris istorii care au polemizat cu istoriografia austro-ungară; au fost şi nişte exagerări - puritatea etnică, argumentată de originea nobilă romană a românilor.

Ideile iluministe mai importante care au fost promovate de Şcoala Ardeleană sunt originea limbii române din latina populară; limba română are la bază limba latină ca şi italiana; originea italiana a limbii române, de unde şi cele două curente lingvistice, *latinismul* şi *italienismul*.

Avansând pe scara evoluției, omul manifestă tendința spre ordine şi rigoare. Curentul care a promovat în mod expres aceste valori este cunoscut în istoria culturii universale şi naționale sub numele de ***Clasicism***, un curent literar-artistic. Apare în Franța, în sec. XVIII, şi se caracterizează prin respectul pentru antichitate, rațiunea având un rol foarte important.

Principiile *Clasicismului* îşi au izvorul în comentariile şi dezvoltările renascentiste ale ideilor cuprinse în *Poetica* lui Aristotel. Clasicismul aşează în centrul creației omul. Afirmă sensul moral şi estetic al artei. Neamestecul genurilor, sobrietate, conformare față de regulile clasice.

Datorită mesajului comunicat care se potriveşte cel mai bine cu vârsta adolescenței, ***Romantismul*** este unul dintre curentele cele mai îndrăgite de către tineri. Lirismul, sentimentele şi emoțiile, visarea, reveria sunt atributele care-l caracterizează. [Cf. O.Drimbea şi colab., 78, p.99].

În sens mai larg, *Romantismul* se manifestă ca o mişcare artistică pentru care a fost necesară evoluția societății şi generalizarea unor stări de lucruri şi atitudini. Acesta se afirmă mai întâi în Anglia, în Germania şi în Franța, în primele decenii ale sec. XIX, difuzându-se apoi dincolo de continentul nostru, ca o mişcare amplă ce cuprinde nu numai literatura ci şi artele plastice, muzica, filosofia, istoria, estetica.

Trăsăturile generale ale *Romantismului* sunt: cultul sentimentului şi al fanteziei creatoare; scriitorii romantici sunt nesatisfăcuți de realitatea obiectivă, încearcă s-o depăşească, să evadeze din ea în istorie, artă, natură, iubire etc.; descoperă infinitul spațial şi temporal; pătrunde mai adânc în tainele sufletului, exprimă sentimentele profunde ale scriitorului; acordă interes pentru frumusețea şi pitorescul naturii, pentru culoarea locală; scoate în evidență şi valoarea artistică a ceea ce nu este frumos; manifestă interes pentru creația populară şi pentru tradițiile naționale; personajul romantic provine din toate mediile sociale, este un erou excepțional care acționează în împrejurări excepționale [78, p.129].

Reprezentarea veridică a realității, preocuparea pentru social, atitudinea critică față de realitate, lipsă de idealizare, stilul sobru - sunt valorile pe care le promovează reprezentanții *Realismului*, un curent literar apărut în sec. XIX, care continuă în forme specifice şi până astăzi.

Natruralismul este curentul ce s-a afirmat după 1860, mai întâi în Franța. Scriitorul naturalist vrea să se substituie omului de ştiință, fără a selecta ceea ce este caracteristic şi semnificativ, în caractere netipice pe care le plasează în împrejurări întâmplătoare, oferă o imagine specifică a realității, una exagerat de fidelă; înlocuieşte caracterele prin temperamente fără a ține seama de factorii primordiali ai personalității umane: rațiune, voință, sentiment, capacitate de a reacționa în sens moral, şi reducând astfel ființa umană aproape exclusiv la datele sale biologice. Aceste temperamente sunt rezultatele a doi factori: ereditate şi presiunea mediului social, împotriva cărora individul nu poate acționa, efectiv şi eficient. Pentru scriitorul naturalist nu există *stări*

sufleteşti, ci numai stări fizice, manifestări ale unor instincte, forme de devitalizare a organismului sau urmări ale unor dezordini organice de natură nervoasă. Literatura naturalistă manifestă predilecție pentru stările fiziologice [78, p.194].

Visul, emoția, sugestia sunt atributele pe care le deține ***Simbolismul***, un alt curent de circulație universală. A apărut în a doua jumătate a secolului XIX, ca reacție împotriva parnasianismului. Cel care a dat numele curentului a fost Jean Moreas, care a publicat şi manifestul literar, întitulat *Simbolismul* (1886). Termenul vine de la gr. *Symbolon*, semn.

Trăsături de bază: respingerea prozaismului, adică a ceea ce este plat, comun, banal şi a expresiei discursive, poezia fiind definită ca artă de a simți; cultivarea simbolului, înțeles ca imagine expresivă, care să exprime corespondențe afinităților invizibile între diferitele elemente ale universului (natură-om); folosirea sugestiei drept cale sigură de a exprima corespondențele, a legăturilor ascunse dintre lucruri, prin cultivarea senzațiilor coloristice, muzicale, olfactive; înclinația spre stările sufleteşti nedefinite, predispoziția pentru reverie, pentru proiecție diafană, nedefinită în timp şi spațiu; muzicalitate interiorizată, înțeleasă ca senzație interioară. Mallarme afirma: "*Poezia nu e decât muzică prin excelență*"; muzicalitatea versurilor prin cultivarea refrenului, cuvintelor cheie, vocalității; vers liber, deschiderea față de inovațiile formale; preferințe pentru anumite teme şi motive; preia de la romantic motivele iubirii şi naturii , dar le tratează altfel: natura, la simbolişti, este una citadină (cu parcuri, grădini, flori, roze, crini), cu motive noi (ploaia, toamna); este preocupat şi de motivele soarta geniului, poetul damnat; are o tematică nouă: tema oraşului, tema călătoriei imaginare, plictisul, nevroza. [78, p.202].

Conceptul conform căruia filosofii trebuie să se retragă în sine, nepăsători la problemele celor din jur, este numit ***parnasianism***, constituit în deceniul VII al secolului XX, ale cărui principii sunt opuse romantismului, simbolismului şi realismului. Estetica parnasiană are o tematică restrânsă. Poetul parnasian exclude din poemele sale orice preocupare pentru viața socială, cultivă geologicul, arheologicul, interioarele, natura moartă. Spre deosebire de romantici, poeții parnasieni refuză să-şi dezvăluie emoțiile şi sentimentele intime, din această cauză poezia lor este obiectivistă, rece, impersonală, dar, în acelaşi timp, este şi o descriere poetică, o repovestire a unor mituri sau legende, un comentariu sau meditație filosofică. Parnasienii acordă cea mai mare atenție formei, perfecțiunii versificației, cultivării unor specii lirice cu formă fixă şi dificile, sau folosirea unui vocabular ales, strălucitor, prețios. În felul acesta, ei proclamă retragerea poetului în "turnul său de fildeş" şi în idealul "artei pentru artă" [78, p.192].

Pragmatismul în educație este reprezentat de modelul americanului John Dewey, deosebit de semnificativ conceptului cercetării noastre, care are ca punct de referință practica educațională. Educația reprezintă un proces de reconstrucție şi reorganizare a experienței trecute în vederea

dobândirii unei noi experienţe. Dacă nu ne cunoaştem şi nu ne asumăm trecutul nu putem avea prezent şi prin urmare nici viitor. În acelaşi timp, adevărata educaţie garantează puterea de creştere, de accedere spre noi experienţe spirituale. Pedagogul şi filosoful american avansează drept principiu constitutiv al educaţiei reglementarea procesului de participare a educatului la conştiinţa socială, în care acestuia îi este stimulată participarea activă la inserţia în social, reprezentat de exigenţele situaţiilor sociale ale mediului. Finalitatea educaţiei, conform lui J.Dewey, este nu doar înţelegerea lucrurilor, ci şi capacitatea de a le utiliza. El stabileşte funcţiile şcolii, prin care aceasta devine mediul propice de amplificare a experienţei personale a şcolarului:

- simplificarea şi punerea în ordine a factorilor dispoziţiei ce trebuie dezvoltată;
- purificarea şi idealizarea obiceiurilor sociale existente;
- crearea unui mediu mai larg şi mai bine echilibrat decât cel de care ar putea fi influenţaţi tinerii dacă ar fi lăsaţi liberi.

Principiul metodologic diriguitor promovat de J.Dewey - calităţile lucrurilor dobândesc semnificaţie doar prin activitate, de aceea copilul trebuie să manevreze obiectele, să le întrebuinţeze efectiv. Elevul învaţă ceva făcând, acţionând, lucrând: *learning by doing* [Apaud, C.Cucoş, p.259-260].

Curente şi tendinţe literare şi culturale naţionale. Valorile promovate de curentele universale, evocate în subcapitolul anterior, au fost însuşite de oamenii de cultură ai vremii din România, care le-au redat publicului larg. În plus, ele i-au stimulat pe cărturarii noştri să creeze curente naţionale.

Primul curent care prinde contur pe teren românesc, fiind şi prima mişcare cultural-literară autohtonă, este ***sămănătorismul***, orientare literare care îşi are punctul de referinţă în programul revistei *Sămănătorul*, care a apărut la Bucureşti între anii 1901 şi 1910 şi a fost condusă iniţial de Al.Vlahuţă şi G.Coşbuc, apoi de N.Iorga (1903-1906). Fiind expresia stării de spirit a păturilor sociale speriate de capitalism, şi de tot ceea ce este modern, sămănătorismul literar se constituie ca o orientare ostilă modernismului. Principalele sale trăsături sunt: paseismul, adică tendinţa de întoarcere spre trecut, regretul pentru risipirea aşezărilor de altădată şi condamnarea prezentului; idilismul sau preferinţa pentru înfăţişarea pitorească, înfrumuseţată în mod exagerat, a satului românesc, considerat ca unicul depozitar al specificului naţional românesc; sentimentul dezrădăcinării, generat de ideea că satul se află într-o opoziţie de neîmpăcat cu oraşul modern, văzut ca loc de pierzanie; în consecinţă, cei ce se aventurează spre oraş trăiesc drama dezrădăcinării.

Vechile curente tradiţionaliste, mai ales *Sămănătorismul*, afirmă că nu trebuie să ne inspirăm de la alte culturi. Gândiriştii, prin Cezar Petrescu, afirmau că în faţa *spiritului*

internaţionalist trebuie să se apere *românismul*, adică ceea ce este specific *sufletului naţional*, vieţii autohtone. Ideologii gândirişti acceptă ideea separării civilizaţiei şi cultură şi socoteau că între formele de viaţă împrumutate din Apus şi sufletul poporului român există o incompatibilitate de sens. Particularităţile specificului naţional sunt cultivate prin valorificarea miturilor autohtone, a riturilor şi a credinţelor străvechi, acestora li se adaugă şi credinţa religioasă ortodoxă. Însuşirea adevăratelor valori şi corectarea celor păguboase omenirii este conceptul sugerat de Maiorescu prin fenomenul *formelor fără fond* [N.I.Nicolae, Manual, cl. X, p.214]

Sub influenţa lui H.T.Buckle, criticul român a formulat teza *formelor fără fond* la 1868, în articolul *În contra direcţiei de astăzi în cultura românească* publicat în revista *Convorbiri Literare*. Articolul prezintă critica junimistă la adresa clasei politice şi a reprezentanţilor culturii româneşti. Prin *forme fără fond*, T.Maiorescu se referă la consecinţele imitării modelului cultural, social şi politic occidental de către clasa conducătoare românească. Printre manifestările formei fără fond Maiorescu critică crearea şcolilor săteşti înainte de formarea învăţătorilor de calitate, fondarea de reviste înainte de a avea un public dornic să citească, organizarea de asociaţii „*fără ca spiritul propriu de asociaţie să se fi manifestat*, *etc*." [T.Maiorescu, 155, p.129]. "*Avem politică şi ştiinţă, avem jurnale şi academii, avem şcoli de literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituţiune*, afirmă T.Maiorescu. *Dar în realitate toate aceste sunt producţiuni moarte, pretenţii fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr*." [155, p.129]. T.Maiorescu susţinea că fiecare societate, pentru a ajunge la un anumit nivel cultural, trebuie să parcurgă toate etapele evolutive anterioare. Simpla copiere a unor modele străine spiritului poporului respectiv este pervertitoare şi nocivă – idei în general adevărate, nu şi în particular, căci în educaţie, de ex., de altfel ca şi în celelalte domenii ale activităţii cultural-spirituale a omului, ambii subiecţi, creatorul/prducătorul/educatorul, şi receptorul/consumatorul/educatul se constituie într-o nouă calitate concomitent şi continuu, reciproc condiţionaţi.

O altă soluţie pentru evoluţia societăţii româneşti vine în 1926 prin Eugen Lovinescu. Acesta completează teza formelor fără fond cu *teoria sincroniei* prezentată în *Istoria civilizaţiei Române moderne* [153,1982]. M.Cărtărescu, în studiul *Postmodernismul românesc*, nota că formele fără fond apar drept elemente revoluţionare generate din necesităţi sociale. În primul moment, aceste forme apar brusc într-o societate drept imitaţii integrale în contact cu civilizaţii mai înalte. În al doilea moment, are loc o sincronizare de valori prin care formele împrumutate sunt integrate fondului etnic al poporului respectiv, revoluţia completându-se prin evoluţie [52].

Un alt curent naţional este ***Poporanismul***, caracteristica dominantă a căruia este simpatia faţă de popor. Acesta se manifestă în mai multe planuri:

cultural, ilustrat de colaborarea lui C. Stere la *Adevărul* şi *Evenimentul literar*;

politic: ideologia se conturează odată cu publicarea studiului *Social democratism* sau *poporanism*, de C.Stere, în *Viaţa românească*;

literar, coincizând cu activitatea de îndrumător literar a lui G.Ibrăileanu, desfăşurată la *Viaţa românească*.

Principiile şi valorile promovate: atitudinea critică faţă de structurile societăţii contemporane; simpatia faţă de ţărănime; dezaprobarea falsei înfrumuseţări a vieţii [Ibidem, p.218-219]

Dacă înainte de primul război mondial principalele orientări erau sămănătorismul şi poporanismul, în perioada interbelică discuţiile literare se duc în jurul *Modernismului* şi *Tradiţionalismului*.

Ataşamentul faţă de tradiţie, tendinţa spre folclor, istorie sunt câteva dintre valorile pe care le promovează un alt curent naţional, *Tradiţionalismul*. El se opune modernismului şi respinge ideea de civilizaţie. Cu rădăcini adânc înfipte în istoria artei şi a gândirii, atitudinile tradiţionaliste au fost alimentate substanţial prin descoperirea folclorului şi prin studierea culturilor primitive, în care susţinătorii lor au văzut o suma a potenţialului creator al omului, în faţa căruia orice inovaţie nu s-ar mai justifica. În folcloristică, termenul a dus la considerarea creaţiei populare ca relicvă imuabilă a culturii primitive. Adepţii săi practicau un fel de arheologie folclorică, prin care restaurau toate piesele descoperite, eliminând tot ceea ce nu era autentic, ci adaos. Curentul se caracterizează prin negarea mişcărilor literar-artistice înnoitoare, prin promovarea unei anume izolări faţă de orientările moderne din cultura lumii şi prin proslăvirea nediferenţiată a trecutului naţional. Îşi propune să continue idei şi forme vechi, fără însă a le repeta aidoma. Promovează, în general, o literatură de orientare artistică moderată sau chiar retrogradă, din perspectivă modernistă. Sub acest aspect, principalele reviste care au creat adevărate curente sunt *Sburătorul*, reprezentând tendinţa modernistă, de sincronizare cu literatura europeană şi *Gândirea*, promotoare a curentului tradiţional.

O ultimă formă a tradiţionalismului, cu o puternică tentă politică reacţionară, a constituit-o, în România, *Gândirismul*. Numele tendinţei este legat de revista *Gândirea*, apărută la Cluj, în 1921, sub direcţia lui Cezar Petrescu şi D. I. Cucu, ca revistă "*literară, artistică, socială*". Revista se mută la Bucureşti sub conducerea lui N.Crainic şi va avea activitate până în 1944. În faţa *spiritului internaţionalist*, revista apără *românismul*, adică ceea ce este specific *sufletului naţional*, vieţii autohtone. Din vechile curente tradiţionaliste, mai ales din *Sămănătorism*, se preluase ideea că istoria şi folclorul sunt domeniile relevante ale specificului unui popor, dar gândiriştii considerau viziunea prea strâmtă, preponderent materială, astfel că N.Crainic susţinea: "*Sămănătorul*" *a avut viziunea magnifică a pământului românesc, dar n-a văzut cerul spiritualităţii româneşti*". Vechilor

factori ai spiritualității noastre naționale li se adaugă unul nou, de factură spirituală: credința religioasă ortodoxă, care ar fi, după părerea lor, element esențial de structură a sufletului țărănesc.

Aşadar, vechile curente tradiționaliste, mai ales *Sămănătorismul*, afirmau că nu trebuie să ne inspirăm de la alte culturi. Gândiriştii, prin Cezar Petrescu, susțineau că *românismul* - ceea ce e specific *sufletului național*, vieții autohtone - trebuie să se apere în fața *spiritului internaționalist*. Ideologii gândirişti, acceptând ideea rupturii dintre civilizație şi cultură, socoteau că între formele de viață împrumutate din Apus şi sufletul poporului român există o incompatibilitate de sens. Particularitățile specificului național sunt cultivate prin valorificarea miturilor autohtone, a riturilor şi a credințelor străvechi, cărora li se adaugă credința religioasă ortodoxă.

Eugen Lovinescu, un militant al *teoriei sincronismului*, porneşte de la ideea că există un spirit al veacului, explicat prin factori materiali şi morali, care imprimă un proces de omogenizare a civilizațiilor, de integrare într-un ritm de dezvoltare sincronică. În condițiile în care există decalaje între civilizații, cele mai puțin dezvoltate suferă influența binefăcătoare a celor avansate. Influența se realizează în doi timpi. Mai întâi se adoptă, prin imitație, forme ale civilizației superioare, apoi, după implantare, se simulează crearea unui fond propriu.

Teoria imitației este preluată după psihologul şi sociologul francez Gabriel Tarde. El explica viața socială prin interacțiunea reacțiilor sufleteşti. De asemenea, extinde observațiile şi la nivelul individului, care, spune criticul, se formează în prima parte a existenței sale sub influență, prin imitație.

Analizând faptele politice şi culturale româneşti, E.Lovinescu [153] consideră că modernizarea a început după pătrunderea în Țările Române, la începutul sec. XIX, a ideilor inovatoare din Europa. Preluând formele occidentale, societatea românească a creat premisele dezvoltării unui fond modern. Principiul sincronismului în literatură însemna în mod practic acceptarea schimbului de valori, a elementelor care conferă noutate şi modernitate fenomenului literar. Nu se vorbeşte de o imitație servilă, de un împrumut fără discernământ, ci de o integrare a literaturii într-o formă estetică viabilă, în pas cu evoluția artei europene.

E.Lovinescu, pentru sincronizarea literaturii cu "*spiritul veacului*", consideră că sunt necesare câteva mutații şi orientează literatura spre trecerea de la tematica preponderent rurală la o tematică citadină. Pentru genul epic recomandă cultivarea romanului de analiză psihologică, cu o tipologie modernă: intelectualul, burghezul. Pentru lirică se recomandă o poezie intelectuală, rece, de idei, iar pentru dramatic - drama psihologică şi de idei, scrierea eseistică. Prin modernizare, E. Lovinescu înțelege depăşirea unui spirit "*provincial*", şi nicidecum opoziție față de tradiție, de specificul național. Tendința modernistă susține europenizarea literaturii naționale – sincronizarea cu literatura Europei, promovarea scriitorilor tineri, teoria imitației, eliminarea decalajului în cultură,

trecerea de la o literatura cu tematică rurală la una de inspirație urbană, cultivarea prozei obiective, evoluția poeziei de la epic la liric şi a prozei de la liric la epic. Promovarea unei tendințe moderniste în literatura română şi a tinerilor scriitori sunt preocupările criticului E.Lovinescu şi ale revistei şi cenaclului *Sburatorul*, pe care le conduce din anii 1919-1922 şi apoi între 1926-1927. Obiectivul de a lansa tineri scriitori s-a realizat prin apariția unor nume ca Ion Barbu, Camil Petrescu, Ilarie Voronca, George Calinescu, Pompiliu Constantinescu. În ceea ce priveşte celălalt obiectiv, imprimarea unei tendințe moderniste evoluției literaturii, acesta a cunoscut un proces mai îndelungat de înfăptuire. E.Lovinescu îşi dezvolta concepțiile sale moderniste pornind de la ideea că există un spirit al veacului, explicabil prin factori materiali şi morali, care imprimă procesului literar integrarea într-un ritm de dezvoltare sincronică. *Teoria imitației*, care explică viața socială prin interacțiunea reacțiilor sufleteşti, şi principiul sincronismului în literatură înseamnă acceptarea schimbului de valori a elementelor care conferă noutate şi modernitate fenomenului literar.[153, p.17-25].

Mişcări literar-artistice moderne. Odată cu intrarea în secolul XX, valorile familiale, religioase, sociale, politice, culturale, educaționale, umane tind să-şi modifice canoanele. Unele curente artistice şi culturale, numite avangardiste, îşi propun să schimbe lumea şi pentru asta recurg la formule originale, care însă au fost apreciate ca excentrice.

Avangardismul este numele generic dat unor curente şi grupări literar artistice precum *futurismul, cubismul, dadaismul, suprarealismul* etc., apărute la înc. sec. XX. Acestea încercau să spargă canoanele artei tradiționale, academice şi să recurgă la abordări îndrăznețe, uneori excentrice. [*Dicționar de termeni literari*, p.44].

Avangardismul european are ca punct de plecare curentul nonconformist *dadaismul*. Acesta a fost inițiat la Zürich de românul Tristan Tzara. Dadaiştii îşi exprimau disprețul față de o lume incapabilă să oprească barbaria şi crima. Ei cultivau antiliteratura, antimuzica, antipictura, ajungând în domeniul absurdului. Din acest curent s-au dezvoltat *constructivismul* si *suprarealismul*.

Constructivismul românesc s-a grupat în jurul revistei *Contemporanul*, condusă de I.Vinea. Criticul a solicitat subscrierea la acest spirit nu doar a scriitorilor, dar şi a altor artişti: pictori, sculptori, actori, regizori din cultura română. Rezultatul s-a materializat în T.Arghezi, I.Barbu, Camil Petrescu, I.Voronca, C.Brâncuşi, B.Fox, St.Rol (literatură), în gruparea *Bauhaus şi Le Courbusier* (arhitectură), etc.

Ideea esențială a constructiviştilor se exprimă prin necesitatea unei corespondențe între artă şi spiritul contemporan al tehnologiei moderne, care inventează forme noi concurând natura. Arta, susțin teoreticienii acestei mişcări, trebuie *să imite* tehnica modernă, plăsmuind şi ea *forme pure*,

complet imaginare. Artistul trebuie să fie un creator de valori estetice, fără corespondenţe sau ecouri în planul naturii, al realităţii imediate. Se încurajează pictura abstractă, nonfigurativă (armonie de senzaţii cromatice) cubismul (care descompune percepţia vizuală a obiectelor, recompunând-o arbitrar), sincretismul artelor, colajul poetic, funcţionalismul arhitectural. Câteva reviste, *Punct*, *Integral* şi un grup de graficieni au încercat să impună spiritul constructivist [Ibidem, p.96].

Gândirea logică şi activitatea premeditată a raţiunii nu mai este pe placul gânditorilor din Franţa de la începutul celui de-al treilea deceniu al sec. XX. Această mentalitate va da naştere unei alte mişcări literare, ***Suprarealismul***, teoretizată de A.Breton, şi care pune accent pe activitatea spontană a imaginaţiei şi pe exploatarea zonelor iraţionalului, pe vise şi pe zone de automatism psihic, pe pătrunderea artei în planul inconştientului, al delirului, în care spaţiile umane scapă controlului conştiinţei. Suprarealiştii consideră că adevărata realitate a omului apare deformată de către cenzura conştiinţei, care introduce numeroşi factori de modelare convenţională schematică a fiinţei umane. Pătrunzând direct în subconştient, arta ar aşeza omul în realitatea lui integrală, adeverită într-o *suprarealitate* autentică ipocrită. Aceste idei au ca bază filosofia lui H.Bergson şi ideile lui S.Freud, creatorul psihanalizei. Tehnica de realizare artistică este *dicteul automat*, care constă în încercarea de transcriere rapidă a cuvintelor, propoziţiilor, frazelor, a senzaţiilor cromatice, vizuale, în pictură, ca şi cum ar ieşi spontan din fluxul continuu al subconştientului. Condiţia esenţială era ca raţiunea să nu exercite nici un fel de control. Suprarealismul a fost teoretizat şi practicat de revistele *Alge* si *Urmuz*. Reprezentanţi: A.Breton, L.Aragon, P.Eluard (în literatură), S.Dali, G. de Chirico, P.Picasso, etc. (pictură). În cultura română s-au afirmat I.Voronca, G.Bogza, A.Baranga, S.Pană şi chiar T.Arghezi [Ibidem, p.426-428].

Obiectele din realitate pot fi prezentate şi descompuse în figuri geometrice. Aceasta este intenţia pusă în practică a unor artişti de la începutul secolului XX precum P.Picasso, G.Braque, J.Gris şi F.Leger. Mişcarea artistică reprezentată de acest concept poartă numele de ***Cubism.*** Aceasta renunţă la perspectiva tradiţională şi la varietatea cromatică. În România principalii exponenţi ai acestei mişcări sunt pictorii M.Iancu, M.H.Maxy şi C.Mihăilescu.

Dadaismul s-a născut din revolta împotriva civilizaţiei şi a războiului. El este construit în jurul şi în spiritul grupării *Dada* (mai târziu şi revista *Dada*, 1917-1918). Dadaismul neagă orice raport dintre gândire şi expresie, dintre logică şi poezie. Contestă vehement formele consacrate ale culturii şi artei. Dadaismul propunea, în derâdere, o "*artă*" întâmplătoare, ilogică, născută din simpla alăturare de cuvinte disparate, de culori, linii sau constând în manifestări (spectacole) şocante, aberante etc. Dadaismul cultivă antiliteratura, antimuzica, antipictura, inventând cele mai năstruşnice tehnici de creaţie, toate având la bază incoerenţa, lipsa de logică, absurdul. Mişcarea se

autodizolvă în 1921. Printre inițiatorii curentului au fost T.Tzara, M.Iancu, H.Ball, R. Huelsenbeck, Man Ray, H.Hoch, A.Breton [Ibidem, 1996, p.61].

Futurismul a apărut ca o reacție față de academism şi de valorile tradiționale şi, în acelaşi timp, din dorința de sincronizare a literaturii şi artei cu epoca civilizației moderne, a vitezei, a maşinii. Este un curent apărut în Italia la înc. sec. XX, cu ecouri în arhitectură şi în muzică. În literatură, futurismul pune accent pe rolul inconştienței creatoare. Reprezentanți: F.T.Marinetti, G.Govoni, Vl.Maiakovski. În artele plastice se urmăreşte crearea unor imagini sintetice juxtapuse prin care se încearcă redarea senzației mişcării. Reprezentanți: U.Boccioni, G.Severini, G.Balla, L.Russolo [*Dicționar de termeni literari*, p.182].

Anexa 4. Valori ale educației din școala tradițională vs școala modernă în opere din literatura națională vs. literatura universală

Chestionar D.: *Ce model didactic/metodă de educare considerați că se aplică în următorul exemplu*?

Exercițiul 1. Elevilor li se propune să prezinte în paralel fenomene ale două opere literare, din literatura română şi din din literatura universală, care reprezintă artistic realități şi concepteducaționale ale trecutului în țări diferite:

I.Creangă, *Amintiri din copilărie*	J.Joice, *Portret al artistului în tinerețe*
Şi a pus părintele pravilă şi a zis că în toată sâmbăta să se procitească băieții şi fetele adică să asculte dascălul pe fie care de tot ceea ce a învățat pe săptămână; şi câte greşeli va face, să i le însemne cu cărbune pe ceva, iar la urma urmelor de fiecare greşeală să-i ardă şcolerului câte un sfânt Nicolai.	*- E pe aici vreun băiat care trebuie biciuit, părinte Arnal? strigă prefectul de studii Niscaiva trântori codaşi şi pierde vară prin clasa asta, care trebuie biciuiți?*
Personaj principal, copilul *Nică*	copilul *Stephen*
Bădița Vasile, dascălul şcolii	Părintelui *Arnal*
Calul bălan şi *Sfântul Nicola*i	Prefectul de studii Dolan
Elev pedepsit: *Smărăndița*	*Fleming*

Sunt sesizate asemănările şi diferențele. Acestea sunt, în temei, în atitudinea protagoniştilor, Nică şi Stephen. Când celui dintâi îi vine rândul să răspundă şi cumulează o serie de greşeli: 1, 2, 3, până la 29 şi urmau şi mai multe, protagonistul alege să fugă. Stephen, eroul lui Joyce, confruntat cu o situație de criză: mănâncă bătaie fără să fie vinovat, pentru că şi-a spart ochelarii şi nu putea să scrie, rezolvă situația într-un fel exemplar, adresându-se rectorului şcolii, câştigându-şi, prin atitudine şi felul în care a acționat, respectul şi admirația colegilor care „*strigară de trei ori: ura*!" şi „*Huo pentru Cap-Chel*.

Exercițiul 2. Curentul literar: *Realismul*.

Tema: *Şcoala, relația copil - familie, copil – şcoală*.

Salinger este postmodern pentru că nu pune accent numai pe o viziune clasică a burgheziei, aceea de a-şi păstra nişte valori, pe care să le apere, dar în care nu crede. Familia, prietenia se corelează cu teme moderne: înstrăinarea de părinți încă din adolescență, descoperirea unei lumi prin nonvalorile ei şi nu prin valorile ei şi de aici rezultă revolta, înstrăinarea, abandonul care sunt atributele lumii postmoderne, şi a dramei postmoderne.

Tema: *Lumea adolescenței, adolescentul perpetuu*.

A. Fournier, *Cărarea pierdută*, este o proză metaforică şi simbolică, o pledoarie pentru păstrarea valorilor etern umane: prietenia, loialitatea, cinstea, credința, familia. Desprinderea de

adolescență intrarea în maturitate, relații de prietenie, greutățile vieții nu anulează valorile morale: prietenia, fidelitatea, loialitatea, puritate sunt atribute ale vârstei inocente pe care autorul nu a abandonat-o niciodată în viața, moto-ul său fiind: *Credo-ul meu în artă şi în literatură este copilăria*.

Exerciţiul 3. J. Fowles. Curentul literar: *Postmodernismul*.

Tema: *Şcoala, relația părinți - copii în perioada postmodernă*.

În literatura universală discutăm ipostazele şcolii din viziunea unui realism postmodern. În sec. XX, şcoala postmodernă oferă o realitate în care s-au pierdut reperele şi nonvalorile sunt stimulate, de aceea se ajunge la anarhie şi revoltă, din care nu poți să te salvezi decât dacă lupți cu tine însuți şi nu cu lumea, pentru că aceasta nu-ți mai oferă nici o şansa, fie că e vorba de familie sau de şcoală, pentru care valorile au rămas simple lozinci pe care le strigi ca la un meci sportiv, dar pe care îndată ce s-a terminat le abandonezi şi le-ai uitat.

Tema: *Lumea ca teatru, în care ființa e o simplă marionetă*.

J. Fowels prin *Magicianul* ne oferă aceeaşi viziune a lumii postmoderne în care ființa rămâne un prizonier fără putere de a se apăra sau a se sustrage, lumea este un teatru iar tu eşti o marionetă în mâinile unor regizori. J.Fowels este modern prin formula de roman pe care o cultiva, el favorizeaza normele deschise, cu multe scenarii, care transformă cititorii în colaboratori la creație.

Magicianul este o proză metaforică şi simbolistă postmodernă în care sunt reluate mituri străvechi pe care autorul le aplică în lumea postmodernă: terifiantul, haosul, deruta, care duc la drame existențiale moderne.

P. Coelho. Tema: *Cunoaşterea de sine*

Alchimistul este o carte în care P.Coelho încearcă se exprime în mod algoritmic ființa umană în ipostază spirituală. Cartea dă un sprijin omului modern, lumii moderne. E o salvare a omului postmodern care, constrâns de o multitudine de convenții, prin întoarcerea la sine să se regăsească ca ființă spirituală, care se luminează pe sine în plan interior. A te cunoaşte pe tine însuți şi a te regăsi e o soluție salvatoare a omului modern ajuns într-un moment de criza şi de cădere spirituală, nu prin afirmarea sa socială şi biologică, pentru că valorile materiale la un moment dat îşi pierd valorile reperice, ci prin inițierea spirituală. Cartea sa e o literatură de graniță între filosofie şi artă , între un univers ideatic şi arta ca sugestie, exprimat metaforic, cartea are virtuțile eseului, dezbateri de idei cu trimitere la intelect şi spirit.

J. Joyce. Scriitor modern, J. Joyce, în *Portret al artistului în tinerețe*, o capodoperă a modernității, are în centrul atenției preocuparea pentru individ înțeles ca individual. J. Joyce nu rupe legătura cu tradiția, el vrea să readucă în literatură valori umane. Textul pune accent pe o educație tradițională, educația iezuită, a şcolilor catolice. În realitate, J.Joyce îşi stabileşte o perspectivă intelectuală surprinzător de complexă pentru un băiețandru aflat pe băncile unei şcoli care nu îngăduie abateri de la programa stabilită cu foarte multă vreme în urmă de fondatorii clasici ai şcolii. Ideile sale sunt mai apropiate de romantici, nu se suprapun tomismului, pentru că şi structura lui sufletească e cea a unui romantic, idei care au evoluat de-a lungul vieții.

Anexa 5. *Chestionarul E*

este redat prin testul *Sub semnul comparației* în care s-a urmărit identitatea eului personal, din perspectiva unei psihologii etnice

I	II	III	IV
Oferiți cinci răspunsuri scurte (cuvinte, propoziții) bazate pe ceea ce vă vine imediat în minte atunci când vă gândiți *Noi, românii, suntem*…	*Mi se potriveşte* 1.; 2.; 3	Esențial = E	F.f; F.; R.; Sp.
Gândiți în termenii de *Ei, românii*, *sunt*…			

Anexa 6. Instanțele de împărtăşire a valorilor. *Chestionarul F*

Numiți instanțele de dobândire a valorilor ținând cont de următoarea clasificare:

Tip valori	Biserică	Cărți	Familie	Filme	Media/ internet	Nu ştiu	Şcoală	Total general
Economice Estetice Intelectuale Materiale Morale Politice Profesionale Religioase Sentimentale Sociale								
Total general								

Anexa 7. *Chestionarul H*

Catalogați drept naționale vs universale următoarele valori şi le clasificați în funcție de criterii precum: *Puțin/Deloc*; *Neutru*; *Mult/F.mult*

Apreciere / Valoare	Național			Universal		
	Puțin/ Deloc	**Neutru**	**Mult/F.mult**	**Puțin/ deloc**	**Neutru**	**Mult/F.mult**
Aventură						
Curaj						
Religiozitate						
Cooperare						
Creativitate						
Veselie						
Politețe						
Ordine						
Încredere						
Demnitate						
Libertate						
Recunoştință						
Personalitate						
Dreptate						
Patriotism						
Familie						
Studiu						
Ascultare						
Spirit deschis						
Pace						
Punctualitate						
Perseverență						
Răspundere						
Adevăr						
Respect lege						

Anexa 8. Raportul valori tradiționale – valori moderne pentru învățământul contemporan din Europa (Cf. Gh.Bunescu, 51; J.Stoetzel, 247)

Frecvență %	Tradiție	Inovație
73	Onestitate	
51		Toleranță
49	Bune maniere	
46		Sentimentul responsabilității
34	Politețe	
32		Loialitate
29		Stăpânire de sine
27		Autonomie, independență
25	Supunere	
23	Înclinație spre muncă	
21	Spirit de economie	
18		Perseverență
17	Credință religioasă	
15		Altruism
14	Răbdare	
13		Imaginație
10		Simț de conducere

Onestitatea este virtutea incontestabilă în preferința europenilor, ea este o virtute morală şi socială, se alătură altor valori precum *onoarea*, *respectul de sine*, şi are un rol deosebit în conduita umană. *Onestitatea* reprezintă temeiul funcționării sociale care se bazează pe respectul cuvântului dat, practică ce există ca valoare din cele mai vechi timpuri, deci poate fi ridicată la rang de valoare universală. Alte şase calități alese ca importante de către europeni sunt: *toleranța, bunele maniere, sentimentul responsabilității, politețea, loialitatea, stăpânirea de sine*. Între cele şapte virtuți, divergențele sunt cele mai slabe, iar acordul cel mai puternic, deci ele constituie baza educației comune a copiilor europeni, concluzionează autrii materialului citat.

Ancheta europeană a evidențiat faptul că alegerea între *libertate – egalitate* este puternic asociată cu pozițiile politice. *Libertatea* este o valoare de dreapta, *egalitatea* este o valoare de stânga. Persoanele cu instrucție superioară optează pentru libertate. Cei mai în vârstă preferă egalitatea.

Diferența este şi în atitudinile religioase: catolicii sunt mai mult în favoarea egalității, protestanții optează pentru libertate [J.Stoetzel, 247, p.52].

Familia **este** valoarea cea mai importantă pentru eurpeni. Aprecierea *raporturilor cu părinții şi a rigorii disciplinei* parentale în copilărie este mai ridicată în cazul copiilor mai *religioşi*. Astfel că intimitatea raporturilor dintre părinți în Europa înregistrează următoarea situație: intimitatea

raporturilor cu mama este apreciată mai mult de copiii europeni față de cea cu tatăl. În probleme de morală există un nivel ridicat de acord între părinți şi copii. Educația primită în familie influențează opțiunile de mai târziu ale copilului, rolul pe care-l va juca acesta ca adult în propria lui familie şi în stabilitatea societății [Ibidem, p.137]. Familia, aşadar are un rol important în educația pentru şi în spiritul valorilor la copil. Şcoala se bazează pe educația primită de către copii din partea părinților a valorilor tradiționale şi o continuă în deschiderea ei spre valorile contemporaneității, încearcă să nu provoace o ruptură prea mare în personalitatea copilului prin influențe diferite ale şcolii şi familiei. Şcoala, transmițător al noilor valori, poate acționa pentru întemeierea rațională a sistemelor de valori, în mod direct. Tot şcoala trebuie să acționeze pentru justificarea afectivă a acestora, inclusiv să colaboreze cu familia, deci în mod indirect.

Anexa 9. Valori proiectate de manuale
(Date preluate de la B.Şerbănescu, 251)

Şcoala are oportunitatea de a crea, dezvolta şi de a transfera valorile, în primul rând, prin disciplinele cuprinse în curriculum. Suportul material pentru prezentarea acestora este manualul. Manualele la ştiinţele umane sunt cele mai adecvate pentru promovarea sistemelor de valori aferente naţional-universalului, iar cele de limba şi literatura română deţin întâetatea în acest sens, ele preocupându-se preponderent de valorile naţionalului, de la care elevii avansează în universal – comportamente ale mai multor civilizaţii şi naţiuni. Acestea sunt secondate de manualele de educaţie civică şi de educaţie estetică (muzică, desen), cărora le urmează cele din din aria curriculară *Ştiinţe*. Conform lui Aristotel, disciplina care se ocupă, cel mai mult, de formarea laturii morale şi a asimilării virtuţilor este educaţia muzicală: *Însă nu este oare muzica, mai degrabă un mijloc de a ajunge la virtute? Şi, oare, nu poate – precum gimnastica întăreşte corpul - să înrâurească sufletul, deprinzându-l cu o plăcere nobilă şi pură*? [Adud B.Şerbănescu, p.103]. Specialiştii în domeniu au stabilit o serie de obiective pe care manualele ar trebui să le conţină în mod obligatoriu. Acestea, includ printre altele, familiarizezea cu patriotismul popular, integrarea în sistemul complex al muzicii universale culte prin cunoaşterea folclorului românesc, etc.

Valorile prezentate prin cele trei tablouri înfăţişează statistic frecvenţa apariţiei, în manuale, a unor termeni ce exprimă şi definesc noţiunea de valoare (socială, etică, religioasă, estetică etc).

De subliniat, că nu numărul mic sau mare al prezenţei acestora în manuale contează ci faptul că ele există. O analiză sumativă ne permite să constatăm că există un număr de 38 de cuvinte nominalizate în cele trei manuale, care trimit la noţiunea de valoare, care poate fi un punct de referinţă atât pentru profesor cât şi pentru elevi. Profesorii de română pot urmări felul în care elevii reacţionează la un fenomen / lecţie care trimite la o valoare gen adevăr, patriotism, responsabilitate, respect etc. Pe de altă parte, elevii pot ei înşişi să fructifice prin experienţe personale datele primite prin manual. Totodată, prezenţa acestor noţiuni oferă deschideri pentru desfăşurarea de activităţi care să permită o înţelegere mai profundă a acestora şi punerea lor în practică. De ex., la o lecţie de literatură care face apel la respectul şi dragostea faţă de natură, profesorul poate ca în plus de interpretarea literară a textului să iniţieze activităţi individuale şi de grup în care elevii să-şi demonstreze abilităţile prin care reuşesc să conserve un colţ de natură. De asemenea, se pot crea situaţii în care elevii pot să interpreteze / să joace roluri (din domeniul administrativ, juridic, politic etc.) prin care acestora le revine răspunderea să organizeze proiecte şi programe de conservare, regenerare şi înfrumuseţare a naturii. Din această activitate se pot exploata calităţile lor civice, estetice, morale, etc. Legătura cu literatura este una importantă. Toate domeniile şi disciplinele

abordate nu transformă, ci dimpotrivă îmbogățesc ora de română. Surpriza poate să vină din faptul că din aceste activități pot ieşi proiecte viabile de care să beneficieze comunitatea locală şi nu numai.

Ideea este confirmată şi de sondajul *Metromedia Transilvania*, care indică un coeficient net superior, de 61%, în favoarea profesorului ca şi personalitate competentă în a alege manualul şcolar. Acest rezultat certifică faptul că oamenii creditează instituția şcoală şi prin ea profesorul pentru a decide modul şi instrumentele de lucru necesare desăvârşirii educative.

Nr. apariții valori în manualele de clasa V:

Al.Crişan et al, Limba română. Clasa V, Bucureşti, Humanitas Educational, 1998

Vasilescu, A. et al, Limba română. Clasa V, Bucureşti, Editura ALL,1998

***Humanitas*, 1998**		***ALL*, 1998**	
Dragoste de carte	1	Dragoste de lectură	1
Dragoste de părinți	2	Curiozitate	2
Dragoste de natură	7	Modestie	5
Dragoste de patrie	2	Respect	2
C unoaştere	2	Politețe	1
Respect	4	Înțelepciune	2
Hărnicie	4	Curaj	4
Curaj	2	Dragoste de patrie	2
Modestie	4	Libertate	3
Responsabilitate	2	Hărnicie	3
Perseverență	1	Sacrificiu	2
Generozitate	4	Dragoste de natură	7
Ambiție	1	Sensibilitate	3
Politețe	1	Minuție	1
Sensibilitate	1	Pietate	1
Respect față de tradiție	4	Respectul față de tradiții	1
Pietate	2	Bunătate	1
Respect față de viață	1	Generozitate	2
Dreptate	2	Încredere	1
Adevăr	2	Ospitalitate	1
Libertate	1	Demnitate	3
Demnitate	2	Adevăr	3
Imaginație	1	Dreptate	1
Curiozitate	1	Căință	1
Inventivitate	1		
Exuberanță	2		
Inteligență	1		
Corectitudine	2		
Cinste	1		
Milă	1		
Bunătate	2		
Fermitate	1		

Nr. apariţii valori în manualele de clasa VI:

Crişan, Al., Dobra, S., Sânmihăian, Fl., Limba română. Clasa VI, Bucuresti, Editura Humanitas Educational, 1998

A.Şerban, S.Şerban, Limba română. Clasa VI, Bucureşti, Editura ALL, 1988

Şerban, A. Şerban, S., Limba română. Clasa VI.- Bucureşti, Editura ALL, 1988

Valori	*Humanitas*	*ALL-1*	*ALL-2*
Adevăr	2	3	4
Ambiție	1	0	0
Bunătate	2	1	2
Căință	0	1	0
Cinste	1	0	0
Corectitudine	2	0	1
Cunoaştere	2	0	0
Curaj	2	4	4
Curiozitate	1	2	1
Demnitate	2	3	2
Dragoste de carte	1	1	0
Dragoste de natură	7	7	7
Dragoste de părinți	2	0	0
Dragoste de patrie	2	2	2
Dreptate	2	1	2
Exuberanță	2	0	0
Fermitate	1	0	2
Generozitate	4	2	2
Hărnicie	4	3	3
Imaginație	1	0	1
Înțelepciune	0	2	0
Încredere	0	1	0
Inteligență	2	0	0
Inventivitate	1	0	0
Libertate	1	3	3
Milă	1	0	1
Minuție	0	1	0
Modestie	4	5	4
Ospitalitate	1	0	1
Perseverență	1	0	1
Pietate	2	1	1
Politețe	1	1	1
Respect	4	2	5
Respect față de tradiție	2	1	0
Respect față de viață	1	0	0
Responsabilitate	2	0	0
Sacrificiu	0	2	0
Sensibilitate	1	3	0

Anexa 10. aşteptările elevilr cu privire la valorile educației şcolare

***Chestionarul I*:** *Care sunt domeniile pe care ai prefera să le studiezi în şcoală*?

Ai prefera să înveți la şcoală:	**Da**	**Nu**
- cum să calculezi/ plăteşti taxele şi impozitele		
- să îngrijeşti un copil/bătrân dintr-o instituție de îngrijire socială		
- să-ți stabileşti o dietă corectă adaptată la vârstă, efort fizic, stare de boală		
- noțiuni de igienă personală		
- măsuri de prevenire a bolilor cu transmitere sexuală		
- să înveți să mulțumeşti: lui Dumnezeu părinților, profesorilor, binefăcătorilor, etc.		
- să înveți să refuzi politicos un cadou, o ofertă, un salariu, etc.		
- să te îmbraci		
- să cultivi plante		
- să creşti, îngrijeşti animale		
- să-ți controlezi stresul		
- să fii femeie activă		
- să fii bărbat modern		
- să creezi design/muzică pe calculator		

Anexa 11. Atitudinile adolescenților liceeni față de alți subiecți, natură şi cultură

Chestionarul J. *Completați gradul de apropiere/de depărtare a adolescentului de valorile umane în relaționarea sa cu natura şi cultura*

Tip relație	**Apreciere ca:**						
	Foarte buna	**Bună**	**Mai puțin buna**	**Foarte rea**	**Rea**	**Indiferentă**	**Total**
Între indivizi							
Indivizi si culturi							
Indivizi si natura							
De respect al demnității umane							
De respect al diversității culturilor							
Total							

Anexa 12. Evaluarea metodologiilor educaționale de către elevi

Chestionarul K. *Cum apreciaţi metodologiile educaţionale, tradiţionale şi moderne, ca valori ale formării naţional-uiversale*?

Preferi să:	Da	Nu
- citeşti un roman		
- vezi ecranizarea romanului		
- te documentezi la bibliotecă		
- te documentezi pe internet		
- să comunici verbal?		
- să comunici altfel:calculator, muzică		
- ți se predea tradițional		
- ți se predea prin calculator		

Anexa 13. Proiect de lecție asistată de calculator, AEL

Clasa: a IX-a

Subiectul: ŞCOALA. ŞCOALA ÎN CLASĂ ŞI ŞCOALA ÎN AFARA CLASEI

Motivaţia alegerii temei. Învățământul tradițional foloseşte, în principal, două metode de predare: cărțile şi prelegerile. Noua abordare a învățământului trebuie să facă față altei provocări. O nouă paradigmă educațională trebuie să-şi asume: comunicarea electronică şi să oficializeze interdisciplinaritatea. Din dorința de a ține pasul cu aşteptările şi provocările pe care generația actuală le primeşte: tehnicizarea învățării, am încercat să ne acomodăm, chiar şi la această disciplină, cu predarea-învățarea asistată de calculator. Proiectul didactic are rolul de a solicita răspunsuri din partea profesorilor, elevilor, a tuturor factorilor implicați în procesul de cercetare şi de formare. Experimentul poate fi un preambul la o posibilă tehnicizare a literaturii sau dimpotrivă un insucces din punctul de vedere al rezultatelor pe care metoda aceasta o dă. În ceea ce ne priveşte, am mizat pe provocarea de a elabora scenarii din perspectivele interconectate ale mai multor ştiințe: pedagogie, sociologie, informatică, desen, psihologie. Totodată am încercat să oferim elevilor ocazia de a se familiariza cu concepte şi principii comune mai multor discipline. Tema indicată este susținută cu argumente din sfera didacticii, a literaturii artistice, a lingvisticii şi a domeniilor artistice şi de cultură, interconectate cu informatica. Scenariul didactic este construit pe metoda *Gândire critică*.

Această lecție face parte dintr-un ciclu de teme, din unitatea Şcoala, ce vizează aspecte specifice universului şcolar şi modul în care acesta este reflectat în anumite texte ficționale şi non ficționale. Subiectul propune două dimensiuni, ca forme ale cunoaşterii: Şcoala în clasă şi Şcoala în afara clasei. De ce *Şcoala în clasă*? Pentru că elevii sunt la vârsta la care se formează, iar modelul oferit, imediat după părinți, este Şcoala. *În afara clasei*, pentru că procesul de învățare şi de formare al personalității are un caracter continuu, iar mijloacele, metodele şi căile de informare sunt complexe. Instituția educativă marchează important devenirea elevului, dar în acelaşi timp ea nu poate şi nici nu are cum să fie singura cale de formare a individului, ci se alătură altor surse de cunoaştere şi informare: familia, comunitatea, media, internetul, Biserica, adică tot ceea ce vine din afară. Una dintre aceste metode, căi de cunoaştere de sine şi lume, a fost, din totdeauna, şi a rămas, în continuare,călătoria.

Scopul: să conştientizeze rolul, mijloacele, metodele şi scopul învățării în clasă şi în afara clasei; să trateze obiectul de învățământ, în special limba şi literatura română, în aşa fel încât să

înțeleagă că din conținutul / materialul lui pot să descopere adevărul, prin asociație liberă: *Când cineva îşi vede propriile idei citate ar trebui să sufere* (Harper); când elevii susțin ceva ca fiind adevărat, o fac ca dovadă a faptului că s-au convins ei înşişi că este adevărat; să înțeleagă că procesul de învățământ cu instituțiile corespunzătoare e complex, de durată, că presupune răspunsul la întrebările *Unde, Când, Cum*.

Obiective: să trateze obiectul de învățământ nu ca pe o obligație impusă de un anumit curriculum, ci ca pe o sursă de cunoaştere a lor înşişi şi odată cu descoperirea de sine, să descopere şi universul care îi înconjoară; să înțeleagă că orele de literatură au un rol suplimentar şi particular, fața de alte discipline, cum ar fi formarea gustului şi interesului pentru cultură, formarea gustului estetic şi stimularea creativității; să cunoască şi să discute tipuri de relații între profesor / elev, între elev al unei şcoli / colegii lor din altă clasă sau şcoală.

Metode de învățare: jocul de rol, investigația; termeni de anticipație, descoperirea, dezbaterea, conversația, brainstorming-ul, metoda învățării prin cooperare şi colaborare, activitatea pe grupe, metoda *lăsați-mi mie ultimul cuvânt*, chestionarul, lectura selectivă, jocul de rol, explicația, investigația.

Mijloace de învățare: fişe de lucru, chestionarul, fişierul cu dicționarele, fişe de lectură, CD-uri muzicale - toate pe computer.

Scenariul didactic se desfăşoară pe trei dimensiuni:

Dimensiunea simbolică. Prin brainstorming, profesorul cere elevilor să decidă ce legătură există între trei obiecte / imagini, proiectate pe fiecare dintre computere: imaginea unei instituții: *şcoala*; *o hartă şi un drum* (imaginile propuse cu intenția de a ne introduce şi ulterior pentru a ne scoate din lecție). Un alt element-simbol al desfăşurării lecției este o *clepsidră*. Cele trei simboluri, secvențe diferite în momentele lecției, organizează economia scenariului didactic ca fiind o compoziție, unitate, sferoidă creată cu ajutorul secvențelor vizuale şi auditive obținute prin calculator, care ne introduc şi ne scot din scenariul didactic.

Dimensiunea de relație, ține de interdisciplinaritate. Lecția asistată pe calculator ne serveşte şi la transferul metodelor didactice dintr-o disciplină în alta. Astfel transferul metodelor informaticii a dus la crearea artei informatice de care putem beneficia în realizarea acestei lecții. De asemenea, pluridisciplinaritatea poate fi regăsită, la acest experiment, prin faptul că literatura se îmbogățeşte prin colaborarea cu alte discipline: cea a informaticii, care slujeşte celei dintâi prin crearea unor oportunități ce permit redarea unor câmpuri vizuale şi auditive menite să susțină tema în cauză. În plus, avem trei modalități, ca răspuns la diferiți stimuli \ factori, care ne influențează comportamentul de cunoaştere al individului. Didactica modernă, prin metoda asistenței de calculator, stimulează sinestezia simțurilor, creează posibilitatea relaționării disciplinei *Limba şi*

literatura română cu alte ştiinţe şi arte, precum informatica, psihologia, ştiinţe sociale, arta plastică muzica.

Dimensiunea *Vizuală* este redată cu ajutorul unor imagini obţinute prin calculator (ele pot fi create de elevi). Astfel că una dintre sarcini poate fi aceea prin care un elev talentat în arta computerizată să realizeze o machetă a şcolii ideale cu rol de mare impact în cele trei momente ale scenariului didactic. Anexele create în calculator cuprind materiale didactice precum: albume de imagini cu personalităţi culturale implicate în problemele învăţării, cu personalităţi din sfera educaţiei.

Dimensiunea *Auditivă* este asigurată tot pe calculator. Astfel, au fost stocate informaţii şi decupaje muzicale din opera unor compozitori, precum G.Enescu, Bach, Beethoven. Şi aici un elev care ştie să programeze şi să creeze muzică pe calculator va putea avea ca sarcină să creeze o muzică reprezentativă pentru profilul şcolii, clasei sau tipului de personalităţi care formează clasa respectivă.

Dimensiunea *Senzitivă* este gândită în scopul realizării unei empatii profesor - elev, a unei relaţii mai bine definite, chiar manifestă uneori de simpatie vs. antipatie, prin rolul coordonator şi formator al profesorului şi participativ activ al elevului. Cunoaşterea individului ţine de psihologie, educarea lui de pedagogie, iar capacitatea de empatie a profesorului trimite la rolul acestuia în educaţia contemporană, acela de consilier al educatului.

Dimensiunea circumstanţială. În ce situaţii ne serveşte o astfel de desfăşurare, lecţie asistată de calculator, punerea în practică a unui scenariu didactic pentru o lecţie de însuşire de noi cunoştinţe? Este nevoie de această metodă modernă, nouă şi încă neexplorată? Poate fi ea controlată şi executată la anumite standarde? - sunt întrebări la care se caută un răspuns. Elevii, la rândul lor, trebuie să ajungă la o concluzie, formulată şi ca intenţie de lucru, şi anume: dacă aceste lecţii le sunt necesare şi folositoare. Această dimensiune rămâne doar la nivelul unei reflecţii, la care studiul de faţă nu dă încă un răspuns. Unul dintre motivele pentru care răspunsurile certe la toate temerile noastre legate de această experienţă didactică nu sunt definitiv formulate este că utilizarea calculatorului, la o lecţie, este o metodă relativ nouă şi nu pot fi încă apreciate implicaţiile unei astfel de educaţii pe termen lung. Este posibil să fie o reuşită, în procesul didactic modern, dar nu poate duce la o finalitate pozitivă metoda, singură, ci numai prin armonie cu altele. Ea poate fi o metodă modernă stimulativă, dar nu exclusivă. Este doar o adjuvantă a procesului didactic. Dacă ar fi dominantă, ceea ce nu s-a putut demonstra încă, ar duce la diminuarea rolului şcolii în formarea complexă a personalităţii.

SCENARIU DIDACTIC. Şcoala: şcoala în clasă şi şcoala în afara clasei

În proiectul de față, abordarea temei precum şi metodele sunt gândite în conformitate cu modelul propus de *Lectura şi scrierea pentru dezvoltarea gândirii critice* (LSDGC), proiect conceput de *Asociația Internațională de Lectură* şi de profesorii de la Universitatea din Iowa de Nord, cuprinşi în *Proiectul Orava*. Organizarea lecției se face în funcție de cele trei etape: *Evocarea, Realizarea sensului* şi *Reflecția*.

Evocarea foloseşte metoda investigației comune şi a jocului de rol, pentru a-i face pe elevi să devină mai sofisticați, mai conştientizați, mai motivați în observații şi comentarii. Acest moment vizează aspecte legate atât de cunoaşterea lor ca individualități cuprinse într-un sistem educațional, cât şi al celor care intră în contact direct cu ei, cei care într-un anumit moment decid asupra dezvoltării lor (factorii de influență şi manipulare: educatorul / profesorul, colegii, anturajul). Se constituie 5 grupe, de câte 5 elevi, fiecare grupă are de îndeplinit câte un rol: *Psihologii, Graficienii, Arhitecții, Partenerii, Literații*. În memoria calculatorului s-a creat un fişier, în care au fost introduse chestionare de lucru La fiecare dintre echipe va exista, pe toată durata lecției, câte un elev, desemnat să joace rolul *Bibliotecarului*. Acesta îşi va ajuta colegii să obțină informații utile din fişierul calculatorului, mai precis, dintr-un depozit, intitulat *Biblioteca*, echipat cu materiale didactice corespunzătoare cerințelor din desfăşurarea lecției: de la dicționarele de specialitate, la albumul de fotografii şi bucățile muzicale. Pentru acest moment elevii vor completa chestionarele anunțate pe următoarele jocuri de rol:

GR. I. PSIHOLOGII: Ce atitudine / comportament (gesturi, mimică) ar trebui să adopte elevul / profesorul în anumite situații (la ora de clasă, pe stradă, la petreceri, la muze, in locuri publice)?

GR. II. GRAFICIENII: Creați (desenați / descrieți) profilul unui: profesor ideal, elev ideal, elevul şcolilor antice, profesorul zilelor noaste, elevul zilelor noastre.

GR. III. ARHITECTII: Construiți dialoguri pentru: profesor / elev; director / subaltern, elev din an inferior / elev din an superior, părinte / elev

Grupa IV. PARTENERII: Prezentați tipuri de relații între parteneri referindu-vă la: profesor / elev; director / subaltern, părinte / elev.

Gr. V. LITERAȚII: Găsiți autori şi opere la tema şcoala (folosiți fişierul *Lista bibliografică* din depozitul *Materiale didactice*).

Găsiți autori şi lucrări biografice care să vorbească despre anii de şcoală (Mircea Eliade, *Romanul adolescentului miop*).

Anexa 1: chestionare introduse în fişierul *Materiale didactice*.

Realizarea sensului. Şi pentru această secvență se lucrează tot pe chestionare. De această dată, elevii urmăresc algoritmic câte o secvență dintr-un destin literar. Secvența tratează tema *şcoala* şi subtema *călătoria*. Elevii, la sugestia profesorului, accesează calculatoarele la fişierul creat special pentru această secvență a lecției, la momentul unde vor găsi *Realizarea sensului*. *Chestionare* Anexa 2. Pentru această etapă se folosesc 5 tipuri de texte, care dau naştere la întrebări legate de problemele educației, în mod general, şi ale individului, în particular. Este momentul în care profesorul lansează, din propriul calculator, titlul lecției şi anunță obiectivele orei. Elevilor le apare, pe computer, titlul lecției. Accentul este pus pe situația elevului care trece printr-un proces cu rol de formare a personalității.

Textele de urmărit sunt: I. I.Creangă, *Amintiri din copilărie*; II. V.Alecsandri, *Balta Albă*; III. M.Sadoveanu, *Hanul Ancuței* (*Negustor lipscan*); IV. A. de Saint-Exuperi, *Micul Prinț*; V.*Călătorie în istoria şcolii* (ghid de informare, text nonficțional, Centrul informațional Iaşi).

Anexa 3 cuprinde fragmentele de text.

Teme: 1. *Şcoala*; 2. *Călătoria*

Motive (se urmăresc în funcție de particularitățile textului): motivul neinițiatului, motivul înstrăinării, motivul călătoriei, al drumului, motivul visului.

Probleme de urmărit:

1.*Cine şi Cum influențează destinul unui om*?

Problemele ridicate în chestionar (Anexa 2): Opera / Autorul; Tipul de text; Tema; Motivul literar; Elementele de civilizație; Personajul şi alte opere care tratează aceeaşi problematică; Rolul: *Cine este*? *De unde pleacă*? *Prin ce ținuturi trece*? *Cu cine se întâlneşte*? *Cum arată cei întâlniți*? *Unde ajunge în cele din urmă*? *Visul*: *Îşi împlineşte sau nu visul*? *Este fericit sau nu*?

2. *Un om pleacă în lume pentru a găsi / descoperi ceva. Urmăriți-i traseul*

Anexa 2, chestionar.

Anexa 3. Rolurile pe care le îndeplinesc sunt: Gr. I. Exploratorii; Gr. II. Călătorii; Gr. III. Inițiații; Gr. IV. Savanții şi Prinții; Gr. V. Excursioniştii; Gr. VI. Experții (cu rol de observator). Vor reveni şi Bibliotecarii, care au rolul de a furniza informațiile necesare rezolvării sarcinii. După ce se face lectura textelor şi se completează în chestionare, fiecare grupă, printr-un raportor, va expune rezolvarea sarcinii, concomitent cu apariția acesteia pe ecranele calculatoarelor, astfel că fiecare elev poate vizualiza rezolvarea fiecărei sarcini pe monitorul propriu. Durata de rezolvare a sarcinii pentru fiecare secvență a lecției trebuie monitorizată. Ca o noutate, la acest moment, apar 5 elevi, cu rol de Experți, Gr.VI. Ei îndeplinesc un dublu rol: ca învățători şi ca evaluatori. Pentru acest moment, ei vor urmări atenți activitatea celor 5 grupe, ca pentru momentul de feed-back să

găsească moto-uri potrivite pentru fiecare fragment de text, iar în momentul de evaluare vor acorda note pentru fiecare grupă.

Prezentarea materialului şi discutarea textelor.

Prin metoda *masa rotundă*, elevii din Gr. VI. Experţii caută moto-uri, expresii, proverbe, care se potrivesc la cele 5 fragmente de text şi le oferă grupelor care au lucrat pe textele selectate. Gr. VI., Experţii, în finalul acestui moment, realizează feed-back-ul secvenţelor, prin alegerea unor moto-uri pentru fiecare text (toate motourile sunt cuprinse în fişierul *Bibliotecă*, mapa *Materialele didactice*).

Reflecţia. Li se cere elevilor să dezbată probleme legate de curriculum-ul educaţional. Elevii lucrează în 5 grupe. Metoda este a investigaţiei şi a chestionarului. Calculatoarele sunt deschise la fişierul special programat, pentru această secvenţă, şi se completează chestionarele. Dintre rolurile pe care le au de îndeplinit se păstrează cel al *Bibliotecarului* şi al *Experţilor*, care, de această dată, fac evaluarea.

Momentul este susţinut muzical prin *Arta fugii* de Bach. Elevii răspund la următoarele sarcini:

Imaginea pozitivă a şcolii (folosiţi *Lista bibliografică*: opera şi autor).

GR. I: *Figura bunului dascăl*. Exemplificaţi prin operele şi autorii cunoscuţi sau studiaţi.

GR. II: *Elevul model*. Exemplificaţi prin operele şi autorii cunoscuţi sau studiaţi şi folosiţi fişierul cu lista bibliografică în care sunt introduse titluri de autori şi opere pentru această temă).

GR. III: *Şcoala care schimbă destinul*. Exemplificaţi prin operele şi autorii cunoscuţi sau studiaţi (folosiţi fişierul *Lista bibliografică*).

GR. IV: *Personalităţi cu rol în educaţie*. Exemple din domeniul educaţiei, muzicii, picturii (folosiţi fişierul *Dicţionar de personalităţi*: personalităţi din cultură, educaţie).

GR. V: *Curriculum educaţional ideal*. Referire la disciplin şcolară, numărul de ore, durata de studiu (folosiţi fişierul *Dicţionare*, cu termenii ce ţin de curriculumul educaţional).

Anexa 4. Chestionare, introduse în fişierul *Materiale didactice* la momentul *Reflecţie*.

La această secvenţă, elevii formulează concluziile cu privire la poziţiile diferite pe care le ocupă individul de-a lungul existenţei sale.

Din traseul / destinul literar descoperit la unii dintre eroii literari vizaţi, elevii încearcă să vadă ce li se potriveşte, ce păstrează, dar şi ce resping din comportamentul acestora.

Această experienţă ajută la cunoaşterea şi autocunoaşterea fiecăruia. Prin sarcinile pe care le-au avut de îndeplinit şi modul în care ele au fost rezolvate prin metoda tehnicului ei au descoperit că îşi pot depăşi condiţia cunoscută.

Temă pe acasă: Scrieți un eseu de 10 rânduri despre o scenă din viața voastră, din şcoală sau din afara şcolii.

Momentul de feed-back al lecției va fi creat atât pentru profesori cât şi pentru elevi. Feed-back

Anexa 5. Chestionare introduse în fişierul *Materiale didactice* la momentul *Feed-back lecție***.**

Anexa 14. Cercetarea *valorilor umane* din perspectiva interacționalismului simbolic (interacțiunea simbolurilor şi limbajului)

Chestionarul L: Stabiliți care este gradul de respectare a următoarelor valori în societatea românească, aplicând criteriile: *pierdere, câştig*, *recuperare*.

Valoare	Pierdută	Câştigată	Recuperată
Toleranță			
Politețe			
Umilință			
Încredere			
Mulțumire sufletească			
Modestie			
Ascultare, supunere			
Punctualitate			
Spirit național			
Respectul legilor			
Fermitate, convingere			
Libertate			
Simț dreptate şi echitate			
Simț critic			
Onestitate, sinceritate			
Bravură, curaj			
Curățenie, gust. Ordine			
Amabilitate, ospitalitate			
Personalitate			
Simț de răspundere			
Autodisciplină			

Adevăr			
Milă, generozitate			
Recunoştinţă			
Umanitate			
Gustul studiului			
Perseverenţă			
Respect şi dragoste faţă de muncă			
Demnitate			
Loialitate, patriotism			
Pietate			
Securitate			
Zel			
Ataşament faţă de familie			
Spirit deschis, bună dispoziţie			
Pace			
Creativitate			
Dispreţ			
Progres personal			
Spirit de cooperare			
Dragoste natură, respect viaţă			
Independenţă			
Spirit de economie			

Anexa 15. O nouă viziune asupra învățării: pluri-, inter- şi trans- disciplinaritatea

(Material elabrat în cadrul Proiectului DESLO şi prezentat la Simpozionul *Ways of Learning Ways of Teaching*, Italia, Viareggio, mai 2004; în curs de publicare)

Noua realitate a continentului în care trăim, caracterizată printr-o *interdependență* tot mai accentuată între națiuni, avansează noi dimensiuni în practicarea cetățeniei. O cetățenie europeană nu mai este astăzi o utopie, iar şcoala este chemată să-i pregătească pe elevi pentru a putea deveni cetățeni competenți în spațiul căruia vrem să-i aparținem. Noile dimensiuni ale cetățeniei pun pe primul plan valorile, obiectivele şi strategiile educației multi- inter- şi transculturale, ca mijloc de valorizare pozitivă a diferențelor şi de îmbogățire reciprocă, prin cunoaşterea celuilalt, prin intermediul schimburilor şi al cooperării bazate pe respect reciproc. Noile conținuturi ale cetățeniei democratice sunt fundamentate pe filosofia drepturilor omului, în cadrul cărora valorile centrale sunt cele de libertate şi de demnitate a persoanei. Egalitatea şanselor şi egalitatea de drepturi, indiferent de sex, rasă, religie, etnie, situație socială, educație sunt principii internaționale la care România este parte. Rolul şcolii este acela de a-i ajuta pe elevi să cunoască conținutul codificărilor drepturilor omului, să înțeleagă importanța lor pentru existența într-un stat a unei democrații reale, caracterizate prin respectul drepturilor fundamentale ale fiecărei ființe umane. Şcoala trebuie să-i ajute pe elevi să înțeleagă caracterul universal al acestor drepturi şi să-i motiveze pentru promovarea acestora. De asemenea, instituția educativă are menirea să formeze la elevi competențe necesare exercitării argumentative a libertății, prin luarea în considerare atât a criteriilor morale ale distincției dintre bine şi rău. Supunerea față de reguli şi norme trebuie însoțită permanent de exercițiul critic al reflecției asupra întemeierii normei respective. Pluralismul moral şi religios nu exclude existența unui set comun de valori şi principii care întemeiază identitatea civică, dincolo de identitatea etnică sau religioasă.

Din tot ceea ce am afirmat pe parcursul discursului nostru, putem observa că orientarea noastră spre națiune nu exclude nicidecum deschiderea spre lumea din afară. Pentru a ne menține în

pas cu timpurile, trebuie să preluăm idei novatoare, care să permită alinierea noastră la standardele europene cele mai ridicate.

Şcoala prin disciplinele ei are ca şi scop ultim deschiderea elevului spre cunoaşterea sa şi a lumii înconjurătoare. Mai întâi însă, instituţia educaţiei îi oferă elevului şansa de a cunoaşte obiectul. Acesta, prin studiu, duce la cunoaşterea Realităţii şi prin aceasta la relevarea adevărului vieţii şi existenţei. Conţinuturile educaţionale sunt organizate pe discipline, în conformitate cu diferitele ramuri ale ştiinţelor. Disciplinaritatea a dominat majoritatea planurilor de învăţământ multe secole de-a rândul. Ştiinţele sunt necesare atât pentru o formaţie intelectuală sistematică, cât şi pentru o bună înţelegere a lumii. Învăţământul tradiţional a pus accentul pe o formaţie tehnocrată. Acest gen de abordare a conţinuturilor a dus la slăbirea componentei: istorice, sociale, etice, morale, spirituale. Pe măsură ce educaţia a avansat, s-a descoperit că doar cercetarea disciplinară este restrictivă şi că din cauza diferenţierii materiilor şi din dorinţa axării educaţiei pe conţinuturi concrete, cunoştinţele şcolare, la fel ca şi disciplinele s-au distanţat unele de altele. Disciplinaritatea se reduce la cunoaşterea unuia şi aceluiaşi nivel de Realitate, propriu fiecărei ramuri ştiinţifice în parte. Astfel că pentru înţelegerea lumii prezente, cercetarea disciplinară a fost îmbogăţită într-o manieră nouă şi fertilă: pluri-, inter- şi transdisciplinaritatea. Aceste tipuri de cercetare nu sunt antagoniste, ci complementare. Astfel că *pluridisciplinaritatea* se referă la studierea unui obiect dintr-una şi aceeaşi disciplină prin intermediul mai multor discipline deodată. Ea propune o comunicare simetrică şi reciprocă între diferiţi specialişti din diverse discipline. Pluridisciplinaritatea porneşte de la concepte comune mai multor obiecte de studiu sau de la teme sau situaţii de instruire, special create. Cunoaşterea obiectului / temei / realităţii obţinută astfel aduce un plus disciplinei în cauză. Spre exemplu, la disciplina *Limbă şi literatură română*, o operă de artă poate fi studiată din perspectiva istoriei şi teoriei literare, care se intersectează cu alte discipline precum: istoria, psihologia, geografia, psihanaliza, sociologia, biologia, fizica, filozofia, arta plastică, ceea ce numim prin termenul *pluridisciplinaritate*. Toate la un loc îmbogăţesc disciplina *Limbă şi literatură română* pentru că se află în slujba exclusivă a acesteia. Prin urmare, demersul pluridisciplinar nu diminuează rolul disciplinei, ci, deşi se revarsă peste limitele materiilor, finalitatea sa rămâne înscrisă în cadrul cercetării disciplinare care a determinat-o.

Interdisciplinaritatea se constituie într-o nouă fază calitativă a procesului educativ. Este o nouă modalitate de raportare la revoluţia informaţională. Ea oferă posibilitatea unei integrări şi adaptări mai bune a individului la condiţiile vieţii contemporane. De asemenea, oferă educaţiei o cale nouă de evoluţie şi anume: şansa tinerilor de a utiliza spontan, în alte domenii sau în alte situaţii de viaţă, cunoştinţele însuşite în şcoală. În acelaşi timp, permite organizarea învăţământului în scopul de a oferi elevilor ocazia de a se familiariza cu concepte şi principii comune mai multor

ştiințe, orientate în contexte cât mai variate. Datele ştiințifice oferite sunt privite în relațiile lor de interdependență şi interacțiune, iar sensul lor se degajă din influența reciprocă. Interdisciplinaritatea se orientează spre domenii care cuprind concepte comune, cum ar fi lingvistica, logica, psihologia, estetica, morala etc. Astfel că marile probleme ale lumii contemporane, precum problematica socială, economică, morală sau estetică, se pretează la interdisciplinaritate. În acelaşi timp, interdisciplinaritatea apare ca o consecință logică a integrării tuturor tipurilor de conținuturi în perspectiva educației permanente. Informația poate veni nu doar pe filieră şcolară, ci şi din familie, societate, media, internet. Prin aplicarea metodologiei interdisciplinarității, elevii sunt învățați să selecteze şi să integreze achizițiile din planul extraşcolar în structuri cognitive.

La rândul său, *transdisciplinaritatea* se referă la ceea ce se află în acelaşi timp şi *între* discipline şi *înăuntrul*, dar şi *dincolo* de orice disciplină. Viziunea transdisciplinară ne propune luarea în considerare a unei *realități multidimensionale*, structurată pe niveluri multiple, menită să înlocuiască *realitatea pe un singur nivel*, a gândirii clasice. Din perspectivă transdisciplinară, pluralitatea complexă şi unicitatea deschisă sunt două fațete ale uneia şi aceleiaşi realități. De unde şi o nouă cunoaştere: *cunoaşterea trans*- cu toate derivatele permise. *Conceptul trans*- înseamnă trecerea *dincolo*, dar *prin*.

Pentru a avea o mai bună înțelegere a ideii am să pornesc de la o secvență de film din *Patch Adams*. Secvența de film vorbeşte despre o situație de învățare. Scena surprinde două personaje. Putem citi în aceasta o situație de învățare ce se derulează între un maestru şi discipolul său. În cazul prezent, *Maestrul* este cel care intervine în viața discipolului. Intrarea se face în mod brutal: se furişează în spatele *discipolului*, apoi îi întinde o mână cu patru degete deschise şi îi cere să spună: *Câte degete sunt*?' Răspunsul pe care-l primeşte, *patru*, îl nemulțumeşte pe *Maestru*, care se retrage. Cel intervievat nu a ajuns la ***esență***. Din acest moment, *discipolul* conştientizează faptul că trebuie să fie lămurit / învățat. Îl caută pe *Maestru*. Răspunsul lămuritor nu vine dintr-o dată. *Discipolul* este cel care demonstrează că este capabil să facă lucruri *concrete*. Lipeşte (repară) paharul al cărui conținut se vărsa pe lucrările de cercetare ale *Maestrului*. Aşadar, *până la ceva abstract a făcut ceva super concret* (întâi, trebuie să deprinzi informațiile teoretice, apoi pătrunzi dincolo de semnificația de bază, spre esența dată de combinația lui *trans*-). Evident, cu abilitatea aceasta practică, concretă îl cucereşte pe *Maestru*, dispus de acum încolo să coopereze în sensul deprinderii celeilalte laturi: abstracte. *Maestrul îl învață să „citească" dincolo de aparență, să ajungi să vadă esența lucrurilor*. Cum? Soluția este: *trebuie să vezi dincolo de problemă, să nu te opreşti la ea*. *Discipolul* reuşeşte astfel să găsească răspunsul corect: de acum el este capabil să vadă *opt* degete.

Aceeaşi conferinţă pune în lumină alte concluzii la care au ajuns cercetători ai pedagogiei moderne. Vă prezentăm punctul de vedere al unui profesor universitar din Lituania, *Palmira Juceviciene*. Aceasta pleda pentru crearea unei *Organizații de învățare*, alta decât instituțiile cunoscute, care să creeze / genereze cunoaşterea. Domnia sa vorbea despre un model al unei şcoli japoneze, intitulat *Nonaka model*. Prelegerea sa făcea distincția între cunoştinţe şi cunoaştere, conform căreia cunoaşterea este de două feluri: *cunoaşterea implicită* şi *cunoaşterea explicită*. *Cunoaşterea implicită* se referă la cunoştinţele fiecărui individ în parte. Sunt cele care definesc individul, reprezintă bagajul intelectual pe care-l deține orice personalitate ajunsă la un anumit grad de cultură. Aceasta nu este exprimată, nu este verbalizată, ci se află în interiorul fiecăruia dintre noi. Ce se întâmplă cu aceste date? Primul nivel, de la care se porneşte înspre cercetare, este acela al cunoaşterii implicite. De aici pornesc cele două individualități (din ştiință, culturale, educație, politică, social, administrație etc.). Scopul este acela să se întâlnească şi să lucreze pentru o strategie comună. Unele din informațiile unuia se suprapun peste ale celuilalt şi formează *cunoaşterea comună*. Trebuie lucrat până se ajunge la cunoaşterea explicită. La nivelul următor descoperim patru individualități care lucrează pentru o strategie. Aceasta urmează să fie împărtăşită grupului. Următorul nivel ne prezintă patru grupuri, care au ca scop formarea *ORGANIZAȚIEI*. La acest nivel se produce transformarea cunoştinţelor de la stadiul de implicit la cel de explicit, prin urmare, cunoaşterea implicită devine explicită. *Organizația de învățare* oferă informația grupului, care la rândul său o transmite individului la modul explicit. Modelul *Nonaka* poate fi reprezentat grafic astfel:

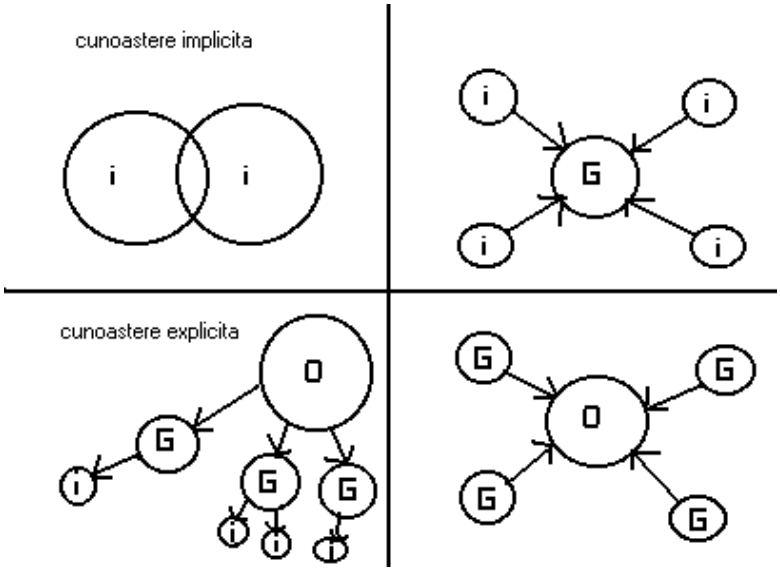

Figura *Nonaka Model* (Apud Palmira Juceviciene, Lituania)

i = individ, G = grup, O = organizație

Revenim la studiul nostru care are menirea să explice noțiunile teoretice şi informarea tehnocrată a ceea ce înseamnă cunoaşterea dincolo de discipline, dar *prin*: în alte discipline şi perspective metodologice. Cele două cuvinte de legătură – conjuncție şi prepoziție – exprimă întreaga experiență / conținut / metodă de cunoaştere şi valoare a realității la nivelul Divinului, universului şi omului. O lămurire în plus putem avea şi din faptul că în ceea ce priveşte cuvintele *tri* şi *trans*, ambele au aceeaşi rădăcină etimologică. *Tri* semnifică transgresiunea lui doi, adică ceea ce se află dincolo de doi. Educația, înțeleasă şi efectuată astfel, este o experiență socio-culturală, prin care copilul se descoperă pe sine şi prin sine descoperă lumea, îşi îmbunătățeşte raporturile cu ceilalți, capătă bazele cunoaşterii şi priceperilor.

Competențelor clasice, cele de tip cognitiv, afectiv şi psihomotor ale lui B.S.Bloom, pedagogia modernă le propune o altă ierarhizare în care ponderea o ocupă *atitudinalul*. Accentul se mută în zona formativului, în defavoarea informativului. Astfel că sunt stimulate abilitățile elevilor, modul în care aceştia sunt capabili să exploateze informația şi să o coreleze cu *Realitatea*. De aici ideea că educația trebuie să acorde mai multă atenție formării atitudinilor şi capacităților, precum înțelepciunea, responsabilitatea, spiritul de independență. Cercetătorii din domeniu susțin că pentru ora de literatură, narațiunea în sine are o importanță secundară pentru sistemul valoric ce se doreşte să fie asumat. Elevii trebuie să cunoască şi să prezinte nu narațiunea, ci mai degrabă, obiceiurile prezentate, ca vehicule purtătoare ale valorilor comportamentale. Prin urmare, eficiența acțiunilor lor se măsoară prin cunoaşterea acelor comportamente care sunt acceptate vs. sancționate şi asimilarea şi integrarea lor în comportamentul propriu. Combinația între *învățământul clasic* şi abordările noi trebuie să permită copilului accesul la cele trei dimensiuni ale educației: *etică şi culturală* (*spirituală*), *ştiințifică şi tehnologică, economică şi socială*.

O altă opinie ne vine din partea lui Basarab Nicolescu. În lucrarea sa, *Transdisciplinaritatea,* ne sunt prezentate convingerile specialiştilor Comisiei Internaționale a Educației pentru secolul al XXI-lea din cadrul UNESCO, în ceea ce priveşte noul model de educație. Acesta se bazează pe patru coordonate fundamentale: *a învăța să cunoşti, a învăța să faci, a învăța să trăieşti alături de ceilalți* şi *a învăța să exişti*.

A învăța să cunoşti reprezintă capacitatea de a stabili punți între diferite cunoştințe şi abilități, între viața noastră de zi cu zi, între cunoştințe şi posibilitățile noastre interioare. Demersul inter- şi transdisciplinar va fi adjuvantul indispensabil al demersului disciplinar. Datorită schimbărilor rapide în informații, trebuie să ajungem la formarea unei ființe capabilă să se adapteze la exigențele schimbătoare ale vieții profesionale.

Prin *a învăța să faci* înțelegem că dincolo de specializare există nevoia de a obține competențe cu care să putem face față mai multor situații. A învăța să faci semnifică dobândirea unei meserii şi

a cunoştinţelor şi practicilor aferente acesteia. De asemenea, specializarea pe mai multe direcţii este apanajul unei lumi într-o transformare rapidă şi continuă. În cadrul legii competiţiei şi a egalităţii şanselor pentru toate fiinţele, orice meserie va trebui, în viitor, să fie legată de alte meserii. Acest lucru nu înseamnă învăţarea mai multor meserii deodată, ci posibilitatea de a clădi în interiorul fiinţei umane un nucleu flexibil. Adică, în orice condiţii, mai cu seamă în situaţia de şomaj, tânărul trebuie să fie capabil să se adapteze, fără probleme, la o altă meserie. A învăţa să faci înseamnă învăţarea creativităţii şi scoaterea la lumină a potenţialităţilor creative. *A face* este opusul plictiselii şi prin urmare opusul pericolului de a trăi pătruns de sentimentul singurătăţii, al inutilităţii. Ori, şcoala trebuie să impună stimularea creativităţii.

Aici trebuie format conceptul de egalitate a şanselor prin realizarea unor potenţialităţi creative diferite de la o persoană la alta şi punerea lor în valoare. Instituţia educativă are chemarea să valorifice la maximum potenţialităţile creatoare ale tânărului. Diferenţierea pe capacităţi intelectuale ar putea fi diminuată. Astfel că nici unul dintre copii nu s-ar mai găsi în dificultate în faţa colegilor pe motivul că nu poate să facă faţă procesului instructiv la standarde maxime. Soluţia: stimularea şi punerea în valoare a acelor abilităţi pentru care are potenţial: desenul, grafica, filmul, regia, manualitatea, vocea, mimica etc. Tot astfel se mai poate rezolva o problemă: comunicarea tradiţională substituită de comunicarea electronică. Prima poate să nu fie agreată de toţi elevii, pentru că este plină de norme şi principii. Acestea îi fac pe elevii cu performanţe mai slabe, să se ferească să vorbească pentru a nu se face de râs. Ori, învăţământul modern trebuie să ofere şansa unei modalităţi alternative: comunicarea electronică. De asemenea, ierarhizarea ar putea fi înlocuită de cooperarea nivelurilor structurate în funcţie de creativitatea personală, de abilităţile fiecărui elev în parte.

Demersul transdisciplinar se bazează pe echilibrul dintre omul exterior şi omul interior. *A învăţa să trăieşti împreună cu ceilalţi* se adresează cunoaşterii celorlalţi, a istoriei patriei, a tradiţiei şi a spiritualităţii. Sintagma semnifică respectarea normelor ce reglementează raporturile dintre fiinţele care formează o colectivitate. Aceste norme trebuie să fie cu adevărat înţelese, admise interior de către fiecare fiinţă în parte şi nu suportate sub formă de constrângeri exterioare. La fel stau lucrurile şi cu acceptarea celor de altă naţionalitate, religie, apartenenţă politică, etc. Atitudinea transculturală, transreligioasă, transnaţională, transeconomică poate să fie exersată şi învăţată. Specialiştii afirmă că acest lucru vorbeşte despre un aspect capital al evoluţiei transdisciplinare a educaţiei şi anume: *a te recunoaşte pe tine însuţi în chipul celuilalt* şi *ce ţie nu-ţi place nici altuia nu face*!

A învăţa să fii! Acest obiectiv, poate cel mai important dintre toate, se referă la capacitatea de autonomie şi de judecată a individului, la creşterea responsabilităţii personale, în realizarea

destinului colectiv. Ca şi personalităţi distincte, trebuie să ne descoperim condiţionările, să descoperim armonia, ori disarmonia dintre viaţa noastră individuală şi cea socială. Să cercetăm fundamentele propriilor noastre convingeri pentru a descoperi ce se găseşte dedesubt. Pentru a clădi fiinţa trebuie mai întâi să se înceapă de la explorarea certitudinilor, credinţelor, condiţionărilor noastre. Aşadar, individul trebuie să fie predispus la interogare. Pentru acest lucru, specialiştii susţin că spiritul ştiinţific este o călăuză preţioasă. *A învăţa să fim* este o învăţare continuă a elevului de către profesor şi invers. Construcţia unei persoane trece în mod inevitabil printr-o dimensiune trans-personală. Educaţia completă nu trebuie să privilegieze mentalul, în detrimentul sensibilităţii. Accentul trebuie să cadă pe o educaţie ce se adresează totalităţii deschise a fiinţei umane şi nu doar uneia din părţile ei. Intelectul asimilează mult mai rapid şi mult mai bine cunoştinţele, când acestea sunt înţelese şi prin corp şi prin sentimente. Trebuie să existe un echilibru între inteligenţa analitică, sentimente şi corp. Specialiştii susţin că secolul XXI trebuie să aducă concilierea efectivităţii cu afectivitatea. Prin urmare, pătrunderea gândirii complexe şi transdisciplinare în structurile programelor şcolare va permite obţinerea a ceea ce se speră să se ajungă în acest secol şi anume la: studierea universalului. Cercetătorii din educaţie afirmă că şcoala secolului XXI trebuie să se transforme într-un loc de învăţare a atitudinii transculturale, transreligioase, transpolitice şi transnaţionale, a dialogului dintre arte şi ştiinţe, o axă a reunificării culturii ştiinţifice cu cea artistică. Şcoala trebuie să modeleze comportamente care să corespundă unor contacte armonioase, cu indivizi din alte grupuri şi comunităţi umane prin dezvoltarea capacităţilor de toleranţă, cooperare şi competiţie loială. În cele ce urmează va propunem o încercare de a vedea disciplina *Limba şi literatura română* (maternă) în interacţiune cu:

1. alte discipline: *Istoria, Religia, Filozofia, Geografia, Educaţia civică, Biologia*.

Pentru studierea unei opere literare se are în vedere prezentarea Realităţii prin raportare la eul naratorului (autorul), care se observă pe sine şi prin sine - lumea, pe de o parte, iar pe de alta, la eul individual (elevul), care vede, discerne şi judecă în funcţie de informaţiile / abilităţile pe care le deţine din cunoaşterea altor discipline precum:

a. *Istoria literaturii* (naţionale şi universale) şi *Teoria literaturii* :

- perioada în care a creat artistul - contextul socio-politic al vremii pus în relaţie cu ceea ce se întâmpla în domeniul literar în contextul mondial;

- viziunea despre lume a scriitorului faţă de ceea ce se regăseşte la nivelul documentelor istorice, argumente pro şi contra situaţiei din perioada respectivă;

- atitudinea scriitorului faţă de ordinea socială a momentului;

- atitudinea autorului faţă de comportamentele umane prezentate;

- stratificările sociale prezentate în operele respective;

- cunoaşterea unor evenimente din viaţa comunităţii descrise în operă şi asocierea lor cu cele din lumea contemporană;

- prezentarea unor fapte ce ţin de civilizaţia descrisă în lumea cărţii, comparate cu cele din prezent precum şi comentarea vectorilor de progres vs. regres;

- cunoaşterea unor tipuri de comportamente şi punerea în relaţie cu cele personale.

b. *Folclorul*: examinarea obiceiurilor, tradiţiilor, portului prezente în operă şi a valabilităţii lor în lumea modernă.

c. *Istoria*: contextul socio-politic al perioadei despre care s-a scris; personalităţi politice, istorice.

d. *Religia*: ortodoxia ca element de coeziune socială, generator şi păstrător de cultură.

e. *Geografia*: topografia.

f. *Educaţie civică*: raporturile interpersonale; structurarea unui sat: oglindă a relaţiilor sociale în cadrul grupului; drepturile fundamentale ale omului; coduri morale în raporturile intra- şi inter-grupuri; tabuuri; capacitatea de toleranţă.

h. *Biologia*: plante - tradiţii medicale; animale - relaţia om – natură;

2. cu alte metode de predare-învăţare ce ţin de cunoştinţele practice:

- lecţie asistată de calculator. Acesta permite crearea unor fişiere care să stocheze baze de date teoretice. Uneltele clasice de lucru: caietul şi pixul sunt înlocuite de *monitor* şi *mouse*. Acesta permite crearea şi vizualizarea de imagini necesare desfăşurării scenariului didactic.

- cunoaşterea temei, autorului prin deplasarea la secţiile de etnografie ale diferitelor muzee şi case memoriale

- participarea la sărbători folclorice pentru a înţelege tradiţiile, obiceiurile, viaţa celor din mediul rural

- cunoaşterea concretă a dimensiunii socio-economice a vieţii prin vizite la instituţiile publice şi cele de bussiness

- întâlniri cu personalităţi din sistemul Executivului, Administraţiei etc.

În concluzie: Se cere o schimbare importantă a sistemului educaţional. Noua abordare trebuie să se constituie într-un efort interdisciplinar teoretic care în final să ducă la dezvoltarea sistemică a noii paradigme.

Anexa 16. Proiect de demers de evaluare pentru proba de concurs la literatura română

De la olimpiada județeană la cea internațională. Acțiunile de evaluare a achiziţiilor elevilor în domeniul național-universalului în cadrul activităţilor de educație literar-artistică reprezintă partea cea mai importantă a cersetării nostre, sociologia fiind ştiința care constată prezența/existența unor fenomene, valori, dorințe,tendințe etc. Constatarea este recunoscută şi ca evaluare, deoaree arată nu numai că ceva există, se întâmplă ci şi cum/cât există/se întâmplă. Am valorificat acest principiu în toate acțiunile noastre de cercetare sociologică a național-universalului. În continuare prentăm şi o activitate secială de evaluare a achiţziţiilor elevilor în domeniul literar/lectoral, pe exemplul studierii valorilor literaturii române din Transilvania.

Aciunea o considerăm semnificativă cercetării noastre, deoarece literatura română din Transilvania este puternic marcată de spiritul național din cauza aflării acestei provincii, în perioada constituirii națiunii române, sub stăpânie austro-ungară. În acest context, considerăm că şi evaluarea şcolară trebuie să fie concepută şi realizată pe potriva acestei stări a literaturii naționale şi a cititorului ei din această parte a spațiului spirituasl al românilor, şi să angajeze:

- formarea de atitudini şi comportamente necesare integrării într-o cultură dată;
- formarea de atitudini şi comportamente de tip interpersonal;
- formarea de atitudini şi comportamente de tip personal;
- formarea elevului în respectul valorilor reprezentative pe plan național şi universal, în ideea respectului dreptului omului şi al libertăţilor sale fundamentale;
- structurarea caracteristicilor unui bun cetățean: dezvoltarea capacităţilor de apreciere şi reflecție analitică asupra valorilor şi normelor sociale pe baza cunoaşterii şi asumării acestora, formarea autonomiei morale şi a responsabilităţii civice;

- inițierea în cunoaşterea unor evenimente de viață cotidiană din lumea contemporană şi a unor fapte de civilizație, înțelegerea vectorilor de progres ai acesteia;
- pregătirea pentru o participare activă la viața socială prin formarea capacității de luare a deciziilor în conformitate cu comportamentele sociale ponderate de grila de valori morale precum şi deschiderea şi receptivitatea față de nou;
- formarea de disponibilități pentru întreținerea unor relații pozitive cu membrii comunității;
- structurarea de comportamente necesare unor contacte armonioase cu indivizii din alte grupuri şi comunități umane prin dezvoltarea capacităților de toleranță, cooperare şi competiție loială.

Olimpiada Internațională de Limba şi Literatura Română, deschisă tinerilor elevi de naționalitate română din diaspora, constituie un fenomen al contemporaneității, prin care elevii români de pretutindeni îşi explorează capacitatea de a pătrunde esențele limbii şi literaturii române a exponent al culturii româneşti, care, prin activitatea de cunoaştere a subiecților educați, este nu numai cunoscută dar şi recunoscută peste hotarele României.

Evenimentul, în spațiul transilvănean de nord-vest, ar trebui să valorifice culoarea națională şi pe cea locală. Dar aria de cuprindere a acestuia trebuie să fie mult mai mare, pe lângă literatură urmând să includă şi alte elemente/evenimente de cultură. Schița proiectului acestei activități include:

Genericul: ***Festivalul internațional de cultură şi civilizație românească***

Scopul: deschiderea multiculturală oferită de cunoaşterea oportunităților oferite deopotrivă de o cultură tradițională şi de o cultură nouă.

Obiective:

- angrenarea diasporei în regăsirea valorilor culturale româneşti;
- dizolvarea sentimentului de neapartenență culturală prin propuneri de reintegrare la distanță (câte o temă diferită pentru fiecare an care să reflecte cunoaşterea spiritualității româneşti);
- conservarea limbii române ca alternativă a dezvoltării materiale şi spirituale;
- compararea activităților specifice societății româneşti cunoscute din vizite, cărți, documentare, cu cele specifice civilizației/spațiului de unde concurentul vine/trăieşte;
- valorificarea apetenței pentru cultura şi civilizația românească;
- valorificarea sentimentelor general – universale prin inițierea de activități menite să susțină ideea de cooperare, schimbul de idei;
- observarea de comportamente aparținând altor culturi şi civilizații decât celei române, disponibilități de absorbție/respingere a unora.

Conținuturi: cultura şi civilizația reprezentativă spațiului românesc.

A. Mitologia

B. Elementul religios

C. Folclorul:

- literatura populară: basme, balade, proverbe, zicători;

- literatura cultă: Coşbuc, Goga, Rebreanu, Blaga, Slavici;

- etnografie: dans, muzică, costum popular, obiceiuri, bucate**.**

D. Istoria/Patriotismul în artă: sculptură, muzică, pictură, dans, cioplit, cusut, olărit, țesut.

E. Omul şi societatea: obiceiurile de sărbători: pluguşorul, steaua, capra; costumul popular pe zone; gastronomia; jocuri; teatrul popular; meşteşuguri şi meserii.

V. Activități:

1. Şantier arheologic: săpături arheologice în Sarmisegetuza (capitala Dacică); Hațegul (dinozaurii pitici); muzeul de mineralogie de la Deva; Gura Baciului (urme mai vechi decât dinozaurii, pietre cu urme de schelete).

2. Expoziție de creație populară: *ceramică contemporană* din toate zonele țării; târgul olarilor (în luna mai a fiecărui an, la Cluj - Napoca); ceramică artizanală (la Horezul); Muzeul de la Iclod (atelier de lucrat ceramică).

VI. Turism cultural:

- în **Maramureş**: Cimitirul de la Săpânța; Mănăstirea de la Rohia; pe urmele lui Nicolae Steinhardt; biserici din lemn; la Lăpuş - cel mai înalt turn din lemn; la Nicula: pelerinaj la Icoana Făcătoare de Minuni; în Turda: vizitarea salinelor; exploatarea sării (sănătate, concerte pentru acustica perfectă); în Sibiu;

- pe urmele lui Blaga, Rebreanu, Slavici; Coşbuc, şi Goga; case memoriale: Lancrăm - Blaga; Târlişiua - Rebreanu; Ciucea - Goga; Şiria - Slavici; Coşbuc

VII. Festivalul Mărțişorului: element de specificitate culturală.

VIII. Şcoala de limbă română: atelier de creație; şcoală dramatică; şcoală de muzică etc.

După ce subiecții concurenți s-au familiarizat cu zonele şi activitățile indicate (timp de documentare: o săptămână), urmează proba scrisă şi demonstrațiile practice ale uneia dintre activitățile care le-a captat cel mai mult interesul.

Subiectul scris este:

Scrie un eseu pe tema: ***Valorile civilizației româneşti tradiționale (transilvănene) în contextul civilizației universale***. În elaborarea lui vei ține cont de următoarele recomandări:

<u>domenii de regăsire a valorilor</u>:

- structura satului ardelenesc văzută ca mediu ce circumscrie comportamentele sociale -10 p.

- gospodăria țărănească: *axis mundi* a vieții rurale: arhitectonica din zona Maramureşului, relief al sufletului şi al esteticului; observarea/interpretarea comportamentelor membrilor unei familii din această zonă - 20 p.
- biserica: suport al valorilor religioase, sociale, morale şi estetice. Tradiții şi valori legate de obiceiurile religioase din partea locului; sau cele legate de naştere, botez, nuntă, înmormântare -10p.
- cimitirul: prelungire a statutului social; cimitirul din Săpânța -10 p.
- gândirea populară: cel mai pitoresc personaj cunoscut (din realitate sau din cărți se poate face apel la un personaj literar: bătrâna soacră din nuvela lui Slavici, *Moara cu Noroc*) -20 p.

evoluția spiritualității: de la credințe şi eresuri la valorile creştine (se poate folosi ca model structurarea făcută de Mircea Eliade în *Istoria credințelor si ideilor religioase*) -10 p

Timp de lucru - 4 ore.

Pentru redactare se acordă -10 puncte.

Din oficiu - 10 puncte.

Pentru Olimpiada de Limba şi Literatura Română, etapa județeana, am propus un subiect de clasa a XI-a. Subiectul a fost conceput ca să demonstreze abilitățile de creație ale elevilor români, pregătiți să facă dovada cunoaşterii şi înțelegerii complexului uman.

Se da textul:

S. BECKETT, Eu te fierb ca pe un şobolan?

GODOT: Tu! Da! Seară de seară, secundă de secundă, de ani şi ani de zile. M-ai fărămițat, m-ai jupuit, m-ai distrus. Ai făcut din mine o fantomă, o fantoşă, m-ai umilit. Asta-i personaj? (se ridica în picioare, amenințător). Nenorocitule! Acu'ai sa plăteşti tot, tot! (Zdrobitor). Eu sunt Godot!

S. BECKETT: Ce-ai zis?

GODOT: Eu sunt Godot! Îți spune ceva numele ăsta? Simți ceva? Eu aş zice că ți-a sunat ceasu'. Trebuie să simți şi tu ceva. Simți că ți-a sunat ceasu'?

S. BECKETT: Eşti nebun. Nu degeaba te-au dat afara.

GODOT: Eu sunt nebun? Eu? Tu eşti nebun! Şi pe mine să nu mă faci nebun. Eu nu sunt nebun. Nebun e ăla care scrie. Aşa se scrie? De ce nu te uiți şi tu puțin în jur, să vezi cum se scrie? Unde ai mai văzut tu personaj care să nu apară? Unde? (Pauza. Aşteaptă răspunsul). Iuda! (Se aşază).

S. BECKETT: Pe mine să nu mă faci Iuda! N-ai dreptu' Să-mi ceri socoteală.

GODOT: N-am dreptu' sa-ți cer socoteală? O, stai să ne-nțelegem! Sunt singuru' care are dreptu' să-ți ceara socoteală. Drept cine te crezi? Uite la Shakespeare! Toate personajele apar! Până şi stafia apare! Tot ce e scris pe foaie intră pe scenă. Şi tu? Crezi că mie mi-a fost uşor în tot acest timp? În definitiv cine sunt eu? Ce sunt eu? Cum e posibil să te joci în halul ăsta cu mine? (Treptat începe să se smiorcăiască.) Mi-ar fi fost de ajuns şi un singur minut... Şi o singură secundă ... Aş fi putut să spun şi eu un singur cuvânt ...Orice cuvânt... De pildă, aş fi putut să spun şi eu <<nu>> ... Ce s-ar fi întâmplat dacă aş fi spus şi eu << nu>>? Îți spun că nu s-ar fi-ntâmplat nimic...Este că nu s-ar fi-ntâmplat nimic?

S. BECKETT: Nu.

GODOT: M-am săturat, pur şi simplu m-am săturat! Cum e posibil să pluteşti aşa la nesfârşit? Să fii şi să nu fii?

S. BECKETT: Nu ştiu. Pur şi simplu aşa mi-a ieşit.

GODOT: Poate că a fost un moment de rătăcire ... o zi proastă. Oricui i se poate întâmpla, nu? Un ghinion ... dar lucrurile s-ar putea vindeca ... S-ar putea face ceva .... Ți-am spus, nu am nevoie decât de un minut, de un cuvânt, ca să fiu eu însumi ... (scoase un teanc de foi din haine). Uite ... . Poftim ... Nu am absolut nici o pretenție ... Strecoară-mă undeva ... Oriunde ... Deschide o paranteză ... Fă ceva …"

(Matei Vişniec, *Ultimul Godot*)

II. Completați scenariul dramaturgic dat, cu încă un act, urmând următoarele cerințe:

- respectați aspectele formale ale subiectului dramatic legate de:

a. indicațiile de regie pentru subdiviziunile operei (act, şcenă, tablou) şi replicile personajului din cadrul dialogului - 20 p.

b. dialogul dintre personaje să fie:

- confesiv,
- investigativ,
- quiproquo-ul (intervertire; confuzie de persoane sau de situații); -30 p.

III. Finalizați portretele celor două personaje pornind de la următoarele repere:*Dacă n-ar fi existat cuvântul amenitate, ar fi trebuit născocit anume pentru Beckett* (Em. Cioran). *Întrebat Beckett cine e Godot, acesta a răspuns că "dacă ar fi ştiut, ar fi spus-o în piesă"* (Alan Schneider) -30 p.

Pentru redactare -10 p.

Din oficiu -10 p.

Dacă doar o singură valoare națională/locală va fi recunoscută sau asumată şi de alții, atunci este un câştig. Dar dacă alții pot descoperii şi altceva pozitiv, care scapă aprecierii noastre, din prea multă obişnuință, atunci înseamnă că putem vorbi de un câştig imens, care ar putea să se perpetueze şi să ne perpetueze în timp.